

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07432

A NAYER TOG GEYT OYF

A. Weitz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אברהם וי"ץ

נאזעלן

הילע און פארטרעט פון מ. באהעלפער

A. WEITZ

UN JOUR NOUVEAU SE LÈVE

(NOUVELLES)

Ofsnaj, 14, Rue de Paradis, Paris-10^e

Imprimerie Abécé, 11, rue Louis-Blanc, Paris-10^e

אברהם זייץ

אניי ער טאג
גיט אויף

נאוועלן

פארין 1952

פארלאג

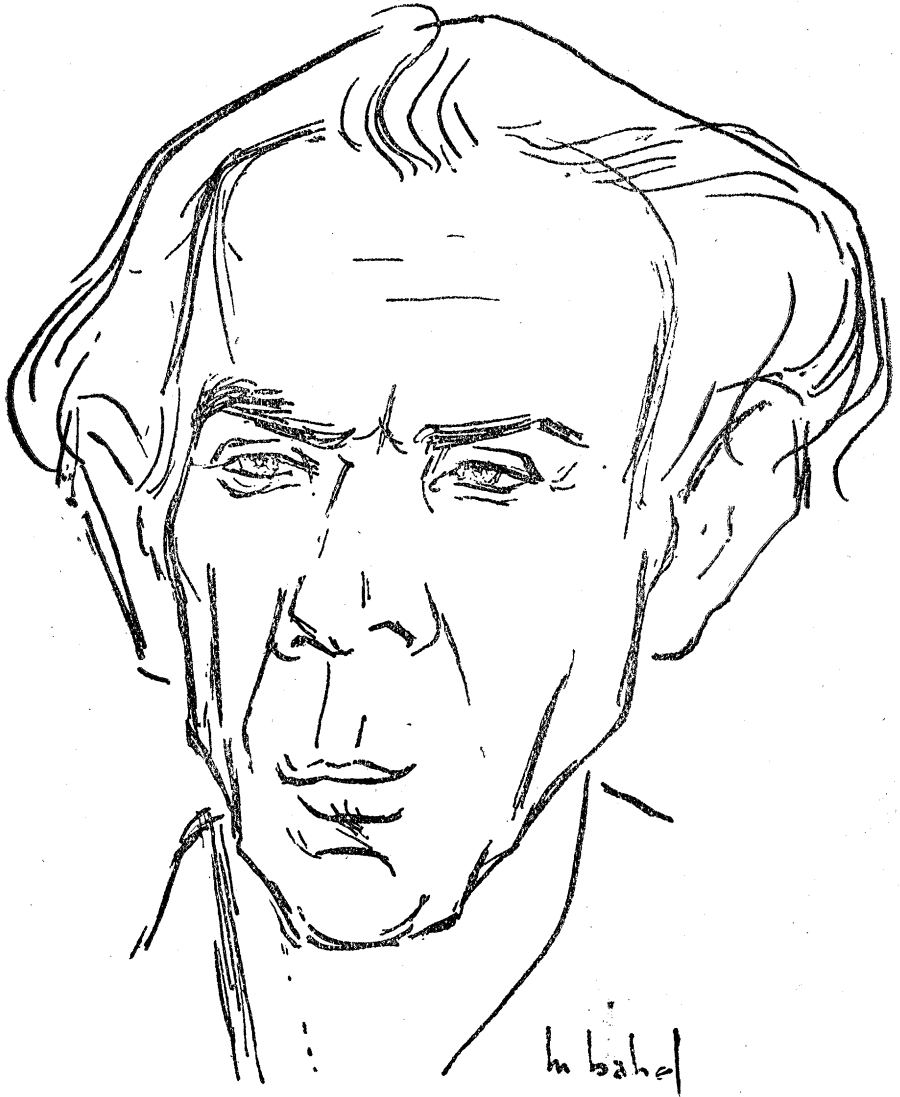

ארויסגעגעבן דורך דער מיטהילף פון
אלטער פאלקאוויטש (וואלענסיען).
אנשטאט א מצבה צום אנדענק פון זיינע
אומפארגעסלעכע עלטערן **יוסף** און
זיסל פאלקאוויטש (לאדזש)

געהייליקם

מיינע עלטערן, שוועסטער און ברידער
אומגעקומענע אין לאדזשער געטא

דער מחבר

די פרוי מיטן צלמל

עסמערצ נאלרבלום, א פרוי פון א פאריזער יידישן אדוואקאט, איז אונטע-צייט אָנגעקומען אין אַ דערפל, ביי שאלאָן אויפן „סאַָן“, מיט אַ כוונה זיך אַריבערצושמוגלען אויף אַ שיפל קיין ס.מ. מאַרסעל, אין ערשטן שמעטל פון דער „פרייער זאַנע“.

דאָס דאָרף איז געלעגן אָן אויסגעלאָשנס. מאַדאָם גאלדבלום איז געבליבן שטיין מיט די צוויי שווערע וואַלזעס אין די הענט, ווי אַן אַרויסגעוואַרפענע אויף אַ פרעמדן ברעג. זי האָט אויפגענומען דעם גערויש פון ביימער, דאָס געשריי פון וואַסער, וואָס האָט זיך געגאַסן איבער שאַרפע, שפיציקע סקאַלעס, געהערט אַ געבילערטי פון הינט אַריינגוואַיען אין דער שטומער נאַכט אַריין. די פרעמדקייט האָט זי געשראָקן. די מידקייט האָט איר אונטערגעבראַכן די קניען. זי האָט געמוזט אַראַפּשטעלן די וואַלזעס, אַראַפּנעמען פון אירע אַקסלען דעם קאַראַקול-מאַנטל, וואָס זי האָט אים געמאַגן אין אַ הייסן מאַג, כדי אים אַפצוראַטעווען. זי האָט זיך אַ וויילע צוגעזעצט און גישט געקענט דערזיצן. זי האָט זיך גלייך אויפגעכאַפט און צוגעלאָפּן צום ערשטן לאָדן פון אַ הייזקעלע און אָנגעקלאַפט :

— קאַפּע-רעסטאָראַן, פיליפּ מאַרגאַן! ...! — האָט איר שטימע געבעטן.

די איינוווינער פון הייזקעלע, איבערגעשראָקענע פאַר אַ פרעמד

מענמיש קול, האָבן זיך פאַרוקט אין ווינקלען, שמיל געוואָרן, ווי
איינגעהאַלטן דעם אָטעם.

מאַדאַם גאַלדבלום האָט געשפּאַנט ווייטער, אַליין נישט וויסנדיק
ווהיו. אירע צאַפּלדיקע אויגן האָבן געזוכט אין דער פינצמערניש
אַ מענמישלעך געשטאַלט. אירע אויערן האָבן אויפגעכאַפט יעדן
מיגדסמן שאָרד. און ענדלעך, ווען זי האָט באַמערקט אַ מענמיש-
לעכן שאָטן זיך צייכענען אין אַ ראָג, האָט זי אַן אינערלעכן ציטער
געשאָן, באַהאַלטן זיך אין אַ פאַרמאַכטער טיר פון אַ כאַטקעלע.
ערשט ווען דאָס מענמישלעכע געשטאַלט איז אַדורך, איז אים מאַדאַם
גאַלדבלום גאַנגעלאָפּן און זיך געפרעגט אויף דער פאַמיליע מאָרגאַן.
צו די מאָרגאַנס אין קאַפע איז זי כמעט אַריינגעפאַלן. אירע
וואַלזעס זיינען מיט אַ טראַסק אַראָפּגעפאַלן אויפן פאַרקעט. און
זי אַליין האָט זיך אוועקגעוואָרפן ביי אַ מישל ווי אַ פאַרחלשטע.
די שרעק, וואָס זי האָט איינגעזאַפט אין צוג, דעם פּחד, וואָס זי
האָט איבערגעלעבט איבערן וועג, גייענדיק אין דאָרף אַריין, האָט
זי מיט אַ שווערן זיפּץ אַרויסגעהויבט:

— אַ קאַלטן פּרונג, מאַדאַם!

אין דער אויסגעליידיקטער קאַפע איז געווען שמיל. ביי די צענד-
ליקער טישלעך, וואָס זיינען דאָ געווען סימעטריש צעשמעלט, איז
קיין שפור פון אַ קליענט נישט געווען צו באַמערקן. איבערן „קאַג-
מואַד“ האָט אַ לעמפל הינטער אַ בלויען אַבאַזשור באַזילכערט די
אַרומיקע טונקלקייט.

די קאַפע מיט אַלטמאָדישע לאַנדשאַפטן אויסגעמאַלן אויף די
ווענט, איז געווען איינגעהילט אין ווייכע, סאַמעטענע שאַטנס. ביי
דער מאַדאַם גאַלדבלום איז געשטאַנען אַן עלטערע פּראַנצווזישע
פּויערטע. אַ ווייסער קאַפּ האָר האָט אַרומגעקראַנצט איר מיה-
צעאַקערט פנים. אירע נוסמוטיקע אויגן האָבן גאָר פאַרמאַגט אַ שאַטן
פון איר יונגט. די אַלטימשקע איז געווען הויך און דאַר, איינגעהילט
אין אַ ווייסער שירץ ביי וועמענס גאַרטל עס האָט געקלימפערט אַ
גניפּ שליסלען.

זי האָט דערלאָנגט מאַדאַם גאַלדבלום אַ קאַלמן געטראַנק און געבליבן שטיין אַ פאַרטראַכטע ביי דער אומבאַקאַנטער קליענט, וועלכע האָט זיך פאַר הייז אויסגעטאַן איר כרייט-ראַנדיקן פאַנטאַזיע-הוט. פאַר איר איז געבליבן זיצן אַן אַריסטאָקראַטישע דאַמע אין אַ געבלימלט זומער-קלייד, מיט אַ שפיציקן דעקאַלט. צווישן אירע ברוסטן, וועלכע האָבן ווי אויף אַ געבלימלטן סאַטין געצויכנט רונג-דיקע ליניעס, איז געהאַנגען אויף אַ דיגינג זילבערן קייטעלע, אַ גאַלדן צלמל. די אַלטינקע האָט באַטראַכט מאַדאַם גאַלדבלום און איז געבליבן שטיין אַן איבערגעשראַקענע פאַר איר שיינקייט. „אפּשר, אַ דייטשע אַגענטקע?...“ — איז איר געקומען אויפן געדאַנק. אָבער באַמערקנדיק דעם אומרו אין דער פרויס אויגן, האָט זיך די אַלטינקע באַרואיקט.

— מאַדאַם, איר זענט דאַכט זיך אַ יידישע פרוי ?

— יאָ, אַ יידישע פרוי מיט אַ צלם.

— איר האָב שוין דאָס געזען — האָט די קאַפּע-איינגטימערין געזאַגט מיט מיטלייד — איר וואָלט נאָר געוואָלט וויסן ווער האָט אייך געגעבן מיין אַדרעס.

— שרעקט אייך נישט, מאַדאַם מאַרגאַן — האָט די יידישע פרוי געענטפערט מיט אַ שמייכל — אייער אַדרעס האָב איר באַ-קומען אַריינגעשיקט אין געהיים פון דער „פרייער זאַנע“ פון מיינע באַקאַנטע, וואָס זיינען אַריבערגעשמוגלט געוואָרן דורך אייער זון זשאַן. אייער מאַן הייסט פּיליפּ. און אויב איר ווילט דעם פאַראַל, קען איר אייך זאָגן: „מאַרגערט ע פאַרטי“...

— עס שטימט, מאַדאַם. געמט אייערע וואַליזעס און קומט מיט מיר!

אַ צענדליק שטיגעלעך, ווי אַ שרויפנציער, האָבן זיי אַרויפגע-דרייט אויפן ערשטן שטאַק. אין קאָרידאָר שטייענדיק, האָט מאַדאַם גאַלדבלום אויפגעכאַפט יידישע רייד, וועלכע האָבן אַדורכגעדרונגען דורך די דיגע האַטעל-טירן. איז לעצטן צימער האָט געוויינט אַ סיגד און די מומער האָט עס מיט אַ יידיש לידל געוואָלט פאַרווייגן. מאַ-

דאס נאָרבלום האָט זיך גלייך אָנגעשטויסן ווער די איינזויגער זיי-
גען.

די פאַטראָנקע האָט זי אַרײַנגעפירט אין אַ קליין, אָנשטענדיק
האַטעל-צימערל, איר געמאַכט ליכטיק און געבליבן שטיין אויף
דער שוועל, אַרפּאָנעמענדיק אַ שליסל פון איר קניפּל.

— האַלט אייער שליסל אינעווייניק! איר ווייס נישט צו איר
וועט נאָך היינט קענען ווערן אַריבערגעפירט. צו וואָס האָט איר
געשלעפט די וואַליזעס? טיילמאָל מוז מען די מענטשן וועגן. דאָס
שיפּל קען נישט אויפנעמען קיין באַנאָזש. ווילט איר עפעס באַשטעלן
עסן?

— גאָרנישט, מאַדאַם. ווען כ'קען באַקומען אַ הייסן טיי צו
שטיין מיין דורשט.

— איר שיק באַלד אַרויף דאָס מיידל. אַ גוטע נאַכט!

די אַלטינקע האָט לאַנגזאַם פאַרמאַכט די טיר.

מאַדאַם נאָרבלום האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש.

„ווי נאַריש דער מענטש איז — האָט זי געטראַכט — אָנגע-
שלעפט זיך אַזאָ וועג מיט די בעסטע, שענסטע זאַכן און איצט
וועל איר זיי דאַרפן איבערלאָזן אויף הפּקר.“

מען האָט לייכט אָנגעקלאַפט אין איר טיר.

— אַרײַן!

די קעלנערקע, אַ פּויעריש מיידל, מיט אַ ווייס בלימל אין אַ
רויטן קאַפּ האָר, האָט אַרײַנגעטראָגן אויף אַ זילבערנער טאַץ אַ
קריגעלע טיי און אַ וואַזעלע צוקער.

מאַדאַם נאָרבלום האָט אויף איר געוואָרפן אַ בליק און אויף
אַ וויילינקע האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז זי איז אינדערהיים און
די דינסט באַדינט איר.

די קעלנערקע, זעענדיק אַזאָ שיינע דאַמע, האָט אין איילענדיש
אַ כאַפּ געטאַן אַ בלומען-טאַפּ און אים אַרויפגעשטעלט אויפן טיש.
מאַדאַם נאָרבלום האָט זיך צעלאַכט.

נאָכן מיי האָט זי זיך אויסגעטאָן, אַרײַנגעלייגט זיך אין בעמ
מיטן געדאַנק :

„אַפּשר וועט מען מיר ביינאַכט וועקן?“

פאַר מירקײט איז זי באַלד אײַנגעשלאָפּן. איר טראַגעדיע האָט
זיך אויסגעלאָשן אויף געצײלמע שעהן, ביז דער פּרימאַרגן האָט זי
ניקע שפּיגעלעך גענומען אויסשמעלן אויף אירע אומבאַקאַנטע ווענט.
מאַדאַם גאַלדברלום האָט זיך האַסטיק אויפגעכאַפּט און אַרױס פון
בעמ. זי האָט זיך גלייך דערמאַנט וווּ און צו וואָס זי געפינט זיך דאָ.
אײַנהערנדיק זיך ווי אין די שכנותדיקע צימערן איז שמיל געוואָרן,
האָט זי מקנא געווען די יידן, וואָס זײַנען שוין דעם וועג איבערנע-
קומען.

פאַרטיק געוואָרן מיטן טואַלעט, האָט זיך מאַדאַם גאַלדברלום צו-
געשטעלט צום פענצטער באַטראַכטן דאָס דאַרף. נעכטן איז עס גע-
לעגן אַן אויסגעלאָשט און הײַנט שטייט עס אַזוי קלאַר און ליכטיק
אין אירע אויגן. די ווייסע און רוימע הייזקעלעך געפלעקט מיט שטי-
קער זון. די ביימער בלישטשען מיט אַ באַזונדיקטן גרין. פּײַגעלעך
שפּילן אַרײַן אין דער פּרימאַרגן-שטילקײט. אַ גרינער פּאַס וואַסער,
ווי אַ שפּיגל, ליגט אײַנגעראַמט אין אַ גראַזיקער ראַם און די זון
האָט דאָרט ליגן איר גאַלדיק אויג. דער וואַסער-פּאַס איז גלייכגילטיק,
ווי ער וואַלט גאָרנישט געווען קיין בריק, וואָס פירט אַריבער פון
אַ גיהנום אין אַ רואיקן ווינקל אַרײַן. וואַלט דער טײך סאַאַן נישט
געווען קיין מױטע נאַטור, וואַלט ער געהאַט אַ נשמה, וואַלט זיך
איצמער ביים סאַאַן-ליכט אויף זײַן אויבערפלאַך אָפּגעשפּיגלט די
שרעק, וואָס יידן האָבן ביינאַכט איבערגעלעבט, אַריבערשפּילענדיק
זיך אויף „יענער זײַט“.

די מיר האָט זיך גערוועזן אויפגעריסן. די באַלעבאַסטע פון האַ-
טעל האָט זיך באַוווּזן אויף דער שוועל און זיך ברעכנדיק די הענט,
האָט זי מיט צאַפּלדיקע בליקן קורץ-אַטעמדיק געזאַגט :

— מאַדאַם, אַ שלעכטע בשורה. מײן מאַן איז צוריקגעקומען

בשלום, נאָר מיין זון האָט מען געכאַפּט. איר מוזט גלייך פאַרלאָזן
אונדזער הויז. איר שרעק זיך פאַר עפעס...

— מאַדאַם מאָרגאַן! — איז די יידישע פרוי אַרויפגעפאַלן אויף
דער אַלמינקער — ווהיין ווילט איר מיר שיקן? ...
— ווען איר האָט כאַטש פאַלשע פאַפירן — איז די אַלמע גע-
שטאַנען אַ גערימטע.

— פאַלשע פאַפירן? — האָט מאַדאַם גאַלדבלום אויפגעריסן
אירע אויגן.

די אַלמע האָט זיך פאַרמראַכט.

— טוט אייך נישט אָן אייערע קליידער! איר וועל אייך באַ-
האַלטן אין אַ קעלער.

— זאָל זיין אין אַ קעלער.

די באַלעבאַסמע האָט דער מאַדאַם גאַלדבלום אָנגעכאַפּט ביי
דער האַנט. מיט איילנדיקע טריט זי צוריק אַראָפּגעדרייט פון די
שמינגעלער. אַריינגעפירט אין אַ צימער, ווו עס האָט געהערשט אָן
אומאַרדנונג, איר דערלאַנגט אָן אַלט פויעריש קלייד, געהאַלטן דאָס
פאַרקנעפּלען מיט ציטערנדיקע פינגער.

אין אַ ווילע אַרום איז אַריינגעקומען דער באַלעבאַס, אַ געזונג-
סער פויערישער טיפּ אין די זעכציקער יאָרן, מיט אַ פאַר לאַנגע,
גראַע וואַנסעס. געזען זיין באַבע זיך פאַרען אַרום אַ פרעמדער פרויען-
פלייצע, האָט ער זיך גלייך אָנגעשטויסן, אַז דאָס מוז זיין אַ יידישע
פרוי, וואָס וואַרט אויף זיין אַריבערפירן, האָט ער זיך צעשריגן מיט אַ
האַרט, פויעריש קול:

— אַריעט, איר זאָג דיר דו זאָלסט נישט מער ריזיקירן.

מאַדאַם גאַלדבלום האָט זיך אויסגעדרייט מיטן פנים צום פויער
און האָט זיך אַ גערוועזע, אַ פאַרצווייפּלעט צוריק אויפגעקנעפּלט
דאָס קלייד:

— אויב אייער מאַן דערלויבט נישט.

דער פויער האָט געוואַרפן אַ בליק אויף דער יידישער פרוי. און
ווי דאָס געווייבן וואָלט אין אים אויפגעוואַכט, האָט ער אַ זאָג געמאַן:

— מאך עס שנעלער, אָרעט!
 — פיליפ, דו וועסט אויף דער קעלער-דעק אַרויפשמעלן די אלמע
 שאַנק.

נאָכן באַהאַלטן דער מאַראַם נאָלדבלום, זיינען זיי אַרײַן אין דער
 קאַפּע. עמלעכע פּויערים זיינען געזעסן ביי מישלעך. מייל האָבן
 גערויכערט גראָבע געדרייטע ציגאַרעטן, אַנדערע ליימענע ליולקעס.
 אויף די מישלעך זיינען געשטאַנען קליינע גלעזלעך וויין און גרעסערע
 גלעזער ביר. זיגאַנישע וואַלסקנדלעך רויך האָבן זיך געמורעמט
 איבער די מישלעך. די פּויערים האָבן שמילערהייט גערעדט מיט
 פאַרבינסקייט קעגן אָקופאַנט. אַ מאַטאַציקל איז מיט אַ גערוויש פאַר-
 בייגעפאַרן, זיינען זיי שמיל געוואָרן.

פיליפ, דער קאַפּע-איינגטימער, האָט זיך איבערגעטאָן אין אַ
 סונקל-בלויער שירץ מיט שעלקעס. די דינסט האָט ער אַוועקגעמריבן
 פון „קאַנטואַר“ און ער אַלײַן האָט זיך אַוועקגעשמעלט סערווירן.
 מיטאַמאָל האָט מען הוצפהדיק אויפגעריסן די טיר. אַ דייַטשער
 אונטעראַפיציר מיט אַ ליסמע אין דער האַנט איז אַרײַן מיט שטו-
 רעס. נאָך אים — אַ געשמאַפּאוועץ אין ציווילע קליידער. הינטער
 זיי — צוויי דייַטשע זשאַנדאַרמען מיט בלעכלעך אויף די העלדזער.
 די פּויערים האָבן זיך איבערגעשראַקענע אויפגעכאַפט פון די ערטער.
 — פיליפ מאַרגאַן! — האָט דער אונטעראַפיציר אויסגערופן
 אויף אַ שמאַרק אַקצענטירטן פראַנצויזיש, קוסנדיק אין אַ ליסמע.
 — דאָס בין איר! — האָט זיך דער קאַפּע-איינגטימער מיט
 שווערע טרויט אַרויסגערוקט פון „קאַנטואַר“ און געבליבן שמיין
 מיטן קאַסקעט אין דער האַנט.

— דו האָסט אַ זון זשאַן, אלטער, שמוגלט ער אַריבער יידן אין
 דער „פרייער זאַנע“. — האָט דער אונטעראַפיציר געשריגן מיט
 בליצנדיקע אויגן.

— וואָעס? מיין זון? ער איז...

— איר האָב איין איינציקן זון, מייע הערן! — האָט די אַל-
 טינגע זיך געבראַכן די הענט.

— אדורכזוכן די גאנצע ווינונג! — האָט דער אונטעראַפיציר באַפוילן.

ווען די זשאַנדאַרמען האָבן זיך מיט פּויקנדיקע טריט אַרויפגע-
דרייט אויפן ערשטן שטאַק, האָט די אַלטינקע אויפגעצויסערט, הנם
איצט זיינען קיין יידן נישט געווען אין די צימערן.

— אייערע פאַפירן! — האָט דער אונטעראַפיציר אַ געשריי
געמאַן צו די פּויערים, וועלכע זיינען געשטאַנען ווי געליימט מיט
אַפּענע מיילער, קוקנדיק מיט שרעק אויפן דייטשן מונדיר.
נאָך דער רעוויזיע האָבן די דייטשן דאָס אַלמע פּאַרל אַוועקגע-
פירט צום קאַמענדאַנט.

ביים קאַמענדאַנט אין דער קאַנצעלאַריע האָט דער אונטעראַפי-
ציר געמאַרן :

— הער קאַמענדאַנט, קיין פאַררעכטיקעם נישט געפונען. דאָס
זיינען די עלטערן פון שמונגלער.

— דערציילט דעם אמת וועגן אייער זון זשאַן! — האָט דער
קאַמענדאַנט באַפוילן אין אַ צעצויגענעם פראַנצויזיש.

ער האָט זיך אָנגעצונדן אַ ציגאַר און אַרויפגעבלאַזן אַ וואַלקנרל
רויך אויף די דערשראָקענע עלטערן.

— איר ווייס, אַז ער איז אומשולדיק! — האָט די אַלמע גע-
רעדט פאַרקלעמט.

— דאָס איז געוויס אַ טעות — האָט דער אַלמער געזאָגט מיט
אַ ציטערדיק קול.

— איר ווילט אים ריינוואַשן? גוט. פירט אַריין דעם שמונגלער!
מען האָט אַריינגעפירט פון הויף-קעמערל זשאַן מאַרגאַן. ער איז
נישט געווען צעשלאָגן, ווי די עלטערן האָבן זיך פאַרגעשמעלט, נאָך
די אונטערשאַק פון זיין מאַרינאַרקע איז געווען אינגאַנצן אויפגע-
ריסן. זשאַן האָט געשמייכלט צו זיינע עלטערן, כדי זיי צו באַרואיקן.
זיין שוואַרצער קאַפּ האָר איז געווען צעשוּיבערט. זיינע אויגן האָבן
אויסגעדריקט אַ געקוינצלטע רואיקייט.

דער קאַמענדאַנט האָט אויפגערוקט זיין שופלערל. די מוטער

האָט אַ צימער געמאַן. איר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז ער ציט אַרויס אַ רעוואָלוציער. דער קאָמענדאַנט האָט אַרויסגענומען אַ פּלאַטשיק פּלעשל שנאַפּס, דערפֿאַנגט זשאַנען מיט אַ שמייכל :

— פּרינק !

— אייער זון האָט גליק, וואָס מיר האָבן גישט קיין באַווייזן קעגן אים — האָט דער קאָמענדאַנט געזאָגט — ער האָט גראָד אַדורכ־געפירט אַ גרופּע יידן און איין פּרוי מיט אַ קינד, וועלכע האָבן זיך בעסער געלאָזט טויטשלאָגן און האָבן דעם שמוגלער גישט אויסגע־געבן. האַנס, פירן זי מיר אַריין די יודן־באַנדע !

מען האָט אַריינגעפירט דריי יידן און אַ פּרוי, וואָס האָט גע־האַלטן אַ קינד אין אַ קישן. ס'איז געווען שווער צו דערקענען, צי דאָס קינד שלאָפּט, צי ס'איז טויט. די דריי יידן האָבן אויסגעזען, ווי מען וואָלט זיי נאָר וואָס אַרויסגעשלעפט פון הינטער אַ צוג, נאָך אַ קאַטאַסטראָפּע. זייערע אייגענע מאַמעס וואָלטן זיי גישט געווען דערקענט. אויף זייערע מלבושים האָבן זיך נאָך פייכטע שנירלעך בלוט געשלענגלט. ביי דער פּרוי זייגען די קליידער געווען צעריסן. דאָס פנים אויסגעבלייבט. אירע אויגן האָבן דערמאָנט אַ שטיל־משוגעת.

— זעט איר, אַז מיר מאַכן אַן אונטערשיד צווישן יידן און פּראַנצויזן. נאָר באַפעל איז באַפעל. אייער זון, פאַרן בלויוזן חשר, בלייבט פיר וואָכן אין אַרעסט. זשאַנדאַרמערע, זשאַן מאָרנאַן זאָ־פאַרט אַוועקגעפירט !

די עלטערן זיינען לאַנג געבליבן שטיין אויפן שאַסיי ווי באַטויכטע און נאָכגעקוקט דעם אָפּפאַרנדיקן אויטאָמאָביל. ביים מיטאָג־טיש האָט די אַלמינקע געזאָגט צו איר אַלסן :

— פּיליפּ, דו זעסט די יידן האָבן זיך כמעט געלאָזט טויטשלאָגן און האָבן אונדזער זשאַנען גישט געוואָלט אויסגעבן. איך וויל גישט מער, אַז מיר זאָלן די אַרבעט פאַרזעצן. נאָר פאַר דער פּרוי, וואָס געפינט זיך ביי אונדז אין הויז, דאַרף מען עפעס טאָן צו ראַטעווען

איר לעבן. האָסט זי אָנגעקוקט, ווען מען האָט זי אַרויסגעשלאָפּט
פון קעלער ?

— וואָס קען מען דען טאָן פאַר איר ?

— איר מאַכן פאַלשע פאַפירן.

— קודם טראַכט איר ווי אזוי כ'זאָל זשאַנען קענען אַרײַנגיין
עסן און צו רויכערן.

— זשאַן איז נישט אומגליקלעך. די יידן ווערן פאַרפאַלגט אָן

פאַרברעכן. איר ווייס גאַרנישט פאַרוואָס דאָס קומט זיי ?

— לאָז מיר צורו, איר וועל רעדן מיטן קאַמיסער.

— נישט רעדן, גאָר אויפּטאַן. זאָנסט מיר צו, פיליפ ?

— איר זאָג דיר צו. נו, לאָמיר שוין זען די פאַרשפייז פאַר די
אויגן.

— זשאָרזשעט ! — האָט די אַלטינקע גערופן די דינסט —

האָסט אַרויפגעטראָגן עסן אין צימער נומער אַכט ?

— יאָ, מאַדאַם !

— אַ דאַנק !

די אַלמע האָט זיך צוגעזעצט צום טיש עסן און האָט כסדר

אַרײַנגערעדט אין איר מאַן, אַז ער זאָל גלייך גאַכמיטאַג אַוועק צום
קאַמיסאַר.

דער אַלמער האָט געקייט אויף ביידע באַקן אין געשאַקלט מיטן
קאַפּ.

מאַדאַם גאַרבלום איז געלעגן אויפן בעטל אין אָנגעטועכץ, אַ

פאַרטראַכטע און זיך געשפילט מיטן צלמל.

ווען מאַדאַם מאָרגאַן איז אַרײַנגעקומען, האָט זי זיך מיט אַ

צימער אויפגעכאַפּט און אויסגעשריגן :

— מאַדאַם מאָרגאַן, זאָגט מיר וואָס וועט זיין מיין סוף ? פירט

מיד אַריבער, פירט מיר אין וואַסער אַרײַן, גאָר זאָל זיך דאָס אַלץ

שוין ענדיקן...

— טאַכטער, גאָר נישט פאַרצווייפלען ! דו ביסט אַרײַנגעפאַלן אין

נומע הענט. איצט קאָן איר דיר שוין זאָגן דו. אפשר היינט גאָר

וועסטו ווערן מיין טאכטער. איר בין געקומען נאך צוויי פאטאָ-
גראַפיעס.

מאָדאָס גאָלדבלום איז געבליבן זיצן אויפן ראַנד פון בעט אַ
צעמטמלע. אירע פינגערע בליקן האָבן דערזען אַ בלייז, וואָס באַ-
לויבט און שרעקט איבער.

— איר פאַרשטיי אייד נישט, מאָדאָס מאָרגאַן!

די אַלטינקע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן בעמל, גענומען די
הענט פון מאָדאָס גאָלדבלום, ווי מען נעמט די הענט פון אַ קינד
ווען מען וויל עס באַרואיקן. זי האָט איר אַלץ דערציילט און אויס-
געלאָזט:

— דו הייסט פון היינט אָן מאָרגעריט מאָרגאַן, נאָך מייןס אַ
געשטאַרבענער טאָכטער.

— מאָרגעריט מאָרגאַן, נאָך אייערס אַ געשטאַרבענער טאָכ-
טער? ...

און ווען די אַלטע איז אַוועק, איז נאָך מאָדאָס גאָלדבלום לאַנג
געבליבן זיצן אויפן בעמל נאָכטראַכטנדיק:
„נאָך אַ געשטאַרבענער? ...“

*

מיט פיר וואָכן שפעטער, אין אַ זונטיק אַוונט, ווען דאָס דאָרף
איז געלעגן פאַרוונקען אין שטילקייט, אין חשכות, איז ביי פיליפ
מאָרגאַן אין גרויסן עס-צימער געפראַוועט געוואָרן אַ באַשיידענע
אויפנאַמע לכבוד זייער זונס באַפרייט ווערן פון דייטשע הענט.

די לאַדנס ביי די מאָרגאַנס זיינען געווען פאַרהאַמערט, די פענצ-
טער — פאַרדעקט מיט שווערע טאַפלט-פאַרהאַנגען. אין אַלטמאַ-
דישן זשיראַנדאַל האָבן קוים געברענגט צוויי לעמפלעד איבערגע-
צויגן מיט פונקל-בלוי פאַפיר. דאָס מלחמה-ליכט האָט מיט אַ בלוי-
לעבן שייך באַלויכטן די עטלעכע איינגעלאַדענע געסט: אַ צוויי-דריי
שכנים מיט זייערע פרויען און קינדער.

מאָדאָס גאָלדבלום איז געבליבן באַהאַלטן אין איר צימערל.

אפילו די גוטע פריינט, וואָס האָבן אַלץ געוואוסט וואָס ביי פיליפ מאָרגאָן איז הויז קומט פאַר, האָבן זיי דעם סוד נישט געוואָלט געטרויען. מאַדאַם גאַלדבלום איז געזעסן ביים פענצטער מיט אַ בוך אויף די קניען און זיך איינגעהאַרנט אין די פויערישע געלעכטערס, וואָס זיינען געקומען פון עס-זאַל. אירע אויערן האָבן אויפגעכאַפט שטילע געזאַנגען, דעם אָפהילך פון אויפגעפּראָפּטע פלעשער, דעם געקלאָנג פון גלעזער. נישט קענענדיק באַנעמען דאָס בוך, וואָס זי האָט געפרוווט לייענען, האָט זיך מאַדאַם גאַלדבלום אויסגעזוכט אַן אַנדערע צעשטרייאַנג.

זי האָט געעפנט אירם אַ וואַלזע און אַרויסגענומען אַ פעקל פאַסט-קאַרטלעך פון אירע פריינט אין דער „פרייער זאַנע“. זי האָט זיך, ווי צום ערשטן מאל לייענענדיק, ווידער פאַרטראַכט איבער די אַנצוגעהערענישן פון אירע פריינט, אַז זי זאָל בלייבן דאָ, אויב זי איז נישט באַדראָט. זי האָט זיך אָפגעשטעלט ביי דעם אויסדרוק, וואָס איר מאַנס אַ קאַלעגע, אַרוואַקאָט מיזעל, האָט באַנוצט: „מען כאַפט דאָ אויך פיש, אַזוי גוט, ווי אין פאַרזיער סען און מען שיקט זיי אַוועק אין אַנדערע לענדער“. די קאַרטלעך האָבן ביי איר אַרויס-גערופן טיפע בענקשאַפט. יעדער איבערנעלייענטער נאָמען האָט איר דערמאָנט אין אויפנאַמעס, אין פרייע, גליקלעכע מאַמענטן פון איר לעבן.

זי האָט אָפגעזיפצט. זי איז צוגעשפרונגען צום האַנט-בייטל, נאָכאָמאל באַטראַכטן אירע אַרישע פאַפירן און זי האָט בשום אופן נישט געקענט באַנעמען פאַרוואָס איר האַרץ שלאָגט אַזוי האַסטיק, ווען זי רירט זיך צו צום האַנט-בייטל, ווו עס ליגן אירע פאַפירן.

מען האָט אָנגעקלאַפט. אין דער טיר איז געשטאַנען זשאַן. אַ הויכער פעסטער יונג מיט אַ שמייכלדיק פנים.

— שוועסטער! — האָט ער געזאָגט, קוקנדיק אומדרייטס אויף מאַדאַם גאַלדבלום — איר בין אייך געקומען איינלאָרן צום טיש. די פרעמדע מענטשן זיינען שוין אַוועק.

— איר דאנק אייד. איר זעט דאָך, אז כ'האָב זיך שײן געמאַכט
צו דער אויפגאַמע.

— איר זיינט אַלעמאַל שײן.

מאָדאַם גאָלדבלום האָט זיך צעלאַכט און באַלד געוואָרן מיך
ערנסט.

— זשאַן, איר וואָלט אייד עפעס געבעטן.

— מיר? — האָט ער אויפגעצאָפלט פאַר פרייד.

— איר וואָלט געוואָלט, זשאַן, אז איר זאָלט מיר אַריבערפירן
אויף יענער זייט. גוטע פאַפירן האָב איר. איר האָב דאָרט אַזויפיל
גוטע פריינט; דאָ האָב איר קיינעם נישט.

פון אונטן האָט די אַלטע גערופן:

— זשאַן, מאָרגעריט! זשאַן, מאָרגעריט!

. זיי זיינען אַראָפּ אין עס-זאָל. מען האָט מאָדאַם גאָלדבלום אויפ-
גענומען ווי אז אייגן קינד. זי האָט געמוזט פאַרזוכן פון אַלע גע-
טראַנקען, וואָס זיינען אויפן טיש געווען אויפגעשטעלט. זי איז גע-
בליבן זיצן אַ האַלב-שיכורע. זיינט איר מאַנס טויט איז עס געווען
צום ערשטן מאַל, וואָס זי האָט געלאַכט מיט אַ האַלב-אויסגעלאַשע-
נעם באַוווסטזיין. ווען איר בליק איז געפאַלן אויף דער פאַרשטויב-
טער פּיאַנע, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, ווי אַן איבעריק שטיק
מעבל, האָט זי זיך אויפגעכאַפט פון אַרט און אַ זאָג געטאָן:

— אויב איר דערלויבט, וועל איר עפעס שפּילן.

— איר שפּילט פּיאַנאָ? — האָט זשאַן געפרעגט, געעפנט די
דעק און אָנגעצונדן דאָס לעמפל.

און באַלד נאָכדעם, אַ גראַציעזע באַוועגונג, ווי אירע פינגער
וואָלטן נאָכגעלאָפן אַ פליענדיקע זאָך איבער די קלאַווישן. צארטע
טענער האָבן זיך צעגאַסן איבערן שטיין צימער, אַרויסגעריוסן זיך
דורך די פאַרמאַכטע פענצטער אין דערפל אַרײן.

דער דייטשער קאָמענדאַנט מאַמאַס בראַנד, וואָס האָט זשאַנען
פאַרשפּט אויף פיר וואָכן אַרעסט, איז אַדורכגעפאַרן אויף אַ ראָ-
ווער. הערנדיק שפּילן פּיאַנאָ אין אַ דאָרף, וואָס ליגט אַזוי פאַרזונגען

איז שטילקייט, איז ער גיינעריק געוואָרן: ווער קען אין אַזאַ העק זיין אַזוי באַגאַבט?

נישט לאַנג טראַכטנדיק, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט ביי פּיליפּ מאַרגאַנס קאַפּע. דעם ראָווער האָט ער אָנגעלעגט אין אַ ביימל און חוצפהדיק אָנגעקלאַפּט.

די פּיאַנע-טענער האָבן זיך איבערגעריסן, ווי אַ געפּלאַצטע סטרונגע אויף אַ פּידל.

— עפענען! דאָס איז דער דייטשער קאָמעדיאַנט.

ביי די מאַרגאַנס האָבן אַלע אויפּגעצאָפּלט פאַר שרעק. זשאַן איז צוגעשפרונגען צו דער מאַדאַם גאַלדבלום:

— שנעלער, איז אייער צימער אַרײַן!

— גיין! — האָט דער אַלטער געזאָגט, אַרומקוקנדיק זיך —

מען מוז דאָך אים ווייזן ווער עס האָט געשפּילט פּיאַנאַ.

— ריכטיק. זי קען בלייבן — האָט די אַלטינקע געזאָגט.

זשאַן האָט געעפּנט די טיר. דער קאָמאַנדיאַנט איז אַרײַנגעקומען מיט אַן עלעקטריש לעמפל אין דער האַנט. דערזען זשאַנען, האָט ער אים איראַניש באַגריסן:

— איר זענט, זע איר, אַרויס פון אונדזער טורמע, ווי פון אַ

פענסיאַנאַט.

דערנאָך האָט ער פּריינטלעך באַגריסן די מאַרגאַנס. ער האָט זיך אַרומגעקוקט און זיין בליק איז געפאַלן אויף דער מאַדאַם גאַלדבלום.

זי איז געזעסן ביי דער פּיאַנע אין אַ ווייסער סאַטין-בלוזקע. אַ פּעדל-שוואַרצע פּאַסמע האָר האָט זיך איר ווי אַ פּליסנדיקע כוואַלע, געגאַסן איבערן רעכטן אַקסל. די שוואַרצקייט פון אירע זיידענע האָר זייגען געוואָרן איבערגעצויגן מיט אַ בלוילעכן אָפּשיין פון די עלעקטרישע קאָמפּן. אירע אויערינגלעך האָבן געפּינקלט מיט צוויי פּייער-דיקע שטיינדלעך. אויף איר העל, לויטער פנים זייגען די פאַרבן בלייך געוואָרן. אירע גרויסע, שוואַרצע אויגן זייגען געוואָרן נאָך גרעסער הינטער די לאַנגע, זיידענע וויעס.

דער קאָמענדאַנט איז געבליבן אזוי פאַרגאַפּט פון איר שיינקייט, אַז דאָס עלעקטרישע לעמפּל איז געבליבן ברענגען אין זיין האַנט. — אַנטשולדיקט, מיינע הערשאַפטן, וואָס כ'האַב אייד מיט מיין וויזנט געשטערט! — האָט דער קאָמענדאַנט געזאָגט מיט אַן עלע-גאַנטן שמייכל.

ער האָט זיך פאַרגייגט פאַר מאַדאַם גאַלדבלום, אויסגעטאָן זיך דאָס מיליטערישע היטל, אַנידערגעלייגט דאָס אויפן טיש מיט דער דענקע אַראָפּ, אַריינגעלייגט זיינע לעדערנע הענטשקעס. באַמערקט זיין לעמפּל ברענגט נאָך, האָט ער עס פאַרלאָשן מיט אַ פאַרשולדיקט שמייכלעלע און געוואַרט מען זאָל אים הייסן זיצן. — איר האָב אייד איבערגעשראַקן? איצט בין איר נישט אַמט-לעד.

און ער האָט זיך אַליין אַוועקגעזעצט.

— ווער איז די פּיאַניסטין?

— מיין טאָכטער מאַרגערויט — האָט די אַלמע אַרויסגערעדט מיט אַ ציטער.

— המ... אייער טאָכטער. ווען איר וואָלט זי דעמאָלט מיטגע-בראַכט צו מיר, וואָלט אייער זון אויף איין טאָג נישט געווען פאַר-משפּט.

און עפענענדיק זיין זילבערנע ציגאַרעטניצע, האָט ער אָנגעבאָטן: — רויכערט, מיינע הערן! און פאַר אייער טאָכטער האָב איר פּרויען-ציגאַרעטן. איר רויכערט, מאַדמואַזעל? — גיין, זי רויכערט נישט! — האָט די אַלמע געענטפערט, אַז די מאַדאַם גאַלדבלום זאָל מיט איר שטימע נישט פאַראַטן איר שרעק.

— כאַ-כאַ! איר ציטערט נאָך אַליין. וואָס מיינט איר, איר בין אַ באַרבאַר? איר האָב אויך אַ טאָכטער, אַ פּיאַניסטין און האַמ-בורג. איר האָב זייער ליב מוזיק. מאַדמואַזעל, איר וועל אייד בעטן, פאַר מיר עפעס שפּילן.

מאַדאַם גאַלדבלום האָט זיך איינגעקאָרטשעט אייפן שטול. אירע

פינגער האָבן אָנגעהויבן ציטערן. גאָר פילגנדיק אויף זיך די בליקן פון דער פאַמיליע מאָרגאַן, האָט זי אָנגעהויבן שפּילן שאַפּענס „נאַקטיוון“.

ווען זי האָט געענדיקט און דער קאָמאָנראַנט האָט הייליך אַפּלאָ= דירט, האָט זיך מאַדאַם נאָלדבלום אויפגעכאַפּט, געזאָגט אַ „באָן סוואַר“ און מיט גערוועזע שריט, פאַרלאָזט דעם עס=זאַל. דער קאַ= מאַנראַנט האָט אויסגעדרייט דעם קאַפּ און איר גאַכגעקוקט. ער האָט געזען, ווי אירע פייגלען געשניצטע פיס דרייען זיך אַרײַן אין די שטי= געלעך. ער האָט באַמערקט ווי איר האַלב סאַמעט=קליידל גיט גאָך אַ פלאַטער, ווי אַ פליגל, און פאַרשוויגערט. און פאַרשוויגערט דערהייט שוועבט גאָך איר רײַך אין זיינע אויגן און צינדט אין אים אַן אַ פייער. דער קאָמאָנראַנט האָט זיך אויפגעכאַפּט אַ באַליידיקטער.

— מיינע הערשאַפּטן! פאַר דער אומפרייגמלעכקייט פון אייער מאַכטער, וועל איר אייד האָבן אויפן אויג. אויף ווידערזען, מיינע הערשאַפּטן!

ער איז האַסטיק אָפּגעגאַנגען. זיינע שטייול האָבן אָפּגעהילכט אין אַלע צימערן און גאָך מער, אין די אויערן פון דער פאַמיליע מאָרגאַן, וועלכע איז עטלעכע מינוט געבליבן שווייגנדיק, מיט פאַר= ביסענע ליפּן און זיך אָנגעקוקט. דערנאָך זיינען זיי אויפגערעגטע אַרויף צו דער מאַדאַם גאַלד= בלום.

— וואָס האָט איר געטאָן? פאַרוואָס זיינט איר אַוועק?
— איר האָב לענגער נישט געקענט פאַרטראַגן זיין אַנוועזן= הייט.

— אַריעט, איצט זע, אַז איר בין געווען גערעכט — האָט דער אַלטער געזאָגט, אַרויסגייענדיק.
— מאַך מיר נישט קיין שווער האַרץ — האָט זיך די אַלמע געבעטן, גאַכריכנדיק איר מאַן.

— זשאַן, נעם מיר אַרויס אויף אַ שפּאַציר — האָט זיך מאַדאַם גאַלדבלום געבעטן — איר ווייס נישט וואָס מיט מיר איז. איר ווער

משוגע. די וועלט איז מיר צו עגג. קום, קום! איצט איז דאָך שוין
אַלץ איינס. ער ווייסט דאָך שוין...

— רעד מיר נישט פון אים! קום!

די נאַכט האָט געשמעקט מיט בלומען-ריחות. דער הימל איז גע-
ווען געדיכט אויסגעשמערנט. אַ לייכט, מהיהדיק ווינטל האָט גע-
בלאָזן. זשאַן האָט מאַדאַם גאַלדבלום גענומען הינטערן אָרעם. זי
איז געגאַנגען אַ שווייגנדיקע און אַ נישט-דערוויינט געוויין האָט זיך
געוואָרן אין איר קעל. זשאַן האָט אָנגעהויבן פייפן. דערנאָך זינגען
אַ ליד. מאַדאַם גאַלדבלום האָט אַרויפגעלייגט איר האַנט אויף זיין
מויל, ער זאָל שווייגן.

זשאַן האָט אַ ציטער געפאַן. ער האָט דער פרוי אָנגעקוקט, ווי
ער וואָלט אינסטינקטיוו מיטגעפילט, וואָס אין איר קומט פאַר...
צומאָרגנס האָט געהערשט אַ שטילער ברוגז צווישן די מאַר-
גאַנס און מאַדאַם גאַלדבלום. הגם זי האָט, ווי תמיד, צוגעהאַלפן
אין דער קיר, האָט די אַלטינקע צו איר ווייניקער גערעדט. דער אַל-
טער איז אַרומגעגאַנגען און געברומט. און זשאַן איז איר נישט גע-
ווען דרייט צו קוקן אין די אויגן אַרײַן.

פאַרגאַכט-צו, איידער די זון איז פאַרגאַנגען, איז צו דער פאַמי-
ליע מאָרגאַן אַרײַנגעקומען דעם קאַמענדאַנטס דענשטשיק און
אַרויסגעלייענט אַ באַפעל פון אַ פאַפיר.

„מיינע הערשאַפטן, מאָרגאַן! אייער טאַכטער מאַרגעריס איז
פייערלעך איינגעלאָרן צום קאַמענדאַנט אויף אַן אויפנאַמע. היינט
אַוונט, פינקטלעך 9 אַזייגער ווערט זי דערוואַרט. אין פאַל פון אַן
אַפּוואַג, דראָט די גאַנצע פאַמיליע אַ לעבנסגעפערלעכע שטרעף“.

איבערגעלייענט, האָט דער דענשטשיק איינגעוויקלט דאָס פאַפיר
און איז אַוועק.

אַ ווילע זיינען די מאָרגאַנס געבליבן שטיין פאַרשטוממע און
האַבן זיך אָנגעקוקט... אָבער באַלד איז דער אַלטער מאָרגאַן גע-
וואָרן אויפגעברויזט:

— דו, אַריעט, האָסט געברענגט אַן אומגליק אויף מיין הויז.

אויב זאָגט זי אָפּ די וויזט, זיינען מיר אַלע איינגעשמעלט מיטן לעבן. ער וועט שוין אויף אונדז עפעס געפינען. איר פרעג זיך, צו וואָס האָט מיר דאָס געמיינט?

— זי מוז נישט אַהינגייען, זי קען אַנטלויפן — האָט זשאַן גע- זאָגט, שפּאַנענדיק איבער דער קאָפּע.

— וואָס? אַנטלויפן? און וואָס וועט זיין מיט אונדז? גיי בעסער אַרויף, זשאַן און רעד מיט איר.

— איר קען נישט און וועל מיט איר נישט רעדן וועגן דעם — האָט זשאַן געזאָגט אַנטשלאָסן.

— טאָ גיי דו אַרויף, אַריעט! דו האָסט דאָך געוואָלט האָבן אַ ייִדישע טאָכטער.

די אַלטינקע האָט זיך קוים אַ ריר געטאָן און אָנגעהויבן אַרויפ- קריכן אויף די שטיגן. שוין צוויי צענדליק יאָר ווי מאַדאָם מאָרגאַן; באַטרעט די שטיגן און נאָך קיינמאָל איז איר דאָס אַרויפגיין נישט אָנגעקומען צוויי שווער, ווי דאָס מאָל.

זי איז אַריין צו דער מאַדאָם גאָלדבלום מיט אַ קלאָפּנדיק האַרץ... מאַדאָם גאָלדבלום איז געלעגן אויפן בעמל אין אַ ווייסן פעניוואָר און געלייענט אַ צייטונג.

— וואָס לייענסטו, מאַרגעריט?

— זשאַן האָט מיר געבראַכט אַ פּאַרזיער צייטונג. איר בין אים דאַנקבאַר. איר ווייסט? ייִדישע אויפשטענדלעך האָבן אין פּאַריז אויפגעריסן אַ האַמעל באַזעצט מיט דייטשע אָפיצירן און מיט פּראַנצויזישע פּראָסטיטוטקעס. דאָס איז דער איינציקער אויסוועג. איר באַדויער, וואָס איר האָב באַקומען אַזאַ דערציאונג און האָב נישט קיין מוט זיך צו באַטייליקן אין אַזאַ וויכטיקער אַרבעט.

מאַדאָם גאָלדבלום פנים האָט געשטראַלט. דער זיסער נקמה- טראָפּן האָט זי אָנגעשיכורט. די אַלטינקע איז געשטאַנען אַן אומבאַ- האַלפּענע. זי האָט לאַנג געקוקט אויף דער מאַדאָם גאָלדבלום און האָט נישט געהאַט קיין האַרץ איר אָנצוזאָגן די שלעכטע בשורה.

— איר ברויכט מיר, מאַדאָם מאָרגאַן?

— שפעטער...

און זי האָט זיך צוריק אַרויסגעשלייכט פון צימער.
אַרפֿאָקומענדיק, זיינען פֿאַטער און זון איר אַקעגננעלאָפֿן.

— נו? ...

— איד... דערצייל איר איינציקווייז.

— ניי צוריק אַרויף און מאַד אַז ענדע! — האָט דער אַלטער

זיך אַ טרייסל געטאָן.

— איד קען נישט מער! — האָט די אַלטינקע זיך שווער אַראָפֿ-

געזעצט.

— און דו, זשאַן?

— איד? — האָט זיך זשאַן מיט אַ פינגער אַ שטאַך געטאָן

אין האַרץ אַרײַן...

ער האָט גענומען אַרומשפּאַנען אַן אויפגעברױזטער... אויף אַ
רגע זיך אָפּגעשמעלט מיטן בליק, געווענדעט צו דער פיר... דערנאָך
האָט ער זיך צוגעזעצט צום טיש, אַראָפֿלאָזנדיק, מיט אַ שטאַרקן
אָפּהילר, אַ געביילטע פּױסט. און אַזױ אין דער פּאָזע איז ער גע-
בליבן זיצן אַ פּאַרטראַכטער...

דער פֿאַטער האָט אים אָנגעקוקט מיט פּאַרכיסענע ליפֿן.

גראָד דעמאָלט האָט זיך מאַדאַם גאָלדבלום, מיט שמילע טריט,

אַרײַנגעשלייכט. זי איז גענאַנגען ווי פּאַרפּאַלנט פון אַן אומרו...

— עס האָט מיר נישט געלאָזט דערלינגן. איד פיל, אַז עפעס

איז געשען. וואָס שווייגט איר? וואָס באַהאַלט איר אויס פאַר מיר?

— האָט מאַדאַם גאָלדבלום עפעס געזוכט אויף די דריי ערנסטע

פנימער...

— זיין, מאַדגערױט! — האָט די אַלטינקע געזאָגט מיט אַ

פאַרקלעמט קול.

און ווי נאָר די מאַדאַם גאָלדבלום האָט זיך אַוועקגעזעצט, האָט

איר די אַלטינקע, לאַנגזאַם, מיט אַן אָפּגעהאַקטן אָטעם, דערציילט

די געשעעניש...

אַ מינוט האָט מאַדאַם גאָלדבלום געקוקט אויף דער אַלטינקער

מיט אויפגעריסענע בליקן... דערנאך איז איר קאפ האסטיק אריין-
געפאלן אין אירע הענט. איר צעלאזענער קאפ האר, ווי א געעפנטער
שירם, איז א פאל געמאן איבער אירע קניען.

די אלטינקע האט זיך געביסן א פינגער, אז דער ווייטיק זאל
פאריאגן אן אנדערן ווייטיק.

פלוצלונג איז מאדאם גאלדבלום אויפגעשפרונגען און מיט א
פארקלעמטער שטימע אויסגעשריגען :

— איר פאך צוריק קיין פאריז. זאל מען מיר כאפן אויפן וועג.
מיר איז אלץ איינס. יא, אבער וואס וועט זיין מיט אייד ? — איז
זי געבליבן שטיין מיט פארבראכענע הענט א פארצווייפלעט.

ווי מיט אונטערגעבראכענע קניען האט זי זיך ארויפגעהויבן מיט
די שטיגן.

אריינקומענדיק אין איר צימער האט זי קראמפהאפט אָנגענומען
און גלייך צוריק אָפגעלאָזט דאָס הענטל פון איר וואַליזע און גע-
בליבן שטיין פאַרטראַכט... זי האָט אויף יעדן קעגנשטאַנד אין צימער
געקוקט ווי זי וואַלט עפעס געזוכט. איר בליק האָט זיך אָפגעשטעלט
אויף דער צעקנייטשטער צייטונג אין איר בעטל. אַ וואָרט „נקמה“
האָט זיך אַריינגעשטאַכן אין איר זוכנדיקן בליק. זי האָט צעטומלט
אָנגעהויבן לויפן איבערן צימער. זי האָט באַקוקט אירע הענט מיט
די לאַנגע פּיאַנאַ-פינגער. זי האָט זיך אַריינגעשטעלט אין שפיגל
און זיך באַטראַכט. דערנאָך האָט זי גענומען ווילד שלעפן קליידער
פון איר וואַליזע. זי האָט זיך אָנגעמאַן דאָס זעלבע געבלימלטע
קלייד, אין וועלכן זי איז געקומען אַהער. אין איר מוח האָט עפעס
גערוישט... זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים פענצטער קוקן אין גאַס
אַריין. דערנאָך האָסטיק צוגעשפרונגען צו אירע וואַליזעס און גע-
נומען פאַקן. זי האָט עטלעכע מאָל איבערגעפאַקט און גישט געקענט
ענדיקן.

מיטאַמאָל האָט זיך צו אירע אויערן דערמאַגן אַ ווייטער גע-
רויש פון אַן אויטאָמאָביל. זי האָט אינסטינקטיוו אויפגעצוימערט.

נישט=פארשטייענדיק פארוואס גראָד דער גערויש האָט זי אַזוי אויפֿ=
געטרייסלט...

מיט לאַנגזאַמע, שווערע טריט איז זי צוריק אַראָפֿ צו די מאָר=
גאַנס.

— וווּ טו איר זיך אַהין? — האָט ביי דער מאַדאַם גאַלדבלום
אַנגעהויבן ציטערן די אונטערשטע ליפֿ. אין אירע אויגן האָבן זיך
באַוויזן טרערן.

זשאַן האָט זיך אַוועקגעדרייט.

די אַלטע האָט אויף איר געקוקט אַ ציטערנדיקע.

דער אַלטער מאַרגאַן האָט זיך גערוועזן געדרייט אַ וואַנסע.

— זיי האָבן נישט געדאַרפט דערלעבן צו באַטרעטן די פּראָג=
ציווישע ערד, די „באַשן“, אונדזערע האָבן אויך צוגעהאַלפֿן. עס איז
אַבער נאָך נישט געענדיקט די מלחמה...

אַן אַנפֿאַרנדיקער אויטאָמאָביל האָט איבערגעריסן זיינע רייר.
אַ דייטשער שאַפֿער, אַן אויבערשיצער, האָט ביי די מאַרגאַנס אויפֿ=
געפּראַלט די טיר און געמאַלדן:

— איר בין געקומען אַפּפּירן צום קאָמענדאַנט די מאַדמואַזעל
מאַרנעריס מאַרגאַן!

דריי קעפֿ האָבן זיך אַ הויב געשאַן און געקוקט אויף דער מאַ=
דאַם גאַלדבלום. זי האָט זיך אויסגעדרייט און אויסגעווישט די אויגן.
זי איז נאָך אַ וויילע געבליבן שטיין און געקוקט אויף די מאַרגאַנס.
זי האָט גערוועזן געשרויפט דאָס רינגל אויף איר פינגער. זי האָט
שווער געאַטעמט, ווי מען וואַלט איר געצאַפט בלוט... און באַלד זיך
אַ רים געמאַן פֿון אַרם, ווילד אַרויסגעשפּרייזט און אַוועקגעפּאַלן
אויפֿן געזעס פֿון קאָמענדאַנטס אויטאָמאָביל.

*

דער קאָמענדאַנט טאָמאַס בראַנר האָט פּאַרנומען אַ צוויי=שטאַ=
קיע, „שאַטאַ“ האַרט ביים ברעג פֿון טייך סאַאָן. אין זיין אויפֿנאַם=
צימער האָט דער קאָמענדאַנט איצט אַרומגעשפּאַנט, אַן אויסנע=

כמראיעטער, ווי צו א פאררד. ער האָט געמראָגן דעם שענסמן מונדיר פון זיין גארדעראַכע. אין זיינע שטיוול האָט מען זיך געקענט שפיגלען. נאָר דער פלאַקסענער קאָפּ האָר און זיינע ווייסע וויעס איבער די וואַסערדיקע אויגן, האָבן נישט האַרמאָנירט מיט זיין עלעגאַנץ.

אינמיטן מיש פון זיין אויפנעם-צימער איז געשטאַנען אַ בוקעט רויטע רויזן אין אַ מילך-ווייסן וואַזאָן. עטלעכע פלעשער געמראָנקען — אויף אַ באַזילבערטער טאַץ. אין אַ קאַרבירטן קליאַש פון געשליפן גלאַז האָבן פאַרשיידענע קאָלירן פון פרוכטן זיך צוגנויפנעט גאַסן אין אַ האַרמאָניש פאַרבן-שפּיל. אַ באַמבאַניערקע נאַשוואַרג מיט געמאַלענע נאַרציסן אויף דער שטאַוול איז געלעגן אויפן מיש, פאַרבונדן מיט אַ רויט שלייפעלע. אַ גרויסער קאַמפּ אין אַ קאָליר-טער וואַזע איז געווען אַרומגעהילט מיט אַ בלוו-זיידענעם אַבאַזשור, געשטרייפט די ווענט מיט בלויע פאַסן, אַריינגעגאַסן אַ זילבערנעם אָפּשטיין אין די טעלער, געהאַנגען אויף די ווענט מיט קונסטמאַלע-רייען, ביו צום ראַנר.

שפאַנענדיק, האָט דער קאַמאַנדאַנט געקוקט אויפן אַלטמאַדישן קאַמין-זייגער, אויפן האַנט-זייגער... די צינאַר אין מויל האָט ער נישט געצויגן, נאָר געביסן שטיקער פון איר... אַן אויטאָמאָביל איז אָנגעפאַרן. דער קאַמענדאַנט האָט אויפגע-צאַפלט.

באַלד האָט מען אָנגעקלונגען און דער דענשטשיק האָט גע-מאַרדן :

— מאַדמואַזעל מאַרגעריט מאַרגאַן !

דער קאַמענדאַנט האָט זיך מיטן פאַסיק איינגעצויגן זיין ביר-בויד און אַרויס אין קאָרידאָר. ער האָט מיליטעריש סאַלוטירט און געזאָגט מיט אַן איבערגעטריבענער העפלעכקייט :

— אַ, באָן-סואַר, מאַדמואַזעל ! איר בעט אייד אַריין אין סאַ-לאָן. איר בעט אייד צום מיש. איר בעט אייד צו זעצן זיך דאָ, ביים פענצטער, וועט אייד זיין לופטיק.

— א דאנק! — האָט מאַראַם גאָלדבלום געזאָגט, נישט קוקט דיק דעם קאָמענדאַנט אין די אויגן אַרײַן.

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן פּאָטעל, וואָס דער קאָמענדאַנט האָט איר אונטערנערקט. אַלץ אין צימער האָט גענומען טאַנצן פאַר אירע אויגן... איר האַרץ האָט זיך האַסטיקער גענומען באַוועגן... אין איר מוה האָבן זיך געפּלאַנטערט געדאַנקען...

זי האָט זיך באַווייגן, ווי דער באַדן וואָלט זי געברויט. זי האָט עפעס געזוכט מיט די אויגן... איר בליק איז געפאַלן אויפן פּרוכטן-מעסער מיט דער ברייטער שאַרף. לאַנגזאַם האָט זי גענומען דאָס מעסער אין האַנט און האָט זיך געשפיגלט אין דער שאַרף. זי האָט געוואָלט דערגיין צו איר פנים איז גענוג רואיק, נישט צו פאַראַמן איר ייִדיש-קייט.

דער אומרו, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון אירע אויגן, האָט אָפּנים איר שיינקייט צוגעגעבן רייץ. דער קאָמענדאַנט איז געשטאַנען ביים טיש, אַ פאַרשמומטער, פאַרכישופט פון איר שיינקייט. ער האָט אפילו נישט געזען, אַז זי שפיגלט זיך אין מעסער... ער האָט נאָר געזען, ווי צווישן אירע געמאַקטע ברוסטן הענגט אַ גאָלדענער צלם... — מאַדמואַזעל מאַרגאַן. איד דערלויב זיך אייד צו מאַכן אַ פאַר-וורף. פאַרוואָס נישט אַזוי גרויסאַרטיק פאַרקעמט, ווי געכטן אַוונט? פאַרוואָס האָט איר זיך נישט אָנגעמאַן צו מיין וויזיט די ווייסע סאַ-טין בלוזע?

ער האָט איר געקוקט אין די אויגן אַרײַן. זיינע בליקן האָבן איר געשניטן דאָס האַרץ, ווי מיט מעסערס. זי האָט זיך גענומען וויגן אויפן פּאָטעל.

— איד וואָלט וועלן וויסן, הער קאָמענדאַנט, דעם ציל פון אייער איינלאַדונג.

— כאַ-כאַ-כאַ! — האָט זיך דער קאָמענדאַנט צעלאַכט, אַוועק-זעצנדיק זיך אויפן פאַרענטש פון מאַראַם גאָלדבלום פּאָטעל — אַ פּראַנציוזיש מיידל און אַזוי נאַאיוו. איר פאַרשטייט נישט, צו

וואָס אַ מיליטער-מאַן לאַדט איין אַ מיידל? — האָט ער זי מיט צוויי פינגער אָנגענומען ביי דער שפיץ נאָמבע.

מאָדאַם גאָלדבלום איז אויפגעשפרונגען פֿון פּאָטעל:

— הער קאָמענדאַנט! — האָט זי זיך באַמיט צו רעדן רואיק — איר האָט נעכטן ביי אונדז אין הויז געזאָגט, אַז איר האָט אויך אַ טאַכטער אַ פּיאַניסטין. נו, וואָלט איר זיך געווונטשן, אַז אַ פּראָג צווייטער מיליטער-מאַן זאָל זי איינלאַדן צו דעם זעלבן צוועק, וואָס איר האָט מיך איינגעלאַדן?

זי האָט אים געטראָפֿן, ווי אַ פּייל אין האַרצן. דער מונדיר איז אים צו ענג געוואָרן. עס איז אים באַפּאַלן אַזאַ היץ, אַז ער האָט זיך אויסגעטאַן דעם מונדיר, אים אָנגעהאַנגען אויפֿן פּאָטעל. דער צעלאָזענער פּאַסיק האָט אַ קלונג געטאַן אויפֿן פּאַרקעט.

מאָדאַם גאָלדבלום בליק איז געפּאַלן אויפֿן קליינעם רעוואָלוציער, אין אַ העלער שייד. זי האָט באַמערקט, ווי די שייד איז פּאַר-מאַכט מיט אַ האַטשיקל. און אַ געדאַנק האָט גענומען עקבערן איר מוח...

דער קאָמענדאַנט האָט גערוועזן געשפּאַנט איבערן סאַלאָן, אָפּגע-שטעלט זיך און געזאָגט:

— מאָדמואַזעל, איר האָט מיר געשטעלט אַ פּראָגע... אַז אַג-דערע פּערזאָן וואָלט איר פּאַר אַזאַ פּראָגע דערשאַסן.

— ביטע זייער, אַט האָט איר דעם רעוואָלוציער! — האָט מאַ-דאַם גאָלדבלום אָנגעוויזן מיט אַ פינגער אויפֿן רעוואָלוציער און איר בליק איז דאָרט לאַנג געבליבן הענגען.

דער קאָמענדאַנט האָט באַטראַכט איר בליק... ער איז צוגעגאַנגען גען, אַרויסגענומען דאָס רעוואָלוציערל פֿון דער שייד, עס אַריינגע-לייגט אין דער פּאַש אַריין זאָגנדיק:

— ביי אונדז לאָזט מען קיין געווער נישט הפּקר. אפילו אין דער אַנוועזנהייט פֿון אַ דאַמע, צו וועלכער מען האָט דעם גרעסטן צוטרוי.

מאָדאַם גאָלדבלום האָט פּאַרביטערט געשוויגן.

— אַ גלעזעלע ליקער, מאָדמואַזעל?

— א דאנק. איר וועל שפעטער טרינקען.
 — אויב אזוי, זייט אזוי העפלעך און שפילט מיר דערווייל א שטיקל שובערט. איר האט ליב שובערט ?
 דער קאמענדאנט האט געעפנט די פיאנא, אין רעכטן פליגל פון סאלא, אָנגעזונדן אַ לעמפל, זיך פארנייגט :
 — מאדמואַזעל מאָרגאן, ביטע צו דער פיאנא, איר הער אייד. מאדאם גאלדבלום האט זיך אוועקגעזעצט ביי דער פיאנא. זי האט געפילט, ווי אַ היץ שלאָגט איר אין קאָפּ אַרײַן. אירע פינגער האָבן אָנגעהויבן בלאָנדזשען איבער די קלאַװישן, אָבער באלד האָט זי זיך געשטאַרקט און אָנגעהויבן שפילן שובערטס סערענאַדע.
 ווי נאָר די ערשטע טענער האָבן זיך צעקלונגען איבערן סאלא, איז דער אַכזר געוואָרן סענטימענטאַל, ווי אַ יינגל. ער האָט אָנגע-הויבן שמייכלען מיט אַ קאָמישער מאַסקע, זיך רייבן אין די הענט אַרײַן, גענומען מיפּזינגען. ער האָט זיך דערנענטערט צו מאַדאָם גאלדבלום, איר אָפּגעפרעסט אַ קוש אין האַלדז, שרייענדיק :
 — פאַבלהאַפט ! ווונדערבאַר ! איר שפילט פּרעכטיק.
 ווען מאַדאָם גאלדבלום האָט פאַרענדיקט די סערענאַדע, זיינען אירע הענט געבליבן ליגן פאַרחלשמע איבער די קלאַװישן. דער קאָ-מענדאַנט איז צוגעשפרונגען און זי אויפגעשמעלט :
 — בראַװאָ, בראַװאָ ! קומט אויסטרינקען פאַר אייער טאַלענט ! ער האָט אָנגעגאָסן צוויי גלעזלעך. זיי האָבן ביידע אויסגעטרונג-קען. מאַדאָם גאלדבלומען האָט זיך אַ געפּל געשמעלט פאַר די אויגן... זי האָט צעטומלט אָנגעהויבן שפּאַנען, אַמאָל רעכטס, אַמאָל לינקס... דער קאָמענדאַנט איז איר נאָכגעגאַנגען.
 — אַ סיגאַרעט, מאַדמואַזעל ?
 זי האָט גענומען און פאַרויכערט. דער קאָמענדאַנט האָט פאַרוי-כערט אַ ציגאַר.
 — זיצט, מאַדמואַזעל ! איצט וועלן מיר טרינקען אַ „קאַפּ-קאַרס“. די פּראַנצויזן פאַרגעטערן דאָס.

מאדאם גאלדבלום איז צוגענאנגען צום פענצטער, ארויסגעקוקט און געזען, ווי אַ רונדיקער לבנה-שפיגל ליגט אין טייד.

— אַ הערלעכע נאָכט היינט — האָט אים מאַדאָם גאלדבלום פאַרערט.

— זייער הערלעך, מאַדמואַזעל — האָט דער קאָמענדאַנט אויס-געשפּיגן די ציגאַר דורכן פענצטער און צוגעצויגן צו זיך מאַדאָם גאלדבלום.

זי האָט מיט שוועריקייטן אַראָפּגענומען זיינע הענט. קוקנדיק אויפן טייד, האָט עס זי געצויגן צום וואַסער.

— הער קאָמענדאַנט! איר קענט עפעס אויספירן אויף מיין באַפעל? — האָט זי אים געקוקט אין די אויגן אַרײַן מיט אַ געקינג-צלמן שמייכל.

דער קאָמענדאַנט איז געשטאַנען באַצויבערט פון איר שמייכל. — עפעס, זאָגט איר? זאָגט בעסער אַלץ, וועל איר אויספירן, לאַרעליי.

— איר וואָלט וועלן מאַכן אַ שפּאַציר אויפן טייד אין אַ לאַך-קעלע. דאָס איז פון קינדהייט אָן מיין גרעסטע ליידנשאַפט. — ביינאָכט?

— נאָר אין אַ לבנה-נאָכט איז אַזאַ שפּאַציר ווונדערבאַר. נאָר אויב איר זיינט אַ פּחדן, לאָז איר אייד פריי.

— איר האָט שוין געזען, מאַדמואַזעל, אַ דייטשן מיליטער-מאַן אַ פּחדן? זאָפּאַרט אויף אייער באַפעל! מאַקס! מאַקס! — האָט ער גענומען פּאַטשן אין די הענט אַרײַן, רופּנדיק דעם דענשמשיק. אין אַ וויילע אַרום האָט שוין דער דענשמשיק געוואָרט ביים ברעג מיט אַ לודקעלע, באַהאַנגען מיט אַ גרויסער לאַממענע.

מאָדאָם גאלדבלום מיטן קאָמענדאַנט האָבן זיך אַרײַנגעזעצט אינם לודקעלע. דער קאָמענדאַנט האָט גענומען רודערן.

דאָס לודקעלע איז אָפּגעשוומען פון ברעג. די שאַרפן פון לור-קעלע האָבן ווי מיט מעסערס אויפגעשניטן דעם טייד, געוואָרפן וואַסער-רינגעלעך אויף רעכטס און לינקס.

דער קאָמענדראַנט, שוין זייענדיק זיכער, אַז די פרוי איז זיינע, האָט פון צופרידנקייט אָנגעהויבן זינגען אַ דייטש ליד, וואָס האָט פאַרהילכט די אַרומיקע שטיקייט. מאַדאַם גאַלדבלום האָט דערפילט אַ קעלט אין די ביינער... פון צייט צו צייט האָט זיך דער קאָמענ-דאַנט צוגעבויגן, אַ כאַפּ געמאַן מיטן פּיסק מאַדאַם גאַלדבלום אַ פאַסמע האָר און מיט ליידנשאַפט זי גענומען קייען... מאַדאַם גאַלד-בלום האָט זיך נישט געווערט. זי איז געזעסן אַ שמומע, אַ ציטערנ-דיקע מיט הענט און פּיס... פאַרשיידענע געדאַנקען האָבן זיך גע-פלאַגמערט אין איר מוח... עפעס אומבאַשטימטעס האָט געשוועבט פאַר אירע אויגן. אַרום איז געווען שטיל. בלויז די ביימער האָבן גערוישט, געשאַרפט סודותדיק. די לבנה, ווי אַ שוין-וואַרפער, האָט באַלויכטן דאָס שיפּל, וווּ מאַדאַם גאַלדבלום איז געזעסן אַ פאַר-קלעממע... פאַר אירע אויגן איז איצמער אויפגעגאַנגען דאָס בילד פון איר היים. זי האָט נאַכאַמאָל איבערגעלעבט די סצענע: פּראַג-צויזישע אַנענטן קומען געמען איר מאַן קיין דראַנסי און ער גייט אַרײַן אין צווייטן צימער, רוקט אויף אַ שופּלאַך, נעמט אַרויס אַ רעוואָלווער און דערשיסט זיך. זי האָט אויפגעצימערט, ווי זי וואַלט נאָר-וואָס דערהערט יענעם שאַס...

מאַדאַם גאַלדבלום האָט איינציקווייז אָנגעהויבן צו דערפילן, אַז דאָס לודקעלע שיפט זי אַרויף אויף דעם זעלבן וועג, וואָס איר מאַן איז אַוועק. זי האָט אָבער נאָך נישט געהאַט קיין שום אַנונג, ווי אַזוי דאָס וועט געשען. זי האָט לאַנג אָן איבערייס געקוקט אויפן טײַד. דער אומענדלעכער, שוואַרצער וואַסער-שפיגל האָט זי איבער-געשראַקן.

פלוצלינג האָט זיך דאָס לודקעלע אין עפעס אָנגעשמויסן. מאַדאַם גאַלדבלום האָט זיך אָנגעכאַפט אין קאָמענדאַנטס האַלדז. ער האָט אויפגעצימערט און פאַר פרייד גענומען קושן אירע הענט.

— אַט אַזוי, מאַרנערט! דו קומסט צו זיך. נעם מיך אַרום!
שטאַרקער, פעסטער! מיך האָט געוונדערט דיין גלייכגילטיקייט צו

מיר. כאַ=כאַ=כאַ! גרויסאַרטיק. נעם אַרום, אַרום! — האָט זיך זיין קאָפּ ווילד געוואָרפן אין מאַדאַם גאַלדבלומס הענט. אירע פינגער האָבן צאָרש גענומען גלעטן זיין האַלדז. איר האַרץ האָט געצאָפּלט אין איר ברוסט... זי האָט גענומען שטאַרק אַטעמען, ווי זי וואָלט געקלעטערט אויף אַ באַרג. אירע אויגן האָבן זיך פאַר=מאַכט. גישט געקענט זען אירע פינגער אויפן האַלדז פון דייטשן קאָמענדאַנט.

מיטאַמאָל איז זי ווילד אויפגעשפרונגען פון געזעס און אירע שפיציקע געגל האָבן זיך אַרײַנגעשטאַכן אין קאָמענדאַנטס האַלדז. זי האָט מוראדיק געשריגן און אים מיט אַלע כוחות גענומען ווערן, וואָס אַמאָל שטאַרקער, ווילדער, ביז משוגעת.

דער קאָמענדאַנט האָט אָנגעהויבן כאַרכלען, אַרויסגעלאָזט די רודערס פון די הענט. ער האָט רציחהדיק געריסן מאַדאַם גאַלדבלומס הענט פון זיין האַלדז, אָבער ער האָט שוין גישט באַוויזן.

פון דעם געראַנגל, האָט זיך דאָס לודקעלע אויסגעבויגן ביז צום ראַנד און אַרויסגעוואָרפן ביידע קערפערס.

דאָס וואַסער האָט מיט אַן אָפהילך אַ פליעסקע געטאַן, ווי צוויי שווערע שטיינער וואָלטן געשפּאַלטן גלאָז. די צוויי גופים האָבן זיך צעטיילט, בילדנדיק אויפן אויבערפלאַך צוויי גרויסע וואַסער=רייפן, וועלכע זיינען וואָס אַמאָל קלענער און קלענער געוואָרן, באַלד אַזוי קליינטשיק ווי אַן אויג, וואָס איז נאָר=וואָס געווען אָפן אין זיך פאַר=מאַכט... און דאָס ליידיקע לודקעלע האָט זיך ווייטער געשיפט איבערן וואַסער, ווייטער אין דער שטומער נאַכט אַרײַן. אויף אַ וואַסלע איז געבליבן הענגען, פאַרשעפעט, מאַדאַם גאַלדבלומס צלמל, וואָס האָט זיך געשפיגלט אין לבנה=שיין...

אין א לוקסוס-האטער

א זומער-אונט אין שטעטל סענז, אין דרום-מערב פראנקרייך, 1942. אין א לוקסוס-האטעל ליגן אין די קארדארן די פארבנדיגע דיוואגען, אויפגעשטאפלט. די גרויסע, גאלד-גערעמטע שפיגלען הענגען פארלאזטע אן די שאטנס פון די רייכע פרויען, וואס האבן אמאל אין דעם באגילדעטן גלאז אויסגעשטעלט זייערע רייצענדיקע שמייכלען. אויפן גלאזיקן פארקעט — אלטע, מיליטערישע שטרוי-זעק. אויף זיי ליגן איינגעקורטשעט אויסגעמארעטע יידן פון א לאגער, וואס זיינען געבראכט געווארן צו ארבעט. ביי יעדן שטרוי-זאק — א וואלזקע, מיט אביסל ארעמקייט. איבער די אויפגע-פראלטע ווענעציאנישע פענצטער — שטעכל-דראָטן. א לוקסוס-האטעל אין פארוואנדלט געווארן אין א תפיסה.

איד שטיי ביים אָפּענעם פענצטער און קוק אין דער נאכט אַרײַן. פון דער טונקלקייט שײַלן זיך אַרויס : סטאַטוען, מאָנומענטן, גרינע, צעפעכערטע ביימער, בלישטשענדיקע לאַמפּן פון פּרײַע היימען, שפּאַצירנדיקע פּאַרלעד. עס איז מיר באַנג. איד קוק אַרויף צו די שמערן, וואָס טריפּן אַדורך זײַער זיכערנעם אָפּשײַן דורך די שמעכל-דראָטן איבער מײַן תּפּיסה-פענצטער.

קעננאיבער מיר — א שמיל מייכל, דער שאראנט. א טיף-גרינע, סאמעמענע פארהאנג איבער א שווארצן תהום, פעלדלט זיך אין ווארעמען אטעם פון א לייכט זומער-ווינטל. א קליין שיפל איז אָנגע-

שווומען. אויפן ערשטן ברעטל — א יונג מיידל אין א ברייטראַנדיקן שטרויענעם הוט. איך זע בלויז איר פראַפּיל. אויף איר מאַרמאַר-רוקן זענען צעשלענגלט בלוי-שוואַרצע לאַקן, וואָס וויקלען זיך אַרום איר ווייסן האַלדז. אויפן צווייטן ברעטל — א יונגער, ברוגעטער בחור, אין אַ העל העמדל. ער באַוועגט ריטמיש און לאַנגזאַם מיט די וויאַסלעס און זינגט דערביי אַ ליד. ער בויגט זיך איין צום מיידל און קושט איר נאָקעמע פלייצע. אַ דינער שמייכל שניצט זיך אַרויס פון אירע ליפן. איר שמייכל שפינגלט זיך אָפּ אין וואַסער און קוקט פון דאָרט אַרויף צו מיר. אַ שטיק פון מיין פאַרנאָגען גליק איז מיר אַרײַן אין האַרצן. דער אַליאַרם-גלאַק האָט מיר אַוועקגעריסן פון פענצטער.

צומאָרגנס זענען מיר געשטאַנען אויפן שאַסיי, וואָס פירט צו דעם שטעטל קאָניאַק. צוזאַמען מיט אַ גרופע ציגיינער, האָבן מיר געגראָבן גריבער צו לייגן טעלעפאָנישע קאַבל. דער מאַגן איז געווען אַ הייסער. פייער איז ממש געפאַלן פון הימל. מיר האָבן פון זיך געהאַט אַראָפּגעוואָרפן די העמער. נאָז-טיכלעך מיט פיר קניפן זיינען געווען אונדזערע שטרויענע-הויטן. די אָנגעוואַקסענע בערד אונדזערע האָבן צוגעפאַסט צו די שוואַרצע גריבער. די שווערע קרייץ-העק האָבן קוים גערירט דעם שטיינערנעם באַדן. דער שווייס האָט זיך געשנירלט איבער אונדזערע פאַרשטויבטע פנימער. די וואַך איז געשטאַנען הינטער אונדז. קיינער האָט נישט געוואַנט אָפּשטעלן די הענט, אָפּאטעמען, כאַפן אַ בליק אויפן אַרומיקן פּייזאַזש, אויף די פאַרבייגייער און פאַרבייפאַרער.

אַרום פינף אַזיינער, האָט מען אַהיימגעשיקט די ציגיינער און אונדז איבערגעלאָזט ביז זעקס. איך האָב אַ זאָג געמאַן צו מיין שכן : — הייסט עס, אַז דער יידישער זייגער שטייט מיט אַ שעה נישט דעריקער.

מיין שכן, אַ פרימיטיווער ייד, פון פאַד אַ סטאַליאַר, האָט מיר אָנגעקוקט מיט תּעוואַמע אויגן, אויסגעשפיגן דעם שטויב און אַ מורמל געמאַן :

— זע בעסער ווי דו האַלטסט אין דער אַרבעט. דו שטייסט ערשט אַ פּערציק צענטימעטער אין דרערד...

צוריקומענדיק אין לאַגער, נאָכן איבערצייַלן, האָבן מיר באַ- מערקט אַ מעלדונג אויף דער וואַנט, וואָס האָט גערראָט אין דייַטש און פּראַנצויזיש, מיט צען דערשאַסענע פּאַר יעדן אַנטלאָפּענעם.

קיינער האָט מער נישט געשפּירט די מירקייט פון דער אַרבעט. עס איז געוואָרן אַ געלויף אַרויף און אַראָפּ פון די שטייגן. די ידיעה האָט זיך געטראָגן פון מויל צו מויל. מען האָט זיך אַריינגעקוקט אין די אויגן מיט אומצוטרוי. די ריי ביי דער קיך איז געווען אַ קלענערע ווי אַלעמאַל. ביינאַכט האָט קיינער קיין אויג נישט צוגעמאַן. און אויפכאַפּנדיק זיך פיר אַזייגער פאַרטאַג, געוועקט דורך אַן אַליאַרם-גלאַק, האָט יעדער געזוכט זיין שכן אויפן שטרוי-זאַק.

אין אַ וואָך אַרום, בשעת איד בין שוין געשטאַנען אין אַ גרוב אַזוי טיף, אַז מען האָט מיר קוים דעם קאַפּ אַרויסגעזען, און האָב גע- לעכצט גאָד אַ טרונק וואַסער, האָב איד פּלוצלונג באַמערקט אַ פּרויען-געשטאַלט אויפן שאַסיי. מיין האַרץ האָט האַסטיק געקלאַפּט אין מיין ברוסט.

— איז עס אַ חלום, איז עס זיירקלעך מיין פרוי, וועלכע דער- נענטערט זיך אַהער? ...

איד האָב דערקענט איר געבלימלט זומער-קלייד, וועמענס שמאָף איד האָב איר אויסגעקליבן אין אַ גליקלעכן מאָמענט. יעדער פּלאַ- מער פון איר קלייד האָט אַ פייערדיקע כוואַליע אויף מיר אַרויפ- געיאָגט...

— יאָ, מיין פרוי קומט אָן.

זי דערנענטערט זיך, האַלטנדיק אונטערן אַרעם אַ קליין פעקעלע. זי ווערט פאַרהאַלטן דורך דער פּראַנצויזישער זשאַנדאַרמערע. איד הער איר קול. עס דערטראָגט זיך צו מיר איר בעטנדיקע, וויינגע- דיקע שטימע. די פּראַנצויזישע וואַד-לייט שטויסן זי ברוטאַל צוריק. איר שמרויען היטעלע פאַלט איר אַראָפּ פון קאַפּ. איד האָב אַנדער- געוואָרפן די קרייץ-האַק און ווי אַ בלייז אַדורכגעשניטן דעם שאַסיי.

איד האַלט שוין מיין פרוי אין מייע ארעמס און שריי: רעגינא! רעגינא! רעגינא! אבער אנשמאט אירע קושן, האָב איד נאָר דער-פילט בלוט אויף מייע ליפן. קאַלבעס האָבן מיר צוריקגעשמויסן אין מיין גרוב אַרײַן. איד האָב זיך די זשאַנדאַרמען נאָכגעשלעפט מיט אַן אויסגעדרייטן קאַפּ. איד האָב געזען דעם אַבלדיקן אַוועק-גאַנג פון מיין פרוי. איד האָב אפילו גישט געשפירט דעם ווייטיק פון די קאַלבעס. איד האָב נאָר געהערט מיין פרויס פאַרצווייפלט גע-שריי:

— פאַרקויפטע!

אין יענעם אָונט, נאָך דער אַרבעט, בין איד שוין הונגערדיק גישט געווען. איינשלאָפן האָב איד גישט געקענט. אַלע אברים מייע האָבן מיר געברענגט. איד האָב זיך קיין אָרט גישט געקענט געפינען אויף מיין געלעגער. אַ געדאַנק האָט, ווי אַ בליץ, באַלויכטן מיין פינגערן מוח: אַנטלויפן. דער געדאַנק האָט מיר שוין גישט אָפּגעלאָזט. ער האָט זיך געטוילעט צו מיין ברוסט אַ נאַקעטער, ווי אַ ניי-געבוירן נפש, וועמען איד דאַרף באַקליידן, אויסלייזן.

מיט אַ חודש שפעטער, בעת אַ לאַנגע פּאַסמע שאַסיי איז שוין געווען צעגראָבן, זייגען מיר אויסגעקומען מיטן רוקן צו אַ וועלדל. יעדעס מאל, כּשעת מיר פּלעגט אויסקומען אַרײַנצוגיין אין וועלדל, אין שאַטן פון די שטילע, זיך ווינגדיקע סאַסנעס, צעשפּילמע פון פּויגלשע טרעלעכלעך, האָט עס מיר געצויגן אַלץ טיפּער, אַלץ וויי-טער. יעדעס מאָל האָט זיך מיר געוואַלט אָפּרייסן פון דער קייט, וואָס פענטעט מיין פּרייהייט. די אומזיכערקייט, וואָס האָט געדרוקט אויף מיין געמיט, האָט אַלץ נאָך גישט געלאָזט פאַרוואַנדלען מיין פאַרלאַנג אין אַ טאַט.

און איינמאָל פאַרנאַכט איז עס געשען. איד בין אַרײַן אין וועלדל און מיטאַמאָל דערפּילט, ווי אין דעם ליכט-און שאַטן-שפּיל פון די ביימער, קריד איד אויף אַלע פּיר. די שטילקייט האָט מיר גע-שראַקן און געיאָגט גישט וויסנדיק ווהיין. פּלוצלונג איז אַ שאַרד

פון אַ בלאַט אויסגעוואַקסן אין מיינע אויערן, ווי מענטשלעכע טריט.
כ'האַב זיך אויפגעכאַפט און גענומען לויפן.

אין געלויף האָב איך דערזען, ווי די זשאַנדאַרמען שמויסן אַוועק
מיין פרוי. איך האָב אין דער שטילקייט פון וואַלד דערהערט איר קול.
איך האָב געפילט, ווי אַ פרישער כוח גיסט זיך אַריין אין מיר און
טרייבט מיר און טרייבט מיר.

דער מערב-ראַנד, ווי אַן אומענדלעך שטיק קראַקאָדילן-פעל, רויט
און בלוו, האָט אַריינגעבלענדט אין מיינע אויגן. איך האָב געקוקט
צום הימל מיט געבעט, ער זאָל וואָס ניכער פאַרלעשן זיינע פאַרבנע
רייכע ליכטער, וועלכע דינען נישט אַ מענטשן, וואָס דאַרף האָבן
פינצטערניש...

*

אַ שפעטע נאַכט-שעה. אַן אומבאַקאַנט שטעטל, שטיל און פינצ-
טער, ליגט פאַר מיינע אוימוואַיקע אויגן. איך שפּאַן מיט אַן אומ-
זיכערן טראַט. יעדעס מענטשלעכע געשטאַלט, וואָס קומט מיר
אַקעגן, יעדער אַנפאַרנדיקער אויטאָמאָביל, וואָס באַלייכט מיין פנים,
מאַכט אויפציטערן מיין האַרץ. איך האָב זיך געשאַרט ביי די ווענט.
כ'האַב זיך אָפגעשטעלט ביי אַ האַטעל, וואָס איז אין אויסגעלאָשע-
נעם געסל געווען די איינציקע באַלויכטענע געביידע; איך בין אַריין
אין ביוּרֶאָ. אַ דרימלדיקער דינער איז אַ פּאַטעל, האָט זיך פון מיין
אַריינקומען אויפגעוועקט און גערופן די באַלעבאַססע, אַן עלטערע
פרוי, וואָס האָט מיר אויפמערקזאַם אויסגעהערט. זי האָט מיר צוגע-
רוקט אַ טאַבורעטקע און שטיל געזאָגט:

— זייט רואַיק, איך האָב פאַר אייך אַ צימער. דאָ דראַט אייך
נישט קיין שום געפאַר. צו די גאַסן-פרויען קומען דייטשע סאָלדאַטן.
קיין אַבלאַווע איז נאָך ביי מיר נישט געווען.

אַ שטיין איז מיר אַראָפּ פון האַרצן. איך בין געווען אַזוי צע-
טומלט, אַז כ'האַב בעתן באַצאָלן פאַרן צימער, איבערגעלאָזט מיין
פאַרטפעל אויפן טיש. די האַטעל-אוינגשימערין האָט מיר צוריקגע-
פאַרטפעל אויפן טיש.

רופן, מיר דערלאנגט דעם פארטפעל און מיר אריינגעפירט אין א צימער, וואָס האָט געשמעקט מיט מנוחה.
איד בין געבליבן שטיין איבעראַשט.

— איר האָט געוויס הונגער ?

— איד בין הונגעריק. אָבער כ'וועל איצט גאָרנישט קענען עסן.
די עלטערע פרוי האָט זיך צוגעקוקט, ווי מיינע פארבלאָטיקטע הענט וואָשן זיך ביים קראַן. און איר אַליין האָב געהאַט דעם איינ-דרוק, אַז כ'וואָש פון זיך אַראָפּ דאָס לאַגער-לעבן.

ווי נאָר די האָטעל-אייגנטימערין איז אַוועק, האָב איר פאַרשלאָסן די טיר, אַראָפּגעצויגן מיינע קליידער און זיך אַריינגעוואָרפן אין בעט, וואָס האָט מיר אַ וויילע געוויגט. אַ וואַרעמע כוואַליע האָט גע-גלעט מיין ברסט. דער געפיל, אַז כ'ליג אין אַ בעט פון אַ פרייען מענטשן, האָט מיר אויפגעמונטערט. דאָס ווייכע קישן הינטער מיין קאָפּ האָט מיר דערמאַנט אין מיין היים. אַ בענקשאַפּט צו ווייב און קינד איז אין מיר אויפגעגאַנגען. איד בין צוריק אַרויסגעשפּרונגען פון בעט, געמאַכט ליכטיק און זיך אַוועקגעזעצט שרייבן אַ בריוו : „מיין טייערע פרוי. זאָלסט וויסן איד בין פריי...“

פון קאָרידאָר האָט זיך פּלוצלונג דערטראַגן אַ פּרעד פּרויען-געלעכטער. דייטשע קולות האָבן זיך געריסן אין שכורע העלדזער. שווערע מיליטערישע שטייול האָבן אַריינגעפויקט אין מיין שאַרבן... איד האָב, ווי אַ יאָנד-הונט, אָנגעשטעלט מיינע אויערן, אַנידער-געוואָרפן די פּעדער, געכאַפּט אַ בליק אויפן אָנגעשריבענעם וואָרט „פריי“ און מיר האָט זיך אויסגעוויזן, ווי דאָס וואָרט לאַכט פון מיר. איד האָב זיך צוריק אַריינגעוואָרפן אין בעט.

— וואָס האָב איר דאָ אויפגעמאַן ? ...

פאר מיינע אויגן האָב איד דערזען מיידלעך אויף קניען פון דייטשע סאָלאַראַטן און עקלדיקע יעקישע קעפּ גראָבן זיך אין זייער נאַקעטקייט... די דייטשע קולות האָבן מיר ווידער אַרויסגעיאָגט פונעם בעט.

איד האָב גענומען שפּאַנען איבער מיין צימער אַהין-און-צוריק,

אהין=און=צוריק. ווען מיינע אייגענע פריש האָבן מיר גענומען איבער=
 שרעקן, האָב איר זיך צוריקגעזעצט אויף מיין בעט. באַלד איז מיר
 נמאס געוואָרן דאָס זיצן. איר האָב זיך אויפגעכאַפט און צוגעלאָפן
 צום פענצמער. איר האָב אָפגערוקט די פאָרהאַנג. אַ געפיל פון
 שטאַלץ, אַ געפיל פון אַ פרייען מענטשן, וואָס באַזיצט אַן אייגענעם
 צימער, האָט מיר אַרומגענומען. כ'האָב געוואָרפן אַ בליק אויף דער
 גאַכט. פלוצלונג האָב איר דערהערט פאַרבייפאַרן אַן אויטאָ. און
 מיר האָט זיך אויסגעוווּזן, אַז דער גערויש האָט זיך אָפגעשטעלט ביי
 מיין האָטעל. איר בין אַוועקגעשפרונגען פון פענצמער און זיך אַוועק=
 געשטעלט ביי דער וואַנט...

שפעטער האָב איר זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און וואַרפנדיק
 מיין קאַפּ אויפן אָנגעהויבענעם בריוו צו מיין פרוי, האָב איר איינ=
 געדערמלט.

די ערשטע ליכט=פלעקן פון ניי=געבוירענעם טאָג, וואָס זיינען
 געפאַלן אויף מיין פנים, האָבן אויפגעריסן מיינע אויגן. צען גע=
 שטאַלטן זענען צוזאַמען מיטן טאָג אַרײַן צו מיר אין צימער. צען
 יידן, פאַרמשפּטע צום שיסן, האָבן אויף מיר געקוקט. כ'האָב קיינעם
 פון זיי נישט דערקענט. איר האָב זיך אויפגעכאַפט פונעם טיש און
 צוריקגעפאַלן. כ'האָב זיך גאַכאַמאַל אויפגעכאַפט און זיך אַוועקגע=
 שטעלט ביים קראַן אַרומוואַשן, אויסגעטרונקען אַ גלאַז קאַלט וואַ=
 סער, געשאַנקען מיין צימער דעם לעצטן בליק און זיך שטיל אַרויס=
 געשלייכט.

דאָס שטעטל איז געווען באַגאַסן מיט אַן ערב=טאַגיק, בלאַסלעד
 פרימאָרגן=ליכט. אויפן שאַסיי האָב איר גענומען האַסטיקער שפּאַ=
 גען, מיט אַ צימער אין האַרצן, כ'זאָל נאָר נישט פאַרשפּעטיקן. אַלץ
 אַרום מיר איז געווען אַזוי ווונדערלעך. אַן אויפגייענדיקע נאַטור=
 שייגקייט אין פאַרבן געהילט האָט אַרומגענומען די וועלט, נאָר אין
 מיין נעמיש איז געווען שטאַק=פינצמער... אַ ווילדער כוח האָט מיר
 געטראָגן צום שטעטל סענט.

נאָכמיטאָג בין איר אָנגעקומען קיין סענט. וואָס עס קומט פאַר

אין גאס, האָב איך נישט באַמערקט. איר האָב זיך געיאָגט צו מיין תפיסה. שטעכל-דראָטן איבער פענצטער האָבן זיך אַריינגעשטאַכן אין מיינע אויגן. איר האָב אינערלעך אַ ציטער געטאָן. מיינע טריט האָבן זיך געהאַמעוועט. מיטאַמאָל האָב איך באַמערקט, אַז איר גיי צוריק. איר האָב יעדן פאַרבייגייער אַריינגעקוקט אין די אויגן... אַן אויסגעשעפּטער בין איר אַריינגעפאַלן אין אַ קאַפּע.

די העפלעכע באַדינונג האָט מיך געמאַכט נאָך אומרויאיקער. „ס'איז נאָך צייט. איר קען זיך נאָך ראַטעווען. קיינעם פון די מענטשן, וואָס זיצן דאָ אַרום, פאַלט דאָך נישט איין, אַז כ'בין אַ געפאַנגענער. — האָב איר געמראַכט. — פאַרוואָס נישט לויפן אַזוי לאַנג ביז... ביז כ'וועל אָנשרעפן אויף אַנטלאָפּענע, וואָס קומען מער נישט צוריק... און אויב יאָ, איז מיט געווער אין די הענט...“

און באַלד אַ צווייטער געדאַנק :

„ווער ווייס, צי כ'האָב נישט פאַרשפּעטיקט די צען ייִדישע קעפּ? ווער ווייסט?...“

איר האָב זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ שוידער, באַצאָלט פאַרן גלאַז און מיט האַסטיקע טריט גענומען שפּאַנען צו מיין תפיסה. אַ נאַצישער אָפּיציר האָט אין האַטעל-ביוראָ געוואַלדעוועט און געהאַלטן מיין נאָמען אויף זיינע שמוציקע ליפּן.

— אַט איז ער! — זיינען אַלע אויפגעשפרונגען.

די אויגן פון נאַצישן אָפּיציר האָבן אויפגעבליצט, ווי ביי אַ חיה, וואָס האָט דערשמעקט בלוט...

— צו דער אויספאַרשונג! באַשמעלן דעם פּראַנצוויזשן דאָס-טער און דעם ייִדישן סאַניטאַר! — האָט ער באַפוילן.

שפּעטער בין איר געלעגן אויף מיין שטרוי-זאַק מיט אַ באַנדאַ-זשירטן קאַפּ.

אין אַוונט האָב איך דערהערט אַ געפויק און אַ געלויף איבער די שטיגן. די יידן זיינען אַהיימגעקומען פון דער אַרבעט. ווי דורך אַ געפּל האָב איך דערזען זייערע איבעראַשמע אויגן. איר האָב שוואַכלעך אויפגעכאַפּט רייד.

מיין באַוווסטזיין איז צו מיר צוריקגעקומען, בעת מען האָט מיר אין אַ וויילע אַרום דערלאַנגט אַ בריוו און איר האָב דערקענט מיין פרויס האַנטשריפט :
 „מיין טייערער.

„עס קען קומען אַ טאָג, ווען איר וועל דיר נישט קענען שרייבן. דער טאָג איז שוין נאָענט. איר שרייב דיר דעם בריוו אין אַ קאָפּע פון אַ קליין דערפל. די קינדער האָב איר איבערגעלאָזט ביי גוטע מענטשן. איר גלויב, אַז אין איצטיקן מאָמענט, קען די גוטע פרוי צו זיי זיין אַ בעסערע מאַמע ווי איר. עס נאָנט מיר אַ גיפטיקער צווייפל, צי כ'האָב זיי נישט געקושט צום לעצטן מאָל... מיין האַנט-שריפט, ווי דו זעסט, איז אַביסל געענדערט. איר האָב זיך צופעליק צעקאָליעטשעט די רעכטע האַנט, פאַרבייגייענדיק אַ שטעכל-דראַט... זיי מיר געזונט און שטאַרק, מיין ליבער און טייערער. לאַמיר האָפּן, אַז מיר וועלן זיך נאָך זעען...“

כ'האָב אויפגעהויבן מייע אויגן און באַמערקט, צופיסנס ביי מיין שטרוי-זאַק, צוויי פון מייע נאָענטע חברים. כ'האָב זיי דערלאַנגט מיין פרויס בריוו.

— דיין פרוי איז אַנטלאָפּן פון אַ לאַגער. — האָבן ביידע כמעט ווי מיט איין שטימע אַרויסגעפליסערט.

— כ'האָב פאַרשטאַנען. — האָב איר מיט ביידע הענט אַרומ-גענומען מיין באַנדאָזשירטן קאָפּ.

— מיר אַרבעטן דאָ פאַרן טייוול. — האָט איינער פון מייע חברים מיר אַריינגעשאַרכט אין אויער.

— און דערצו וועט אונדז דער טייוול קיין לעבעדיקע נישט אַרויסלאָזן פון זיינע לאַפּעס. איר פיל, אַז בלייבנדיק דאָ, דערוואַרט אונדז נאָך עפעס גרויזאַמערס... — האָב איר דערהערט מיין צווייטן חכם שטימע.

— לאַמיר אַוועק פון דאַנען! — האָט דער ערשטער זיך אַ הויב-געטאָן און צוריק אַוועקגעזעצט.

— אַלע דריי... — האָב איד פאַר ווייטיק פאַרהאַקט די ציין. —
 מיט אונדזער אַנטלויפן וועלן מיר מער אויפמאַן פאַר די געבליבענע,
 ווי מיטן בלייבן דאָ...
 זיי האָבן זיך אַרומגעקוקט און מיט זייערע קאַלמע הענט פעסט
 געדריקט מיינע פיבערדיקע פינגער...
 איד בין געבליבן זיצן מיט די אויגן געווענרעם צום פאַרקראַצע-
 וועמן פענצער...

א נייער טאג ניט אויף

1.

דער דעצעמבער-פרימאָרגן האָט זיך אַרויסגעשיילט פון דער נאַכט, איינגעהילט אין אַ געדיכטן געפיל.
דער פרויען-לאַגער אינעם אויסגעהאַקטן וואַלד הינטער אַ דייטש שטעטל אין נידערשלעזיע, איז כמעט געווען אויסגעליידיקט. עס זיינען דאָרט נאָר פאַרבליבן די שווער-קראַנקע, וואָס האָבן יעדע רגע דערוואַרט די לעצטע איינשפּריצונג, און די טויטע, וואָס האָבן גע-וואַרט אויף זייער קבורה אונטער אַ בערגל מיסט אין וואַלד.
די אַנדערע פרויען, וועלכע זיינען נאָר געשטאַנען אויף די פיס, בעת זייערע לעבענס זיינען לאַנגזאַם, לאַנגזאַם אָפּגעשטאַרבן, זיינען באַלד ווי די ערשטע מאַג-פּלעקן האָבן זיך באַוווּזן, אַרויסגעפירט געוואָרן צו דער אַרבעט. זייערע סילוועסן האָבן, ווי אַ מחנה שאַטנס, זיך אויסגעטיילט אינעם געדיכטן געפיל, וואָס האָט זיך שלאַנגיש גע-צויגן איבערן שאַסיי, ווי אַ רויכיקער וואַלקן נאָך אַ שרפה. וואָס טונ-קעלער דער אַרום איז געווען, אַלץ מער זיינען די פרויען באַוואַכט געוואָרן. וואָס שווערער זייער גאַנג איז געוואָרן, אַלץ מער האָט מען זיי אונטערגעיאָגט אין דער אַמוניציע-פאַבריק אַרײַן, וועמענס שאַר-פער, שעדלעכער, פולווער-ריח האָט ביסלעכווייז אויפגעפרעסן זייערע לונגען...

די קולות, וואָס האָבן איצט אָפּגעהילכט אין דעם שטיל־געוואָרע=
 נעם שטימ־לאַגער, האָבן געהערט צו געזונטע, זאַמע ברואים. ביים
 אויפגעפראַלמן איינגאַנגס־טויער איז געשטאַנען אַ באַנדע נאַצישע
 יונגען, אין שונקל־גרינע מונדירן, און מיט לוייערנדיקע בליקן פון
 יאַנד־הינט האָבן זיי אָפּגעוואַרט אַ פרישן פרויען־טראַנספּאָרט.
 דער אַפעל־פּלאַץ איז געווען העל באַלויכטן. די גרויסע אָנגעצונ=
 דענע לאַמפּן האָבן דעם געפּל פאַרוואַנדלט ווי אין בערג־אַש, אויפ־
 געיאַנטע פון ווינט, באַשפּריצטע מיט לעבעדיקע פּונקן. פון די אַנט=
 שוויגענע באַראַקן מיט די אַפענע פענצטער, האָבן די דריי־שטאַקיקע
 בעטן אַרויסגעקוקט ווי פּאַמיליע־קברים. די תּליה, האַרט ביים וואַש=
 באַראַק, האָט אפילו אינעם געדיכטן געפּל נישט פאַרווישט אירע
 שאַרפע, קאַנטיקע קאַנטורן פון שטייט. אַ שוואַרצע גראַבע שטריק
 האָט זיך ביים קאַפּ פון דער תּליה געקנוילט, רונדיק און גרויס ווי
 אַ מענטשלעכער האַלדז...

אינמיטן אַפעל־פּלאַץ האָבן זיך דריי פיגורן אַרויסגעשניטן ווי
 פון אַ וואַלקן. דר. בראַנדשטעטער, אַ הויכער ס.ס.־מאַן, אין גאַלד=
 געראַמטע בריילן אויף אַ גראַבער, פאַרונגריקטער סאַווע־נאַז, אין אַ
 מיליטערישן פעלץ ביז צו די שטיוול, מיט פּאַנאַנעס פון אַן אויבער=
 לייטענאַנט, האָט געשפּאַנט מיט אַ חוצפהדיקן טראַט, האַלטנדיק די
 הענט אויף הינטן, פּאַכענדיק אומגעדולדיק מיט זיינע ברוינע, לע=
 דערנע הענטשקעס און מיט אַ ווייסער ליסטע. דעם אויבער־לייטע=
 נאַנט איז מיט אַ פאַריסענעם קאַפּ נאַכגעקראַכן די פרויען־עלטסטע,
 אַ פעסטע שוואַרצע מויד, מיט אַ פּאַר מאַסיווע פּלייצעס. איר פּול=
 ברוסטיקייט האָט זיך בולט געצייכנט אויף איר אויסגעפּאַסטן גרי=
 נעם סוועטער, מיטן הויכן קעלנערל ווי ביי אַ ספּאָרט־יונג. און אירע
 שוואַרצע שיד מיט הויכע באַלעוועס, פאַרשנורעוועט ביז אַרויף מיט
 אַ דין לעדערן רימענדל, האָט זי ניכער דערמאַנט אין אַן אַרעירן.
 נאָר דער לאַגער־נומער אויף איר סוועטער האָט אויסגעגעבן איר
 ייִדישקייט. אין דער באַלעווע פון איר לינקן שיד, האָט ביי איר גע=
 שמעקט אַ דין־געפּלאַכטן נאַגייקעלע, וואָס האָט צופּעליק אונטער=

געהויבן דעם זויס פון איר שוואַרצער, שטאַפּענער ספּודניצע. די דריטע פיגור איז געווען דער יידישער אויבער-אַרצט, קייזערמאַן. ער איז געשטאַנען אין דער ווייסער שירץ אַ פאַרטראַכטער. ער האָט זיך ווי פאַרגאַפּיעט אויפן טראַג-בעטל, אויף וועלכן עס האָט זיך געקניולט אַ שוואַרצע קאַלדערע, אַ קניפל ערוואַץ-וואַטע און אַ ראַל-קעלע פאַפּירענע באַנדאַזשן.

די שטייוול פון דר. בראַנדשטעמער האָבן געסקריפעט, טרעמנדיק אויפן פאַרהאַרטעוועטן שניי-באַדן. פּלוצלונג האָט ער זיך אָפּגע-שמעלט און פאַרקרומענדיק די מאַרדע זייגע, האָט ער אַרויסגעכאַפּט דעם זייגער.

— צום שטייוול! דער צוג מוז זיך האָבן פאַרשפעטיקט.

— מעגלעך, הער אויבער-ליימענאַנט! — איז די פרויען-עלמסמע אים אונטערגעקראָכן מיט אַ חניפה-שטייכעלע.

נאָך אַ רגע האָבן אַלע דריי פיגורן אויפגעהויבן די קעפּ און זיך גענומען איינהאַרכן. פונדערווייטנס האָבן אַנקומענדיקע טריט גע-סקריפעט אויפן שניי. דער נערויש האָט, דערנענטערנדיק זיך, גע-מאַכט דעם אייגנרוק, ווי טריט פון אַ געטריבענער סטאַדע. עס האָבן זיך דערהערט דערשטיקטע פרויען-קולות, וואָס האָבן מיט זייער שלוכצן דערמאַנט אַ לוויה. האַרצרייסנדיקע קינדערישע געשרייען און געוויינען האָבן גלייך נאָכדעם אַנגעפילט די לופט מיט אָפּקלאַנג-גען פון קינדערישע פויסטלעך אין די פאַרהאַמערטע טירן פון די פאַרבלאַמבירטע וואַנגאַנען. הינט-בילערייען האָבן זיך געהערט פון נאַניץ-נאַנענט און זייערע ווידער-קולות האָבן אָפּגעקלינגען נאַניץ-ווייט. די רינגלעך פון קאַלבעס האָבן געקלונגען ווי קייטן אויף גע-פענטעטע פיס. דייטשע זירל-ווערטער האָבן אַריינגעהילכט אינעם אויסגעהוילטן וואַלד. די טריט האָבן זיך וואָס אַמאָל מער דערנגע-שערט צום לאַגער. קאַנטורן פון פרויען האָבן זיך איינציקווייז גענו-מען אַרויסשיילן פונעם נעפל. דורך די שמעכל-דראַטן האָט זיך דער פאַרביקער געפלאַטער פון פרויען-שאַלן אַדורכגעריסן. וואַלקנלעך פאַרע האָבן געשאַלגן פון אָפּענע מיילער. די וואַכמייסערס, אין

מונקל-גרינע מוגדרו, האָבן זיך רעשיק אַרײַנגעלאָזט אין לאַגער. די פרויען-עלסטמע איז מיט גרויסע שפּרייז, מעשה ווילער-יונג, אַנט-קעגנגעלאָפּן דעם טראַנספּאָרט.

דר. בראַנדשטעמער האָט זיך מיט אַ שפּיקל זאַמש אייליק אויס-געווישט די ברילן-גלעזער. ער האָט זיך גערווען אָנגעמאַן די הענטש-קעס און אַרײַנשטעכנדיק אַ פינגער אין דער לופט אַרײַן, האָט ער אויסגעשריגן מיט זיין ריטשענדיקן קול:

— אויפניין צו פינג! אויפניין צו פינג!

אַ מחנה פרויען און יונגע מיידלעך זיינען ווי מידע שאַף אַרײַנגעטריבן געוואָרן אינעם אָפּענעם מויער. אַ געניי פון שיד האָט זיך אַרײַנגעהאַמערט אין דער שפּילקייט. ביים איינגאַנג האָבן זיך די פרויען-פּים געפּלאַנערט, ווי זיי וואָלטן געטרעטן אויף אַ ברענענ-דיקן באַדן. די וואָלזעס און פעקלעך זיינען מיט רציחה אַרויסגעריסן געוואָרן פון די פרויען-הענט און מיט אַ שטאַרקן אָפּהילך געשליי-דערט געוואָרן אויף אַ קופּע. די רוצחים האָבן געוואָרפּן די וואָלזעס מיט אַזאַ ברומטאַלקייט, אַז עטלעכע האָבן אַזש אויפּגעפּלאַצט. דאָ האָט אַ פּאַרביקע כוואָליע פון פרויען-קליידער גענומען אַראָפּשטראַ-מען פון באַרג וואָלזעס, ווי פון אַ קאַרבירשן פעלדז; דאָרט איז פון אַ געפּלאַצט רענצל אַרויסגעשפּרונגען אַ גרויסע ליאַלקע, אין אַ רויט קליידל, און געבליבן ליגן מיט די הענטלעך אַרויפּגעדרײַט צום הימל. די איבערגעשראַקענע פרויען האָבן זיך אַרומגעקומט... אָבער די אימה, וואָס האָט געדריקט אויף זיי איז גראַד געקומען פון עפעס אַ נישט-דערזעענער זאַד, וועלכע האָט זיך פּאַרבאַהאַלטן הינטער די אַש-גרויע באַראַקן-ווענט...

דער אַנטשווייגענער אָפּעל-פּלאַץ איז ווידער געוואָרן אָנגעפּולט מיט רעש און טומל. אַ געליאַרעם פון דייטשע קולות. אַ געברומעריי פון וועלף-הינט, אַ געקלימפּער פון געווער, אַ געדעפּטשעריי פון באַנאַגלעטע שטיוול. אַ געשווישטשעריי פון היימישע פרויען-שיכלעך. די באַסאָווע שטימע פון טראַנספּאָרט-פירער, וואָס גיט אָפּ דעם ראַפּאָרט, היכט אַרײַן אין די אויערן, ווי ער וואָלט גערעדט מיט

צוויי קולות. די געפאנגענע פרויען, מיט אויגן פול אימה, ווערן מיט א פארביסענעם האָס אַרײַנגעשטויסן אין דער ריי און אויסגעשטעלט צו פיגף.

דר. בראַנדשטעמער האָט אָנגעצוגדן אַ ציגאַר און, אַרויסלאָזנדיק מיט גאוה אַ וואַלקנדרל רויך, האָט ער מיט פאַרושמורעטע אויגן זיך אײַנגעקוקט אינעם פרויען=טראַנספּאָרט. אַ סאַדיסטישע הנאה האָט זיך געשפיגלט אין זײַנע אויגן, קאַלטע ווי זײַנע ברילן=גלעזער. בעת עס האָט זיך פונדערזײט דערמראָגן אַ הילכיק געלעכטער, האָט ער מיט אַ געקינצלטער שמרענגקײט אויסגעדרייט דעם קאַפּ און אַהין געקוקט. אײַנער פון די וואַכמײסטערס האָט זיך געהאַט צוגע=לייגט אַ ביססן=האַלטער צום שײַנעל און דערמיט אַרויסגערופן אַ קראַכענדיק געלעכטער בײַ דער גאַנצער באַנדע ברוינע שרים. ביים דר. בראַנדשטעמער האָבן בלוזן די אויגן געלאַכט. ער האָט באַ=מראַכט די פרויען, געוואַלט אויפכאַפּן זײַערע בליקן, אָנגעגאַסן מיט בושה. אַ צינישער שמײכל האָט זיך שאַרף אַרויסגעשניטן פון זײַנע ליפן, ווי זײן בלוטדרשטיקײט וואַלט אַלץ=נאָך געבליבן נישט באַ=פרידיקט.

אין דער זעלבער רגע בעת זײַנע צײן האָבן רציחהדיק געשמירעמט, קוקנדיק אויף די יידישע פרויען, האָבן זײַנע הענט צאַרט געלאָשט=משעמ די פעל פון אַ הונט, וואָס האָט זיך געהאַט אויסגעלייגט בײַ זײַנע פיס מיט אַן אַרויסגעשטעקטער צונג, באַזוימט מיט שוים. — מילער! — האָט ער אַ רוף געטאַן אַ וואַכמײסטער. — פירט אַרײַן די הינט אין דער אַרישער קיר. זאָלן זײ זיך דערוואַרעמען. פאַסט אויף, זײ זאָלן גוט געפּלעגט ווערן! דערנאָך, ווען די הינט זײַנען אַוועק, האָט ער דערלאָנגט אַ ליסמע דער פרויען=עלטסטער.

— אויסרופן די געמען! — האָט דער אויבער=ליימענאַנט אַ הויב געטאַן מיט דער נאָמבע.

— שרה אומשולד!

— כ'בין נאָך דאָ...

די פרויען-עלסטמע האָט כסדר אויסגערופן די געמען. און יערעם=מאָל בשעת אַ געפאָנגענע האָט אָפגעענטפערט, האָט זיך געדאַכט, ווי אַ שווערער שטיוול וואָלט אַרויפגעטרעטן אויף אַן עוף, וואָס האָט אַ פלאַטער געמאָן מיט אַן אויסגעשריי...

— עס שטימט, הער אויבער-ליימענאַנט! — האָט די פרויען-עלסטמע געמאָלדן, נאָכן אויסרופן דעם לעצטן נאָמען אין דער ליסטע.

— דאָס נאַנצע שטיל-געשטאַנדען! — האָט דעם אויבער-ליימענאַנטס פאַרביסענע שטימע אַ הילף געמאָן.

עס איז געוואָרן אזוי שטיל, אַז מען האָט געהערט פאַרביישווען אַ קראַך, וועלכע האָט מיט אירע שוואַרצע פליגל געפאַטשט שטיקער גרין-בלויען געפּל.

— ווער פון אייך, פאַרשאַלטענע פרויען עס האָט נאָך נישט אוועקגעגעבן די קירושין-רינגלעך, איז זאָפאַרט זיי אָפגעבן! — האָט דער אויבער-ליימענאַנט אויסגערופן, דראָענדיק מיט אַ פינגער. — מיר געמען אויך אַן אַנדערע צירונג, ווער עס האָט פון אייך גאָלדענע ציין, זאָל זיי פאַרשרייבן ביים אויבער-אַרצט. ביי מיר וועט איר קיין גאָלדענע ציין נישט פאַרהאַנדלען די אַרישע פרויען אין דער פאַב-ריק. פראַסטע ציין קענט איר זיך אַרויסרייסן. כאַ-כאַ-כאַ! אָבער די גאָלדענע געהערן צו אונדז. זייט וויסן, אַז איר זענט דאָ אַהערגעקו-מען אַרבעטן אזוי לאַנג ווי איר וועט האָבן כוח. אָבער קיין געשעפטן מאַכט מען נישט ביי מיר. פאַרשטאַנען?

אַ שטילער שאָרד איז אַרורד צווישן דער פרויען-ריי.

— שטיין בלייבן!

מיט לאַנגזאַמע, אויסגעמאַסטענע טריט האָט דער אויבער-ליימענאַנט גענומען פאַרביישפאַנען די אויסגעשטעלמע ריי. ער האָט מיט אַ שאַרפן בליק אַריינגעדורנגען אין יעדן פרויען-פנים. דאָ און דאָרט האָט ער ביי אַ פרוי פון דער ערשמער ריי עפעס געפרעגט און איז אוועק מיט אַ געברום. די סווימע, וואָס איז אים נאָכגעגאַנגען, גען, האָט מיט הכנעה געלויערט אויף יעדער באַוועגונג זיינער.

פּלוצלונג האָט זיך דער אויבער-ליימענאַנט אָפּגעשטעלט ביי אַ יונג מיידל, אין וועמענס אַקסלען עס האָט זיך אָנגעהאַנגען אַ צוואַ- מענגעבראַכענער קערפּער פון אַן עלטערער פּרוי. די קראַמפהאַפּטע פּינגער פון דער אַלטימ־שקער האָבן זיך מיט די נעגל ממש אַריינגע- שטאַכן אין דעם מיידלס אַקסלען.

באַמערקנדיק די צוואַמענגעבראַכנקייט פון דער אַלטער פּרוי איז דער אויבער-ליימענאַנט געוואָרן שרעקלעך אויפגעברויזט. דאָס בלוט האָט אין אים נעגומען זיין ווי תמיד, ווען ער פּרעפט זיך אָן אויף אַ העפּטלינג, וואָס שוויג נישט מער צו דער אַרבעט. נאָר דאָס מיידל, וואָס האָט אים אַ פינקל געטאָן אין אויג, האָט אפילו אָן באַ- וועגונג אַביסל געפּענטעט זיין רציחה.

— וואָס איז דאָס? — האָט ער אָנגעוויזן אויף דער אַלטימ־ש- קער.

— מיין מוטער. זי איז קראַנק געוואָרן אין וואַנאָן. — האָבן דער מיידלס מילדע אויגן אים אָנגעקוקט מיט רחמים.

— המ... קראַנק געוואָרן... — האָט אַ מעפיסטאָפּעלישער שמייכל זיך אויסגעלייגט אויף זיינע ליפּן. — מיר וועלן זי געזונט מאַכן...

און בשעת ער האָט געשטעלט אַ טראַט אין זייער ריכטונג, האָט זיך דער אַלטינקעס קערפּער האַסטיק אַראָפּגעגליטישט פון דער טאַכט- טערס אַקסלען און מיט אַ לאַנג-צעצויגענעם זיפּץ איז זי אַראָפּגע- זונקען אויפן באָדן.

— מאַמעשי! — האָט דאָס מיידל אויסגעשרינגן. — דאָקטאָר, דאָקטאָר! — האָט זי אויסגעשפּרייט אירע בעטנדיקע הענט.

— איר בין דער דאָקטאָר, — האָט דער אויבער-ליימענאַנט געמאַכט אַ באַוועגונג, ווי ער וואַלט זיך געגרייט אַראָפּצובייגן צו דער אַלטימ־שקער.

פון גרויס איבעראַשונג, וואָס דער זעלבער פּאַרדאָרבענער מענש, וועלכער האָט נאָר-וואָס געהאַלטן אַזאַ גיפטיקע רעדע, איז מיטאַמאַל געוואָרן אַזוי העפלעך, האָט דאָס מיידל, אַ פאַרצאַפּלטע,

גיד=גיד אַראָפּגעכאַפּט פון איר קאָפּ אַ טערקישן שאַל און אים מיט
עלעגאַנץ אויסגעשפּרייט פאַרן גאַנצן דאָקטאָר, אז ער זאָל זיך
נישט איינעצן די קניען.

ער האָט אַנידערגעקניט באַטראַכטן די פרוי און גלייך באַפּוילן :
— די טראַגע! איינשפּריצונגען...
ער האָט זיך אויפגעשטעלט, באַטראַכטנדיק דאָס פּלאַטערדיקע
מיידל.

— אַ, אַ דאַנק, הער דאָקטאָר! — האָט דאָס מיידל אַ צע-
שומלעע זיך באַווויגן, מיט ציטערנדיקע הענט אויפגעהויבן דער
מוטערס קאָפּ.

— מאַמעשי, וואָס מאַכסטו ?

— איר פיל זיך שוואַך...

— מיר וועלן זי געזונט מאַכן... — האָט דער אויבער-ליימע-
נאַנט געגעבן אַ צייכן, אז מען זאָל זי אַוועקטראַגן.

דאָס מיידל האָט זיך אַ רים געטאַן צו דער טראַגע, נאָר די
פרויען-עלמסע האָט זי פאַרהאַלטן אין דער ריי. איז זי געבליבן
שטיין מיט אַן אויפגעריסענעם בליק, נאָכגעקוקט ווי די טראַגע
ווערט פאַרשוונדן אינעם געפּל. פאַר אירע אויגן האָט זיך קוים-
קוים אַרויסגעשיילט אַ לאַנגער, שמאַלער באַראַק אַן פענצטער. זי
האָט נישט געוואָס, אז דאָס איז די „לייכן-קאַמער“...

דער אויבער-לייפענאַנט האָט אויף עטלעכע טריט אַוועקגע-
שפּאַנט. אָבער באַלד האָט ער זיך אומגעקערט צום מיידל.

— אַן אַרטימין, וואָס ?

דאָס מיידל האָט אויפגעציטערט, באַמערקנדיק, אַז זיין גע-
שטאַלט איז שוין ווידער אויסגעוואַקסן פאַר אירע אויגן.

— איר בין אַ פשוט מיידל, אַ וועש-גנייערין.

— אַ וועש-גנייערין ? — האָבן זיינע אויגן זיך אָפּגעשטעלט אויף
דער פיינער פאַרם פון אירע פיס, אין אַ פאַר שוואַרצע שניי-שיר.
— גרויסאַרטיק.

— פון וואָגען קומסטו ?

— פון לאַדזש.

— המ... פון ליצמאַנשטאמ. און דיין פאָטער איז געווען אַ קויפמאַן.

— גיין, אַ שוסטער.

— אַ שוסטער? — האָט ער ווי איבעראַשט זיך איינגעקוקט ווי צוויי לענגלעכע חן-גריבלעך קנייטשן זיך אויף דעם מיידלס באַקן בעתן רעדן.

— נו, אויב דו זאָגסט אַ שוסטער, איז דיין פאָטער געוויס גע-ווען אַ לעדער-סוחר, טאָ וווּ האָסטו פאַרשטעקט דיין צירונג?
— אַז אַרעם מיידל, הער דאָקטאָר. מיינע עלטערן האָבן מיר נישט געקענט קויפן מער ווי אַ רינגל מיט פאַלשע שמיינער... טאָ צו וואָס האָב איר עס באַדאַרפט אָפהויבן און אייד דערמיט באַ-שווינדלען? ...

ער האָט זי אָנגעקוקט מיט פאַרביסענע ליפן. איר שמאָד-וואָרט האָט אים אַ ברען געמאַן, נאָר איר זעלטענער רייז האָט אים גע-שלאָגן.

— ווי הייסטו?

— רחל שיינפעלד.

— המ... מיט אַזאַ יידישן נאָמען האָט מען דיך צו-שפעט אַנט-דעקט.

און כאַפּנדיק בננבה אַ בליק אויף איר קאָפּ האָר, וואָס האָט זיך אַריינגעקרייזלט אינעם געפּל, ווי אַ באַנילדעטער וואָלקן, איז ער אַוועק אַרויסרופן שרעק מיט זיין פאַרשייטן בליק ביי די איבערוקע פרויען.

נאָכן אַפעל איז דער נאַנצער טראַנספּאָרט אַריינגעפירט געוואָרן אין וואַש-באַראַק. דער געדראַנג דאָ איז געווען אַזוי גרויס, אַז אין קערפּער האָט ממש געקלעפט אין צווייטן. אַ געזשומעריי פון פרויען-קולות האָט אַליץ אַרום פאַרטויבט. באַקאַנטע מיט אויסגעשמרעקטע הענט האָבן זיך געוואָלט דערנענטערן און האָבן זיך, צוליבן געדראַנג, נישט געקענט דערגרייכן. די צוויי „אַרישע“ פרויען, וועלכע האָבן דאָ

אויסגעטיילט וואָש-פּולווער, האָבן נישט אויפגעהערט אונטערייאָגן
און אונטערשמויסן די יידישע פרויען :

— אויסמאַן זיך צום אָפּשערן, צום דוש !

די געצייילטע טאַבורעטקעלעך זייגען כּהרף-עין באַפּאַלן געוואָרן
פון צענדליקער הענט, וועלכע זייגען זיך מיט פּאַרביסנקייט ממש
אַריינגערקאַכן אין דער הויט. געוואַלטן, זידלערייען, פּאַרביטערמע
זיפּצן האָבן אָנגעפּילט דעם מיט פּאַרע-פּאַרוואַלקנטן וואָש-כּאַראַק.
פון אַ צוויי-דריי קאַליע-געוואָרענע קראַגען האָט נישט אויפגעהערט
צו קאַפּיען גרויסע טראַפּנס, וועלכע האָבן כּסדר געפּויקט אין דער
האַרטער בלעך אַרײן, וואָס האָט איבערגעצויגן די הילצערנע וואָש-
בעקנס. דאָס געפּויקעריי אין דער בלעך אַרײן האָט שטאַרק אויפּגע-
רייצט די שוואַכע גערוון ביי די פרויען. זיי האָבן זיך גענומען באַ-
וועגן מיט אַזאַ ווילדקייט, ווי עס וואַלט ווער געענגבערט זייערע
שאַרבנס, כּדי זיי צו דערפּירן ביז משוגעת. די פרויען, וואָס האָבן
אין דער כּהלָה נישט געקענט דערשלאָגן זיך איינצושאַפּן אַ טאַבאָ-
רעמקעלע, האָבן בלית-כּרירה אַוועקגעלייגט זייערע פעקלעך מלבושים
אויף די נאַסע וואָשבעקנס און מיט האַרצווייטיק זיך צוגעקוקט ווי
זיי ווערן אַדורכגעווייקט. ערשט ווען אַנדערע צוויי „אַרישע“ פרויען
זייגען אַריינגעקומען מיט קאַלדערעם אין די הענט און האָבן מיט חוזק
גענומען אַריינגוואַרפּן אין זיי די אויסגעטרעטע פעקלעך פרויען-
קליידער — האָט דער האַרצווייטיק אויפגעהערט און עס איז געבוירן
געוואָרן אַן אַנדערער ווייטיק, וואָס האָט נאָך פּיינלעכער געגריזשעט
דאָס האַרץ...

רחל האָט בלייבן-שנעל דערגרייכט אַ טאַבורעטקעלע ביי אַ וואַנט
און האָט זיך דערויף שווער אַראַפּגעזעצט. איר גאַלדענער קאַפּ-האַר
האַט זיך ווי אַ שאַל געכּוואַליעט אַרום אירע נאַקעטע אַקסלען. דאָס
אַרומיקע בילד האָט זי ממש דערשיטערט. איר איז געקומען אויפּן
געדאַנק : „בעסער שוין, וואָס די מאַמע מיינע איז נישטאַ...“ דער
טרויער, וואָס האָט זי באַהערשט, האָט גענאָגט איר בלוט ווי אַ
פּיאַווקע. זי האָט זיך, מיט אַ צעשמרײטן בליק, אַרומגעקוקט און

באמערקט ווי איינציקווייז ווערט אין וואש-באראק אביסל לויזער. א היפש ביסל פרויען זיינען שוין געוואָרן אריינגעפירט צום דוש. אויפן צעמענטענעם באַדן האָט זי שוין באַמערקט ליגן קופּעס האָר. פאַר אירע אויגן זיינען כסדר געפאלן פרישע בינמלעד אָפּגעשוירענע האָר : פּעך=שוואַרצע און זילבערנע, אויסגעמישט צוזאַמען...

קעגנאיבער איר, אויף אַ מאַבורעמקעלע, זיינען געזעסן צוויי שוועסטערלעך, ענלעך ווי אַ צווילינג. זייערע סאַמעמענע לאַקזן האָבן געצימערט אויף זייערע קעפּ, ווי אויף שעפּסן, געטריבענע צו דער שחיטה. ביידע שוועסטערלעך זיינען געווען יונג און שיין. די ברויגע הויט אויף זייערע פנימער האָט נאָך געלאַנגט מיט דער פרישקייט פון יונגט=טוי. זייערע שוואַרצע אויגן האָבן געפינקלט מיט אַ רייץ צום לעבן. די שוועסטערלעך האָבן זיך קעגנזייטיק געמרייסט מיט צארטע רייד. בעת זיי זיינען אַנטשוויגן געוואָרן, האָבן זיך זייערע קעפּ צונויפגעטויליעט. זיי זיינען געבליבן זיצן ווי צוזאַמענגעוואַקסן, קערפער צו קערפער, ווי איינע וואַלט מיט דער צווייטערס לייב גע=וואַלט פאַרשמעלן איר נאַקעמקייט. זייערע הענט און פיס האָבן געצימערט פאַר קעלט. איינע האָט שטילערהייט געוויינט און די צווייטע האָט איר מיט די פינגער אויסגעווישט די אויגן...

די סצענע האָט רחלען אַ טיפן שמאָך געגעבן אין דער ברוסט. זי האָט זיך האַסטיק אויפגעכאַפט און נאָך שווערער ווי פריער זיך צוריק אַראָפּגעזעצט, מיט די אויגן געווענדעט צו די צוויי שוועסטער=לעך. זי האָט מיטאַמאָל דערפילט צו די צוויי מיידלעך אַ טיפערן רחמנות ווי צו זיך גופא.

„וואָס וויל מען האָבן פון אַזעלכע צוויי יונגע קינדער? וואָס קומט דאָ בכלל פאַר? וועלכער כוח מאַכט די אַלע מענטשן דאָ אַזוי אונטערטעניק? זאָל די מורא פאַרן טויט זיין אַזוי גרויס, אַז דע=מאָלט ווען זי באַפאַלט אַ מענטשן, קען מען אים פרעמן ווי אַ וואָ=רעם?“ — האָט רחל זיך געפרעגט אין געדאַנק.

פאַר איר דמיון האָט זיך אַוועקגעשמעלט איר אָרעמע אַרבעטער=היים. וואָס האָט איר פאַמער פאַרלאַנגט, זיצנדיק אויפן שוסטער=

בענקלע מיטן בליק געווענדעט צום פארשטויבטן פענצמער? ער האָט פארלאַנגט אַרבעט, כדי צו דערנערן זיין ווייב און פיר קינדער. וואָס האָט איר מוטער פארלאַנגט אַרויסגייענדיק אין גאָס אַרײַן אײַנקויפן? זי האָט נישט געוואָלט פארשעמט ווערן פאַר די איבע-ריקע ווייבער, וואָס האָבן זיך געקענט פאַרגינען דאָס בעסמע און דאָס טייערסטע. און הגם אין זייער ווירטשאַפט איז יעדער גראַשן געווען געווייגן און געמאַסטן, האָט אין דער אַרעמער וווינונג גע-הערשט אַ ליבשאַפט און אַ געטריישיאַפט, פון די עלטערן צו די קינדער און פון די קינדער צו די עלטערן. זי איז ביז שפעט און דער נאַכט אַרײַן געזעסן און גענייט וועש פאַר נגידישע הייזער און מיט אירע פאַרדינסטן אונטערגעהאַלטן די עלטערן. די מוטער, געדענקט זי, האָט קיינמאַל נישט געוואָלט צוגעמען איר געלט, טענהדיק, אַז „אַזאַ שיין מיידל ווי דו ביסט, מוז האָבן וואָס אָנצומאַן“. „מענטשן זײַנען מיד גענוג מקנא מיט דיין שיינקייט“ — האָט זי דערביי צוגע-שמייכלט.

איר ברודער משה וואָווע אָבער האָט געהאַט גרעסערע פאַרלאַנג-גען ווי אירע עלטערן. ער איז אָפגעלעגן אין די אַרבעטער-פאַרײַגען ביז שפעט אין דער נאַכט אַרײַן. ער האָט געהאַט אַ טאַלאַנט צום רעדן. ווען ער האָט געאַרבעט, האָט ער גענומען לעקציעס. ווען די אַרבעט האָט זיך אָפגעשטעלט האָט ער געשלאָנגען ביכער ביי אַ קליין נאַפט-לעמפל, איבערגעצויגן מיט אַ פאַפירענעם טעלער. איז אויס-געבראַכן אַ שטרייך אין זיין וועבער-פאַבריק, איז ער גאַנצע טעג נישט אַהיימגעקומען. ווען עס זײַנען פאַרגעקומען וואָלן, איז ער געווען הייזעריק. האָט מען פאַרן ערשטן מאַי געזוכט קאַמוניסטן, האָט מען אים אַרויסגעשלעפט פון בעט. און די מוטער, געדענקט זי, האָט אין אַזאַ מאָמענט ביטער געוויינט. דער פאַטער האָט גע-שריגן, אַז ער איז אַ יונגאַטש מיט בייגער. ער ווייסט וואָס ער וויל. „ער וויל נישט זיין אַזאַ פערד ווי דער טאַטע איז“, און זי האָט דעם ברודער באַגלייט, אָנגעפילט מיט שטאַלץ, וואָס אירע באַקאַנטע רעדן פון אים מיט גרויס באַגלייטערונג. ווען די מלחמה איז אויסגע-

בראָכן איז ער אַוועק אין מיליטער און האָט זיך מער נישט אַהיים געוויזן.

און טראַכטנדיק פון איר היים, האָט זיך אַ פּראָסטער שפיגל, מיט אַן אומפּאַלירטער ראַם, אַוועקגעשטעלט פאַר אירע אויגן. זי האָט זיך פאַרגעשטעלט, ווי זי קעמט זיך איצט די האַר ביי זייער שפיגל און זינגט דערביי אַ ליד. אינעם שפיגל זעט זי דעם שאַטן פון איר מומער. זי שטייט הינטער איר מיט אַ נחתדיק שמייכעלע אויף די ליפּן. אָבער באַלד האָט רחל אַרױסגענומען אירע אויגן פון איר וויזיע און האָט, מיט אַ ציטער, באַמערקט דעם וואַש-באַראַק און די פּאָד-לאַגע, וואָס-אַמאָל געדיכטער אָנגעהויפט מיט אָפּגעשוירענע האַר. זי האָט מיטאַמאָל אַרומגעכאַפט אירע גאָלדענע פּאַסמעס האַר און זיי געטוליעט צו דער ברוסט מיט אַ בענקשאַפט, ווי זיי וואַלטן שוין געווען אָפּגעשוירן. איר איז איינגעפאַלן צום לעצטן מאָל זיך אויסצו-פלעכטן אַ צאַפּ פון אירע האַר, וואָס זיינען איר אַזוי טייער געווען, ווי די צעלאָזענע פּעדים פון איר יוגנט. און באַלד טאַקע האָט אַ גאָלדענער צאַפּ זיך אַ טרייסל געטאַן אויף איר ברוסט.

ביים אויספלעכטן זיך דעם צווייטן צאַפּ, האָבן זיך דערהערט שווערע טריט פון מיליטערישע שטיוול און מיט אַ הוצפהדיקן טראַט האָט אַרױנמאַרשירט דר. בראַנדשטעמער. ער האָט זיך, מיט אַ פאַרביסענעם נקמה-שמייכל, צוגעקוקט, ווי צווישן די פרויען איז געוואָרן אַ ווילד-געלויף. די פרויען האָבן זיך גענומען באַוועגן מיט אַן אומבאַהאַלפּנקייט, אויסשטרעקנדיק דערביי די הענט אין דער לופט, ווי זיי וואַלטן בעסער געוואַלט, אַז די ווענט זאָלן זיי צודעקן ווי באַווייזן זייער נאַקעמקייט דעם רוצח.

— ניכער, ניכער! — האָט ער גענומען אונטערזאָגן, כדי אַנצו-וואַרפּן אַן אימה מיט זיין דערשיינען.

אַרומקונדיק זיך, האָט זיך זיין פינצטערער בליק אָפּגעשטעלט אויף רחלען. מיט פויקנדיקע טריט אויפן צעמענטענעם באַדן האָט זיך דער אויבער-לייטענאַנט צו איר דערגענומערט.

מיט אַ ווילדקייט האָט רחל צוריק אויפגעפלאַכטן די צעפּ און

מיט אירע צעלאזענע האָר זיך פאַרשמעלט דעם נאַקעמן ביוסם. מיט געקרייצטע הענט אויף די קניען, דעם קאַפּ טיף אַראָפּגעבויגן, איז זי געבליבן זיצן אַן איינגעקאַרטשעטע. זי האָט, מיט אַ קלאַפּע-דיק האַרץ, באַמערקט ווי די צוויי שוועסטערלעך זיינען פאַר בושה האַסטיק אַראָפּגעשפרונגען פונעם טאַבורעמקעלע. זייערע קערפערס האָבן זיך אין אירע אויגן צענומען ווי אַ געפלאַצטע סטאַטועטקע. דערנאָך האָט רחל לעבן זיך דערזען צוויי שטיוול און זי האָט גע-פילט, ווי דעם אויבער-לייטענאַנסם בליק קריכט אַרום איבער איר נאַקעמן קערפער, ווי אַ שלאַנג.

רחל האָט דעם אויבער-לייטענאַנט געוואָלט פּרעגן, וואָס איר מוטער מאַכט, נאָר זיין אומפאַרשעמטיקייט האָט זי אַזוי שטאַרק אויפגעברויזט, אַז זי האָט נישט געקענט אַרויסברענגען קיין מענטש-לעד וואָרט צו אים. זי האָט אויף אַ רגע צוגעמאַכט די אויגן, נישט געוואָלט זען אפילו זיינע שטיוול. זי האָט אים געהערט אַוועקשפאַ-גען און צוריקומען, ווי ער וואָלט זיך באַמיט אויפצורייצן אירע גערוון. איר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז עס גיסט ווער אויף אירע נאַקעטע פלייצעס איין-קאַלמע שטראָמלעך. און פון בלוין אויסדאַכ-טעניש האָבן אירע אַקסלען גענומען צוקן, ווי עס וואָלט זי געשוידערט. נאָך אַ וויילע האָט זי זיך פונדעסטוועגן אָנגעטאַן אַ כוח און שטיל געפרעגט:

— מיין מוטער?

— דיין מוטער?... מיט איר פאַרנעמט זיך דער יידישער אויבער-אַרצט. צו אים קענסטו האָבן דעם גרעסטן צושרוי... — האָט ער אונטערנעשמייכלט.

— איד וואָלט זי געוואָלט זען!

דאָ האָט דער אויבער-לייטענאַנט דערשטיקט אַ געלעכטער, וואָס האָט זיך אים געוואָרן אין האַלדן. ער האָט געטרייסלט מיט די אַקסלען זיינע, ווי ער וואָלט זיך איינגעהאַלטן נישט אַרויסצוהיקען אויפן קול.

רחל, הגם זי האָט אים נישט אָנגעקוקט, האָט זי פונדעסטוועגן

דערפילט מיטן אינסמינקט, אַז זיין דערשטיקט געלעכטער באַדייט עפעס אַ שרעקלעכע זאַר... זי האָט אויפגעשוידערט, ווי זי וואָלט באַקומען אַ בריווענדיקן שמיץ. אַ רגע האָט זי פאַרנגעסן אין איר נאַ-קעמקייט און אַרױפגעריסן איר קאָפּ צו אים.

— וואָס איז געשען מיט מיין מוטער? — האָט זיך דערהערט אַ פאַרשטיקטער אויסגעשריי, אָנגעזאַפּט מיט טרערן, אַז אפילו דער אויבער-לייטענאַנט האָט זיך אַ טרייסל געמאַן.

— זי איז שוין פון אַלעם פריי... מיר דאַרפן האָבן יונגע מענטשן... — האָט דער אויבער-לייטענאַנט גענומען בייטשן זיין לינקע, באַהענטשקעמע לאַפּע, מיטן דינעם נאַגייקעלע זיינעם.

רהל האָט געפילט ווי זי וויל עפעס אויסשרייען און קען נישט. — דיין קאָפּ האָר איז דיר נישט קיין שאַד? — האָט דער סאַ-דיסט מיטן נאַגייקעלע אויפגעהויבן אַ פאַסמע פון אירע האָר און אויף אַן אויגנבליק דערזען אַ שמרייף פון אירע נאַקעמע ברוסט.

רהל האָט זיך מער נישט געקענט באַהערשן. אַן אויפגעברויזמע האָט זי אַוועקגעשטופט זיין נאַגייקע. זיין איראַניע האָט זיך טיף אַרױנגעשטאַכן אין איר לייב. מיט אַן אויפגעוואַכטן צאַרן האָט זי געקוקט אויף זיינע שטיוול און האָט נישט געקענט באַנעמען וועלכער כוח האַלט זי צוריק זיי נישט צו באַשפייען.

— אַ, דו ביסט אַ שמאַרקע! — האָט ער ציגניש געשמייכלט. — אָבער, אַז אַזאַ מיידל ווי דו זאָל נישט ליב האָבן קיין מילימעטר-מאַן, דאָס גלויב איר קוים. אַז אַנדערע וואָלט שוין לאַנג געלעגן ביי מיינע פיס און מיר געבעטן, כ'זאָל איר איבערלאָזן די האָר.

— איר וויל ביי אייך גאַרנישט בעטן! — האָט זי מיט עקל אויסגעשריגן. — איר ווייס וווּ כ'געפין מיר.

— אַ, דו רעדסט ווי אַ העלדן, געפאַנגענע פון ליצמאַנשמאַט. — האָט ער אַרױסגעפלאַצט מיט אַ געלעכטער. — אָבער דאָ רעדט מען נישט קיין איבעריק וואָרט. אויב יאָ, שניידן מיר נישט די האָר, נאָר דעם קאָפּ. פאַרשטאַנען?

און ער האָט זיך אַוועקגעשמעלט וואָרטן אויף דעם מיידלס צי-

מער פון זיינע דראָאונגען. באַמערקנדיק איר גלייכגילטיקייט, איז ער אַוועק מיט האַסטיקע טריט, אויסלאַזנדיק זיין רציחה צו די נאַקעטע פרויען-פלייצעס, וואָס ער האָט אָנגעשראַפן אויפן וועג צום אַרויסגאַנג.

2.

צומאָרגנס איז רחל, צוזאַמען מיט אַנדערע פרויען פון איר טראַנספּאָרט, איינגעגלידערט געוואָרן אין אַ „קאָמאַנדאַ“ מיטן שפּראַץ אויף טאָג האָט די „קאָמאַנדאַ“ אַרויסמאַרשירט אין דער אַמוניציע-פּאַבריק אַרײַן. קאַצעמניטשקעס, וואָס האָבן שוין אין דער פּאַבריק געהאַט איבערגעלאָזט זייער געזונט, האָבן זיך גע-שלעפט אויפן שאַסיי ווי זקנות. זיי האָבן זיך שוין מער נישט אַרום-געקוקט. זיי זיינען שוין צו אַלצדינג געווען גלייכגילטיק. זייער בליק האָט נאָר געזוכט דעם באַרג-אַרויף, דעם איינגאַנג צום גרויסן טויער, וואָס האָט יעדן טאָג אָפּגעשלאָסן צוועלף שעה פון זייער לעבן. רחל, נייענדיק אויף דעם וועג צום ערשטן מאָל, האָט זיך אַ נײַ-געריקע אַרומגעקוקט. די אַרומיקע פעלדער זיינען געלעגן פאַר אירע אויגן באַדעקט מיט אַ זילבערנעם טוי. די טאָפּאַלן, ביי די ראַנדן פון ביידע זייטן שאַסיי, זיינען געשטאַנען אומבאַוועגלעכע. די דיגע שפיציקע צווייגן האָבן זיך אַרײַנגעשטאַכן אינעם נעפל ווי קראַען-פּיס אין אַ פּייכטן שניי-שיכט. אַרום איז געווען שטיל און שרעקעו-דיק. רויט-ציגלדיקע הייזקעלעך, מיט פאַרמאַכטע לאַדנס, האָבן זיך ערטערווייזן שוואַכלעך אַרויסגעשניטן פון דער פאַרנעפּלעטער פּרי-מאַרגן-לופט. אַ הונט האָט זיך ערגעץ-וואו געריסן אויף אַ קייט, הערנ-דיח אַ געפויקערײ פון טריט אויפן שאַסיי. דער פאַרבייפּאַרנדיקער צוג איבער אַ בריק, האָט אַרײַנגעקרויזלט אין דער לופט אַ וואַלקן פאַרע. פון די פאַרמאַכטע וואַנגען האָט זיך די קאַצעמניטשקעס געדוכט צו האָבן דערהערט אַ מוראדיק געווייזן פון קינדער... רחל'ס שכנע, אַ פרוי אין די דרייסיקער, האָט אין נאַנג כסדר

געדעכט מיטן הארץ און זיך קוים גאָכגעשלעפט. זי האָט אַראָפּגענומען די אויגן פון רחלען, וואָס איז געווען די איינציקע אין דעם „פינפטל“, וואָס האָט גאָר געשפּאַנט מיט אַ פעסטן טראַט. די פרוי האָט געטראַכט, אַז ווען זי איז אָנגעקומען, האָט זי אויך געהאַט אַזאַ גאַנג ווי רחל. און איצט, גאָר אַזאַ קורצער צייט, שלעפט זי קוים גאָר די פיס און דער הוסט הערט זי נישט אויף צו רושען ביינאַכט און ביינאַכט.

— טאַכטערשי, כ'ווייס נישט ווי דו הייסט — האָט זי געזאָגט מיטן אַן אָפּגעהאַקטן אָטעם — לאָז מיר אַביסל אין דיר אָנלענען! דעק צו מיין האַנט מיטן שאַל, אַז די רשעים זאָלן נישט באַמערקן. — מען קען גאָרנישט דערגרונטעווען זייער ברוטאַלקייט — האָט רחל פּאַרויכטיק גענומען איר שכנמע אונטערן אָרעם — כ'האַב געמיינט, אַז דער בראַנדשטעמער פאַרמאָגט כאַטש אַ פונק מענטשלעכע קייט, בשעת ער האָט אַנידערגעקניש באַטראַכטן מיין מאַמען. צום סוף האָט ער איר געהייסן מאַכן אַן אייגשפּריצונג צום שטאַרבן. — און, טאַכטערשי, דו ביסט ערשט אַ פּרישע און דו ווייסט געבער גאָרנישט וואָס דאָ קומט פאַר. איר וויל נישט באַשווערן דיין האַרץ. יענע וואָך, הערסטו, האָט טאַקיש דער זעלבער פאַרשוין אויסגעפלאַסקעט אַ „קאַפּאַ“, וואָס האָט מערדערלעך צעשלאָגן אַ יינגל. אַזוי איז אים איינגעפלאָן אויף אַ מינוט צו ווערן אונדזער פאַרטיידיקער. אָבער באַלד גאָבן אַפּעל האָט ער דאָס יינגל צוגעפירט צום אַבאָרט און דערשאָסן. נישט בחינם רופן מיר אים „וואַמפּיר“.

— הייסט עס, אַז מיר זיינען דאָ אַהערגעקומען שטאַרבן — האָט רחל אַרויסגעזויפּצט.

— כ'בעט דיר, טאַכטערשי, רעד מיר נישט פון קיין לוקסוס! שטאַרבן זאָגסטו? ווער עס טויג גאָר צו זייער אַרבעט, דעם לאָזן זיי נישט אַזוי לייכט שטאַרבן, אַזוי גוט ווי זיי לאָזן נישט לעבן. מען נוססט דאָ יאָרן.

— כ'בין צו ווייניק געבילדעט עפעס צו פאַרשטיין — האָט רחל

זיך אומגעקוקט, צי ס'כאפט נישט ווער אויף אירע רייד — איך דער= מאן זיך, מיר האָבן אינדערהיים געהאַט אַ הינמל האָט עס אויך גע= האָט איינגליבע. ווען דער טאַטע מיינער האָט עס אַמאָל אַ שמיצל געמאָן מיט אַ דראַטווע, האָט עס זיך געמאַכט אַ ברוגז און פריער נישט געוואָלט עסן, ביז מען האָט עס איבערגעבעטן. דאָ לאָזט זיך דער מענטש טרעטן מיט מער עקל, ווי מען טרעט אויף אַ וואָרעם. און מיר ווונדערט טאַקע, וואָס ס'כאפט זיך נישט אַמאָל ווער אויף און שטעלט זיך אַקעגן. פאַרמאָגן זיי פאַקטיש דעם כוח אין אונדז אויסצווואַרצלען אַלע מענטשלעכע געפילן? איך בין זיכער, אַז איך וועל דאָ לאָנג נישט אויסהאַלטן.

— וועסט אויסהאַלטן. יעדע איינע פון אונדז האָט אין די ערשטע טעג אַזוי געטראַכט. דו רעדסט פון אַקעגנשטעלן זיך, אָבער וואָס העלפט דאָס? אין מענער=לאַגער האָט איינער געהאַט באַקומען אַ שטראַף צו שטיין אַ שעה צייט מיט צוויי שווערע שטיינער אין די הענט. דער וואַכמייסטער, וואָס האָט אים געהיטן, איז געשטאַנען און קאַמאַנדעוועט, ר'זאָל חלילה אויף אַ האָר נישט אַראָפּלאָזן די הענט. האָט דעם ייך געפלאַצט דאָס געדולד און ער האָט אַראָפּגעטראַסקעט אַ שטיין אויפן וואַכמייסטערס קאָפּ. נו, נו, וואָס דאָ האָט זיך אָפּגע= טאָן! דעם ייך, פאַרשמיסן צום טויט. דערנאָך, טויטערהייט, אים אויפּגעהאַנגען, אונדז צו סטראַשען, אַז דאָס זאָל זיך מער נישט איבערחזרן.

— הער אויף, הער אויף! די הויט ווערט אויף מיר געגרינצלט.

— איך בין שוין געבעד צו אַלעם גלייכגילטיק.

— זיי האָבן פון אונדז אַרויסגעצויגן דאָס רהמנות=געפיל —

האַט רחל זיך אַ טרייסל געמאָן — די פרויען פון אונדזער „שטובע“ זיינען זיך פאַרביסענע שונאים. דרייט זיך איינע אַרום מיט אַ גע= שוואַלץ פנים פאַר הונגער, מאַכן זיך די אַנדערע וויצן, אַז זי האָט זיך אויסגעפאַשעט. זיי פאַרמאָגן שוין נישט דעם מינדעסטן מיט= געפיל.

— און ביי אונדז, מיינסטו, איז בעסער? איינמאָל האָט מען אַ

פריש-געקומענע פארנעסן אויסצוטיילן די ראציע מארגארין, האָט זיך אינגאנצן איין פרוי אַרויסגעשטעלט, אַז מען זאָל פון יעדנס חלק אָפּקראַצן אַ ברעקעלע און צוזאַמענשמעלן אַ ראציע. עס האָט אונדז טאַקע געוונדערט אויף דער פרוי, וואָס איז אַלעמאַל געווען גיפטיק ווי אַ שלאַנג, זי זאָל מיטאַמאַל ווערן אַזאַ גוטע. וואָס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די „גומישקע“ האָט שוין איר ראציע מאַר-גאַרין געהאַט אויפגעגעסן.

— שרעקלעך! — האָט רחל אויפגעצימערט.

— שווייג! — האָט רחל'ס שכנמע פּלוצלונג אַרויסגעהויבן איר קאָפּ פון דער ריי — די צוויי שוועסטערלעך זיינען דאָ, זע איר, אַרײַן מיטן רעכטן פּוס.

— וואָס הייסט?

— דו זעסט נישט, אַז די צוויי יונגע וואַכמייסטערס האָבן זיי געגעבן צו טראָגן זייערע ברויט-זעק?

— און וואָס פאַר אַ גליק איז דאָס?

— דאָ איז עס אַ גליק. אַזאַ זאָך שמעקט דאָ מיט אַ צוגעוואָר-פענעם ביסן. אוי, עס הייבט זיך שוין אָן דער באַרג! מען וועט באַלד האָבן אַן אַנדערע לופט. מען וועט באַלד אָנהייבן פון זיך אַרויסצו-הוסטן די קישקעס. הער אויף צו דברן! זיי טוען זיך שוין אויס די ביקסן.

— זויבער אַרײַנמאַרשירן, זויבער אַרײַנמאַרשירן! — איז גע-וואָרן אַ געלויף, אַ געשריי צווישן די וואַכמייסטערס.

די פרויען-קאָמאַנדאָ איז מיטאַמאַל שטיל געוואָרן. זיי האָבן געפילט, ווי יעדער טראָט, וואָס פירט זיי ווייטער, רייסט זיי אַוועק פון דער דרויסנדיקער לופט. די קאָנטורן פון פאַבריק-טויער האָבן זיך שאַרף אַרײַנגעשניטן אין זייערע אויגן...

רחל האָט זיך איינגעקוקט ווי פונדערווייטנס עפנט זיך אַ טויער לאַנגזאַם, לאַנגזאַם. אַ שוואַרצער תהום קוקט צו איר אַהער, וואַרפט אָן אַ שרעקלעכן פחד...

.3

אין איינעם א טאָג האָבן זיך די ברוינע טיילאָגן דערמאָנט, אז עס איז אַמאָל געבוירן געוואָרן אַ גאָט אויף דער וועלט. עס איז אונטערגעקומען וויינאָכטן. אַ גאַנצן טאָג האָבן האַלבע-מתים, אַרויס-גענומענע פון דער „קראַנקן-שטובע“, גערייניקט די אָפטיילונג פון דער גאַנצער קאָמענדאַנטור. די באַראַקן זייערע זיינען געוואָשן געוואָרן פון איגעווייניק און פון אויסנווייניק. גאַנצע פורן זאַמד זיי גען אַריינגעפירט געוואָרן און דערמיט האָט מען באַשאַטן דעם דייטשן באַדן. אַ ספעציעלע „קאָמאַנדע“ איז צוריקגעקומען פון וואַלד מיט אַ וואָגן אונטערגעהאַקטע יונגע נאָדל-ביימלעך. מיט די צווייגן איז פאַרפוצט געוואָרן דער אַריינגאַנג צו דער קאַנצעלאַריע, וווּ ביים אָפּענעם פענצטער איז געשטאַנען דער אויבער-לייטענאַנט, דר. באַראַנ-שמעטער, מיט אַ ציגאַר אין פּיסק, די הענט אין די הויזן-טאַשן, און האָט קאָמאַנדעוועט. דער עלעקטראָ-טעכניקער, אַ ווינער ייד, וועמען די דייטשע שמיץ האָבן ווייניק-וואָס געאַרט, ווייל ער האָט זיך איינגערעדט, אז די שמיץ מיינען נישט אים, נאָר די פּוילישע יידן, האָט שוין אויף דעם טאָג געוואַרט, ווי אַ הונט אויף דער פּורים-סעודה. ער איז אַלע וויילע אונטערגעקראַכן צום אויבער-לייטענאַנט און מיט אַן אונטערלעקערישער שפּראַך אים געזאָגט, אז אָן דעם אויבער-לייטענאַנטס געשמאַק וועט ער נישט מאַכן די מינדסטע זאַך. און דר. באַראַנדשמעטער, זייענדיק אין אַ גוטער שטימונג, האָט אים גאַנץ העפלעך געענטפּערט, ווי אַט-אַזוי וואָלט ער געווען אַ גאַנץ קיילעכ=דיק יאָר.

אין דעם טאָג האָבן אַלע קאָמאַנדאַס זיך אומגעקערט פון דער אַרבעט מיט אַ גאַנצע שעה פּריער, כּדי די וואַכמייסטערס זאָלן האָבן מער צייט זיך צוצוגרייפן צום באַל. דעם ראַפּאַרט האָט אָפּגענומען דער יידן-עלמסטער.

דער אויבער-לייטענאַנט האָט זיך גענצלעך נישט אַריינגעוויזן אין יידישן לאַגער. די באַשולדיקטע אין „סאַבאַטאַזש“ און די

„גגבים“, וואָס האָבן זיך איינגעשטעלט דאָס לעבן ביים אַראָפּכאַפּן עטלעכע אָנגעפרוירענע מייערלעד פון אַן אָנגעלאָדענעם וואַנאַן, האָט מען אָפּגעלייגט די שטראָף אויף נאָך וויינאַכטן.

נאָכן איבערצייילן די אויסגעשטעלטע קאָמאָנדאַס, האָט דער יידן-עלטסטער, מיט ווייניקער שטרענגקייט ווי געוויינלעך, געמאָלדן :

— די באַראַקן מוזן לכבוד וויינאַכטן בלאַנקען. איר מוזט אַלע היינט זיין ריינער אָפּגעוואַשן ווי אַ נאַנץ יאָר. דאָס עסן איז היינט אויסגעצייכנט. יעדער באַקומט אַ נאַנץ לעפעלע מאַרמעלאַדע. דער אָפּעל צום שלאָפּן גיין איז היינט אָפּגעשאַפט. איר האָט רעכט צו זינגען... פאַרטיק. אַוועקטרעטן!

דעם יידן-עלטסטנס מילדע רייד האָט אַ טייל קאַצעטניקעס אַביסל אויפגעמונטערט. זיי האָבן זיך ווי עפעס דערמאָנט, אַז אַמאָל האָט מען זיי באַהאַנדלט ווי מענטשן. און אפשר וועט דאָס צוריקומען? ... מיט מער מוט ווי תמיד, נאָכן אָפּעל, איז געוואָרן אַ געלויף אין די וואַש-באַראַקן אַרײַן. עס זיינען אָבער געווען אַזעלכע, וואָס גראָד דער מילדער טאָן האָט זיי נאָך טיפּער געמאַכט פילן דאָס נידערגעשלאָ-גענע לעבן פון אַ נאַנץ יאָר. זיי זיינען גראָד איצטער אַוועק מיט נאָך-שווערערע טריט, ווי געוויינלעך. די האַלץ-זוילן האָבן זיי נאָכגעהאַ-מערט מיט אַ טעמפּן אָפּקלאַנג.

פונעם באַראַק, וווּ דער יידישער אַרקעסטער האָט זיך צוזאַמען-געקליבן, האָט מען שוין אַרויסגעהערט פּראַבן-טענער. די מוזיקאַנטן האָבן שוין געסטראַיעט זייערע פירלען. די צאַרטע פירלע-טענער, וועלכע האָבן זיך אומגעריכטערהייט אַרײַנגעגאָסן אין דעם „עמק-הבכא“, האָבן די קאַצעטניקעס צעמישט. זיי האָבן דערפילט, ווי אָפּגעריסענע קלאַנגען פון זייער פאַרגאַנגענהייט וואַלטן זיי פּלוצלונג גענומען רוישן אין די אויערן.

דער לאַנער-אַרדנער איז אַרומגעלאָפּן מיטן פייפל אין מויל. זיין פייפן האָט פאַרטויבט דעם געפילדער פון קולות און די געפויקעריי פון הילצערנע טריט. דער לאַנער-אַרדנער האָט מיט זיין סינגאַל אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל גלייך גיין אָפּגעמעען די „פּאַסונג“. די רייעס

ביי דער קיך האָבן איצט די קאַפּאָס גישט אויסגעשטעלט מיט באַנאַ-
גייקעטע הענט. זיי זיינען אַרײַן אין מאַנאַזין זיך אויסזוכן די בעסטע
מלבושים צום אויסטראָיען זיך. זייער צוטריט צום באַל, הגם ער
האָט געקאָסט גענוג ייִדישע קרבנות, האָט זיי קמש ווילד געמאַכט
פאַר פרייד. די וואַכמײַסטערס, וואָס האָבן יעדן אָונט געהיטן די
קאַצעמניקעס, ווי מען וואַכט איבער פאַראורטיילטע צום טויט, האָט
מען איצטער גענצלעך גישט באַמערקט. אויך אויף די אַבסערוואַ-
טאָרן-טורעמלעך איז דאָס מאַשין-געווער געשמאַנען פאַרלאָזט. דער
גאַנג פון די געפאַנגענע איז דעריבער געווען, אין דעם אָונט, אַ זי-
כערער ווי תמיד. פריי, אומגעשטערט זיינען מענער, מיט די האַנ-
טעכער אויף די העלדזער, געשמאַנען ביי דער דיקער וואַנט שמעכל-
דראָמן און אַריבערגערעדט צו די פרויען. אָבער די ווייבער, און נאָך-
מער די יונגע מיידלעך, האָבן גראָד היינט געהאַט מער טרויער אין
זייערע פאַרבענקטע אויגן ווי אַלע מאָל...

אין דער קיך האָט מען אויסגעטיילט אַ זופ, וואָס האָט געשמעקט
מיט אַ ריח פון פלייש. אַ חוץ דעם האָט מען נאָך צוגעגעבן אַ קאַר-
טאָפּל-פּלעצל, אַן אויסגעברוינטס, וואָס יערער האָט דערצו לאַנג גע-
שמעקט, עם אַרומגעלעקט, איידער ער האָט עם איינגעשלונגען. די
זופ האָט כמעט יעדער אַרײַנגעכלופעט אויפן וועג צום באַראַק.

אינעווייניק, אין די באַראַקן, איז דער טומל געווען אַזוי גרויס,
אַז מען האָט גישט געהערט קיין רייד, נאָך בלוז אַ געזשום. אויף
די לאַגער-וועגעלעך האָבן זיך צוויי ראַציעס ברויט געוויגט אַרויף,
אַראָפּ. די פאַרזשאַווערטע נעגל, אַנשטאַט „צינגלעך“, האָבן זיך
גישט געוואַלט אָפּשטעלן אינדערמיט... די שרעק פון יעדן, אַז יענער
זאָל גישט באַקומען אַ גראַם מער, האָט געוויגן שווערער ווי די ראַ-
ציע ברויט. וואַרמנדיק אויף דער פאַרציע, האָבן די קאַצעמניקעס
דערוויייל געלעקט דאָס ביסל מאַרמעלאַדע, ביז זיי איז אויסגעקומען
צו נאָגן דאָס לײדיקע לעפעלע. און האָבן זיי שוין מיט גרויס מזל
באַקומען די ראַציע ברויט, האָבן זיי, גייענדיק אין דעם געדראַנג פון
טיש צום בעט, זי איינגעשלונגען איבערן וועג. אַ טײל נאָך האָט

געוואָלט פֿרובירן זייער כוח צו באַהערשן דעם הונגער. זיי האָבן אַוועק-געגעבן זייערע ראַציעס ברויט דעם שטוב-עלטסטן, ר'זאַל זיי איינ-שליסן אין דער „שפינדע“ אויף מאַרגן. אָבער ווי נאָך זיי האָבן אַוועקגעגעבן דאָס „זעקסטל“ ברויט, האָבן זיי עס גלייך צוריקגע-מאַנט, ווייל דער הונגער זייערער איז דווקא געוואָרן שמאַרקער, בשעת דאָס אָפגעצימערמע שטיקעלע ברויט האָט זיך נישט מער געפונען אין זייער רשות...

ווען דער טומל פון אויסטײלן די „פאַסונג“ האָט זיך אַכיסל איינגעשטילט, האָבן די געפאַנגענע אָנגעהויבן אַרויסצוקריכן פון צווישן די בעסן, ווי זיי וואָלטן זיך געלערנט גיין. עמלעכע האָבן אַנדערגע-וואָרפן די קעפּ אויפן גאַלן טיש און האָבן עפעס גאַכגעטראַכט... איין אָפן אויג האָט אָנגעקוקט דאָס צווייטע אויג פון זיין שכן, ווי קוקנדיק אויף יענעם וואָלט ער מיפער דערפילט זיך... אַנדערע זיינען צוגעקראַכן צו די פענצטער און אַרויסגעבענקט... עס איז זיי געווען אַ שאַך זיך צו לייגן שלאַפן אַזוי פרי און פון דער צווייטער זייט האָבן זיי גאַרנישט געקענט מאַכן מיט זייערע וואַכעדיקע שעהן. האָט ווער אָנגעהויבן עפעס דערציילן, האָבן זיך שוין אַנדערע אויך אין עפעס דערמאַנט, איז ווידער געוואָרן אַ גערעדעריי.

אין באַראַק 7 האָט איינער געהאַלטן אַ רעדע אין דער שטיבל. „דאָס נייע יאָר, וואָס דערנעמערט זיך — האָט ער געזאָגט — קען אפשר ברענגען פאַר אונדז אַלעמען דעם לאַנג-דערוואַרטן נצחון איבער...“ דאָ האָט ער אָפגעהאַקט און אויסגעטייטשט די עמלעכע ווערטער, וואָס ער האָט געהאַט אויפגעכאַפט פון די וואַכטמייסטערס ביים צוריקמאַרשירן אין לאַגער אַרײַן. „לויט זייערע אייגענע רייד — האָט דעם קאַצעטניקס קול אַרײַנגערעדט אין דער שטיבלקייט — האָט זיך דער פינצטערער סוף צו זייער ממשלה שוין לאַנג אָנגע-הויבן. מסתמא זיינען אונדזערע אויסלייזער שוין גענטער צו אונדז, ווי מיר שמעלן זיך דאָס פאַר...“

און הגם זיינע רייד האָבן עפעס אַרײַנגעבלאָזן אַ נייע נשמה אין די אויסגעמאַרמטע ביינער פון די קאַצעטניקעס, האָבן זיך נישט

אלע צוגעהערט צו זיינע רייד. א טייל איז גראָד דעמאָלט, בעת די פייניקער האָבן אויף אַ קורציגקער וויילע געלאָזט אָפּאַטעמען, באַ פאלן אַ וועלפישער הונגער און זיי זיינען אַרויס מיט דער כוונה עפעס אונטערצוכאַפּן אין „שייל־רוים“, וואָס איז איצטער נישט געהיטן געוואָרן פון קיינעם.

מיטאַמאָל איז ווידער געוואָרן אַ געלויף פון די באַראָקן. אַ גערעפּטשעריי פון האַלץ-שיד האָט אָפּגעהילכט אין דער שטילקייט. דער יידישער אַרקעסטער איז אַריינגעפירט געוואָרן אין דער קאַמאַנאַ דאַטור־געביידע. קונדיק אויף די אינסטרומענטן, האָט דאָס פאַר־בענקטע האַרץ פון געפאַנגענעם געוואָלט מיטגיין... דאָרט, אויף „יע־גער זייט“, האָבן זיך מיטאַמאָל אָנגעצונדן צענדליקער פאַרביקע לעמפלער, וואָס האָבן אַרויסגעלויכטן פון דער „כאַינקע“. אַ בויגן פון קאָלירט פייער האָט זיך אויסגעלויגט איבער די דייטשע באַ־ראָקן. אויף די פאַפירענע פאַרהענגלער, איבער זייערע פענצטער, האָבן זיך געצייכנט ברעגענדיקע ליכט אין קאַנדעלאַברעס, די שאַמנס פון דייטשע קעפּ. היכליקע געלעכטערס פון מיליטער־לייט, קוויטשע־רייען פון נאַצישע מיידן האָבן זיך אַרויסגעריסן פון איגעווייניק. מען האָט געהערט אויפפראָפּן פלעשער מיט אַ שאַם. אַ טייל געפאַנגע־גענע, ביי די דראָסן, איז פון דעם שאַם אָפּגעשפרונגען אין דער זייט. דער אָפּקלאַנג פון גלעזער האָט אַ שפּיל געטאָן אין אויער. אַ שמויס טעלער האָט אַ טראַסקע געטאָן אין אַ מיש אַריין. אַ שאַר־פער ריח פון אַ געבראַטענעם חזיר אין קרויט, האָט זיך אַריינגע־ריסן אין די נאָז־לעכער. די קאַצעטניקעס דערפילנדיק דעם ריח פון געבראַטן פלייש, האָבן איינציקווייז פאַרלאָזט די דראָסן. עס איז זיי געוואָרן איבלדיק אויפן האַרצן. די נשמה האָט ערגעץ־וואו געצויגן; און ווערנדיק באַהערשט פון זכרונות, וואָס זיינען פלוצלונג אויפגע־גאַנגען אין זייערע מוחות, זיינען זיי מיט לאַנגזאַמע טריט צוריק אַריין אין די באַראָקן.

דער אַרקעסטער האָט אָנגעהויבן שפּילן אַ דייטשן מיליטער־מאַרש.

אויפן אַפעל=פלאַץ, אין דער האַלכ=טונקלקייט, האָבן עטלעכע קאַצעמניקעס געשפּרייזט מיט די הענט אויפן בויך. איינער האָט צום צווייטן אַריבערגעשריגן :

— אונדזער פלייש איז געווען פון אַ געפּנרט פּערד. עס זאָל זיי אזוי איבערדרייען די קישקעס. נאָך גוט, וואָס די פּרויען האָבן גע= האַט אַ זוף אָן פלייש. זיי הייסן אונדז נאָך זינגען. אַן איינזינקעניש אויף זיי. די מוזיק האָט נאָך צוגעפּעלט צו אונדזער געמיט. עס לע= כערט דעם שאַרבן...

— מען דאַרף אַ הילף! ווער ווייסט ווי לאַנג מען האָט זיך נאָך צו מוטשען... — האָט דער צווייטער געהויבן מיט די אַקסלען און ביים אַבאַרט זינגען זיך זייערע שאַמנס צוזאַמענגענאַנגען, געוואָרן איין פּלעק אויפן שניי.

*

רחלם „קויקע“, אויף אַ דריי=שטאַקיק בעט, האָט זיך געפּונען האַרט אונטערן סופּיט. זי איז געלעגן מיט די הענט הינטערן קאָפּ און קוקנדיק אָן איבערייס אויפן עלעקטרישן לעמפל, האָט פאַר אירע אויגן אויפגעטויכט אַן אַנדערע וועלט, וואָס האָט זיך געפּונען נאַנץ ווייט אַריבער די שטעכל=דראַטן. אין איר „שטובע“ איז געווען אַ גערויש. פּרויען זיינען געלאָפּן אַריין און אַרויס. יעדע רגע האָט די מיר אַ טראַסקע געשאַן און אַריינגעיאָגט אַ ווינט. אַ טייל פּרויען האָט נראָך היינט נישט געקענט דערזיצן און נישט דערליגן. עס האָט זיי עפעס געמריבן... אַנדערע ווידער האָבן אויסגענוצט די פּרייע צייט, האָבן זיך פאַריכט זייערע צעריסענע „מלבושים“. אויף אַ ווינקל=בעט, פון מיטלסטן שטאַק, זיינען זיך צוזאַמענגעקומען עטלעכע פּרויען, צוגעמוליעטע ווי קוואַקעס אין אַן ענגער שטייג און האָבן זיך מיט בענקשאַפט דערציילט מעשיות פון אַמאָליקן לעבן.

די צוויי שוועסטערלעך זיינען געזעסן אויף איין געלענער. איינע ביים קאָפּ=קישעלע; די צווייטע צופּוסנס. מיט אַ שטומפּיק לאַגער= מעסער האָבן זיי זיך אויסגעשאַבן דעם טעם פון אַ געפרוירענעם

ריב. די שוועסמערלעך האָבן גערעדט מיט צוויי זינגענדיקע שטיי-
מעס. פון צייט-צו-צייט האָבן זיי זיך אפילו הילכיק צעלאַכט. זייער
קלינגענדיק געלעכטער האָט די איבעריקע פרויען אין עפעס דער-
מאָנט. טייל פרויען האָבן אויסגערדייט די קעפּ צו די צוויי שוועס-
טערלעך און זיי אָנגעקוקט, ווי זיי וואָלטן געזען אַן אַנדער שטיק
לעבן. עס האָבן דאָ אַבער אויך נישט געפעלט קיין פרויען, וועלכע
האָבן זיך אין דעם „פרייען אָונט“ גענומען צום אויסקרעכצן פאַר
דער גאַנצער צייט.

אויף אַ בעט אינדערנידער איז געלעגן אַ מיידל מיטן פנים צו
דער „שטובע“. האַלטנדיק אין דער האַנט אַ ברענענדיק רויט ליכטל,
וואָס זי האָט זיך געמאַכט אין פאַבריק פון פאַראַפּין, האָט זי ווי
פאַר זיך געזונגען ריזענס ליד : „אין קישן באַהאַלט איר מיין פנים
און וויין...“

בשעת דאָס מיידל האָט פּלוצלונג אָנגעהויבן זינגען, האָבן כמעט
אַלע פרויען אויפגעריסן די קעפּ און זיך איינגעהערט. עס האָט אויס-
געזען ווי זיי וואָלטן זיך מיטאַמאָל דערמאַנט, אַז אַ מענטש קען
אויך זינגען... אַ רגע האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס געזאַנג דערהויבט
זייערע נשמות, אַבער באַלד האָבן זיי דערפילט, ווי דאָס ליד טרייסלט
נאָך מער אויף זייער געמיט, רופט אין זכרון אַרויס בילדער פון אַן
אַנדערע וועלט...

ווען דאָס מיידל האָט אויפגעהערט זינגען האָט די שטילקייט
אָנגעהאַלטן אַ לענגערע וויילע. די פרויען-בליקן האָבן זיך געווענדעט
צום פענצטער. דורך די פאַרמאַכטע לאַדנס האָבן זיך אַריינגעריסן
מענער פון מוזיק.

די מוזיק-מענער האָבן רחלען שרעקלעך אויפגערעגט. זי האָט
זיך געוויקלט אויף איר געלעגער ווי אַ שלאַנג. די מוזיק האָט וואָס
אַמאָל אַליץ העכער גענומען אַריינשאַלן.

— לאַמיר אַלע געמען שרייען געוואַלד ! — האָט זיך רחל
פּלוצלונג אויפגעכאַפט און אויסגערופן.

די פרויען האָבן צו איר אויסגעדרייט זייערע איבערנערשטאַקענע קעפּ.

— וואָס הייסט מיר וועלן נעמען שרייען געוואַלד, ביסט משוגע געוואָרן?

— לאַמיר כאַטש שרייען, ווייל מען קען נישט מיט עפעס אַנ-דערש שטערן זייער וויינאַכטן! זאָלן זיי מיינען, אַז ס'איז אויסגע-בראַכן אַ שרפה! זאָלן זיי זיך דערשרעקן! זאָלן זיי זיך צעלויפן ווי די מייז! לאַמיר שרייען! לאַמיר עפעס טאָן! די מוזיק פייניקט שרעקלעך! ... — האָט זיך רחל ווילד אַרומגעקוקט.

עס איז געוואָרן אַזוי שטיל, ווי קיינער וואַלט דאָ מער נישט גע-אַטעמט. די קאַצעמניטשקעס האָבן זיך איבערנעקוקט מיט ברייט-פונגאנדערנעעפנטע אויגן. דערנאָך האָבן זיי איבערגעפירט זייערע בליקן אויף רחלען. זי איז געזעסן אויפן ראַנד פון בעט און איינגע-קורטשעמע, ווי צוזאַמענגעבראַכן.

פלוצלונג איז רחל אַראָפּ פון בעט. זי איז צוגעגאַנגען צום פענצ-טער מיט האַסטיקע פריט און אַרויסגעקוקט דורך די אָפּענע שפּאַ-רוגקעס אין לאַךן. די געפאַנגענע פרויען האָבן זיך עפעס איבערגע-וונקען אויף איר חשבון. אין זייערע אויגן איז געלעגן אַ חשד, צי רחל איז טאַקע נישט משוגע געוואָרן. זיי, די אַלמע קאַצעמניטשקעס האָבן שוין נישט דערפילט איר בענקשאַפט. זיי האָבן שוין נישט פאַרשטאַנען, וואָס אין דעם מיידלס נשמה קומט איצט פאַר.

שטייענדיק ביים פענצטער האָט רחל שיינפעלד אויפגעכאַפט טאַנצענדיקע פריט, היכטיקע קוויטשערייען, אַ געפאַטשעריי פון הענט און דעם אָפּקלאַנג פון שמראָם אַ וואַלס. זי האָט נעגומען דרייען מיטן קאַפּ אַהין-און-צוריק, ווי זי וואַלט עפעס געזוכט. דער באַראַק איז איר צו ענג געוואָרן. די מוזיק האָט אויפגעוועקט אין איר אַ שטאַרקן באַגער, דווקא איצט, פון וועמען געליבט צו ווערן. פאַר אירע אויגן האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַ יונגער בחור, שליאַמעק, דער קאַמאַש-שטעפער פון זייער הויף, מיט וועמען זי האָט געפירט אַ ליבע לאַנגע יאָרן. איר דאַכט זיך, אַז אויף דער וועלט איז איצט

זומער. די פענצטער פון זייער הויף זיינען אויפגעפראלט. זי זיצט ביי איר ניי-מאשין, שטעפט מיט ליבשאפט אַ ניי אויבערהעמד פאַר איר שליאַמעקן. און ער זיצט קעגנאיבער, ביים אָפּענעם פענצ-טער און שטעפט פאַר איר אויס אַ פאַך פאַנטאַסטישע כאַלעווקעס אויף אַ פאַך זומער-שיכלעך. און זייערע ביידע בליקן טרעפן זיך צוזאַמען אין דער זומער-לופט און ווערן פאַרוואַנדלט אין איין פּלאַם...

מיטאַמאָל שטעלט זיך פאַר אירע אויגן אַוועק אַ האַקנקרייז... זי זעט זייער הויף באַוואַרפן מיט געפּעק, ווי נאָך אַ שרפה. געוואַלטן, געשרייען, קינדערישע געוויינען. מען פירט דעם הויף אין געמאָ אַרײַן. געוועזענע שונאים בעטן זיך איבער און פאַלן זיך אויף די העלדזער. איר מוטער בעט זיך איבער מיט שליאַמעקס מוטער, וועלכע האָט נישט דערלאָזט צום שידוך, ווייל אין שליאַמעקן האָט זיך געליבט אַ רייכע מאַכטער. שליאַמעק פּעלט אויף דער ליסטע. קיינער ווייסט נישט וווּ זיין געביין איז אַהינגעקומען. זיין מוטער פאַלט אַרויף אויף רחלס אַקסלען און קושט זי מיט טרערן אין די אויגן...

און שטייענדיק אַזוי פאַרטראַכט איבער איר גורל האָט רחל מיטאַמאָל דערהערט טריט פון דייטשע שטייוול. מיט וואַקלדיקע טריט זיינען אין דער „שטובע“ אַרײַן צוויי וואַכמיסטערס. זיי האָבן גערופן מיט הייזעריקע קולות :

— די שוועסטערן גלוקמאַן! אַרישער גאַכשלאַגן... קומט מיט

אין דער קיר אַרײַן!

רחל האָט זיך האַסטיק אויסגעדרײט מיטן פנים צו דער „שטובע“ בע“. זי האָט באַמערקט ווי די צוויי שוועסטערלעך זיינען פאַר-צאַפּלטע פאַר פרייד אַראָפּ פון בעט. און כאַפּנדיק אויף זיך זייערע מאַנטלען און שאַלן, זיינען זיי אַוועק מיט די וואַכמיסטערס, וועלכע האָבן איבערגעלאָזט אין דער לופט אַ ריח פון שנאָפּס.

צווישן די אַלטע קאַצעמניטשקעס איז געוואָרן אַ גערעדעריי :

— אין גיהנום אַפילו, אַז מען איז שײן, קומט עס אויך צוגוין.

— יעגן מיטאָג וועלן זיי דאָרט באַקומען, די יעקעס האָבן גע-
טראָגן שיסלען רייז מיט איינגעקאָכט פלייש, איבערגעדעקט מיט
אַן עפל-קאָמפּאָט.

— הערט אויף! דאָס מויל וואַסערט מיר.

— אוי, דאָס שטיקל מזל!

— ווייבער, לאָזט די צוויי קינדער באַקומען ס'ביסל עסן! אפשר
וועלן זיי עפעס אַרײַנגברענגען?

— יאָ! — האָט אַ פרוי פּלוצלונג אַ שווערן זיפּן געטאָן. —

איר האָרד זיך אַזוי צו ווי ר'זענט אַלע די צוויי יונגע מיידלעך מקנא.
הלוואי, טאַטע זיסער אין הימל, זאָל מען זיי דערלעבן צוריק צו זען.
די מעשה מיטן נאַכשלאַג איז מיר פאַרדעכטיק...

עס איז געוואָרן אַזוי שטיל, ווי דער פרויס רייך וואָלטן ביי אַלע-
מען אָפּגענומען דאָס לשון.

רחל איז אַ רגע געבליבן שטיין מיט אויפגעריסענע בליקן. דער-
נאָך האָט זי דערפילט אַ שוידער, ווי אַ קעלט וואָלט איר אַדורך
איבער די ביינער. אַן אויפגערייצטע איז זי צוגעגאַנגען צו איר בעט,
אַרויפגעצויגן זיך צו איר „קויקע“ און זיך געלייגט שלאָפן. באַלד
איז דאָס איינציקע לעמפל אויסגעלאָשן געוואָרן און די נאַכט איז
פאַר די געפאַנגענע געוואָרן נאָך שוואַרצער.

שפעט נאָך האַלבער נאַכט האָט זיך רחל שיינפעלד האַסטיק
אויפגעכאַפט. איר קורצער שלאָף איז פול געווען מיט קאַשמאַרן.
זי איז איצטער געווען אויפגעטרייסלט פון דעם, וואָס זי האָט איבער-
געלעבט אין הלום. דער ערשטער געדאַנק, וואָס האָט אויפגעבליצט
אין איר מוח, האָט זי דערמאַנט אין די צוויי אַרויסגעפירטע שוועס-
טערלעך. זי איז מיט אַמאָל באַהערשט געוואָרן פון אַן אומרו. און
נישט לאַנג טראַכטנדיק איז זי אַראָפּ פון בעט און אין דער פינצטער
אַרויפגעקלעמערט אויפן אויבערשטן געלעגער פון איין שוועסטער.
זי האָט אַרומגענישטערט און מיט אַ ציטער אָנגעטאַפט אַ ליידיקע
קאָלדערע... זי האָט באַרירט די ריב, וואָס די שוועסטערלעך האָבן
זי געהאַלטן אינמיטן אויסשאַבן. זי האָט זיך אַזוי שטאַרק איבער-

גענומען מיטן גורל פון די צוויי מיידלעך, און זי האָט נישט געקענט פועלן ביי זיך אָפצובייסן אַ שטיקל ריב. איז זי צוריק אַראָפּ פונעם געלעגער, מיט אַ פאַרצאָפּלטן אָטעם זיך אָנגעטאָן און אַרויס פון באַראַק.

דער הימל האָט אויסגעזען ווי אַ פייכט שטיק קאַרבירטער פאַר-מעט. די ערד האָט געפינקלט מיט שניי-פערל. אַרום איז געווען שטיב. די אויסגעלאָשענע באַראַקן האָבן אויסגעזען ווי גרויסע מצבות אויף אַ בית-עולם. בלויז פון „יענעם“ באַראַק האָבן זיך נאָך אַלץ דערטראָגן טאַנצנדיקע טריט און הירושענדיקע קולות. די מוזיק האָט אַזוי הילכיק געשאַלט, ווי זייערע פענצטער וואָלטן געווען אָפּן. רחל האָט אָפּגעשטעלט איר האַסטיקן גאַנג. געבליבן שטיין אומ-באַהאַלפּן און איבערגעשראַקן, ווי זי וואָלט זיך געפּרעגט ווהיזן זי גייט. זי האָט געפילט, אַז זוכן דאַרף זי די צוויי שוועסטערלעך גאַנצט פון דער קאַמענדאַנטור-געביידע. און ווי פון אַ געהיימען כוח גע-טריבן, האָט זי ווידער גענומען שפּאַנגען האַסטיקער. אירע טריט האָבן מיט אַ גענעראַלן כּסדר געבראַכן דעם פאַרהאַרטעוועטן שניי-שיכט, ווי זי וואָלט געטרעטן אויף גלאַז. פּלוצלונג אַזוי גייענדיק, האָט זיך פון אַ האַלב-אויסגעלאָשענעם באַראַק אַרויסגעריסן אַ כאַרכלדיקער אויסגעשריי :

— מער-דער ! גז-ל-נים ! ...!

זי האָט אויפגעציימערט און איז נאָכגעגאַנגען לויטן קול. זי איז צוגעקומען צו דער „קראַנקן-שטובע“. דאָס ציימער איז געווען אָנגעפולט מיט שרעקעוודיקע שאַטנס. פון די שאַטנס האָבן זיך קוים-קוים אַרויסגעשניטן די בעמלעך. דערשטיקטע זיפצן האָבן אָנגעפולט דעם חלל. אַן אומדערטרעגלעכער ריח האָט זיך שאַרף געשפּירט אין דער לופט. צעשימע שטרוי-זעק זיינען געלעגן אין דער זייט. אויפגעטרעטע קאָפּ-קישעלעך האָבן זיך געוואַלנערט אויפן באַדן. אַ קליינשטיק לעמפעלע האָט דאָ געברענגט און בלאַסלעך באַלויכטן אַ רונדיקן פּלעק אויפן הילצערנעם סופּיט. די „קראַנקן-שטובע“ איז איצטער געשמאַנען אָפּן און הפּקר.

רחל איז מיט לאַנגזאַמע, איבערגעשראַקענע טריט צוגעגאַנגען צום ערשטן בעטל. זי האָט באַרירט אַ פּאָר קאַלמע פּיס און אויפֿגעצייטערט. זי האָט זיך אַריבערגעבויגן איבערן בעטל, איינגעהאַרכט זיך אינעם אָטעם, ווי זי וואָלט שטומערהייט דעם קאַפּ עפעס גע־פרעגט, דער אָטעם האָט נישט געענטפערט, אפילו מיטן מינדסטן הויך. דאָס אומבאַקאַנטע פּרויען־געשטאַלט איז פּאָר רחל'ס אויגן געלעגן אומבאַוועגלעך און שטום. פון דער אַרומיקער טונקלקייט האָבן אַרויסגעפינקלט צוויי אויגן־ווייסלעך...

— טויט! — האָט רחל אַריינגערעדט אין דער שטילקייט און איז מיט גרויסע שפּרייזן אַרויס פון דער „קראַנק־שטובע“.

אַ וויילע האָט זי ממש גענומען לויפן, נאָר בעת דאָס בראַוזעריי פון אירע טריט האָט גענומען אָפהילכן אין אירע אויערן, האָט זי זיך איבערגעשראַקן און פאַרלאַנגזאַמערט איר גאַנג. און דווקא דע־מאָלט, ווען די צוויי אויגן־ווייסלעך פון דער טויטער פּרוי האָבן נאָכ־אַמאָל אויפגעטויכט פאַר אירע בליקן, האָט דער אָרקעסטער אָנגע־הויבן שפּילן אַ נייעם טאַנץ. זי איז געגאַנגען אַן אויפגערייצטע און מיט אויפגעצאַפּלטע בליקן זיך איינגעקוקט אין די באַלויכטענע גאַצ־געביידעס. ביים טויער האָט זי זיך אָפּגעשטעלט, מיינענדיק, אַז אויך איצער שטייט דאָ אַ וואַכמייסטער. איר האָט זיך אויס־געוויזן צו זען דעם שאָטן פון אַ ביקס אויפן שניי. זי האָט זיך אָבער גוט אַרומגעקוקט און באַמערקנדיק, אַז דאָס איז נישט מער ווי אַן אויסדאַכטעניש, האָט זי אַריינגעשפּאַנגט אין דייטשן לאַנגער.

איר האַרץ האָט פונדעסמועגן אָנגעהויבן צאַפּלען אין איר. זי האָט זיך אַליין נישט געקענט דערקלערן וועלכער כוח פּרייבט זי דאָ אַהער. און שלייכנדיק זיך אַזוי טראָט ביי טראָט אויפן ראַנד צווישן צוויי וועלטן — איינע אַ שווייגענדיקע, ווי אַ פינצטערער בית־עולם; די צווייטע — אַ צעהוליעטע און צעווילדעוועטע, באַ־גלייט מיט מוזיק, האָט זי זיך געפילט ממש ווי צעריסן אין צווייען... פאַרבייגייענדיק די „וואַך־שטובע“ איז איר איינגעפאַלן, אַז איצ־טער וואָלט מען געקענט גנבענען געווער. די „וואַך־שטובע“, אַ באַ־

לויכטענע, איז פון קיינעם נישט געווען באוואכט. הנם דער געדאנק צי גנבענען געווער האָט זי שטאַרק איבערגעשראַקן, האָט זי פונג דעסמוועגן דערפילט, ווי דער בלויער געדאַנק קרעפטיקט זי און זאָגט איר עפעס צו אומבאַשטימטעס... זי האָט געפילט ווי מיט אַמאָל נעמט זי אַרום אַ געוואַלטיקע ליבשאפט צו די צוויי שוועסער מערלעך, וואָס זי זוכט אַרום אין יעדן פאַרבאַרגענעם ווינקעלע. און פון דער ליבע צו די צוויי אומבאַקאַנטע מיידלעך ווערט איר בעסער אויף דער נשמה.

מיט אַ פאַרבאַפּטן אָמעס האָט זי זיך אַלץ טיפער אַרײַנגעשניטן אין דײַטשן לאַגער. איר לױערנדיקער בליק איז אומעמום אַרײַנגעדורנגען. זי האָט זיך אומגעקוקט ווי ווייט זי איז שוין אָפּגענאַנגען פון איר בלאַק. איר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער וועג צוריק איז שוין פאַר איר אויף אייביק אָפּגעשניטן. זי האָט מיט איר בליק אַריבערגעשוועבט די שטעכל-דראַמ, אָנגעשטרענגט איר געהער עפעס אויפצוכאַפּן פון „יעגער זייט“. איר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז „יעגע שפּילקײט“ איבער די שטעכל-דראַמ טראַגט עפעס אין זיך אַ סוד, אַ צוזאַג, אַז די נאַצישע ממשלה וועט פאַרשוונדן צוזאַמען מיט דער נאַכט... און טראַכטנדיק אַזוי, האָט זי נאָך טיפער געטוילעט אין זיך דעם וואַרעמען ליבעגעפיל צו די צוויי שוועסער מערלעך.

ביים האַלץ-קעמערל פון דער דײַטשער קיך האָבן זיך אירע פיס אַלײן אָפּגעשטעלט. זי האָט זיך נישט געקענט דערקלערן, פאַרוואָס זי איז גראַד דאָ געבליבן שטײן. אָבער באלד האָט זי אַ צאַפּל געטאָן, זיך אײַנגעקאַרטשעט און אַרויסגעלאָזט אַ שווערן אָמעס-הויך, ענלעך צו אַ געשרײ פון אַ שמומער צונג...

צווישן שײבעס האַלץ האָט איר אַ שלאָג געמאַן איבערן מוח די טױטן-מאַסקעס פון די צוויי שוועסערלעך. די אין בלוט געפּלעקטע קליידער אויף זײערע לײבער — צעפליקט אין פאַסן. בײ אײַנע זײגען נאָך די אױגן געווען אָפּן, ווי זײ וואָלטן טױטערהײט אַפילו

אויסגעקוקט אַ הילף. אויף אירע ליפן — אַ פאַרגליווערטער אויס=
געשריי...

פון דער צווייטערס אויסגעקרומט, קליין מיילעכל האָט זיך
געצויגן אַ דין שנירעלע בלוט ביז אין האַלדז אַרײַן. אויף ביידע,
האַלב=נאַקמעע קערפערס — שוואַרץ=בלויע פרענגעס פון נאַגייקעס.
אַן אויסגעהוילטער מיידלשער האַלץ=שך איז געבליבן שטיין אינ=
מיטן הויף...

ווי אונטערגעזענט האָט זיך רחל אַראָפּגעלאָזט פאַר די צוויי
טויטע מיידלעך. מיט ציטערנדיקע פינגער האָט זי לאַנגזאַם, לאַנג=
זאַם, פאַרמאַכט דעם מיידלס אָפּענע אויגן. אַן אינערלעך געוויין
האַט זיך געשטיקט אין איר האַלדז. דאָס וואָרם, וואָס זי האָט גע=
וואַלט אַרויסרייסן פון זיך האָט געוואָרגן איר קעל...

— איר שווער דאָ ביי אייערע טויטע קערפערס, אַז כ'ועל קיינ=
מאַל דאָס נישט פאַרגעסן... — האָט איר האַלדז געשלונגען מרערן.
אַ רגע האָט זי געוואָרפן איר קאַפּ אין די הענט, און באַלד דער=
נאָך — ווילד אויפגעשפרונגען. ערשט ביים אַוועקגיין איז אין איר
אויפגעאַנגען דער גאַנצער שווייער, וואָס די טויטע צוויי מיידלעך
האַבן פון איר אַרויסגעשלאַפּט...

זי האָט זיך אַוועקגעלאָזט מיט אַ מוראדיקן אויסגעשריי. און
ווי אויפגעצויטערט פון איר אייגן קול, האָט זי ווילד געגומען לויפן,
לויפן...

אינמיטן געלויף האָט זיך דער הימל אָנגעהויבן שמרײַפן מיט
אומענדלעך=לאַנגע שיין=וואַרפערס. פון ערגעץ=ווייט האָט זיך דער=
טראָגן אַ גערויש. אין אירע אויערן האָט אָפּגעשלאָגן דער אָפּהיילך
פון אַן אויפרייס. ערגעץ=וואו איז דער הימל מיטאַמאָל שוואַרץ גע=
וואָרן פון פאַסמעס רויך און אַ פלאַמיקע=צונג האָט אַ לעק געטאַן אַ
שטיק וואַלקן.

זי האָט זיך האַסטיק אָפּגעשטעלט, אַרויפגעריסן דעם קאַפּ צום
הימל און זיך איינגעקוקט אין דער ווייטקייט...

— אפשר? ... — האָט זי זיך איינגעהאַרַכט ווי זייערע טענין
און מוזיק האָבן זיך האַסטיק איבערגעריסן.
אין איר האַרץ האָט אויפגעוואַכט אַ ניי געפיל. מיט לאַנגזאַם
מערע טריט איז זי צוריקגעגאַנגען אין באַראַק אַרײַן. אַוועק
זענדיק זיך ביים טיש מיט די הענט געקרייצט אויף ביידע אַקסלען,
האַט זי נאָכאַנגאָר געבליקט צו די געלעגערס פון די צוויי שוועס-
טערלעך. איר האָט זיך געדאַכטן, אַז די צוויי צעקנוידערטע,
שוואַרצע-קאָלדערעס, אַטעמען נאָר...

די טויטן-מאַסקעס פון די צוויי מיירלעך האָבן צו איר געקוקט
פון אַלע ווינקלעך...

ווידער האָט אַן אויפרייס געמאַכט ציטערן די שויבן.

רחל איז אויפגעשפרונגען.

„יאָ. עפעס דערנענטערט זיך...“

מיטאַמאָל איז אין איר אויפגעגאַנגען אַ געדאַנק, אַז פון דער
אַמוניציע-פאַבריק, וווּ זי אַרבעט פאַר זיי, קען מען אַרויסשמוגלען
גראַנאַטן...

עס האָט זי אַ טראַג געטאן צום פענצטער. בליקנדיק צום הימל,
האַט זי, אויפן מזרח-ראַנד, באַמערקט העלע פלעקן. און שטייענדיק
אַזוי, האָט זי זיך געפילט ווי אַרײַנגעוועבט אין דעם נייעם אויפ-
גייענדיקן טאַג...

צוויי געפאנגענע

א שמעביקער שניי, געיאָגט פון אַ פייפנדיקן ווינט, איז מיט רוגזע באַפאַלן די ערד. די פעלדער זיינען געלענן איבערגעדעקטע מיט דיקע שניי-שיכטן, ערטערווייז געלעכערט פון קראָען-פּיס. פון די אַרומיקע וועלדער האָט זיך דערטראַגן אַן אויסטערליש געוואָן, ווי אַ סטאַדע הונגעריקע וועלף וואָלטן זיך אין דער טיפקייט פון וואָלד צעברומט.

אויף אַ באַן-ליניע — אַ לאַנגע ריי פון יידישע געפאָנגענע, אַרויס-גענומענע פון שכנותדיקן „קאַצעט“ אָפצורייניקן דעם שניי. צענד-ליקער אָנגעלאָדענע לאַסט-וואַגאָנען זיינען געשטאַנען פאַרלאָזטע, האַלב-פאַרוונקענע אין די שניי-טאַלן. די וואַכמייסטערס, וואָס האָבן געהיטן די געפאָנגענע, האָבן זיך אין די וואָקואַל-טירן באַהאַלטן פאַרן שטורעם.

אַ טייל געפאָנגענע, מיט שופלעס אין די הענט, זיינען געשטאַ-גען איינגעקאַרטשעטע, אומבאַוועגלעכע, ווי „סטראַשידלעס“ אויף פעלדער. אַנדערע האָבן זיך באַווויגן, כדי זיך צו דערוואַרעמען. אַ זינגל אין אַ קאַסקעט, פאַרשיפט צום לינקן אויער, איז אַרומגעקראַכן אויף די וואַגאָנען און געזוכט קאַרטאַפּל... אַ האַלענדישער ייד, מיט אַן אויסגעצויגענעם האַלדז, האָט מיט אַ לאַגער-מעסער אַרויסגע-קראַצט צעקוועטשטע מייערן פון די וואַגאָנען-שפאַלטן. יידישע קולות האָבן אויפגעלעבט די אָפגעשטאַרבענע באַן-סטאַציע. וואָלקנ-

דלעך פארע פון הונדערטער מיילער האָבן אַרײַנגערעכעט אין דער לופט. אַ גאַנצן מאָג איז געווען אַ געלויף אַהין און אַהער. קײנער האָט נישט געקענט דערשטיין אין זײַנע אַדורכגענעצטע, אײז־קאַלמע אַנציעס. פון די וואַנאַגען האָבן הענט אָפגעבראַכן אײז־ליכטלעך און זײ גענאַנט... יעדעס אַרױסגעזאַגטע וואָרט איז אױסגעהוסט גע־וואָרן פון קראַנקע לונגען. די זעלבע מיילער, וואָס האָבן געשפּיגן מיט בלוט אין שניי אַרײַן, האָבן אָן אױפהער גענאַנט די אײז־ליכטלעך און זיך געקוויקט... האָט מען ערנעק־וווּ אױפגעגראָבן אַ שטיקל שינע, איז געוואָרן אַ געלויף. אָבער באַלד איז דאָס שטיקל באַז־ליניע ווידער פאַרשיט געוואָרן. דער ווינט האָט אַראָפגעבלאָזן פון די פעלדער אַ דינעם שיכט שניי, וואָס האָט זיך געהויבן און געפאַלן צעפלאָשעט, ווי אַ ים וואָלט אָנגעיאָגט שווימקע כוואַליעס. די געפאַנגענע זײנען אַ ווײלע געבליבן שטיין אָפּהענטיקע, אומ־באַהאַלפּענע. זײ האָבן זיך אײנגעקוקט אין דעם שניי־געווירבל. אײז־געהערט זיך אינעם געפּיף פון ווינט. זײ האָבן באַזומען, אַז די אַרבעט איז אַן אומזיניקע. אָבער די מורא פאַר די וואַכמייסערס און די קעלט, וואָס איז אַרײַנגעדונגען אין זײערע אױסגעמאַרכטע בײנער האָט זײ ווידער באַוווּיגן.

יאָסל רודניצקי, אַן אַרבעטער פון אַ פּויליש שטעטל, האָט זײן שופּלע אַרײַנגעשטאַכן אין שניי, אױסגעשפּיגן, אַרױפגעשטעלט זײן רעכטן פּוס אױף זײן שניי־רײניקער. אַ ווײלע זיך געהויכט אין די הענט אַרײַן, אַרײַנגעקוקט זײן שכן אין די פאַרשנייטע אױגן און געפרעגט :

— כ'בעט דיך, ד"ר מאַצנער, וועט זיך געפינען אַ קינסטלער אױף דער וועלט, וואָס וועט זײן אימשטאַנד אונדזער לעבן צו שיל־דערן ?

— וועמען אינטערעסירט דאָס ? איד בן שוין אַ שויטער.

— אַ פאַרשלאָמענער לאַנער בײ אונדז. אין מײן פאַריקן לאַנער האָט מען געפירט אַן אונטערערדישע אַרבעט. טײלמאַל עפעס אױפ־

געטאן אויך. דאָס האָט אונדז מאַראַליש דערהויבן צום לעבן. דאָ —
נאַרנישט. מען שטאַרבט שווייגנדיק.

— האָסט נאָך כוח, קעמף.

— איך האָב נישט מער כוח ווי די אַנדערע. איך שטיי שוין
אויך אָפּ. נאָר עפעס איז אין מיר פאַראַן, וואָס טראַגט מיר נאָך
אַרום אויף די פיס.

— איך האָב ס'מייניקע געמאַכט. אַז איך האָב געקענט אויס-
טוישן מיין וואַרעמע אַמבולאַטאָריע, מיין ריינע וועש אויף דעם
הינטישן לעבן, בלויז דערפאַר, וואָס כ'האַב זיך אָפּגעזאָגט צו שלאָגן
קראַנקע, בין איך נאָך דעמאָלט געווען אַ מענטש. אין איצטיקן מאָ-
מענט, וואָלט איך דאָס אויך נישט געקענט.

עס איז געוואָרן אַ געברום צווישן די געפאָנגענע. איבערגעשראָ-
קענע קעפּ האָבן זיך אויסגעדרייט און באַמערקט אַ דייטשן וואַכ-
מייסטער לויפן מיט האַסטיקע, בראַזנענדיקע טריט. אַ קאָלבע האָט
אַריינגעפויקט אין ביינער. קלעפּ און קולות האָבן אָפּגעהילכט אין
דער לופט, פאַרמייבט געוואָרן אין געפייף פון ווינט.

— נו, לוינט זיך עלטער צו ווערן מיט אַ געבויענעם רוקן פאַר
דער דייטשער קאָלבע? — האָט רודניצקי געזאָגט מיט פאַרביטע-
רונג.

— אויב כ'ווייל מיר איינשפאַרן די קאָלבע, מוז איך מיר זוכן
אַ צווייטן שכן. — האָט ד"ר מאַצנער געענטפערט און אַנטלאָפן
מיט שרעק.

רודניצקי איז געבליבן שטיין אָנגעלענט אויף דער שופּלע, נאָכ-
געקוקט מאַצנערן און זיך פאַרטראַכט...

פּלוצלינג האָט זיך פון שאַסיי דערמאָגן אַ גערויש פון אַ דורכ-
פאַרנדיקן לאַסט-אויטאָמאָביל. די געפאָנגענע האָבן אַרויסגעהויבן
די קעפּ פון זייערע טראַנטעס. דאָס גערויש, וואָס האָט זיי דערמאָגט
איז אַן אַנדערער וועלט, האָט אָנגעצונדן אַ פונק אין זייערע אויס-
געלאָשענע בליקן... מיט די אויגן פון הונגער האָבן זיי דערזען אַ
מיליטערישן שאַפּער פירן אַ לאַסט-אויטאָמאָביל, וואָס גליטשט זיך

מיט שוועריקייטן איבערן שאַסיי. די מאַשין סאַפעט, ווי עס וואָלט
איר אויסגעפעלט כוחות און בלייבט שטיין.

דער שאַפער איז אַראָפּגעשפרונגען פון געזעס, זיך אַרומגע-
קוקט, ווי ער וואָלט ביי וועמען געזוכט הילף. אַ דערפרייטער האָט
ער באַמערקט די ווייסע שרענגע יידן אויף דער באַן-ליניע.

— הער קאַמאַנדאָ-פירער, צען מאַן מיט שופּלעס! — האָט
דער שאַפער אַריינגעשריגן אין זיינע הענט.

איידער נאָך דער קאַמאַנדאָ-פירער האָט דערהערט, איז צווישן
די יידן געוואָרן אַ באַוועגונג. דער הונגער האָט אויפגעוועקט אַ
האַפענונג, אַז די אַרבעט קען זיך ענדיקן מיט עפעס אַ צוגעוואָרפע-
נעם ביסן. האָבן כמעט אַלע געפאַנגענע געכאַפט די שופּלעס אויף
די אַקסלען און געוואָרט אויף דער דערלויבעניש אַוועקצושפּאַנען.
עס איז געוואָרן אַ געשמויס צום אויסגעטראַטענעם סמעזשקעלע.
דאָ און דאָרט איז שוין אויסגעבראַכן אַ מחלוקת.

— בערעק, וואָס לויפסטו מיט דייע געשוואָלענע פיס?

— האָסטו דאָך אַ געשוואָלן פנים.

— און דו האָסט דאָך צוויי ראַנעס אויך.

— שאַ, עס פעלט קיינעם נישט קיין מכות.

צוויי וואַכמייסטערס זיינען אָנגעקומען. זייער סקריפען מיט די

שמיול, האָט איינגעשמילט דעם עולם.

די צוויי וואַכמייסטערס זיינען געווען גוט אָנגעפעלצט; פונדעסט-
וועגן זיינען זיי פּויל געווען אַרויסצוגעמען די הענט פון די מאַשן,
נאָך לויט אַ קאַפע פון אַ שמיול, האָט יעדער פאַרשמאַנען, ווער עס
איז געוואָרן אויסגעקליבן צו זיין איינער פון די צען „גליקלעכע“.

די צען אויסגעקליבענע, באַגלייט פון צוויי וואַכמייסטערס, זיינען
אַוועק צום שאַסיי. די איבעריקע זיינען געבליבן שטיין און נאָכגע-
קוקט מיט קנאה. אין גרעסטן שניי-געווירבל האָבן זיי בולט אַרויס-
געזען די צען שופּלעס זיך הוירן אויף אַקסלען אַלץ נאָענטער צום
שאַסיי.

— מען דאַרף האָבן מזל... — האָט איינער אַרויסגערעדט.

צוקומענדיק צום אויטאמאָביל, האָט דער שאַפּער אַרויסגענומען
אַ קעסטלע אַש און באַפּוילן :

— אונטערשיטן די רעדער מיט אַש און שמופן דעם וואָגן, נאָר
אַזוי ריכטיק, פּוילע קריפּלען !

די יידן האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט, נאָר באַמערקנדיק
ווי דער שאַפּער כאַפט דערווייל אַ שמועס מיט די וואַכמייסטערס,
האָט איין געפאָנגענער אָפּגעשטעלט די הענט, אויסגעשפיגן און
געפרעגט שטייל :

— הברה, וואָס קען דאָ ליגן אויפן וואָגן ?

ווי ביי הונגעריקע וועלך האָבן זיך אויגן צעבליצט...

ד"ר מאַצנער האָט דער ערשטער אָנגעלענט די שופּלע אויף זיין
שכנס בויד און מיט אַ שפרונג פון אַ קאַץ, איז ער שוין געהאנגען
אויפן הינטער-פּליגל פון אויטאָמאָביל. די איבעריקע אויגן האָבן
געזען, ווי גענל שמעכן זיך שאַרף אַריין אין אַ לאַנג מיליטעריש
ברויט. הענט רייסן אויף אַ בוזעם און פאַרשמעקן אַ ברויט אין צע-
פליקטע טראַנטעס. אַ קאַצעמניק שפּרינגט אַראָפּ פון וואָגן און ציט
איין זיין די-געוואָרענעם בויד מיט אַ שמריק.

מיט צעפּנטע מיילער און אויסגעשפיזטע אויגן זיינען די איב-
ריקע געבליבן שטיין. קיינער האָט מער נישט געקענט אַ ריר מאַן
מיט קיין אבר.

— מיר וועלן זיין שותפים. — האָט איינער שטייל אַרויסגע-
פליסטערט.

— איריאַטן, עס איז דאָ אַ נאַצער וואָגן ברויט. — האָט ד"ר
מאצנער זיך געדרייט, ווי דער שניי וואָלט אים געברענט די פיס.
יעדער האָט זיך אַ ריס געמאַן צום וואָגן און געבליבן שטיין
פאַר שרעק.

דער שאַפּער האָט אָנגעשיט טאַבאַק אין די וואַכמייסטערס לול-
קעס. די יעקעס האָבן זיך געוויצלט און איבער זייערע פעלצן, האָריק
ווי חיהשע-פעל, זיינען הונגעריקע בליקן געקראַכן, ווי זיי געוואָלט
אַרויסציען די שוין פון די אויגן...

ד"ר מאצנערן האָט דאָס ברויט שוין נישט געלאָזט וואַרמן קיין
רנע. ער איז צוגעשפרונגען און געמאָלדן :
— פאַרטיק !

— איז פאַרשיבן דעם וואָגן !

ביים שטופן דעם וואָגן, בעת די וואַכמייסטערס מיטן שאַפער האָבן
צוגעלייגט זייערע הענטשקעס, האָבן זיך די געפאַנגענע כסדר גע-
טוישט מיט די ערטער, יעדער האָט געזוכט אויסצוקומען פון הינטן
און קענען אַראַפּכאַפּן אַ ברויט. דער איינציקער, וואָס האָט זיך
נישט באַזאָרגט קיין ברויט איז געווען רודניצקי. זיינע אויגן האָבן
גראָד אין דער מינוט, וואָס זיינע חברים האָבן געכאַפט ברויט, באַ-
מערקט אַ דייטשע צייטונג אַרויסשטאַרן פון אַ וואַכמייסטערס
פעלצל. רודניצקי האָט אויפגעכאַפט : „ריקצוג“. עס האָט זיך עפעס
אַנגעהויבן מיטן אין זיין מוח...

— וועמענס ריקצוג ?

אַ פרייד און אַ שרעק האָט זיך געהויבן און געפאַלן אין זיין
ברוסט...

ער איז פאַרזיכטיק נאָכגעקראַכן דעם וואַכמייסטער. נאָכגע-
פאַלגט זיין יעדע באַוועגונג...

דאָס אַוועקשטופן דעם וואָגן האָט פאַרנומען אַ היפש ביסל מי-
נומן. ד"ר מאַצנערן האָט דאָס ברויט נישט געלאָזט איינרוען. מיט
די נעגל איז ער זיך אַריינגעקראַכן אין בוזעם, אַרויסגעקניפט אַ
שטיקל ברויט און עס גענומען קייען. קייענדיק דעם ביסן ברויט,
האָט ד"ר מאַצנער פאַרגעסן אין דעם נאַנצן אַרום. ער האָט שוין
מער נישט געקענט באַהערשן זיינע הענט. זיינע פינגער, ווי פינג
אויסגעהונגערטע חיהלעך, האָבן זיך כסדר געגראָבן אינעם ברויט,
צוגעמראָגן די קרישקעס צום מויל, ביז אַ וואַכמייסטערס אויג איז
געפאַלן אויף זיינע קייענדיקע באַקן.

— האַלט ! — האָט אַ דייטשע שטימע אַ הילך געמאָן. — די
קריבלען האָבן זיך באַזאָרגט מיט ברויט, אונטערווכן די שוויינען !
ד"ר מאַצנערן האָט זיך אָפּגעשמעלט דאָס האַרץ... ער האָט

גענומען ווילד לויפן פארויס און צוריק. ער האָט זיך אַליין אַרײַנגעוואָרפן אין די הויכע הורבעס שניי ביים ריגשמאַק. ער האָט אַרויסגעריסן דאָס ברויט פון בוזעם און עס געוואָלט באַגראָבן, נאָר אַ וואַכמייסטער האָט אים געכאַפט ביי דער האַנט.

— דו פאַלשער דאָקטער! דו קינדער־אַפּטרייבער, ברויט וואָס גייט פאַר דער אַרישער קיך ווילסטו באַגראָבן!
די יעקעס האָבן זיך אַראָפּגעשלעפט די הענטשקעס. דערנאָך האָט ד״ר מאַצנער אָפּגעריסן אַ פּאַס פון זײַנע כּגדים און זיך אָפּגעווישט דאָס בלוט...

רודניצקי איז געשטאַנען דער לעצטער אין דער ריי און זיך געוועזן געביסן אַ נאָגל. ער האָט געזען, ווי מען זוכט שמרענג און איז געווען זיכער, אַז מען וועט ביי אים די צײַמונג געפונען. ער האָט אָבער נישט געהאַט קיין מוט די צײַמונג צוריק אַרויסצוואַרפן.

— אפשר רעדט זיך דאָרט פון אַ דײַטשער מפּלה און אַ זיג פון די, וואָס קעמפן פאַר אַלע אונטערדריקטע? — האָט אַ געדאַנק זיך שאַרף אײַנגעשניטן אין זײַן מוח.

מען האָט ביי קײנעם גאַרנישט געפונען. נאָר באַרירנדיק רודניצק׳ס קיס מלבושים האָט עפעס אַ שאַרד־געמאַן... מען האָט אים פון די הויזן אויפגעבונדן די שמריקלעך און אַרויסגעשלעפט די צײַמונג. די יידן האָבן זיך אַ וויג געמאַן. די יעקעס האָבן זיך צופרידן געקלאַפט איבער די פּלייצעס.

— נו, דעם קריפּל דאַרף מען שוין נישט שלאָגן, ער איז טויט. — האָט אײַן וואַכמייסטער אַרויסגעשמירעט די צײַנער.

— אויפּשרייבן די נומערן און מעלדן דעם לאַגער־קאָמאַנדאַנט!
די האָבן אַלע ברויט געהאַט און עס צוריקגעוואָרפן אויפן וואַגן. — האָט דער שאַפּער אַ בורטשע־געמאַן.

דער לאַסט־אויטאָמאָביל איז אַוועק, איבערלאָזנדיק אַ רויכל און אַן איבלדיקן ריח.

ביים צוריקערן זיך צו דער באַן־ליניע זײַנען די אַנדערע יידן באַפאַלן די צען „גליקלעכע“.

— איר האָט עפעס מיטגעבראַכט ? !

— אַ מױט־שרעק ! ...

איינער האָט דערציילט, וואָס עס איז פֿאַרנעקומען. דאָס וואָרט „ברויט“ האָט ביי אַלע געפֿאַנגענע צעצונדן די אויגן. נאָר הערנדיק, אַז מען האָט אויפגעשריבן די נומערן, זיינען זיי אַנטשוויגן געוואָרן... איינציטווייז האָט זיך דער טאָג אַוועקגערוקט. אַרום איז געוואָרן טונקלער. די פֿאַרהאַרטעוועמע שנייעלעך האָבן אָנגעהויבן פינקלען. רודניצקי איז געשטאַנען אַ נידערגעשלאָגענער. ער האָט געהערט, ווי די „קאַפּאַס“ פּרעגן ביי וועמען מען האָט געפונען די צייטונג און מען ווייזט אָן אויף אים. זעענדיק, אַז די „קאַפּאַס“ קומען אים נישט שלאָגן, האָט ער פֿאַרשטאַנען, אַז מיט אים איז געענדיקט. ער האָט מיט אַלע וואַכנדיקע חושים באַנומען דעם אומזין פון זיין טאַט; פונדעסטוועגן האָט ער געפֿילט, אַז עפעס־וואָס פֿילט אים אָן מיט אַן אינערלעכן שטאַלץ.

קעגנאיבער רודניצקין איז געשטאַנען ד״ר מאַצענער אַן איינגע־קאַרמשעטער. די שרעק האָט איינגעשלונגען זיין הונגער. ער האָט געטראַכט, אַז ער וועט באַלד דאַרפן שטיין פֿאַרן לאַגער־קאַמענ־דאַנט, ווי אַ באַשולדיקטער אין גנבענען אַ ברויט. ער האָט געפֿילט אַזאָ ווייטיק אין מוח, ווי דער שאַרבן זיינער וואָלט געווען צע־שפּאַלן.

פּלוצלונג האָט ד״ר מאַצענער באַמערקט, ווי דער וואַכמייסטער, וואָס האָט אויפגעשריבן די נומערן, רוקט זיך אַרויס פונעם וואַקזאַל. ער הייבט אָן שפּאַנען אַרויף־און־אַראָפּ. צינדט אָן זיין לולקע מיט אַ גרויסן פּלאַם, פֿאַרויכערט, פֿאַרהוסט זיך און שפּאַנט ווייטער. ד״ר מאַצענער האָט אַ לענגערע וויילע נאָכגעקוקט דעם וואַכמיי־סטער. אין זיין גאַנג האָט ער געוואָלט זען אַן אומצופֿרידנקייט. בעת דער וואַכמייסטער האָט זיך אָפּגעשטעלט און זיך פֿאַרקוקט צום הימל מיט אַ פֿאַרשנייטע וויעס, האָט זיך מאַצענערן אויסגעוויזן, אַז אין דער רגע טאַקע איז דעם סאָלדאַט באַפֿאַלן אַ בענקשאַפט. און איצטער וועט אים לייכט זיין איינצונעמען.

ד"ר מאצנער האָט זיך אַ ריז געמאַן פונעם אָרט, אומגעוואָרפן אין זיין האַסטיקן געלויף עטלעכע חברים און אַוועק צום וואַכמיי-סמער.

— אַרויסטרעפן? — האָט דער וואַכמייסמער געפרעגט.

— ניין, הער וואַכמייסמער, איר וויל עפעס בעפן.

— בעפן? — האָט דער וואַכמייסמער זיך גאווהריק אָנגעבלאָזן, ווי דעם ייִרם ציטערדיקע קניען, וואָלטן אים דערמאנט, אַז ער איז אַ הערשער.

— הער וואַכמייסמער, איר ווייסט דאָך, אַז אַזא מענטש ווי איר האָב אייך אַלעמאַל געברענגט גוצן מיט מיין מעדיצינישער פּראָפּעסיע. פאַרוואָס זאָלט איר זיין פאַראינטערעסירט מיך אומצו-ברענגען?

— וואָס ווילסטו?

— אויסשמייבן מיין נומער אין אייער נאָטיץ-ביכל.

— האַ... אויסשמייבן? ווילסט גנבענען אַריש ברויט און נישט

זיין באַשטראָפּט?

— איר האָב שוין מיין שמראָף באַקומען.

— ווי אַזוי?

— הער וואַכמייסמער, דער טייוול אַליין וואָלט דאָך פאַר מיר נישט געקענט אויסקלערן קיין שאַרפּערע שמראָף. ווייסט איר דען נישט, וואָס עס הייסט פאַר אַ הונגעריקן קאַצעטניק האָבן אַ נאַנץ ברויט און עס מוזן צוריקגעבן?...

דער וואַכמייסמער האָט זיך אויפגעשאַרצט דעם באַשליק, וואָס האָט פאַרשמעלט זיין פרצוף, אַ מינוט געקוקט אויף ד"ר מאַצנער און ביז אַרויסגעברומט:

— פאַרשווינד, מענטש! — און אַ קאָפּע פון אַ שמיול האָט

באַגלייט זיין באַפעל.

ביים צוריקגיין אין לאַגער, האָט דער שניי אויפגעהערט, נאָך דער שמורעם-וויינט האָט זיך פאַרשמאַרקט. דער הימל איז שוין גע-

ווען נאכטלעד-גרוי, די ארומיקע שניי-בערג אָבער, האָבן אַריינגע-
נאַסן אין זיין נאכטלעכער גרויסייט, אַ בלענדירקן אָפּשיין.

אַ מינוט האָט דער ווינט אויפגעהערט פייפן און באַלד האָט ער
זיך מיט נאָך מער קראַפט צעוואָיעט. פון די פעלדער זיינען גאַנצע
כוואַליעס שניי אָנגעשווומען צום שאַסיי מיט אַ געברום. די ביימער
האָבן די קרוינען-קעפּ געבוין צו די שטאַמען, די צווייגן האָבן גע-
צאַפּלט אין דער לופט. אָט האָט אַ יונג בוימל געקראַכט און גע-
בליבן שטיין אָן קאָפּ, מיט אַ ווייסן אויפגעשיילטן האַלץ-ביין. די
טעלעפאָן-דראָטן האָבן ווי געליזעוועטע סטרונגעס אין זיך אַריינגע-
קלונגען. אין שמורעם, אין די צוואַמענגעפרעסטע יידישע „קאַמאַנע-
דאָ“ צעוואָרפן געוואָרן איבערן שאַסיי. קולות פון יידן, איינגע-
באַבלטע אין האַלדז-טיכער, האָבן גערופן נאָך הילף. די וואַכמיי-
סטערס, לויפנדיק ווי אויף גלאַז, זיינען געזונקען אין דער ערד. זייערע
ביקסן, ווי פליגל פון סאָוועס, האָבן זיך געדרייט אין דער לופט.

אין לאַנער האָט דער ווינט געפויקט אין צענדליקער לאַנדס און
טירן. די גרויסע לאַמפן האָבן געברענגט אין אַלע ראַגן. פון די אָב-
סערוואַטאָרן-טורעמלעך האָט אַ בלוט-רויטער אָפּשיין זיך אַראָפּגע-
נאַסן און אין צעפליקט געוואָרן פון ווינט.

דער אַפּעל-פּלאַץ אין געדיכט באַשמעלט מיט ווייסע קאַצעמני-
קעס. דער שמורעם אין אזוי שטאַרק, אַז דער ייד-עלטסטער, שטיי-
ענדיק שטייף, אויסגעצויגן פאַרן דייטשן לאַגער-קאַמענדאַנט, ווערט
אָוועקגעשמיסן פון ווינט. הימלעך פליען אין דער לופט. טעלער
רייפלען זיך אַהער פון דער קיר. פון אַפענעם מיסט-קאַסן, רייסן
זיך אַרויס שפיקער פאַפיר, פאַרבלאַטיקטע שמרויען, צעבלאָזענער
שטויב. אַלץ טראַגט זיך אין דער לופט אין אַ קאָראַהאָד, אַז עס
דאַכט זיך, אַז באַלד וועלן די באַראַמן זיך נעמען רירן און אַריבער
די שטעכל-דראָטן.

— הענט אין די קניען פאַטשן! — קומט אַ דייטשער באַפעל.
ווי טווינטער דייטער אויף גאַלפּירנדיקע פּערד, וואַלטן זיך

ארוינגעלאָזט אין לאַגער, אַזוי האָט פאַרן אויער געווירקט, דאָס פאַטשעריי אין די בייגערדיקע קניען פון די געפאַנגענע.

— עם ווערט וואַרעמער, עם ווערט וואַרעמער! — אין אַדורך אַ געמורמל.

— אויפהערן!

עס איז געוואָרן שטיל, בלויז דער ווינט האָט געפיפן.

נאָכן ראַפּאָרט, האָט דער לאַגער-קאָמענדאַנט אַרויסגערופן די צען אויפגעשריבענע גומערן.

זיי זיינען געשטאַנען ציטערנדיקע און געוואַרט אויפן אורטייל.

— די אַכט, וועלכע האָבן צוריקגעוואָרפן דאָס ברויט, פינג-און-

צוואַנציק שמיץ, אויסגעפירט אין דער קיר. אויסער דעם אַכט טאָג

אַ ברויט. יידן-עלמסמער, זאָפּאַרט איבערנעבן דעם באַפעל זייערע

בלאָק-עלמסמע. נו, איצט דער קערל, וואָס וויל ביי אונדז לייענען

צייטונגען און דער דאָקטאָר מאַצענער, מעלדן זיך אין מיין ביוראָ

אין אַ שעה אַרום. פאַרטיק. אַוועקטרעטן!

*

אין דער דרייטער קאַנצעלאַריע איז געווען שטיל. אַ לאַמפּ אין

אַ רויטער אַבאָזשור, האָט געוואָרפן בלוט-פלעקן אויפן טיש, באַ-

ליינט מיט ליסמער. הימלערס פאַרטערט אין געהאַנגען איינגע-

ראַכט אין זיידענע בענדער, מיט אויסגעהאַפטענע האַקנקרייצן. די

ווענט זיינען געווען באַדעקט מיט בויסקן און געפלאַכטענע נאַגיי-

קעס.

די סיר האָט זיך אויפגעפראַלט. אַ פאַר אַפיצערסקע שטיוועלעך

האַבן אָנגעהויבן פישמשען און זיך דערנענטערן צום טיש. דער

לאַגער-קאָמענדאַנט, אַלט, אָפגעלעבט און יונג אין רציחה, האָט זיך

אַוועקגעזעצט ביים טיש. ער האָט פאַרויכערט אַ ציגאַר און מיט

זיינע שניידיקע גרויע אויגן, האָט ער באַטראַכט די ליסמעס, וואָס

זיינען געלעגן פאַר זיינע אויגן.

— אַרײַנפירן דעם ערשטן פאַרברעכער! — האָט זיין הייזעריקע

שמימע גערופן און זיין רעכטע האנט האָט צוגעפויקט אין מיט אַרײַן.

מען האָט אַרײַנגעפירט ד״ר מאַצענער.
דער לאַנער-קאָמענדאַנט האָט אים באַטראַכט מיט פאַרושמו-
רעטע אויגן. שמייענדיק, האָט ד״ר מאַצענער אויסגעזען, ווי אַ גע-
האַנגענער.

— ביטע זיצן זי, הער דאָקטאָר! — האָט דער קאָמענדאַנט
געזאָגט מיט איראַניע.

ד״ר מאַצענער האָט זיך לאַנגזאַם אַראָפּגעלאָזט אויף דער טאַ-
בורעטקע.

— פּיין, פּיין! — האָט זיך דער קאָמענדאַנט געריבן אין די
הענט אַרײַן. — אַלס אַרצט איז דיר ביי אונדז שלעכט געווען.
וויילסט בעסער גנבענען אַריש ברויט און עס באַגראָבן אין שניי.
שמימט עס, דאָקטאָר?

— עס שמימט. — האָט ד״ר מאַצענער שמיל אַרויסגערעדט.
— המ... האָסט הונגער געהאַט. — האָט דער קאָמענדאַנט אַ
ברום געמאַן און זיך אויפגעכאַפט. — איך וועל זיך מיט דיר לאַנג
נישט שפּילן. דו ווערסט אַוועקגעשיקט.

ד״ר מאַצענער האָט אַ ציטער געמאַן און אַנגעהאנגען זיינע
אויגן אויפן קאָמענדאַנט, ווי ער וואָלט עפעס געבעטן שטומערהייט.
— אויפשטיין! — האָט דער קאָמענדאַנט אַ געשריי געמאַן. —

זיגלער, זיגלער! — האָט ער געפאַטשט אין די הענט אַרײַן.
עס איז מיט הילכיקע טריט אַרײַן אַן אויבערשיצער און זיך
גלייכגעשמעלט.

— צום באַפעל, הער קאָמענדאַנט!
— אַריבערפירן דעם הער צום יידן-עלטסטן. ער ווערט זאַפּאַרט
צוגעשריבן צום קראַנקן-טראַנספּאָרט קיין אוישוויץ. ער איז הונגע-
ריק, וועט ער זאַט ווערן אין קרעמאַטאַריע-אויבן.

דער אויבערשיצער האָט אַ פּויק געמאַן מיט די שטיוול, אַנגע-
כאַפט ד״ר מאַצענער ביים קאַרק, אים אַרויסצופירן.

אָבער דאָ האָבן זיך ד"ר מאַצענערס קניען אונטערנעבראַכן. ער איז אַ פּאַל געמאַן צום קאָמענדאַנטס שטיוול, זיי אַרומגעכאַפט און אויסגעשריגן :

— הער קאָמענדאַנט, הער קאָמענדאַנט! ...!

ער האָט פאַרלוירן דעם אָמעם. ער האָט נישט געקענט אַרויס-זאָגן דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט.

דער קאָמענדאַנט האָט אים אַוועקגעקאַפט. אויף אַ ווונק, האָט אים דער אויבערשיצער אַ כאַפּ געמאַן פאַר אַ פּאַלע פון זיין לאַגער-בנד און אים אַרויסגעשלעפט, ווי אַ טויטע זאַך.

דער קאָמענדאַנט האָט זיך אויסגעלייגט אויפן פּאַטעל. אָנגע-צונדן זיין האַלב-אויסגעלאָשענעם ציגאַר, אָפּגערוט, לאַזנדיק זיין קאַפּ איינראַמען אין צעשלענגלטע וואַלקנדילעך רויך, באַלד ווידער אַ פּאַטש געמאַן אין די הענט אַרײַן און גערופן :

— אַרײַנפירן דעם געכסמן גומער.

די סיר האָט זיך געעפנט. אַ האַנט האָט אַרײַנגעוואָרפן רודניצ-קען.

פאַר רודניצקעס איבערגעשראַקענע אויגן האָבן זיך באַווויגן : ביקסן, נאַגייקעס, אַ רעוואָלווער אויף אַ פּאַסעק, הימלערס פאַר-טרעט און דעם קאָמענדאַנטס צוויי אויגן, וואָס האָבן שאַרף אַרײַנגעשפּיזט אין זיין געביין.

— אַ מאַרנע געשיכטע. צום ערשטן מאַל טרעפט מיר דאָס, אַז אַ העפּטלינג זאָל וואַגן אַרויסנגבענען אַ צייטונג פון אַ וואַכמיי-סטערס טאַש. — האָט דער קאָמענדאַנט אַ קלאַפּ געמאַן אין מיט אַרײַן — זאָג מיר, קריפּל! פאַרוואָס איז דיר עפעס איינגעפאַלן אַ צייטונג, האָסט נישט געהאַט קיין הונגער ? רודניצקי איז געשטאַנען אַ צעטומלטער. זיין האַרץ האָט האַס-סיק געקלאַפט.

דער קאָמענדאַנט האָט זיך אויפגעכאַפט און אַראָפּגעריסן אַ גאַ-גייקע פון דער וואַנט.

ערשט איצטער איז פון רודניצקען פארשוונדן די שרעק. עס
האָט אין אים אויפגעזאָמלן דער האָס.

— איר האָב יאָ געהאַט הונגער, אָבער עס איז פאַראַן עפעס
שטאַרקערס.

— גרויסאַרטיק! — האָט דער קאָמענדאַנט אַ פּאָכע געמאָן
מיט זיין נאַגייקע אין דער לופט אַריין — איר וועל באַלד זען, וואָס
דו האָסט געזוכט.

אַ דייטשע צייטונג האָט זיך צעעפנט אין קאָמענדאַנטס הענט.
רודניצקי האָט באַמערקט זיין לאַגער-נומער, געצייכנט מיט אַ
רויסער בליישיפט. אויף דער ערשטער זייט פון דער צייטונג אַ
קאַלטער שווייס האָט אים באַדעקט. ער האָט גערוועזן געקנייטשט
זיינע הויזן מיט ביידע שטייפע הענט. און באַלד האָט אים עפעס
אַ פינקל געמאָן פאַרן אויג. ער האָט אויפגעריסן זיינע אויגן. ער
האָט פאַרנעסן אין זיין געפאַר. ווי אַ זשיראַף האָט ער אויסגעצויגן
זיין דאַרן האַלדז און גאַטישע בוכשטאַבן האָבן געטאַנצט פאַר זיינע
אויגן... „עלאַס=טישער ריק=צוג... קיר=צונג פון פראַנט... ביי סטאַ=
לינגראַד“.

אַ אַנטשווייגענער האָט דער קאָמענדאַנט אַריינגעקוקט אין רוד=
ניצקעס אויגן און הנם זיי האָבן געצאַפלט האָט ער אויפגעכאַפט די
אָפּשפּיגלונג פון אַ נצחון...

רודניצקי האָט געהערט, ווי דעם קאָמענדאַנטס שטול איז מיט
אַ טראַסק געפאַלן צום באַדן. און איידער ער האָט זיך באַוויזן אומ=
צוקוקן, האָט שוין אַ נאַגייקע, ווי אַ פייערדיקע שלאַנג זיך געוויקלט
אַרום זיין האַלדז. אין דעם געפייף פון דער נאַגייקע האָט ער גע=
הערט אַ פאַרביסענע שטימע :

— דו האָסט געזוכט די דייטשע נידערלאַגע! דו האָסט גע=
זוכט די דייטשע נידערלאַגע! שטיין בלייבן!

רודניצקי האָט באַרירט די בלוט=פלעקן אויף זיין בגד. די נאַ=
גייקע האָט אים שרעקלעך געברענט. אָבער ער איז געבליבן שטיין

מיט פארהאקטע ציין און דעם קאָמענדאָנט אַרײַנגעבליצט אין די
אויגן...
— זיגלער, זיגלער! — האָט דער קאָמענדאָנט זיך געריסן דעם
האַלדז.

דער אויבערשיצער איז אַרײַן.
— דאָ האָסטו דעם צווייטן קאָנדיראַט צום אוישוויצער טראַנס-
פּאָרט. אַרויספירן דעם פּאַרברעכער!
דער אויבערשיצער האָט רודניצקען אַזאַ שטאַרקן וואָרף געמאַן,
אַז מיטן קאָפּ האָט ער אויפגעפּראַלט די טיר.

*

אין דעם פּרימאָרן האָט די זון געשיינט. דער ווינט האָט זיך
איינגעשטילט. דער שניי איז שוין לאַנג געווען צעגאַנגען. די פעל-
דער האָבן צוריק אַרויסגעוויזן זייערע קאַרבירטע גרודעס ערד, ווי
אַן אַנזאָג פון אויפבלי.

אַ פּאַרמאַכטער לאַסט-אויטאָמאָביל, באַוואַכט פון באַוואַפּנטע
ס.ס. מענער איז מיט רעש געפּאָרן איבערן שאַסיי. אינעווייניק, ווי
אין אַ מאַסן-קבר, זייגען געלעגן צוזאַמענגערענגט: קראַנקע מענער,
פרויען און מיידלעך. טייל מיט אַן אויסגעלאָשענעם באַווסטזײַן,
אַז זיי האָבן ממש נישט געווסט ווהין מען פירט זיי... טייל האָבן
פאַרשטאַנען און האָבן אַזוי טיף געשוויגן, ווי זיי וואָלטן מער נישט
געוואָלט הערן זייער אייגן קול.

ד"ר מאַצנער איז געלעגן מיטן קאָפּ איינגעגראַבן אין דער
ברוסט, ווי ער וואָלט געשלאָפּן, נאָר זיינע ציטערנדיקע אויגן-
לאַדנרלעך האָבן עדות געזאָגט, אַז ער איז וואָר, ווי אַ מענטש קען
זיין ערב-טויט.

רודניצקי איז געלעגן מיט אָפּענע אויגן. ער האָט געזען די דינע
פּעדימלעך טאַג-ליכט, וואָס רייסן זיך אַרײַן דורך די שפּאַרונקעס
פון וואָגן, באַגלידן די שוואַרצע ווענט. ער האָט געהאַט דעם איינ-
דרוק, ווי די לעצטע ליכטיקע שטראַלן לויפן אים נאָך און וועלן

באלד ווערן אָפגעשניטן פון זיין אָטעם... ער האָט זיך איינגע-
קאַרטשעט און אַרויסגערופן אין זכרון אַ בילד. ער האָט זיך דער-
מאָנט אין דער „קראַנקן-שמובע“. ער זיצט אויפן בעט, אַ צוריקגע-
קומענער פון דער אויספאַרשונג. זיין בעט איז באַלאַגערט פון-
צענדליקער העפטלינגען, וואָס קוקן אויף אים מיט אויסגעלאָשענע
אויגן און ער צינדט אין זייערע אויגן אָן אַ ניי ליכט. ער דערציילט,
וואָס ער האָט געזען אין דער דייטשער צייטונג. עס ווערט אַ פריי-
דיקע מהומה צווישן די האַלב-טויטע. ברונזע פאלן זיך אויף די
העלדזער. די טויטן-מאַסקעס באַקומען אַן אַנדערן אויסזען, אַקוראַט
ווי ער וואָלט אין זיי אַריינגעבלאָזן אַ נייע נשמה. דאָס בילד שוועבט
אים נאָך... דאָס בילד נעמט ער מיט... עס ווערט אים מיטאַמאָל
אַ שאַד איבערצולאָזן די וועלט מיט איר צוקונפט.

פלוצלינג האָט זיך דער לאַס-אויטאָמאָביל אַ טרייסל געמאָן
און ד"ר מאַצנערס שטערן איז צוגעפאלן צו רודניצקעס קאַפּ. ד"ר
מאַצנער האָט געעפנט די אויגן און האָט רודניצקען לאַנג אָנגעקוקט.
עס איז געווען קענטיק, אַז ער וויל עפעס זאָגן און קען נישט.

— ד"ר מאַצנער! — האָט רודניצקי שמיץ געזאָגט. — מיר
פאַרן דאָך דעם לעצטן וועג, טאָ פאַרוואָס קוקסטו אויף מיר אזוי?...
— שווייג, שווייג! — האָט זיך ד"ר מאַצנער געכאַפט ביים

קאַפּ.

— מאַצנער, מאַצנער! זיי וויסן, אַז זיי רוקן זיך צוריק פון
סאָוועטישן באַדן. מיט מיינע אייגענע אויגן געזען. — האָט רוד-
ניצקי מאַצנערן אַריינגעשושקעט אין די אויערן.

— וואָס? — האָט ד"ר מאַצנער אויסגעלאָצט אַ פאַר אויגן.
און נאָך אַ וויילע, ווי ער וואָלט זיך צעווייגט, האָט ער אַ כאַפּ
געמאָן רודניצקעס פינגער און זיי אָנגעהויבן בייםן.

— פאַרוואָס האָסטו מיר דאָס געזאָגט? מיר וועט דאָך איצטער
זיין שווערער צו שטאַרבן.

— מיר לייכטער. — האָט רודניצקי אַרויסגעריסן די פינגער פון
מאַצנערס מויל.

יאשעק און ליריאנא

דעם פאָעט יאשעק סאַקאַלאָוסקי, האָב איר באַקענט אין אַ צײַט, ווען מײן ווײַלן צום לעבן איז אין מיר שױן געווען האַלב־אָפּגעשטאַרבן.

אײנמאַל אין אַן אַוונט האָט אַ ײַנגל, אין אונדזער באַראַק, אַרויסגענגכעט אַ ראַציע ברויט בײַ אַ פאַרחלשטן, וועמען ער האָט כלומרשט געמוגטערט...

ווי נאָר דער פאַרחלשטער האָט צוריק געעפנט זײנע אויגן האָט ער גלײך אָנגעטאַפט זײן טאַש, וווּ די ראַציע ברויט איז געלעגן. און דערפילנדיק, אַז זײן טאַש איז אויסגעהוילט האָט ער אַרויס־געלאָזט אַ מוראדיק געשרײַ:

— מען האָט מיר באַנגכעט!...

פאַר דעם פאַרברעכן זײנען אַלע אײגנוויינער פונעם באַראַק באַשטראַפּט געוואָרן. איר האָב זיך צום ערשטן מאַל אין מײן לאַג־געבן אַוועקגעלייגט און אײנגעזאַפט די צוואַנציק שמיץ. פאַר בושה האָב איר מײן געשרײַ אַרײנגעשריגן אין זיך. די דערנידע־רונג האָט מיר נאָך מער ווי געטאן ווי די באַקומענע שמיץ. איר האָב רחמנות באַקומען אויף מײן אײגענע געפאַלנקייט. דערפילנדיק מײן שוואַכקייט פון נישט קענען זיך אַקענגשמעלן, האָט מיר אַרומ־גענומען אַן עקל צו זיך גופא. מײן שיסל נישט דערעסענע זופ איז געווען די אײנציקע, וואָס איז געבליבן הפקר.

איד האָב זיך ווי אַ שאַטן אַרויסגעשלייכט פון באַראַק. מיין
הכנעהדיק לעבן איז מיר נמאס און איבריך געוואָרן. מיין מבולבל־
דיקער בליק איז געפאַלן אויף די עלעקטרוזירטע שטעכל־דראַטן...
מיין מוח האָט מיר גענומען אויסרעכענען געמען פון מיינע חברים,
וואָס זיינען שוין, וואַרפנדיק זיך אויף די דראַטן, פריי געוואָרן פון
אַ לעבן, פאַר וועלכן עס איז נאָך אין דער מענטשלעכער שפראַך
נישט געשאַפן געוואָרן דער געהעריקער נאָמען. די שמיץ האָבן מיר
איצט נאָך מער ווי פריער גענומען בריען... אינמיטן גאַנג צו די
דראַטן, האָב איד זיך אומגעקומט, ווי געשאנקען דער וועלט מיין
לעצטן בליק... אבער פלוצלונג האָב איד באַמערקט די אַרומיקע
גאַמור־שיינקייט, וואָס האָט מיך אָנגעפילט מיט אַזעלכע דערהוי־
בענע געפילן, אַז כ'האָב מער נישט געקענט טראַכטן וועגן אויס־
פירן מיין טאַט...

דער זומער־פאַרנאַכט איז געווען אַ שפילעוודיקער. עס איז מיר
געווען אַ שאַד דעם אָונט צו שפאַרבן... דער לאַנער־באָדן איז גע־
ווען באַדעקט מיט הויכע העל־גרינע גראַזן. אַ לייכט זומער־ווינטל
איז די גראַזן געקראַכן איבער די קעפּ און זיי לייכט קאַרבירט. דער
סאָסנע־וואַלד אויפן באַרג, אין מערב־פליגל פון לאַנער, איז געווען
באַנאַסן מיט אַ קופערנער, צעגליטער רויטקייט. דריי פאַרבן־שענער
האָבן געשפילט אין וואַלד : גרין, רויט און ווייס, האָבן פון דעם
שאַלעכץ זיך געוויקלט אויף די ביימער־שטאַמען. די זון איז שוין
געשטאַנען אַזוי נידעריק איבערן וואַלד, אַז עס האָט זיך מיר גע־
דאַכטן, איר צעשמאַלצענער קופער טריפט ממש אויף די ביימע־
רישע קרוינען־קעפּ. פאַרביקע לענטעס האָבן געשמרייפט דעם מערב־
ראַנד, פייגעלער האָבן אַריינגעשפילט, אַריינגעגאַסן זייערע דיניקע
צארטע טענער אין דער פאַרחלומטער דעמערונג־שטיקלייט. איד
האָב געמיינט, אַז איד וועל צעריגען ווערן פאַר ווייטיק, וואָס איד
בין אַ געפאַנגענער. און שטייענדיק אויפן קרייץ־וועג צווישן לעבן
און טויט, האָט זיך מיין בליק אָפגעשטעלט אויף אַ געפאַנגענעם
אין אַ גראַמטענעם באַסקישן בערעט, באַשמירט מיט אַ ווייסן קרייץ.

ער איז געשטאנען ביי אַ מויער און אָפּגעגאַרט די פייגעלעך. ער האָט באַווויגן זיין האַנט, ווי ער וואָלט די פייגעלעך געוואָרפן קריש־קעס ברויט. אַ מחנה פייגעלעך זענען אָנגעפלוין. גענישמערט מיט די אויגעלעך, געפיקט מיט די שנעבעלעך און זעענדיק, אַז זיי האָבן דאָ גאַרנישט, וואָס אויפצוקלייבן, זיינען זיי מיט צערוישמע פליגע־לעך אַוועקגעפלוין.

דעם געפאַנגענעם בענקשאַפט, זיין שפּילעוודיקע פאַנטאַזיע אין אַזאַ פינצטערן גיהנום, האָט מיר גערירט. איר האָב זיך צו אים דערנענטערט.

— דו פאַשעסט די פייגל? ...

— איר האָב זיי נישט מיט וואָס צו פאַשען. אַ מענטש בענקט זיין גאַנץ לעבן נאָך זיינע פרייע, שפּילעוודיקע, קינדער־יאָרן.

— איר הער דאָ זעלטן אַזעלכע רייד.

— אַ פאַעט גלויבט דאָך אפילו, אַז ער וועט לעבן נאָכן טויט. —

האָט ער געזאָגט מיט אַ שמויכל.

— דו ביסט אַ פאַעט?

— דו האַסט נישט געהערט פון אַ יידיש־פוילישן דיכטער

יאשעק סאַקאַלאָווסקי?

— איר קען זיך נישט דערמאנען.

— ביסט איר אַ פאַעט?

— אַ פראַזאַטיקער.

— עס איז נישט קיין וועזנטלעכער אונטערשיד. די פראַזע, אין

וועלכע עס שפּיגלט זיך נישט אָפּ קיין דיכטערישע גשמה, לאָזט אונדז

איבער קאַלט. פון וואַנען קומסטו?

— פון פאַריז.

ער האָט מיר חבריש גענומען אונטערן אָרעם און מיט מיר

אַוועקגעשפאַנט. איר האָב אויף אַ וויילע פאַרנעסן, אַז כ'נעפּין זיך

אין אַ לאַגער. יאשעק האָט מיר אַריינגעפירט אין אַן אַנדערע וועלט.

ער האָט זיך אָפּגעשמעלט און אַרומקוקנדיק זיך האָט ער גע־

זאָגט:

— דאָנטעס „גיהנום“ איז שוין היינט אַ קינדער־שפּיל. מיר זיינען איצט לעבעדיקע העלדן פון צוקונפטיקע ווערק, וואָס וועלן פאַרבלאַסן אַלע טראַגעדיעס פון דער וועלט־ליטעראַטור. אינמיטן שמועס האָט ער באַמערקט אַ יונג מיידל, אויף יענער זייט דראָסן. ער האָט זיך פון מיר אָפּגעריסן און איז אַוועק צום מיידל.

איר בין געשטאַנען פון ווייטן און זיי באַטראַכט. דאָס מיידל האָט געטראָגן אויפן אָפּגעשאַרענעם קאָפּ האָר — אַ מערקיש פאַר־ביק טיכל. איר אויסגעבלייבט פנים האָט מיר געשניטן ביים האַרצן. אירע מאַמע אויגן זיינען געוואָרן צעפינקלט, קוקנדיק אויף יאָשעקן. איר שמייכל, ווי אַ פרייער פויגל, האָט אַריבערגעשוועבט די דראָסן. איר האָב געזען אירע ווייסע, צאַרטע פינגער צאַפּלען איבער די דראָסן, ווי זי וואָלט יאָשעקן געוואָלט אַרומנעמען און צוריק צו איר ברוסט. איר האָב נאָכגעקוקט יאָשעקס פאַרבנקטע הענט, ווי זיי שפּרינגען איבער די דראָסן אַרויף און אַראָפּ. איר האָב געפילט ווי ביידע פאַרליבטע הערצער ווילן זיך דערנענטערן, נאָר אינמיטן שטייט אַ וואַנט און טיילט זיי פונאַנדער...

איר בין מיט לאַנגזאַמע טריט אויסגענאַנגען די טרויעריק־צע־רוישטע דראָסן־וואַנט, וואָס טיילט אָפּ דעם פרויען־לאַגער פון מע־גערישן. צענדליקער פרויען שטייען דאָ און בענקען נאָך זייערע חרוב־געוואָרענע היימען, נאָך זייערע קינדער און מענער. צענדליקער יונגע מיידלעך. זייערע בליקן קריכן מיר נאָך און מאַנען זיך אַ טרייסט־וואַרט. מיין פאַרבימערט געמיט, לאַזט מיר אָבער גישט אָפּשמעלן.

איר בין אַוועק איידער דער סיגנאַל האָט אונטערגעיאָגט: „איז די בעזן אַרײן“. איר בין יענעם אַוונט געווען דער ערשטער אויפן שטרויזאַק; הנם בעת איר בין אַרויס פון באַראַק, נאָך די שמיץ, האָב איר מיר פאַרגעשטעלט, אַז מיין שטרויזאַק וועט די נאַכט בלייבן נאָך אַ טויטן...

*

אין עמלעכע טעג אַרום, צוריקומענדיק פון דער אַרבעט, האָב איך, מיט אַ ציטער, דערזען יאשעקן אין די אַרעמס פון צוויי יידישע סאַניטאַרן. זיין שאַרבן איז געווען אויפגעשפאלטן. זיין פנים — אויסגעשמירט אין בלוט.

פאַרויס, פאַר יאשעקן, איז געגאַנגען מיט האַסטיקע טריט אַ דייטשער אויבערשיצער. זיין מוגדיר — אַנגעהאַנגען איבער די אַקסלען. אין זיין האַנט — דאָס באַקאַנטע „גומי-קניפּל“. נאָך יאשעקן האָט זיך נאָכגעשלעפּט דער יידישער דאָקטאָר, שעפּנער. איך האָב זיך גלייך דערוואַסט יאשעקס פאַרברעכן: אַ יידישער שלאָסער האָט אין פאַבריק צוגעפאַסט אַ שליסל צו אַ שענקעלע פון אַ דייטש און פון דאָרט אַרויסגענגבעט אַ ביסל שפייז. נאָכמי-טאָג איז אין לאַגער פאַרגעקומען אַ רעוויזיע. קיין שפור פון דער נגבה האָט מען נישט געפונען. נאָר אנשטאט שפייז, האָט מען אין יאשעקס שטרויזאַק געפונען אַנגעשריבענע לידער.

מיין באַקאַנטער דאָקטאָר פון פראַנקרייך, האָט מיר באַרואיקט: — ער האָט גליק, וואָס דער אויבער-אַרצט שעפּנער איז זיינער אַ לאַנדסמאַן. ער שטעלט זיך איין דאָס לעבן אים צו היילן אין גע-היים.

— קען איך אים זען?

— ער האָט פאַרלוירן זיין באַוואוסטזיין.

איך בין אַרויס פון דאָקטאָר אַ צעבראַכענער. אינעווייניק אין מיר האָט אַלץ געוויינט און זיך געבונטעוועט. איך האָב זיך אַרומ-געדרייט אין פרעמדע באַראַקן, מיט אַן אויפגעריסענעם בליק, אַליין נישט וויסנדיק, צו וואָס איך בין דאָרט אַריינגעקומען.

אין יעדן באַראַק האָט מען צו מיר געשריגן:

— אַרויס, אַ פרעמדער, ער איז געקומען נגבען...

איך בין אַריין אין דענטיסמן-באַראַק. די מיר איז אַ גאַנץ יאָר געשטאַנען אָפן. די צוויי דענטיסמן, וואָס האָבן דאָ געוויינט, זיינען

איצט געשטאנען ביי די דראָטן פון פרויען-לאַגער. איד האָב זיך אָוועקגעזעצט אויפן דענטיסמן-שטול. אויסגעלייגט מיין קאָפּ, ווי מען וואָלט מיר געגאַנגען אַרויסרייסן אַ באַק-צאָן. איד האָב זיך גישמ געקעגט דערקלערן, צו וואָס איד בין דאָ איינגעמלעד אַריינגעקומען. איד האָב צוריק אויפגעהויבן דעם קאָפּ.

קעגנאיבער דעם פענצטער, גאַנץ ווייט איבערן הויפט-שאַסיי, האָב איד באַמערקט אַ לאַנדשאַפט, וואָס איז געלעגן באַרג-אַראָפּ. איז מיין אויג האָט דאָס בילד אויסגעזען, ווי עס וואָלט געווען צו שיף אויפגעהאנגען אין וועלט-רוים.

דעם פּיזאַזש האָב איד יעדעס מאָל באַמראַכט, ווען איד האָב באַזוכט דעם דענטיסמן-באַראַק. מיר איז געווען אַזוי גוט צו קוקן אויף דעם גרינעם גראַז-טעפּיד, אויף דעם רויטן הייזקעלע, מיט פענצטערלעך צעצונדן פון שקיעה-פלאַמען, אויף די קרום-שטאַמיקע ביימער, ווי אויפגעפראַלמע שירמען פון זיידענע גרינע בלעטער, אויפן שטיקל הימל מיט זיג-זאַגישע וואָלקנרלעך, צוואַמענגעגאַסן פון אַ צאַרטן בלוי מיט לילאַ, אַרומגעוויימט מיט שפּילעוודיקע, פאַר-שינדקאָליריקע שמאַלע שטרייפן, וואָס האָבן געשפּילט מיט וואַ-גאַגישע פאַרבן. אָבער איצט האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז איבער דעם פּיזאַזש האָט זיך פּלוצלונג אַראָפּגעלאָזט אַ פאַרהאַנג פון פאַר-זשאַווערטע שטאַכעטן...

איד בין אַרויס צו דער „וואַנט“ פון פרויען-לאַגער. עס איז דאָ געווען טומלדיק. הונדערטער מענער זיינען דאָ געשטאַנען. זייערע מוים-מאַסקעס, האָבן געשמייכלט, אונטערהאַלטנדיק זיך מיט די פרויען, וואָס האָבן זיי דערמאַנט אין אַמאָליקן פאַמיליע-לעבן. דורך אַן אויסגענראָבן גרוב, האָרט ביי די דראָטן, האָבן טייל פרויען אַדורכגעגעבן אָפּגעקאַכטע „יושקעס“ פאַר זייערע לאַגער-מענער און אויגן פון הונגעריקע האָבן געהיטן מיט כוונה, צו באַקומען אַ לעפל צו פאַרוזכן... אַנדערע פרויען האָבן אַדורכגעשטופּט קאַלמע, גע-בראַטענע קאַרטאָפּל. מען האָט דאָ געהאַנדלט, זיך געליבט בלויז

מיט די אויגן, געטרייסט זיך, באדויערט זיך, געוונמשן זיך, צו קע-
גען אויסהאלטן.

יאשעקס מיידל איז געשמאנען א פארבענקמע און אריינגעקומט
אין מענער-לאגער. איד האָב זיך דערגענטערט און זי באַגריסמ.

— איר קענט מיר ?

— איד קען יאשעקן.

— איד קען זיך גאַרנישט דערוויסן, וואָס ער מאַכט. — האָט
איר שטימע דערמאָנט אַ וויינענדיקע וויאַלאָנמשעל.

— איד האָב זיך איינגעשמעלט אַריינצוגיין אין דער „קראַנקן-
דעווער“ אים זען. עס איז אים בעסער. דער דאָקטער שעפנער איז
זיך פאַר אים מקריב.

— אַ דאַנק ! — האָבן פרערן פייכט געמאַכט אירע וויעס.

דעם אָונט-בין איד נישט פריער אַוועק פון די דראָמן, בין אַ
נאַגייקע, האָט אַ קלונג געמאָן אין מיין אויער. אַ נאַנצע נאַכט האָט
מיר דאָס אויער וויי געמאָן, אָבער איד האָב נישט געוואָלט הערן
דעם ווייטיק. אין מיין אויער האָט אַלץ נאָך גערוישט די שטימע
פון יאשעקס מיידל, וואָס בענקט נאָך איינעם, וואָס איז מיר ליב
געוואָרן ווי אַן אייגענער ברודער.

*

איינמאָל איז אַן אָונט בין איד צוגעקומען צו די דראָמן און
געפראָפן יאשעקן מיט אַ באַנדאָזשירמן קאַפּ.

— יאשעק !...

— דער מענטש מוז דיר זייער ליב האָבן, יאשעק. ער איז מיר
יעדן פאַרנאַכט געקומען פרויסמן. — האָט דאָס מיידל געזאָגט.

יאשעק האָט מיט אַ שמייכל, אַ כאַפּ געמאָן מיין קאַפּ און אים
צוגעדריקט צו זיין ברוסט.

— מיר וועלן זיי איבערלעבן...

איד האָב זיך איינגעהערט אין זייער געשפרעד :

— יאשעק, איר בעט דיר הער אויף צו שרייבן. איד וויל נישט

מער, אָז דו זאָלסט ריזיקירן דיין לעבן. אפילו אָן לידער איז אונדזער לעבן אויך איינגעשטעלט.

— ליליאַנאַ — האָט יאשעק געזאָגט. — מיר איז דאָס איממענאַ לעד. דו זעסט דעם וואָלד, ליליאַנאַ? זע ווי ווונדערבאַר ער איז צע־בליט און וואָס פאַראַ אַנגענעמער אַראָמאַט עס דערטראָגט זיך פון אים, נישט געקוקט, וואָס ער שטייט בשכנות מיט אַ גיהנום. דו הערסט, ליליאַנאַ, ווי די פייגעלעך שפילן, ווי זיי וואָלטן אַרומגע־שוועבט איבער דעם גליקלעכסטן ווינקל פון דער ערד?

זי האָט געשמייכלט און זיך פאַרטראַכט.

— טאָ הער, יאשעק, מיר וועלן מאַכן אַנדערש. דו שרייב און איד וועל זיך דייען לידער אויסלערנען אויף אויסווייניק. דערנאָך צערייסן די אַריגינאַלן.

ער האָט אויף איר געקוקט נאָך מער פאַרליבט...

— און דיין לעבן וועט דערביי נישט זיין ריזיקירט?

— פאַר דיר וויל איד לעבן און פאַר דיר וועט מיר זיין לייכט צו שטאַרבן.

דערנאָך האָב איר אַ גאַנצע נאַכט געזען אירע פאַרליבטע, צע־שמייכלטע אויגן, וואָס האָבן געקוקט אויף יאשעקן...

*

אין עטלעכע וואָכן אַרום, אין אַ זונטיק אינדערפרי, איז אין פרויען־לאַגער פאַרנעקומען, אַ שמרענגע, היגענישע קאָנטראָלע. די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון דייטשן אונטער־אָפיציר מילער, באַנגלייט פון דעם יידישן דאָקטער שעפנער און פון זעלבן אויבער־שיצער, וואָס האָט אַזוי מערדערלעך צעשלאָגן יאשעקן.

דער צערווישטער באַראַק, וווּ ליליאַנאַ האָט געווינט, איז פּלוצ־לונג פאַרשטומט געוואָרן. אויף דער שוועל האָט זיך באַוויזן די דייטשע קאָמיסיע. די פרויען און מיידלעך זיינען געווען אויסגע־שמעלט ביי די פאַדער־ווענט פון די דריי־שמאָקיקע בעטן. זיי זיינען געווען אַנגעטאָן אין דעם שענסטן, וואָס זיי האָבן נאָך פאַרטראַגט.

די פאָדלאַגע, די ווענט, די שויבן, האָבן געבלאָנקט. די בעמז — מוסטערהאַפט אויפגעבעט, מיט צוויי לייסטלעך אין ביידע זייטן, כדי צו קענען אָנציען די קאָלדערעס, ווי פאַרמעט אויף אַ פּויק. די „שפינדע“ איז געשמאַנען אויפגעפנט און פון אירע פּאָליצקעס האָבן אַרויסגעקוקט די ברוינע רייז-אויסגעוואַשענע עס-טעפּלעך. די דייטשע קאָמיסיע האָט זיך כמעט אָפּגעשטעלט ביי יערער פרוי, באַטראַכט איר צוזאַמענשטעל, אירע שיד, איר בעמז און וויי-טער אַוועקגעשפּאַנמ.

ביי ליליאַנען זיינען ביידע מיליטער-לייט געבליבן שטיין מיט אַ באַהאַלמענער איבעראַשונג אין די אויגן. איר שלאַנקע פיגור האָט זיך אַדורכגעריסן דורך די לאַנער-שמאַמעס. אירע שוואַרצע, איבער-געשראַקענע אויגן האָבן געפינקלט ווי קאַרשן באַגאַסענע מיט אַ זוניק ליכט. אירע ווייסע בלענדגדיקע ציינער האָבן אַרויסגעבליצט פון אירע פיין-געשניצטע ליפן. דער אונטער-אַפּיציר האָט זיך אָנגע-גוידערט און אַ ביס געמאַן די אונטערשטע ליפ, קוקנדיק אויף איר. נאָר דער אויבער-שיצער, האָט ליליאַנען אַ גלעט געמאַן מיט אַ ריטל אויף דער ברוסט און איר פּרעד אַריינגעלאַכט אין פנים.

— דו זעסט גאָרנישט אויס ווי קיין יידישקע.

ליליאַנעס פנים האָט אויפגעפלאַמט. איר אָטעם איז געוואָרן אויפ-געגלייבט. אין דעם אויבער-שיצער האָט זי דערקענט דעם שלענער פון איר יאַשעק. אַן אומגעצוימטע שנאה האָט אַ ברעז געמאַן אין איר צו דעם געשטופלען דייטש און זי האָט כמעט באַווסטלאַז אַ זאָג געמאַן:

— צום טייוול!

דער אויבער-שיצער האָט האַסטיק אויסגעדרייט דעם קאַפּ. זיין קערפּער האָט זיך אַ ריס געמאַן צו ליליאַנען און אַריינשמעכנדיק אַ פינגער אין איר פנים, האָט ער פאַרקומט די מאָרדע.

— וואָס האַסטו געזאָגט, צויג?

ליליאַנאַ האָט זיך פאַר אימה געוואַלט אַריינגראָבן אין ווענטל פון בעמז. אירע נעגל האָבן זיך אַריינגעשמאַבן אינעם האַלץ.

די באַראַק=שטילקייט איבערנעלאַדן מיט שרעק איז גלייך גע-
וואָרן אויפגעריסן. דער אויבער=שיצער האָט מיט לייליאַנעס קאָפּ
הילכיק געפויקט אין ווענטל פון איר בעט. די פרויען האָבן זיך אַ
ריס געטאָן פון די ערטער... דער יידישער דאָקטער איז געשטאַנען
זיי פאַרלוירן. דער אונטער=אַפיציר האָט גאוועהדיק אַ הויב געטאָן
דעם קאָפּ:

— וואָס האָט זי געזאָגט?

— צום טייוול האָט זי אונדז געשיקט, הער אונטער=אַפיציר.

— פינף און צוואַנציק שטיק, אויפן נאַקעטן לייב, אויסגעפירט
דורך אונדזערע פרויען.

און די קאָמיסיע האָט פאַרלאָזט דעם באַראַק.

לייליאַנאַ איז אַוועקגעפאַלן אויף איר בעט. די פרויען האָבן זי
אַרומגערינגלט מיט ליבשאַפט. אין איר געבלימלט קאָפּ=טיכל האָט
זי געפונען אַ נייע בלום — אַ פייכטער בלוט=פּלעק...

אינאַוונט, בעת מען האָט לייליאַנען געזען אַריינפירן אין וואַש=
באַראַק, איז אין מענער=לאַגער געוואָרן אַ געלויף. נאָך דער פרויען=
לאַגער איז געווען אָפּגעליידיקט. אין די שוויבן בלויז האָט מען געזען
פרויען=קעפּ, מיט אויפגעריסענע בליקן...

פּלוצלונג האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז לייליאַנאַ האָט זיך
אַקענגעשטעלט. זי האָט באַשפּיגן די פנימער פון די דייטשע פרויען.
מיט די נעגל איז זי זיי אַריינגעקראַכן אין די אויגן. מען האָט זי
געמוזט באַשפּריצן מיט דער וואַסער=קישקע. אַ לענגערע וויילע האָט
אַ רונדיקער וואַסער=שמראַם מיט אַ מעכטיקער קראַפט זיך אַריינג=
געשניטן אין איר יונג, נאַקעט לייב.

און בעת זי איז אַוועקגעפאַלן אַ פאַרחלשמע האָט מען אויף איר
אויסגעפירט די שמראַף.

ווען מען האָט לייליאַנען אַרויסגעטראָגן אין אַ קאָלדערע, האָבן
די פרויען פאַרגעסן דעם פאַרבאָט און ווי אַ געהאַמעוועטע כוואַליע
מיט שמרעם זיך אַ ריס געטאָן פון די באַראַקן. אָבער שאַרפע נאָ=
נייקעס אין די הענט פון דייטשע פרויען האָבן זיי צוריקגעהאַלטן.

דער אונטער-אָפיציר איז הוצפהריק אַקענגעקומען די דייַטשע פרויען. איינע האָט געמאָלדן :

— אַ ווידערשטאַנד... פאַרשמיסן צום טויט.

— גרויסאַרטיק ! — האָט דער אונטער-אָפיציר אויסגעפיפן און זיך צופרידן געפאַטשט, מיט אַ רימל, די כאַלעווע פון זיין שטיוול. יאַשעק איז געשטאַנען ביי דער וואַנט שמעכל-דראָטן און האָט מיט אַ פינגערן בליק אַרײַנגעקוקט אין פרויען-לאַגער. ער האָט געזען טראַגן ליליאַנען און געהאַט דעם איינדרוק, ווי מען טראַגט זיין אייגן האַרץ, אַן אויסגעשניטנס, אין אַ קאָלדערע...

— ליליאַנאַ ! — האָט זיין קול אַלעמענס הערצער אַ שניט געטאָן און ער איז געבליבן שטיין אַזוי שטום, ווי ס'לשון וואַלט אים געוואָרן אָפגענומען.

איך האָב לייכט באַרימט זיין אַקסל. מיר האָבן זיך ביידע אָנגעקוקט, ווי צוויי פאַרוונדעטע חיות...

— פיר מיר אַרײַן אין באַראַק ! — האָט זיך זיין פאַרהאַקט קול אין מיר אַרײַנגעשניטן מיט דער שאַרף פון אַ פּײַל.

אינמיטן וועג האָט ער עמלעכע מאַל אויסגערײַט דעם קאָפּ... זיינע אויגן האָבן, ווי דורך אַ נעפל פון טרערן, גאָר אַלץ געזען די קאָלדערע...

אין טומלדיקן באַראַק איז געוואָרן טויט-שטיל בעת יאַשעק האָט זיך באַוויזן. אַלעמענס אויגן האָבן זיך אין אונדז איינגעגעסן... זיינע שווערע טריט אויף דער צעמענטעגער פּאָדלאַגע האָבן ווי אָפגע-הילכט אין יערנס מוח...

איך האָב אים אַוועקגעזעצט אויפן ראַנד פון בעמ. ער איז אַ וויילע געבליבן זיצן אַ פאַרשטומטער און מיר אָנגעקוקט מיט אַ בליק, וואָס האָט מיר געצוונגען צו פאַרמאַכן די אויגן...

— ליליאַנאַ איז טויט... — האָט זיך זיין קול ווי געוואָרן אין דער קעל. — אָבער איר ווידערשטאַנד האָט אַן אומשמערבלעכע גשמה...

און פארקוקנדיק זיך פלוצלונג אויף זיינע גאנצע שיד, האָט ער
 לאַנגזאַם אויפגעהויבן דעם קאָפּ און צוגעגעבן :
 — לאַמיר זיך טוישן מיט די שיד... מאַרגן אויף דער בויג
 שמעלע וועט זיך לייליאַנעס געפאלענע האַנט אויפהייבן אין מיינע...
 און מיט אַ שאַרד :
 — צוריק וועל'ך שוין גישט גיין...
 די קעפּ פון די העפטלינגען האָבן זיך האַסטיק אויפגעריסן. זיי
 האָבן זיך אָנגעקוקט, ווי יאַשעקעס רייד וואַלמן אָנגעצונדן נייע גע-
 דאַנקן אין זייערע אָפגעטעמפּטע מוחות...

דאס טאבורעטקעלע

עס איז געווען 3 אזויגער נאָכמיטאָג אין האַרבסט.
דער פרימאָרגן=שיכט איז אָנגעקומען פון דער אַרבסט. אַ שלאָקס=
רעגן האָט מיט געקארבטע וואַסער=ביישן אַריינגעיאָגט אין לאַגער.
די געפאַנגענע זיינען געווען אַדורכגעווייקט ביז צום לייב. זיי זיינען
אַריינגעפאַלן אין באַראַק צוואַנציק, ווי האַלב=דערטרונקענע וואַרפן זיך
אַריין אין אַ שיפל צוגעאַנקערט צום ברעג. אין איין מינוט איז דער
שטומער באַראַק מיט די אויפגעפראַלמע פענצער אָנגעפילט געוואָרן
מיט קולות פון מענטשן, וואָס האָבן אָפּגעראַטעוועט אַ טאָג לעבן.
די טרוקענע פּאַדלאָגע איז אין איין אויגנבליק נאָס געוואָרן פון די
דינע רעגן=רימשקעלער, וואָס האָבן גערונען פון אַדורכגענעצטע
לאַגער=טראַנסמעס. דער געפאַנגענער, וואָס האָט נאָך געשפּירט אין
זיך אַ ביסל כוח, האָט זיך אויסגעטאָן זיינע כגדים און זיי אויפגע=
האנגען אויפן פּאַדערוועגסל פון בעט צו טריקענען. אַנדערע האָבן
זיך, אָפּהענטיקע, אַריינגעוואַרפן אין די בעטן און געבליבן ליגן, ווי
מתים, געוויקלט אין נאָסע שמאַטעס. די „אויספוּגערס“ האָבן
געכאַפט טאַבורעטקעס און זיך צוגעזעצט צום טיש אויסלייגן די
פאַרפּוילטע מערן אַדער ריבלער, וואָס זיי האָבן אויף דער בוי=
שמעלע „אַרנאַנזירט“.

פּלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ קראַך און אַ טעמפּער אויסגע=
שריי האָט אַלעמען אויפגעוועקט. אַן אַנטווערפענער ייד, מיט אַ

שווערן גוף פון א טיפישן דאָרפס-מענטש, איז געזונקען צו דער ערד. ער איז געפאלן מיטן גרויסן אָנגעשוואָלענעם קאָפּ אויפן אייזער-נעם אויוון. אַ שטראַמל בלוט האָט אַ שפּריץ געמאן אויפן באָדן. ער איז געבליבן ליגן מיט צוויי שווערע אויפגעשטעלטע פיס, דאָס מויל אָפּן. די אויגן ווי ביי אַ געבוגדענעם אָקס, האָבן געקומט אויסגע-גלאַצטע אויף זיינע חברים, וואָס האָבן אים געפרוּווט אויפשטעלן און האָבן אים נישט געקענט רירן פון אָרט. עס האָט זיך אַרויסגע-וויזן, אַז דער אַנטווערפענער ייד האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפן טאַב-רעסקעלע מיטן הינקנדיקן פיסל. באַלד האָט זיך דערהערט דער לאַנג-דערוואַרטעטער פיף, וואָס האָט גערופן אין דער קיך אַרײַן אָפּגעמען דאָס מיטאַג.

אין געצײלטע רגע'ס איז דער באַראַק געוואָרן אָפּגעליידיקט. אַ געשלענגלטע קײט פון לעבעדיקע מענטשן מיט טױמע פּנימער האָט זיך געצױגן פּונעם קיכן-פּענצטערל ביז ווײט אין די לאַנער-געסלעך אַרײַן. די קאַצעטלעך האָבן מער נישט געקענט דערשטײן אויפן אָרט. דער ריח פון דער קיך האָט זײ גערייצט אין די נאַז-לעכער. דער הונגער האָט געגראָבן לעכער אין זײער לײדיקן מאַגן. די אַדורכ-גענעצטע אָניצעס אין די אָפּענע שיד האָבן זײ געצױגן בײם האַרצן. טעלער האָבן זיך געדרייט אין אומגעדולדיקע פּינגער. טרוקענע לעפל זײנען געלעקט געוואָרן פון פּייכטע לײפן. די קעפּ פון די געפּאַנגענע זײנען געזעסן אײנגעגראָבן אין די פּלײצעס. די אויגן בלוזן האָבן אַרויסגעבליצט צום פּאַרמאַכטן קיכן-פּענצטערל, מיט אַ געבעט עס זאָל זיך וואָס-גיכער עפּענען. דער רעגן האָט נישט אויפּגעהערט כּלײאַפּען. אַרום איז געווען נאַכטלעך-טונקל. אויף דער נשמה — כּינצטער. פון „שײל-רוים“ האָבן זיך אַרויסגעהערט פּרויען-שטײמעס. די טירן זײנען געווען אָפּן. מײדלעך זײנען דאָרט געזעסן אויף איבער-געדרייטע קעסטלעך און אַרײַנגעשײלט ריבלעך אין גרויסע פּעסער. אײנע, אַ יונגישטקע, האָט אונטערגעברומט אַ לידל, וואָס האָט גענאַנט בײם האַרצן, ווי אַ ווײטער אָפּקלאַנג פון אַ מאַמעס ווײג-ליד. די געפּאַנגענע זײנען שוין געשטאַנען איבער אַ שעה אין דער

רײ און דאָס קיכן=פענצטערל האָט זיך נאָך=אַלץ נישט געעפנט. דער
נרעסטער טײל האָט געשוויגן, באַהערשט פון אַ יאוש=שמימנג.
געצײלטע האָבן זיך אָבער געבונטעוועט :

— צו וואָס האָבן זײ אונדז גערופן, אַז ס'מיטאַנג איז נאָך נישט
פאַרטיק.

— נישט געקענט פאַרגינען דאָס ביסל זיצן אין באַראַק מיט
אַדורכגעצטע סויוועס.

— דאָרט בײ די קיכערס איז ליכטיק און וואַרעם. זײ פּרעסן
און טרינקען. און מיר שטייען דאָ ווי די הינט.

— לאָמיר צוריק אַרײן אין באַראַק, מען וועט דאָך אַוועקפאַלן.

— הייב מיט זײ אָן. מען קען באַשטראַפּט ווערן און אינגאַנצן
נישט באַקומען קײן מיטאַנג.

דער לעצטער האָט מיט זײנע רײד אָנגעוואַרפן אַ מורא. עס
איז פּלוצלונג געוואָרן אַ געשטויס אין דער רײ, ווי די אויסגעהונג=
גערטע וואָלטן דערפילט אַ פּרעמדע האַנט וויל זײ פון דאַנען אַרויס=
יאָגן.

דער קיכן=שעף האָט זיך אַראָפּגעלאָזט פון די שטיגעלעך. אַ
יונגער אויסגעפּרעסענער חברה=מאַן, אין אַ פּאַר אויסגעלאָנצטע
שטיוועלעך, אין אַ ווייס=בלוי מיצל. אין זײן רעכטער האַנט — דאָס
צווענגל אויסצוקלאַפּן לעכלעך אין די עס=קאַרטן. די נאַגייקע האָט
זיך אים, ווי אַ דריטער פּוס, גאַכגעשלעפּט אײנס פּאַסעק פון זײן
ספּאַרט=אַנצוג. ער האָט זיך מיט אַ פאַריסענעם קאַפּ דערנענטערט
צו דער אַדורכגעווייקטע רײ, יעדן אַרײנגעקוקט אין די אויגן, ווי
ער וואָלט זיך געגרויסט דערמיט, וואָס ער האָט אַרויסגערופן אַ
מורא. די געפּאַנגענע האָבן אײנגעהאַלטן דעם אָמעס, קוקנדיק אויף
אים. זײ האָבן געצימערט פאַר דער מינרעסטער באַוועגונג. בלויז
די הוסטן, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון זײערע לונגען, האָבן זײ
נישט געקענט דערשטיקן.

— וואָס פאַראַ געהוסט איז דאָ? איר ווילט בײ מיר אַרויסרופן

רחמנות? ! — האָט ער זיך צעשריגן און אַראָפּגעהעקלט די נאַ-
גייקע.

ער האָט נישט געקענט פאַרטראָגן די אויסגעמאַרעטע פּנימער,
קונגריק אויף זיי האָט עס אים דערמאנט אין די גאַלדענע רינגעלעך,
וואס ער האָט פון אַ טייל קרבנות אַרויסגעצויגן און זיי באַצאָלט מיט
וואַסערדיקע זופּן.

דאָ און דאָרט האָט שוין ווער אַנידערגעשליידערט דעם טעלער
און זיך געכאַפט מיט ביידע הענט ביים קאַפּ. אַ צווייטער, פּילגריק
די גאַנטיקע, איז פאַר שרעק אַריינגעשפרונגען אין אַ גרוב אָנגעפּילט
מיט רעגן-וואַסער. זיין אויסגעשריין, ווי ביי אַ געיאָגט עוף, האָט
געצאָפּלט אין דער לופּט.

אויפּן הויף פון דער אַרישער קיך איז געשטאַנען אַ ריי דייטשע
וואַכמייסטערס. דער רעגן איז ביי זיי געווען אַ שפּילעכל. זיי האָבן
זיך גוטמוטיק געשמויסן, זיך געפרוּווט די מוסקולען, צעהירושעטע
אַרויסגעלאָכט. דערהערט געוואָלטן אין יידישן לאַגער, האָבן זיי
אויסגעדרייט זייערע פּלאַקסענע קעפּ, אַריינגעקוקט אין יידישן לאַגער
מיט שפּיזיקע אויגן. אויף זייערע פּרצופים האָט זיך געשפּיגלט אַ
וויילדע הנאה, זעענדיק ווי זייערע קרבנות ווערן געשמיסן דורך איי-
געגע ברירער, איידער זיי באַקומען דאָס ביסל שיטערס.

ווען דאָס יידישע קיכן-פענצטערל האָט זיך ענדלעך געעפּנט,
האָבן זיך די איינגעגראָבענע קעפּ פון די געפּאַנגענע אַרויסגעהויבן
פון זייערע טראַגמעס. זייערע איינגעשרומפּענע גופים זייגען גע-
וואָרן אויסגעצויגענער. דער ערשטער ייד ביים קיכן-פענצטערל איז
אַדורכגעשפּיזט געוואָרן פון צעצוגדענע אויגן, וועמענס בליקן, ווי
גלי-ווערדילעך, האָבן געצאָפּלט איבער זיינע הענט :

— וואָס וועלן זיי פון דאָרט אַרויסטראָגן ?

און ווען זיי האָבן שוין דערלעבט צו זען דעם ערשטן טעלער
עסן, איז געוואָרן אַ באַוועגונג :

— אַ זופּ מיט פעל-קאַרטאָפּל... אַ זופּ מיט פעל-קאַרטאָפּל...

באַלד האט מען געזען פאַרבייטראָגן שיטערע זופּן פון געמריקנמע

בלעמער, אין די הימלעך — עמלעכע קארטאָפּל אין שאַלעכין.
יעדע פּאָר קארטאָפּל זיינען איבערגעצייילט געוואָרן פון פרעמדע
אויגן.

— עס קען נאָר אויספעלן...

— איצט טיילט מען גרויסע. ווער ווייסט, צי פאַר אונדז וועלן
גישט בלייבן די חזיר-קארטאָפּעלעך?

פון דער אַרטישער קיד האָט מען אַרויסגעטראָגן ווייסע שיסלען
ריין, באַלייגט מיט שטיקער איינגעקאָכט פלייש. די אויגן פון די
יידן האָבן אָבער דאָרט נישט אַהינגעבליקט, נאָר געצאָפּלט איבער
די הימלען, וווּ פון אַ פּאָר קארטאָפּל האָבן זיך געשלענגלט דינע
פאַרעלעך.

אין באַראַק צוואַנציק איז דער לעצטער אַריינגעקומען דאָס
קליינע משהלע. דאָס איז געווען אַ זעכצן-יאָריק יינגעלע. דער דאָס
שיק פון זיין קאָסקעטל איז תמיד געווען פאַרשיפט צום לינקן אויער.
איצט איז זיין קאָסקעטל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאָסטבאַרן
טעלער. אינעווייניק זיינען געלעגן פיר גרויסע קארטאָפּל, האַלב
אָפּגעשיילט, אַז מען האָט זיי אַרויסגעזען דאָס נאָקעמע לייב. משהלע
האָט זיך אַ גערוועזער אַרומגעקוקט און געזען דעם טיש באַזעצט
און באַלייגט מיט שאַלעכין. איין טאַבורעמקעלע איז נאָר געשטאַנען
לידריק. משהלע איז צוגעשפרונגען, אַ כאַפּ געטאן דאָס בענקעלע
און עס צוגעטראָגן צו דער פּאָליצע. ער האָט אויסגערעכנט: די
פיר קארטאָפּל וועט ער איצט אויפעסן און די זופ וועט ער זיך
איבערלאָזן אויף שפעטער. אָבער ווינאָר ער איז אַרויפגעשפרונגען
אויפן טאַבורעמקעלע, האָט זיך דערהערט אַ קראַך. משהלע איז
אַראָפּגעפּאַרן מיט אַ טראַסק. די טעלער אויפן טיש האָבן אַ קלונג
געטאן. ער איז געבליבן זיצן אויף דער ערד, מיט פאַרביסענע ליפּן
און צעפאַכעמע וויעס. זיינע קארטאָפּל האָבן זיך צערייפּלט איבער
דער פּאָרלאַגע און גלייך פאַרשוונדן געוואָרן אין פרעמדע טאַשן.
זיין טעלער האָט זיך אַ וויילינקע גערעדלט איבערן באַדן און גע-

בליבן ליגן אן איבערגעדרייטער. משהלע האָט זיך אויפגעכאַפּט
און ווילר גענומען לויפן איבערן באַראַק, שרייענדיק :

— מייגע קאַרטאַפּל, מייגע קאַרטאַפּל !

זיין קול, זייגע צוויי שרייענדיקע אויגן האָבן געשניטן ביים
האַרצן. אַ צוויי־דריי געפאַנגענע האָבן זיך אַוועקגעדרייט, קייענדיק
מישהלעם קאַרטאַפּל מיט פאַרמאַכטע אויגן, ווי זיי וואָלטן געפילט
אַן עקל צו זיך אַליין. אַ פאַרוויינטער האָט משהלע אַ כאַפּ געטאן
זיין ליידיקן טעלער און איז אַוועק אין דער קיך אַרײַן. צוריקגעקו-
מען איז ער פון דאַרטן אַ צעשלאָגענער. ער האָט זיך מיט אַ מבולבל-
דיקן בליק געדרייט איבערן באַראַק און געשאַלטן. ער האָט זיך
אַלע וויילע אָפּגעשמעלט ביי אַ צווייטן :

— דו האָסט גענומען מייגע קאַרטאַפּל, דו האָסט גענומען
מייגע קאַרטאַפּל !

זיין פאַרקרומט פנים האָט אַרויסגערופן אַ געלעכטער. דער
הונגער און נאָך מער דאָס געלעכטער האָט אים אַרויסגעיאָגט
פון באַראַק. עס האָט זיך ווער אויפגעכאַפּט אַ גערירטער און איז
אים נאָכגעלאָפּן מיט אַ קאַרטאַפּל אין האַנט :

— נאָ, משהלע, נאָ משהלע !

— צו שפעט... ביי די עלעקטריזירטע דראָטן... — איז דער
וואָס איז נאָכגעלאָפּן משהלען, צוריקגעקומען אין באַראַק אַרײַן אַן
אויפגעשוידערטער מיטן קאַרטאַפּל אין דער האַנט...
די ידיעה האָט אין באַראַק צוואנציק אַרויסגערופן אַ טרויער.
אַ מינוט־צוויי זייגען אַלע געבליבן זיצן פאַרשמומטע... אויפן הינט-
קענדיקן פאַבורעסקעלע האָט זיך משהלעס קאַסקעטל געוויגט אין
היינט, וואָס האָט זיך אַרײַנגעריסן דורך די פענצטער מיט אַ געוואָי...

*

אַרום 9 אַזײַגער אינאַוונט האָט זיך אָנגעהויבן די נאַכט. אין
באַראַק צוואנציק איז פינצטער. די לאַדנס — פאַרמאַכט. די שטרייפן
ליכט, וואָס רייסן זיך אַרײַן דורך די לאָדן־שפאַלטן, דערמאנען אין

בלאָנקענדיקע מעסער=שאַרפּן... דער רעגן האָט אויפגעהערט. אין דרויסן איז שמיץ, אַ מורמע=שמילקייט אין אַ שפעטער נאַכט=שעה. פון צייט צו צייט וועקט דער ווינט אויף די איינגעדערעמלטע האַרבס=ביימער. ער פליקט פון זיי אָפּ די איינגעשרומפּענע בלעטער, טראָגט אַ וויילע די בלעטער אין דער לופט און שלידערט זיי דערנאָך אַראָפּ אויפן פייכטן באָדן. די ביימער צערוישן זיך, ווי זיי וואָלטן זיך געווערט, ווי מענטשן, וואָס ווילן נישט אַוועקגעבן זייער אומ=שולדיק לעבן. דערנאָך ווערט ווידער שמיץ.

מיטאַמאָל האָט זיך די מיר אין באַראַק צוואנציק האַסטיק אויפ=געפראַלט. צוויי סאַניטאַרן האָבן אַרײַנגעפירט אַ מענטש מיט אַ געל=זאַציק פנים, בלוז ביינער. איין סאַניטאַר האָט אָנגעצונדן דאָס לעמפל און אויסגערופן :

— שטובן=עלטסטער, אויפשטיין !

אַ קאָפּ האָט זיך אַרויסגעפלאָגנערט פון אַ שוואַרצער קאַלדערע. דער שטובן=עלטסטער איז אַראָפּגעשפרונגען פון זיין געלענער און זיך אַוועקגעשמעלט מיט באַרוועסע פיס פאר די סאַניטאַרן, אויס=הערן זייער באַפעל :

— דער מענטש איז פון דער „קראַנקן=שטובע“. ער וועט פאַר=טרעטן משהלען. איר וועט אים מוזן פירן און צוריקברענגען פון דער אַרבעט. דאָס אַליץ. ניי צוריק שלאָפן.

— און וווּ זאָל איר אים לייגן ביז מאַרגן פרי ? משהלעס שמרוי=זאָק האָט מען צוגענומען און זיינע ברעטער האָט מען צעגנבעט.

— אַ געשעפט, לייג אים דערווייץ אויף דרערד.

די מיר האָט זיך פאַרהאַקט. דער שטובן=עלטסטער האָט אויס=געלאָשן דאָס לעמפל און איז צוריקגעגאַנגען זיך אַוועקלייגן. דער קראַנקער האָט אין דער פינצטער דערטאַפּט אַ מאָבורעמקעלע. האָט ער זיך דערצו צוגעשאַרט. נאַניץ=לאַנגזאַם זיך געפרווט אַראָפּ=זעצן און דרימלען. אָבער ווי נאָך ער האָט זיך אַוועקגעזעצט האָט ער זיך אַ וויג געמאַן. און זיין לעבן וואָס האָט געהאנגען אויף אַ האַר, האָט זיך איבערגעריסן, געזונקען אין דרערד און געבליבן ליגן.

— קריפל, הער אויף צו פויקן! — האָט איינער אַראָפּגעשריגן פון זיין „קויקע“.

פאַרטאָג. די שטערן אין הימל לעשן זיך שוין. דער סינגאַל רייסט אויף פון שלאָף. אין דער פאַרטאָגיקער שטילקייט רייסט זיך אַרײַן אַ געזשומעריי פון פייפעלעד, וואָס בויערט אַדורך די אויערן. אין באַראַק צוואנציק קריכן געפאַנגענע פון די בעסן, ווי לונאטיקער פון לייטערס. דאָס איינציקע לעמפעלע איז שוין אָנגעצונדן. אין איילעניש ציט מען אויף זיך אַרויף דאָס ביסל שמאַטעס. איינער משעפעט צו זיינע נאַכהענגנדיקע האַלץ-זוילן מיט אַ פאַרזשאַווערטן דראָט. אַ צווייטער וויקלט זיך אַרום די נאַקעטע פיס מיט פאַפיר. די בעסן ווערן געמאַכט מיט אַזאַ מיגע ווי מען גראָבט אַן אייגן קבר... אין די פינצטערע בעסן-דורכגענג קריגט מען זיך שוין איבער אַ שטרויעלע, וואָס איז אַראָפּגעפאַלן אויף אַ קאָלדערע; איבער אַ פאַרבלאַטיקטן שוך, וואָס האָט איינגערעטן דעם ראַנד פון אַ בעט. עס ווערט אַ געלויף אין וואַש-באַראַק, זיך איינצונעצן די פאַר-שלאָפענע אויגן. דאָס ביסל שמוציקע קאַפע-וואַסער טרינקט מען שטייענדיק. די ראַציע ברויט, געוויקלט אין שמאַטעס, ווערט אויס-געפאַקט. מען כאַפט אַ בליק, צי זי איז נישט איבער נאַכט קלענער געוואָרן און מען פאַרוויקלט זי צוריק מיט ציטערנדיקע הענט. אין אַ ווינקל שטייט אַ יונגער סקעלעט און באַגנבעט זיין טאַג-לעבן, אַפּשניידנדיק פון זיין ראַציע ברויט אַ דין שניטקעלע, קייט עס אַזוי לאַנג, ביז דער שטובן-דינסט נעמט יאָגן פון באַראַק:

— אַרויס, אַרויס, מען דאַרף אויפּרוימען די שטובע.

אויפן אַפעל-פלאַץ ווערט אַ געלויף, כדי וואָס-פריער זיך איינ-צושאַפן די בעסערע שאַפּלען, קרייץ-העק, האַמערס און זעגן. דער-נאָך גראָבן זיך אַרײַן די געפאַנגענע אין די באַראַקן-שפּאַלען. שטייען דאָרט אָפּ האַלב-דרימלדיק, האַלב-וואַך ביי זייערע אַרבעט-כלים, ביז צום אַרויסמאַרשירן.

דער הימל קוקט נאָך אַרײַן אין לאַגער מיט אומהיימלעכע נאַכ-טישע אויגן. איינציקווייז ווערן די שטערנדלעך אינגאַנצן פאַרשוונדן.

דער הימל ווערט גרויער. שאַטנס פון בלוי-ראַזע וואָלקנדלעך צייכען
נען זיך שוין אויפן ווייטן מזרח-האַריוואָנט. טאַג-פלעקן הייבן זיך אָן
אויסלייגן איבער די אומענדלעכע הימל-פעלדער, געקארבטע, ווי
אויפגעקערטע גרודעס ערד.

אין באַראַק צוואנציק האָבן די צוויי שטובן-דינסטלעך באַמערקט
אַ געפאַנגענעם ליגן אויסגעצויגן אויף דרערד. ביי זיין קאָפּ איז
געלעגן דאָס טאַבורעמקעלע מיטן הינקנדיקן פיסל, איבערגעדרייט
מיט די פיס אַרויף, ווי דער אַוועקגעפאַלענער.

— שטיי אויף מענטש! מען דאַרף אויסקערן, שנעלער, גיכער!
דער מענטש האָט זיך נישט גערירט. זיי האָבן אויפגעהויבן זיין
קאָפּ, איז ער מיט אַן אָפּהילך צוריקגעפאַלן אויפן פאַרקעט. די
שטובן-דינסטלעך האָבן זיך איבערגעקוקט:
— ער איז טויט...

*

זונטיק איז דער פרימאָרגן געווען אַ כמורנער. אויפן הימל האָבן
זיך טונקל-ברוינע כמאַרעס געקנוילט. דאָ און דאָרט האָט אַ כמאַרע
געפלאַצט, ווי אַן ערדישע שרפה וואָלט זיך אין איר אָפּגעשלאָגן.
אויפן אָפּעל-פלאַץ זיינען אַרויסגעשמעלט: די בעטן, טישן, בענק
און טאַבורעמקעס. דאָס „מעבל“ ווערט געוואָשן מיט אַזאַ גערוויש,
אַז אַלץ אַרום איז פאַרטויבט פון די קולות. דאָ קריגט מען זיך
איבער אַן אויסגעטוישט ברעמל, דאָרט איבער אַ צעבראַכענע וואַנט
פון אַ בעט. אַנדערשוו איבער אַ צעפוילטן שמרוויזאַק. פון אַלע זייטן
איז אַ געלויף מיט שיסלען וואָסער אין די הענט. מען טונקט די
באַרשטן, מען דרענגט די שמאַמעס. ביים וואַש-באַראַק ברענען אַלמע
צעפוילטע שמרוויזעק. די רויטע פלאַמען לאָזן פון זיך אַרויס ווייסע
רויכיקע פאַסמעס, וויקלען זיך אין דער לופט, קרעלן אין דער קעל, פאַרעפּושן
דעם אַרום און צעשפרייטן זיך ווי אַ נעפל, פאַרשמעלן
פאַרן אויג דעם אַנדערן וועלט-טייל, אַריבער די דראַטן... אין נעפל
לויפן אַרום סאַניטאַרן מיט עמערס געלאָשענעם קאַלד אין די הענט

און כאפן קראנקע אויסצושפריצן די קלאָזעטן. די שטובן-מאלער, אין ווייסע לייזונטע בלוזקעס, איילן מיט עמערס פארבן, געמישט מיט אַש, איבערצושמירן די טירן פון די לייכן-קאָמערן. די שוסטער מיט זעק אויף די אַקסלען טראָגן צום פייער זייער אָפּפאַל. די שניי-דער שפּאַנען מיט שווערע זעק צעפּוילטע אָניצעס. די דאָקטוירים טראָגן אַרויס קעסטלעך מיט איינגעאייטערטע פּאַפּירענע באַנדאַזשן און וואַרפן זיי אַרײַן אין פייער צוזאַמען מיט די קעסטלעך.

אינעווייניק אין די באַראַקן האָט מען געוואָשן: די סופּישן, די ווענט, די פּאַרלאָנגעס און די אַרויסגענומענע פענצטער. דער טומל איז געווען גרויס. עס האָט זיך גערוכט, אַז די אויפגעפּראָלטע טוי-ערן זיינען אין דעם פּרימאַרגן פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין שליוזן פון אַ מוטנעם טײַך. וואָס האָט דאָס אַלץ אַרויסגעוואָרפן און עס שווימט, עס בראַזשעט, עס שמראַמט איבערן אַפעל-פּלאַץ און וועט באַלד מיטשווענקען די באַראַקן, ווי בעת אַ פּאַרפּלייצונג.

די „קאַפּאַס“ האָבן אויך נישט גערוט. זיי זיינען אַרומגעלאָפּן מיט די נאַנטיקעס אין די הענט און אונטערנעיאָגט, אַז די אַרבעט זאָל וואָס-גיכער געמאַכט ווערן.

איינציקווייז האָט זיך דער שטורעם איינגעשטילט. אַרום צוועלף איז אַלץ געווען פּאַרטיק. אַן אָפּגעמאַטערטער האָט זיך דער עולם אויסגעזעצט ביי די טישן. אַ טײַל מידע קעפּ זיינען אַוועקגעפּלאָן און איינגעשלאַפּן. אַנדערע זיינען געזעסן און אַרײַנגעקלערט:

— מסתמא אַ גרויסע קאַמיסיע. — האָט אייגער משער געווען.

— ווער ווייסט, צי מען שיקט אונדז נישט אַוועק?... — האָט

אַ צווייטער נאָכגעטראַכט.

— איך האָב געמיינט, אַז היינט-מאָרגן ציען מיר זיך שוין אַרויס

פון די קברים; צום סוף ציען מיר זיך ערשט אויפּסניי אַרײַן.

— ווער ווייסט ווי לאַנג די מלחמה קען נאָך געדויערן?... —

— מען. הערט דאָך גאַרנישט קיין נייעס. לעבעדיק באַגראָבן...

— ווער האָט עפעס צו פּאַרקויפּן, חברה?

— איך האָב צו פּאַרקויפּן צוויי געשווירן, היטלערן געוואָגט.

— מען זאָגט, אז מען וועט היינט אויסטיילן ס'מיטאָג צוזאַמען מיטן „פאָסונג“.

— ביים דיר בעסער אָפּ די צונג!

— וואָס איז היינט אויף מיטאָג?

— מען זאָגט, אז מערן שווימען אַרום אין קעסל וואַסער.

דער באַראַק צוואַנציק איז זיך געזעסן ביי זיין טיש. די געפאַנגענע האָבן געגענעצט, געשפיגן, געשאַלטן, זיך גערובן די שמערנס, זיך געקראַצט די לייכער, פאַרוואַרפן די קעפּ אויף די טישן. עס האָט עפעס געפעלט, וואָס זאָל קענען כאַטש אַביסל פאַרטרייבן דאָס האַרץ-גאַנגעניש... איינער האָט זיך דערמאנט אַן לייבלען.

— לייבל, דערציייל עפעס אַ מעשה, אַ משל. די האַסט דאָך גענוג די סחורה.

— עס משלט זיך מיר אין קאָפּ, אין די קישקעס. — האָט לייבל געזאָגט, זיך קראַצנדיק זיין גאַמבע, וועלכע האָט אַמאָל געהאַט אַ בערדל.

נאָך אז אַנדערע זיינען אויך צוגעשמאַנען, האָט זיך לייבל געלאָזט איבערעדן. ווען ער האָט זיך פאַרקוקט צום פענצטער, פאַר-מאַכנדיק זיין רעכט אויג, זיינען אַלע שטיל געבליבן.

„א דאָרפס-מאַן איז אַמאָל אָנגעקומען אין אַ גרויסער שטאָט און דאָרט געטראָפן אַ טומל ווי נאָך אַן ערד-ציטערניש. ער האָט זיך דערוווסט, אַז דעם פריצם בת-יחידה איז שמערבלעך קראַנק אויף אַ מכה אין האַלדן און קיין שום דאָקטאָר קען איר נישט העלפן. האָט ער נישט לאָנג געקלערט, אַוועק צום פרייז און געמאַלדן, אַז ער נעמט זיך אונטער אויסצוהיילן זיין בת-יחידה. ער האָט זיך געהייסן דער-לאָנגען אַ טאָרט און אָנשטאט אַ קליין גאַפעלע — אַ ווידלע, וואָס מען נוצט אויפצושטעכן היי. דעם פריצם טאַכטער, הערנדיק, אַז דער דאָרפס-מאַן הייסט איר אויפעסן דעם טאָרט מיט אַזאַ גרויסע ווידלע, האָט זי זיך אַזוי שטאַרק צעלאַכט, אַז די מכה אין האַלדן איז איר געפלאַצט און זי איז גלייך געזונט געוואָרן.“

די שמחה דאָרט איז געווען גרויס. דער פרייז האָט אים ממש

געוואָלט אָפּגילדן. נאָר דער דאָרפס-מאַן האָט אָפּגעזאָגט. ער האָט בלוין געבעטן, אַז דער פּרייַז זאָל מיט אים מיטשיקן אַ רייטער. און מאָרגן וועט ער זיך אויפכאַפּן כעלות השחר און געמען לויפן. וויפל וויאָרסטן ערד ער וועט איבערן טאָג אָפּלויפן וועלן זיי אים געהערן. דער פּרייַז האָט אים אָנגעקוקט מיט גרויס דערשמוינג, אָבער ער האָט מסכים געווען צו דערפילן זיין בקשה.

צומאָרגנס, ווי נאָר דער מאָרגן-שטערן איז אויפגעגאַנגען, האָט זיך דער דאָרפס-מאַן אויפגעכאַפט און גענומען לויפן. דער רייטער — נאָר אים. זיינע מיד-געוואָרענע פים האָט ער כסדר אונטערנעיאָגט, טראַכטנדיק, אַז דורך דער שעה פון אָפרו, קען ער דערווייל אָפּלויפן אַזאַ מהלך, אַז עס זאָל סטייען אויפצושטעלן בנינים פאַר הייליק-טימער און פאַר גויטבאָדערפטיקע. ווען דעם דאָרפס-מאַן איז באַפאַלן אַ הונגער, האָט ער איינגעשטילט זיין מאָגן מיט אַ צוואַנגעניש, אַז מאָרגן וועט ער שוין עסן אַ יום-טובדיק מיטאָג. היינט איז אַ שאַד די צייט. איז דער דאָרפסמאַן אַ גאַנצן טאָג געלאָפּן און בעת די זון האָט זיך געזעצט, איז ער אַנידערנעפאַלן און אָפּגעשטאַרבן. פון דעם גאַנצן שטיק ערד, וואָס ער איז איבערן טאָג אָפּגעלאָפּן, איז אים נישט מער געבליבן ווי פיר איילן...”

לייבל איז אַ וויילע שטיל געבליבן. ער האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן טיש און געזען, ווי די יידן זיינען געזעסן פאַרגאַפּטע, קוקנדיק אויף אים. ער איז געווען צופרידן, וואָס ער האָט זיי און זיך אַליין אויף אַ וויילע געמאַכט פאַרגעסן אין דעם לאַגער-לעבן.

„דאָס יידן איז דער משל. און דער נמשל, דער נמשל איז אַלעמאָל ביי מיר געווען אַ רמז אויפן מענטשלעכן לעבן. דער מענטש האָלט אין איין אַרומהאַווען דאָס גאַנצע לעבן, נעמט זיך נישט קיין צייט אַפילו צום עסן און צום סוף בלייבט ער ביי פיר איילן ערד. היינט וויל איד דעם נמשל צופאַסן צו המן ימח שמו. מיר הערן דאָך, אַז ער לויפט אין רוסלאַנד. איינער זאָגט, אַז ער איז שוין ביי מאַסקווע, אַ צווייטער, אַז ער איז שוין אין ספּאַלינגראַד. און איד זאָג אייד, אַז ער וועט נישט מער איינגעמען ווי פיר איילן ערד.“

אלע ביים טיש האָבן אָנגעקוואַלן פון לייבל אורבאָכס משל און נאָך מער פון זיין נמשל. אויף די פאַרטרונקנמע, בלאַע ליפן פון די סקעלעסן-מאַסקעס האָט זיך באַוויזן אַ שמיכל. פון זייערע טיפע אויגן-לעכער האָט אַרויסגעשיינט אַ נייער גלאַנץ.

פלוצאָנג האָט זיך געהערט אַ בראַזג פון צעבראַכענע שויבן. קעפּ האָבן זיך אומגעדרייט. פים האָבן זיך שווער געהויבן פון די טישן און באַלד איז געוואָרן אַ געלויף.

דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים באַראַק צוואַנציק. פאַרן איינגאַנג איז געלעגן אַ פענצטער מיט אויסגעהאַקטע שויבן. אויפן גראַז ביים פענצטער — שטיקלעד גלאַז. פון באַראַק האָבן זיך אַרויס-געהערט מוראדיקע קולות. נאַגייקעס האָבן איגעווייניק געפיפן מיט אַ געוואי... היים לאַנדעס, אַ מענטש אין די פופציקער יאָרן, אַ געוועזענער סוחר פון אַ פויליש שטעטל, איז איגעווייניק געשטאַנען מיט אַ צעפאַסעוועט פנים פון נאַגייקעס. פון זיינע פינגער האָבן בלוט-טראַפנס געטריפּט. זיין געבראַכענע שטימע האָט זיך אַרויס-געהערט :

— איר שווער אייך ביי אַלעם, וואָס איז מיר הייליק, אַז דאָס איז גישט מיין שולד. דאָס פענצטער האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט פון די הענט. מיר זיינען אַלע שוואַך אין די הענט. מיין טאָבורעט-קעלע האָט זיך אַ טרייסל געטאן.

— מיר קענען די קאָמבינאַציעס. — האָט מען דערקענט דעם לאַנער-אַרדענערס קול — טויטן-מאַסקע, דו ווילסט מען זאָל דיר טוישן די „קאָמאַנדאַ“, האָסטו אַוועקגעוואָרפן דאָס פענצטער צו ווייזן, אַז דו ביסט שוואַך. וועסט זיך שוין ביי מיר אויסרוען אויף יענער וועלט. „קאַפּאַס“, וואָס שטייט איר ליידיק ?

און באַלד האָבן זיך די נאַגייקעס ווידער צעפיפן. היים לאַנדעס געוואַלדן זיינען געקומען פון דער פּאַרלאַנגע... די אייגנוויינער פון באַ-ראַק צוואַנציק זיינען געשטאַנען מיט אַ טויטשרעק אין די אויגן. אין היים לאַנדעס געוואַלטן האָבן זיי דערפילט די מורא פאַר זייער אייגן לעבן...

— ווער ווייסט, וואָס מיר וועלן האָבן? די געשיכטע איז נאָך נישט געענדיקט... — האָט איינער פון באַראַק צוואַנציק אַרויסגע-רעדט און אָנגעוואָרפן אַן אימה.

מיט צעהיצטע פנימער האָבן זיך דער לאַנער-אַרדנער מיט זיינע שלענערס אַרויסגעלאָזט פונעם באַראַק. דער פאַרזאַמלער עולם איז זיך צעלאָפן. בלויז די געפאַנגענע פון באַראַק צוואַנציק זיינען געבליבן שטויין. און ווי נאָך די „גרויסע מאַכט“ איז אַוועק, האָבן זיי זיך אַריינגעלאָזט אין באַראַק, אויפגעהויבן חיים לאַנדעס פון דער ערד.

— מאַכט נאָס אַ האַנטעך און בינדט אים דעם קאָפּ! — האָט מען געשריגן פון אַלע זייטן און קיינער האָט זיך נישט גערירט.

— קאַלמע קאַמפרעסן, קאַלמע קאַמפרעסן! — האָט מען גע-וואַלדעוועט און קיינער האָט נישט געגעבן קיין האַנטעך.

— מען דאַרף אָפּוואַשן די בלוט-פלעקן פון דער פּאַרלאַגע. די קאַמיסיע קען באלד אָנקומען.

בערל שניידער האָט פון חיים לאַנדעס מאַש אַרויסגעשלעפט אַ האַנטעך. ער איז אַרויסגעלאָפן און געברענגט אַ שיסל וואַסער, צוגע-לייגט צו חיים לאַנדעס קאָפּ אַ נאַסן קאַמפרעס. דערנאָך האָט ער איינגעמונקען זיינע הענט אין דער שיסל. דאָס וואַסער איז רויט גע-וואָרן פון בלוט. איינער האָט אַרויסגעשלעפט פון דער שיסל אַ שטיקל גלאַז. צוויי מאַן האָבן אונטערגעהאַלטן חיים לאַנדעס קאָפּ.

— נו, ווי פילסטו זיך?

— אַ טאַבורעטקעלע פאַראַן ביי אונדז מיט אַ הינקענדיקן פיסל.

— האָט חיים לאַנדעס קוים אַרויסגעהוסט.

שטייענדיק אַזוי איבער חיים לאַנדעסן, גערירט פון זיינע ווונדן, וועלכע האָבן געשניטן ביים האַרצן אַלע אייגנוויינער פונעם באַראַק, איז מיט שמורעם אַרײַן דער סאַניטאַר און אויסגעשריען:

— באַראַק צוואַנציק גיט אַלע אַהער די עס-קאַרטן, איר באַקומט

היינט נישט קיין מיטאַג.

די הענט, וואָס האָבן חיים לאַנדעס אַקאַרשט געהאַלטן, האָבן זיך

לאנגזאם אראפגעלאזט. היים לאנדעס קאפ האט א הילך געמאן אויפן דיל. די קאצעטלער זייגען א וויילע געשמאגען פארשטוממע, מיט שריי= ענדיקע בליקן... בעת דער סאניטאר האט איבערגעצייילט די קארטן, האבן די קאצעטלער געפילט, ווי ער ציילט זייערע שעהן לעבן. דער סאניטאר איז אַוועק. עס איז אויסגעבראָכן אַ שמורעם פון פאַר= צווייפלטע קולות. יעדער איז זיך צעלאָפן אין אַן אַנדערן ווינקל שרייענדיק:

— איבער אים וועט מען נישט באַקומען קיין מיטאַג.

— אַ פאַרשאַלטענער באַראַק.

— אַלע אומגליקן טרעפן אונדזער באַראַק.

— היינט איז גראַד נאָך בייגער אין מיטאַג.

— מיר, אָפגעמאַטערט זיך אַ גאַנצן פרימאַרגן, אַרויסגעשלעפּט זיך די קישקעס און איצט גיי פאַסט אָפּ ביז מען וועט אויסטיילן די „פאַסונג“.

— מען קען דאָך משוגע ווערן, משוגע ווערן! — האַט אייגער

פון אַ ווינקל אַרויסגעוויינט.

בערל שניידער איז געבליבן שטיין אין מיטן באַראַק אַ פאַר=

צווייפלטער. ער האַט באַטראַכט דעם קרבן אויף דער ערד.

— מען גייט אינדרויסן! — האַט אייגער אויפגעצאַפּלט. — מען

קען נאָך באַשטראַפּט ווערן, פאַר וואָס מען איז צו פרי אַרײַן אין

באַראַק.

— מיר איז אַלץ אייגס. — האַט זיך וואַן דעקאַז, אַ האַלענדי=

שער ייד אַראַפגעלאָזט אויף דרערד און געפרוּווט איינדרײַמלען מיטן

קאָפּ אָנגעלעגט אין דער וואַנט.

זעענדיק וואַן דעקאַז זיך אַוועקזעצן, האַבן זיך שוין אַנדערע אויך

אַראַפגעלאָזט אויף דער פּאַרלאַגע. זיי זייגען געבליבן זיצן מיט פאַר=

וואַרפענע קעפּ אויף די ווענט און האַבן אויסגעזען ווי אַ מחנה אָפּגע=

שליסענע וואַנדערער, וואָס האַבן פאַרלוירן דעם וועג צום לעבן...

פּרוצלונג האַט זיך בערל שניידער אַרומגעקוקט און זיין בליק איז

געפאַלן אויפן מאַכורעטקעלע מיטן הינקענדיקן פּיסל. אויפן ברעטל

האַבן זיך געצייכנט נאָסע פּים=טריט און עטלעכע בלוט=פלעקן. ער האָט אויף גיך געכאַפּט אַ שמאַטע און אָפּגעוואָשן דאָס ברעטל. וואַשנדיק האָט ער באַמערקט ווי דאָס טאַבורעמקעלע הינקט אונטער. ער איז געבליבן שטיין פאַרטראַכט. ערשט איצט האָט ער זיך דערמאַנט, אַז היים לאַנדעס האָט אָנגעוויזן אויף דעם טאַבורעמקעלע. ער האָט זיך דערמאַנט וויפּל אומגליקן זיינען שוין פאַרגעקומען אין באַראַק צוליב דעם הינקנדיקן פּיסל און קיינער האָט נישט געהאַט קיין כוח זיך צו פאַרנעמען אפּילו מיט אַזאַ קלייניקייט. און ווי ער וואָלט זיך עפעס געפּילט שולדיק פאַר די אַלע טויטן, איז בערל שניידער האַסטיק אַרויסגעלאָפּן פּון באַראַק און צוריקגעקומען מיט אַ שטיין און מיט אַ שפענדל.

און בעת בערל שניידער האָט אַריינגעקלאַפּט אַ שפענדל אין הינקענדיקן פּיסל און דאָס טאַבורעמקעלע איז געבליבן שטיין אַז אויסגעגלייכט, האָבן כמעט אַלע זיך אויפגעכאַפּט, זיך אָנגעקוקט מיט אַפּענע מיינער און פאַרגאַפּטע אויגן... די געפּאַנגענע האָבן מיט=אַמאָל דערפּילט, אַז נישט בלויז אין דרויסן, וווּ שוואַרצע רויך=קנולן קריכן אַרום ווי שלאַנגען, לויערט אויף זיי דער טויט, נאָר אפּילו דאָ, אין באַראַק, הענגט זייער לעבן אויף אַ שפענדל...

אויסגעווארצלטע

1.

דער האַטעל-לומעציע אויף בולוואַר ראַספּאַיל, וואָס האָט אין רואיקע צייטן מיט זיין לוקסוס אַרײַנגעלאָקט אויסלענדישע געסמ מיט וועלט-געמען, איז נאָך דער באַפֿרייאַונג פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „פּאַלקס-הויז“, אויפצונעמען די אָפּגעראַטעוועטע האַלבע-מתים, די צוריקגעקומענע פון היטלערס גיהנום.

אין יענע טעג איז דער בולוואַר ראַספּאַיל געווען אַזוי רוישיק און באַלעבט, אַז דער אײַנגאַנג צום האַטעל-לומעציע האָט דערמאנט אין אַ באַלאַגערטער פעסטונג.

עס האָבן זיך דאָ אַרומגעשלייכט : עלנטע מענער, אַליין-געבליבן בענע פרויען און פאַריתומטע קינדער. דאָ ביים האַטעל-לומעציע האָבן זיי געזוכט די לעבנס, וואָס מען האָט בעת דער נאַצישער אַקופאַציע אַוועקגעפירט אין פּלאַמבירטע לאַסט-וואַגאַנען אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג...

פון באַגינען ביז שפעט אין דער נאַכט אַרײַן האָט זיך אַ פאַר-שידנפאַרביקע מאַסע געדרענגט אויף דעם בולוואַר און מיט לויערנ-דיקע, בעטנדיקע בליקן אַרײַנגעקוקט אין דער ווייטקייט...

די צעטומלטע מענטשן זיינען געלאָפּן אַהין-און-צוריק, ווי זיי וואַלטן זיך געפונען אויף אַ ברעג, אַרײַנגעקוקט אין אַ ים, וואָס האָט

איינגעשלונגען שיפן מיט מיליאָנען לעבנס און אָפּגעוואַרט אַ רע-
טונגס-שיף, מיט דער האָפענונג, אַז זי וועט וועמען צוריקברענגען
אַ לעבעדיקן פון שוואַרצן תּהוֹם...

די רעטונגס-שיף אויף דעם טרוקענעם פּאַס ערד, אין דער פּאַרם
פון אַ טונקל-גרינעם אויטאָקאַר, האָט יעדע שעה געבראַכט אַ פּרישן
טראַנספּאָרט אָפּגעראַטעוועטע.

ווי נאָר דער אויטאָקאַר האָט זיך באַוווּזן פון ווייטן, איז די
מאַסע געוואָרן געדיכטער און ווילדער. פון די שכנותדיקע קאַפּע-
טעראַסעס זיינען מענטשן געקומען אָנצולויפן ממש ווי משונעים.
מיט די עלנבווינגס, ווי מיט רודערס, האָבן זיי זיך אויסגעקעמפט
אַ וועג צום האָטעל-לושעציאָ. מען האָט זיך געפּראָטן אויף די פּיס
און נישט געשפּירט קיין ווייטיק. איינער האָט אין געדראַנג גע-
שלעפּט דעם צווייטנס מלבוש. אַ קינדער-היטעלע איז אַריין אין דער
מאַסע און געשווומען פון האַנט צו האַנט.

פון קעגנאיבערדיקן גערטנדל האָט זיך אַ כּוואַליע געטאָן אַ
פּרישער מענטשן-שטראָם, וואָס האָט דאָרטן אַ גאַנצן טאָג אָפּגע-
וואַרט די אויטאָקאַרן און דערווייל זיך איינגעאַרדנט אויף די בענק
אַ צייטווייליק לעבן. בעת אַזאַ געלויף זיינען אויף די בענק געבליבן
לינג אָפּענע טישמעכלעך מיט עסנוואַרג, וואָס זיינען באַפּאלן געוואָרן
פון אָנפליענדיקע פּייגל. פון די מעטראָ-אויסגענג האָבן זיך אַרויס-
געכוואַליעט מענטשן פון נאָענטע און ווייטע קוואַרטאַלן. מיט האַס-
טיקע טריט, מיט אַ פּאַרצאַפּלשן אַטעם האָבן זיי גענומען אונטער-
לויפן צום האָטעל-לושעציאָ.

קינדער, ווייגענדיקע, האָבן זיך נאָכגעשלעפּט פּראַנצוויזשע
פּרויען, וואָס האָבן זיי מלחמה-צייט געהאַט אויסבאַהאַלטן. פּויער-
טעם פון דערפּער זיינען דאָ אַהערגעקומען אָפּגעפונען די עלטערן פון
הפּקר-געוואָרענע קינדער, וואָס האָבן אַליין נאָכגעטראָגן זייערע גע-
בעכדיקע פעקלעך. די בהלה דאָ איז געווען אזוי גרויס, אַז דער פּאַר-
קער אויפן בלוואַר האָט זיך געמוזט אָפּשטעלן. די קולות פון דער

מאָסע און דאָס געפייפּעריי פון פּאַליציי־אישע פייפלעך האָט פאַר-
טויבט די אַרומיקע לופט.

פון האָמעל־לומעציע האָט זיך אַרויסגעלאָזט אַ גרופע אָרדענער
מיט רויטע לענטעס אויף די אַרבל און געבילדעט אַ קייט פון הענט
צי האַמעווען דעם צעברויזן עולם. יונגע סקויטן, אין כאַק־אַנצונג,
אין רויטע־שאַלן, צעוויקלט אַרום די העלדזער, זייגען אַקענגעלאָפּן
דעם אָנפאַרנדיקן אויטאָקאר, וואָס האָט זיך קוים־קוים גערירט אויפן
אַספּאַלט, ריטשנדיק מיט זיין סיגנאַל־טרובקע.

בעת דער אויטאָקאר האָט זיך אָפּגעשטעלט, זייגען צוערשט
אויסגעשטיגן צוויי אַלמע נאָנעס, אין שוואַרצע בגדים, מיט שמייפע,
ווייסע, ריפּסענע קראַנעלעך אויסגעלייגט ברייט, פון די העלדזער
ביז צו זייערע באַזילבערטע קעפּ.

די צוויי נאָנעס האָבן זיך אַוועקגעשטעלט ביים אויסגאַנג פון
אויטאָקאר און יעדן דעפּאַרטירטן ביים אַראַפּשטייגן קוים־קוים באַ-
רירט ביים אַקסל, ווי מען באַרירט אַ הייליקן. דערנאָך האָבן זיי אים
איבערגעגעבן די סקויטן, וואָס האָבן דעם אָפּגעראַטעוועטן אַריינגע-
פירט מיט לאַנגזאַמע טריט אין האָמעל־לומעציע. אַנדערע סקויטן
האָבן אים נאָכגעפראָגן דעם „באַנאַזש“, צוזאַמענגעקליבן פון
פראַנקרייכס „אויפנאַם־צענטערן“.

ארום דעם אויטאָקאר האָבן מענטשישע קולות געשאַרעוועט ווי
אַ וואַסערפאַל. יעדער אָפּגעראַטעוועטער קרבן איז דאָ באַטראַכט
געוואָרן פון לויערנדיקע אויגן, באַרירט געוואָרן פון ציטערדיקע
הענט, באַוואָרפן געוואָרן מיט פראַגעס. די מאַסע, ווי איין אויסגע-
בענט, אויפגעצייטערט האַרץ, האָט זיך צוזאַמענגעקנוילט און מיט
אַ צאַפּל זיך אַריינגעקנאַטן אינעם גוף פון יעדן אָפּגעראַטעוועטן.
נעמען פון אומגעקומענע, אַרויסגעזאָגטע מיט אַן אָנגעגליטן אַטעם,
האָבן דאָ געשוועבט אין דער לופט און זייגען, ווי אָפּגעקרישלטע
נעמען פון מצבות, צוגעפאַלן צו אַבלדיקע טריט. דאָ און דאָרט
האָבן זיך אַנטווישטע געווישט די אויגן... מענער זייגען געבליבן שטיין

מיט אויפגעריסענע בליקן און האָבן זיך פאַר צער געבראַכן די הענט. אוימהיימלעכע מחשבות האָבן געדושאַביעט שטיקער מאַרד... די דעפאַרטירמע, צעטומלמע, מיט צעריסענע בליקן, אין לויזע אַנצוגן, מיט אָנגעשוואַלענע קעפּ, וואָס דערמאָנען אין אָנגעבלאָזענע באַלאַנגען, האָבן געקומט, איבעראַשמע און צווייפלדיקע, אין דער מאַסע אַרײַן... אַ פאַרבאַרגענע פּרייד צו זײַן צווישן די לעבעדיקע און אַ שאַרפּער פּחד נישט צו בלייבן עלגט האָט אַרויסגעקוקט פּון זײַערע אויגן... זײַערע ליפּן האָבן זיך צוזאַמענגעצויגן. אײַן מויל-ווינקל האָט געשמיכלט; דאָס צווייטע האָט געוויינט...

אין דעם טראַנספּאָרט פּון די צוריקגעקומענע האָט זיך אויך געפּונען עליאַש ריינהאַרץ. ער האָט אַמאָל געהערט צו דער קאַמעראַ-רײַע אָונט-שרײַבער. בײַמאַג איז ער געווען געצוונגען זיך צו פאַר-נעמען מיט אַ פיזישער אַרבעט און אָונט-צײַט, ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן, האָט ער געשריבן קורצע גאָוועלן, וואָס ער האָט פּון צײַט-צו-צײַט פאַרעפּנטלעכט. עליאַש איז אויסגעשטיגן פּון אויטאָ-קאַר. מיט זײַן לאַנג אויסגעצויגן געבלעך פּנים, מיט די בולט-אַרויסגעשײַמטע קינען, האָט ער אויסגעזען ווי אַ יונגער איוב. אין זײַנע גרויסע שוואַרצע אויגן, ווי אין צוויי אָפּגרונטן, האָבן זיך צו-זאַמען מיט זײַנע אײַגענע לײַדן אויך אָפּגעשפּילט די יסורים פּון יענע, וואָס זײַנען אין די לאַגערן אויסגעאַנגען... אויף זײַן שמערן האָבן זיך דרײַ טיפּע קאַרבן אויסגעלייגט, ווי זײ וואָלטן געווען גע-קריצט אויף מאַרמאָר. זײַן קאָפּ האָר האָט גאָר פאַרמאַגט די „לאַגער-פּריזור“ — אינמיטן אויסגענאָלט און אַרום ווילד באַוואַקסן. בײַ די שלײַפּן זײַנען די האָר זײַנע געווען ווייס, ווי בײַ אַ זקן. מיטן רוקזאַק אויף די פּלייצעס, אנגעלעגט אויף אַ שמעקן האָט עליאַש נאַכגעשלעפט זײַנע פּיס, געשוואַלענע, באַרוועסע, אין אַ פאַר סאַנדאַלן. ער איז שײַנגעבליבן אַן אויפּגעטרייסלעטער. ער האָט אַרײַנגע-קוקט אין דער מאַסע, וואָס איז מיט מאַנענדיקע בליקן באַפּאַלן דעם אויטאָקאַר. יעדעס פּנים האָט בײַ אים אויסגעזען, ווי אַ באַ-וועגלעכער, טריבער פּיזאַזש גאָר אַ מבול... עס האָט אים גענומען

בלענדן פאַר די אויגן... אַ מינוט האָט ער אויפגעהערט זען פנימער.
 ער האָט נאָר געהערט קולות, אויפגעכאַפט ליניעס, פאַרקרוממע
 מענטשלעכע באַוועגונגען. אין דעם מאַסן-בילד האָט ער דערזען דעם
 יידישן חורבן. צעשמערטע היימען. צעריסענע לעבנס. שפּליטערן
 פון גשמות. פאַריתומטע קינדער. אויסגעשמרעקטע הענט און הענט
 לעד. אויגן פון אלמנות, וואָס זוכן נאָך זייערע מענער. דאָס איצטיקע
 בילד נאָכן חורבן האָט עליאַשן מער אויפגעטרייסלט, ווי די טויטן
 סצענעס אין לאַגער. זיינע אויגן האָבן עפעס מאַדנע געגליט, ווי
 זיין אומרו וואָלט זיך נאָך גישט געווען איינגעשמילט אין דער באַ-
 פרייאונג. ער האָט געפילט, ווי ער איז נאָך אַלץ אַ געפאַנגענער.
 אים, עליאַשו, האָבן צוויי סקויטן געפירט געאַרעמט. זיין גאַנג
 איז געווען אַ שווערער, אַ געלאַסענער. זיינע אויגן האָבן ווילד גע-
 צאַפלט. ער האָט אין דער מאַסע אַרומגעזוכט זיין פרוי און קינד
 דער. די סקויטן האָבן אים געפירט אין אַ גלייכער ריכטונג, נאָר
 עליאַש האָט געוואָרפן זיין קאַפּ אויף רעכטס און לינקס און מיט אַן
 אַפגעהאַקטן אַטעם גערופן :

— ר—חל! דינה—לע! יא—קוב!

פרעמדע קולות האָבן אים געענטפערט. אין האַרצן איז אים גע-
 וואָרן הויל...

ער האָט זיין קאַפּ כסדר געהאַלטן אויסגעטרייט צו דער מאַסע,
 ביז די סיר האָט זיך פאַר אים פאַרמאַכט.

אין האַטעל-לומעציע האָט געהערשט אַ גערויש, אַ באַוועגונג, ווי
 אין אַ טומלדיקן, גרויסשטאַמישן וואַקזאַל. דעפאַרמירטע שלייכן זיך
 אַרום, אָנגעשמעלטע לויפן אַהין-און-צוריק. סירן דרייען זיך ווי
 ווינט-מילן. יונגע מיידלעך, מיט ליסטעס אין די הענט, שוועבן אַרום
 מיט צעפלאַמטע באַקן, צעלאַזענע האַר. סקויטן שלעפן וואַלזעס
 און רוקזעק מיט צעשוויבערטע אויפגעקודלעטע משופריגעס. עלטערע
 פרויען, מיט קאַלירטע בלייערס אַריינגעשמאַכן אין געפאַרבטע האַר,
 אין העלע זומער-קליידער, פירן אַרום די צוריקגעקומענע אין פאַר-
 שידענע אַפטיילונגען. עלטערע, עלענאַטע מענער, וואָס מען וואָלט

זיי, לויט זייער חשיבותדיקן אויסזען, גאנץ-לייכט געקענט אָנעמען פאַר געסט פון האַמעל-לומעציאָ, פּאַרן זיך איצער אַרום ווי הכנעה-דיקע דינער. די טעלעפּאָן-אַפּאַראַטן קלינגען כמעט אָן איבערייס. אָפּגעהאַקטע זאַצן אין יידיש הילכן אַרײַן און אַרויס פון די אָנגע-שטאַפטע זאַלן. אַלע שטיגן זײַנען באַלײַגט מיט דױוּאַנען און מיט פּיס, וואָס הױבן זיך אַרויף און לאָזן זיך אַראָפּ.

אין די לאַנגע קאַרדראָן זײַנען אויסגעשטעלט צענדליקער טאַו-לען, גרויס ווי מצבות. אויף די טאַוּלען זײַנען געדיכט אויסגעקלעפט פּאַטאַגראַפּיעס פון פאַרשוונדענע, וואָס ווערן געזוכט דורך די על-פּי-נעס לעבנגעבליבענע. דאָס איז געווען ווי אַ מאַנונג צוריקצוגעבן די קרבות פון גיהנום, וואָס די געכטיקע מאַכט האָט, אנגעהויפט אין בהמה-וואַנגאַנען, געפירט צו פאַרניכטונג. די פיר גרעסטע שמעט פון „טויטע נפשות“ זײַנען דאָ: אוישוויץ, בוכנוואַלד, טרעבלינקע און מאַדאָנעק. זײַערע טאַוּלען זײַנען געדיכט באַלײַגט מיט מענטש-לעכע שאַטנס.

צו די טאַוּלען קומען צו דעפּאַרטירטע מיט געהאַמעוועטע פּרייט. בלײַבן דאָ שטיין פאַרציטערטע ווי פאַר אַן אָפּן קבר. פון די טאַוּלען שמײכלען אַראָפּ ליכטיקע אויגן פון יונגע בחורים, יונגע רײַצנדיקע מיידלעך, וועמענס בלאַנקנדיקע צײַנער שניידן זיך אַרײַן, ווי אַ שטאַלענער קאַם, אין האַרצן פון די צוקוקער. עלטערע און יונגע יידישע מאַמעס — קוקן אַראָפּ מיט אָפּענע צופרידענע אויגן פון אַ רואיקער צײַט, ווען זיי האָבן אפילו גישט געאַנט, אַז עפעס ענלעכעס וועט פאַרקומען אויף דער וועלט. יונגע און אַלטע טאַמעס, וואָס האָבן אָפּגעהאַרעוועט אַלע זײַערע יאָרן, כּדי עפעס צו דערגרייכן... קינדער מיט די ערשטע אויפגעקעמטע שרונטן, מיט אַ שטאַלצער מינע אויפן פּנימל, וואָס מען האָט זיי שוין אַרײַנגע-פירט אין דער וועלט פון דערוואַקסענע... יונגיששקע עופהלעך, מיט דער מאַמעס מילך אויף די ליפן, אויסגעלײַגטע אויף אַ ווייס פּומער-פעכל מיטן ערשטן אָפּגעלײַגטן לאָק אויפן שמערן. ביי די קינדערס קעפלעך — אַ פאַר ציטערנדיקע מאַמישע הענט...

אָרום די טאָולען הערט מען שטימען :

— אָט איז מיין מאָן! אפשר דערקענט אים ווער?...?

— מיין פרוי! אפשר ערגעץ ווו באַמערקט?...?

— מיין זון! קיינער נישט?...?

— מיין טאָכטער! וועלך זי שוין נישט זען?...?

— וואָס האָט מען געמאָן מיט מיינע שוואַלבען?

די צוריקגעקומענע קוקן זיך אין די אויגן אַרײַן מיט אַן אויס-
דרוק ווי זײ וואָלטן געשראַכט, אַז אַ האָר האָט געפעלט, מען זאָל
זיך אויף זײ אויך פרעגן און נישט באַקומען קײן ענטפּער...

*

דער סאַלאָן, וואָס איז איצטער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ
וואַרטע-זאַל פאַר די לעבנגעבליבענע, איז איבערפולט. די ווענט, באַ-
שלאָגן מיט אַ רוים-געבלימלטן סאַטין, זעען ערטערווייז אויס ווי קאָ-
לירטע קישלעך, אויף וועלכע מידע קעפּ הענגען אויסגעסדרמע
אין אַ גלייכער ליניע, ווי מאַסקעס פון סקעלעטן. די גרויסע קאַנדע-
לאַברעס, מיט די לאַנגע שמאַלע פּריזמע-גלעזער, וואָס וואַרפן פון
זיך אַרויס דעם אָפּשיין פון גליענדיקע, פאַרביקע פּערל, לאָזן זיך
אַראָפּ פון די געוועלכטע סופּיטן, אָנגעצוגדענע אין שייגעס העלן
טאָג. אין די ווייך-געבעטע פּליושענע פּאַמעלן זיצט אַ טײל פון די
אָפּגעראַטעוועטע און דרימלט. אַנדערע פאַרשרײַבן זיך אַררעסן פון
משפּחה און באַקאַנטע, מיט אַ ציטער צי זײ זײנען דאָ... די גרויסע
ווענעציאַנישע פענצטער זײנען ברייט צעעפנט צום רושיקן בולוואַר.
אַ לײכט מחיהדיק ווינטל שפּילט זיך מיט די קרעמקאַליריקע גאַר-
דינען און מיט די פאַלדן פון די באַרדאָ טאַפּלט-פאַרהאַנגען, אײנגע-
קלאַמערטע אין באַגלידעטע רינגען. עס קומען נאָכאַנאַנד צו אין
וואַרטע-זאַל אויסגעמאַרעטע מענער און פרויען. די וואָס האָבן
נישט מער קײן זײַן-פּלאַץ לאָזן זיך אַראָפּ אויפן באַדן. אין דער
פאַרקעט דאָ, איבערגעצויגן מיט אַ פאַרבנרייכן פּערסישן דיװאַן.

איז פאר זיי לגבי די נאצישע לאגער-געלענערס, ממש א דערקווי-
קונג.

אָבער נאָך מער אַנטשפּאַנגונג ווי דער וואַרטע-זאַל, איז פאַר די צוריקגעקומענע דער קאַפע-סאַלאַן. יונגע, שיינע פּאַלקס-מיידלעך, מיט ווייסע געשפיצלעטע „קוראַנקעס“ אויף די קעפּ, אין קורציגקע ווייסע שירצלעך, ביז נאָך דער טאַליע, טענצלען אַרום מיט ריטמישע טריט איבערן סאַלאַן. מיט אַ זיס שמייכלעך אויף די ליפּן סער-ווירן זיי מיי אָדער קאַפע אין געבלימלעטע כינעזישע טאַסן און נאַשוואַרג אויף קליינטיקע באַזילבערטע טאַצן. די מיידלעך דאָ, וואָס האָבן זיך פּרייַוויליק צוגעשטעלט צו סערווירן די געליטענע, בעטן זיך ממש איין, אַז מען זאָל נאָך עפעס באַשטעלן. זייער צאַרטע באַהאַנדלונג, נאָך אַזויפיל אכזריות, הייטערט אויף די אויסגעפייניקטע:

- שאַרף, האַק אַריין פאַר דער גאַנצער צייט.
- ס'שמעקט מיר שוין נישט קיין זיסקייט.
- מענדל, ביי דער וויפלמער פאַרציע האַלסטו שוין?
- כ'צויל נישט. די טשאַסטעס גליטשן זיך ממש ווי פילן.
- מאַדמואַזעל סאַרז, באַשטעלט נאָך עפעס! איך פונדיר אייך.

— מיט עטלעכע חדשים צוריק ווען איר וואָלט מיר עפעס אַדורכגעגעבן דורך די דראַמטן, וואָלט איר עפעס באַוווּזן...

- מאַדאַם ראַשעל, ווי זעט אויס אייער אַפעטיט?
- ווי נאָך אַן אַפּעראַציע אויפן מאַגן.
- עס באַוווּזט זיך אַן אַנגעשטעלטער, וואָס בעט איבער די געסט צו פאַרלאָזן דעם סאַלאַן, כדי אויפצונעמען די פּריש-געקומענע. אין דעם זאַל, וווּ מען טיילט אויס שפייז-קאַרטן און קבלת-פנים-געלט, שטייען עטלעכע רייען דעפּאַרטמענט, וואָס ווערן איינציק-ווייז אויפגענומען פון אַ גרעסערע צאַל אנגעשטעלטע, מענער און פרויען. די אנגעשטעלטע פאַרנייגן זיך הכנעהדיק פאַר יעדן צוגע-

קומענעם צו דער באַריערע, ווי זיי וואָלטן אויפגענומען די רייכסמע
נעסט, געקומענע פון גליקלעכסטן לאַנד אין דער וועלט.

בעת עליאַש האָט זיך באַוויזן ביים איינגאַנג, אונטערהינקענדיק
אויפן שמעקן, האָט אים אַ באַצאָמער באַמערקט און געהייסן אַ
דורכלאָזן.

— מענטשן האָבן שכל דאָ אַריינצוקומען מיט אַ שמעקן. איר
וועל מיר אויך מאַרגן שאַפן אַ שמעקן. — האָט איינער אַ ברום
געטאן.

— מענסט אים מקנא=זיין. דו זעסט דאָך, אַז ער האָט צוויי
פּיס ווי די פּויקן.

עליאַש איז געשטאַנען אָנגעלענט אין דער באַריערע און זיך
אַרומגעקוקט. דער טיק=טאַק פון די שרייב=מאַשינקעס האָט אים
גערוישט אין די אויערן. ער האָט אויפגעכאַפט רייד.

— מאַדראַם, אייער ראַדיאָסקאָפּיע באַווייזט, אַז אייערע לונגען
זיינען אָנגעגריפן, איר באַקומט אַ צעטל אויף מילך.

— מ'סיע, דאָס צעטל איז אויף צוויי טעג וווי=רעכט אין האַ=
טעל=לומעציע.

עליאַש האָט זיך פאַרטראַכט.

„פאַר דריי יאָר לאַנגער=לעבן — צוויי גוטע טעג. און די וואָס
האַבן שוין מער נישט קיין היימען?“

— אייער רעפּאַטריאַציע=קאַרטע. — האָט דער באַצאָמער גע=
בעטן ביי עליאַשן.

— מ'סיע, איר האָט נאָך צו באַקומען אַן אַנצוג אויפן ערשטן
שמאַק און אַ פּאַר שיר אויפן צווייטן שמאַק. וועט באַקומט איר
אין ערשטן זאַל רעכטס. מאַכאַק — ביים אויסגאַנג. איר באַקומט
אַ טאַפּלמע ראַציע ברויט. דאָ האָט איר טיקעטן פאַרן רעסטאָראַן.
— אַ דאַנק, מ'סיע.

— שרייבט אונטער! דאָס איז פאַר דער פרעמיע פון די זיבן
טויזנט פינף הונדערט פּראַנק, וואָס יעדערער פון אייד באַקומט.

*

איידער נאך די מיטאג-שעה האָט אויסגעשלאָגן, איז שוין דער רעסטאָראַן-זאַל געווען געדיכט באַזעצט.

עליאַש האָט זיך קוים דערשלאָגן צו באַקומען אַ פּלאַץ.

פאַרן רעסטאָראַן-איינגאַנג זיינען געשטאַנען צענדליקער דעפּאָרט-מירטע און זיך אָנגעמאַסטן די באַקומענע אַנצוגן, זיך געמאַכט וויצן, געלאַכט הויך אויפן קול. אַנדערע האָבן זיך געמוישט מיט די שיר. מיידלעך האָבן זיך געוויזן די באַקומענע מלבושים.

די קאָרדיראַרן זיינען געווען שוואַרץ פון ציגאַרעטן-רויך. די ניי-אימיגראַנטן, בחורים און מיידלעך, האָבן גערעדט אויף שמום-לשון מיט די אויפזעער פון רעסטאָראַן. אַ טייל, וואַרטנדיק פאַרן איינגאַנג, האָט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד ווי אין אַ וואַקזאַל. אַ יינגל איז געקומען אָנצולויפן מיט אַ צעפּלאַמט פנים און דערציילט, אַז דאָ איז לומעציע טאַקע איז פאַראַן אַ יידישע ביוראָ, וואָס פאַר-זאָרגט מיט כל-טוב נאָכן אַרויסגיין פון דאַגען. דערהערנדיק די ידיעה איז געוואָרן אַ געלויף. דאָס נייעס איז איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל, האָט זיך אַריינגעטראַגן אין רעסטאָראַן-זאַל. טייל האָבן גלייך פאַרלאָזט די פּלעצער און זיינען אַוועק אין דער יידישער ביוראָ. אַנדערע ווידער האָבן אויסגענוצט די געלעגנהייט און פאַר-נומען אַ פרייען פּלאַץ.

דער גרויסער רעסטאָראַן-זאַל איז געווען געדיכט באַשטעלט מיט טישן, אַז ס'איז קוים איבערגעבליבן שמאַלע, געשלענגלעטע דורכגענג פאַר די קעלנער. די טישן זיינען געווען געדעקט מיט ווייסע טישטעכער, באַשטעלט מיט לעבעדיקע בלומען, מיט קאַראַפּ-קעס וואַסער, מיט פיינע געשליפענע גלעזער אויף הויכע פיסלעך, מיט שטויסן געבלימלעטע טעלער פון רייכע הייזער. זילבערנע גאַפּל-מעסער זיינען מיט אַ סימעטרישער פינקטלעכקייט געלעגן פאַר יעדן גאַסט. די קעלנער, אין קורציגקע, שוואַרצע פּראַקטאָוע זשאַקעטלעך, מיט ווייסע סערוועטן אין די הענט האָבן אַרומגעשפּאַנט איבערן

זאל. זיי האָבן אויפגעשטעלט אויף יעדן טיש גרין=ווייסע קיישלעך ברויט. די נאַקעטע פרויען=הענט מיט טאַטואירטע לאַגער=נומערן, וואָס האָבן זיך צופעליק אויסגעלייגט אויפן טיש, האָבן גישט האַר=מאַגירט מיט דעם רייכן סערוויס.

דער בופעט, אינדערזייט ביים קיכן=לופטשיקל, איז געווען אויס=געצירט מיט די שענסטע פרוכטן, וואָס פראַנקרייך האָט נאָר צו יענער צייט פאַרמאָגט.

אויסער די קעלנער, האָבן איבערן זאל אַרומגעפלאַטערט יונגע מיידלעך, ווי פאַרביקע שמעטערלינגען, מיט אויפגעפוישטע אַרבל, וואָס האָבן זיך געהויבן ווי פלינגל. ביי דעם טיש האָבן די מיידלעך איבערגעלאָזט אַ קלאַנג, ביי יענעם טיש — אַ וואָרט. ביי דעם טיש — אַ שמייכל, ביי יענעם טיש — אַ געלעכטערל.

די אויגן פון די דעפאָרטירטע מענער האָבן זיך אויף זיי אָפגע=שמעלט. באַטראַכט זייערע זומערדיקע, לופטיקע קליידלעך, אויפגע=פעכערט איבער פייז=געשניצטע פיס און עפעס האָט זיך געוועקט אין יעדנס האַרץ אַ פאַרנעסן האַלב=אָפגעטויט געפיל...

באַלד האָבן די קעלנער אָנגעהויבן צו סערווירן די פאַרשפייז. צווישן די דעפאָרטירטע איז געוואָרן אַ באַוועגונג. דער זאל איז געוואָרן רושיקער. די ליידיקע גלעזער זייגען אָנגעפולט געוואָרן מיט רויטן וויין. געצייילטע האָבן געהויבן די גלעזער און זיך געווננטישן אַ היימישן לחיים. אַנדערע האָבן געטרונקען דעם וויין שוויינגדיקע... די מיידלעך האָבן אַרומגעטענצלט ביי די טישן. אומעטום אויס=געזונגען :

— מיט אַ גוטן אָפעטיט !

ביי יעדן טיש האָבן זיך אַוועקגעשמעלט עטלעכע מיידלעך. זיי האָבן זיך אַנטשולדיקט, וואָס דער וויין איז באַגרענעצט. ווי לעבע=דיקע שפייז=קארטן האָבן זיי אויסגערעכנט די גוטע מאכלים, וואָס קומען אונטער. האָט ווער געגעסן לאַנגזאַם און פאַרטראַכט, האָבן זיי אים שוין גישט אָפגעלאָזט פון אויג. אַ ליבלעכע האַנט האָט

שוין נעגלעט זיין אָנגעווייטיקטן קאַפּ. זיי האָבן אין אים אַרײַנגע-
קוקט, ווי מען קוקט אַרײַן אין אַ קינד.

אַ טיף גערירטער האָט עליאַש באַטראַכט דאָס בילד. ער איז
געבליבן זיצן אַ פאַרמוהטער מיטן גאַפּל-מעסער אין האַנט. אַ מיידל
האַט דאָס באַמערקט און האָט זיך גלייך צו אים דערנענטערט.
גראַד אין דער רגע האָט זיך עליאַשן עפעס אַ מיט-געטאַן אין
קאַפּ.

ער האָט עפעס יאָ און נישט געזען, אַז דאָס מיידל, וואָס האָט
זיך ביי אים אַוועקגעשטעלט איז אַ שלאַנקע, מיט פייערדיק-רויטע
האַר און אירע גרויסע, קאַשטאַנענקאַליריקע-אויגן קוקן אויף אים,
מיטפילגריקע.

— פאַרביטערט ?

— כ'ווייס אַליין נישט וואָס מיט מיר איז...

— איר מיינט, אַז די וואָס זייגען דאָ געבליבן האָבן גאָרנישט
געלייט ? מיין פאַטער איז אַוועקגעשלאַפּט געוואָרן קיין דייטשלאַנד
אויף אַרבעט, זעען מיר אים נאָך ביז היינט נישט צוריק. און מיינס
אַ ברודער איז געפאַלן מיט געווער אין האַנט, ביים באַפרייען פאַריו.
אַ סך וועלן אייד האָבן צו דערציילן, וואָס דאָ איז אַלץ פאַרגעקומען.
עליאַש האָט געקוקט, אַ שווייגנדיקער, אויף דעם מיידלס דינע,
סענסועלע ליפּן און האָט עפעס נאָכגעטראַכט...

— מאַדמואַזעל מישליו, מאַדמואַזעל מישליו ! — האָט די פרוי
ביים בופעט זי גערופן.

דאָס מיידל האָט איילגנדיק אַרויסגעזאָגט אַ „פאַרדאָן“ און איז
אַוועק צום בופעט.

— מישליו איז איר נאָמען — האָט עליאַש איר נאָכגעקוקט...

— זיי נישט אַזוי צעמישט ! — האָט עליאַשעם שכן אים אַ
שטויס געטאַן. — מ'וועט דיר נאָך אויפעסן דיין ביפטעק און וועסט
אפילו נישט באַמערקן...

צום טיש האָט זיך דערנענטערט, אַ מיטליאַריקע פרוי, מיט אַ גרויסע פּאָטאַגראַפיע אין האַנט.

— אַנטשולדיקט וואָס איך שמער אייך. אפשר האָט ווער פון אייך געטראָפן מיין זון? — האָט די פרוי געוויזן די פּאָטאַגראַפיע, און זיך געווישט די אויגן. זי איז געבליבן שטיין אַ פאַרקלעמטע, ווי ס'וואַלט איר אויסגעפעלט לופט צום אַטעמען. זי האָט מיט אַ צאַפּלדיקן בליק נאָכגעקוקט די פּאָטאַגראַפיע, וואָס גייט פון האַנט צו האַנט. האָט ווער נאָכגעטראַכט, האָט זיך אַ שטראַל פון האַפּע-נונג באַוויזן אין אירע אויגן. האָט ווער געצויגן מיט די אַקסלען. האָט דער שטראַל אין אירע אויגן זיך גענומען לעשן.

מיט ציטערדיקע הענט האָט די פרוי צוריקגענומען די פּאָטאַגראַפיע. איבערגעווישט דעם גלאַנץ מיט אַ ווייס טיכעלע און צוגע-גאַנגען צו אַ צווייטן טיש זיך נאָכברענגן.

*

ערשט נאָכן אָונט-ברויט איז עליאַש פאַרטיק געוואָרן מיט די פאַרמאַליטעטן און מיטן אָפּגעמען די זאַכן, וואָס זיינען אים גע-קומען.

אין האַטעל-לוטעציע זיינען אַלע צימערן שוין געווען פאַרנומען. עליאַשן האָבן צוויי סקוויטן איבערגעפירט אין אַ האַטעל פון אַ שכנותדיקער נאָם. די סקוויטן האָבן מיט צופרידנקייט געטראָגן זיין „באַנאַזש“ און עליאַש האָט זיך זיי נאָכגעשלעפט, אַ הינקענדיקער. אין האַטעל האָט זיך געטומלט, ווי אין אַ קאָזאַרמע פאַרן שלאָפן גיין. אַ סקוויט האָט אין ביוראָ דערלאָנגט דעם צעמל פון לוטעציע. אַ האַטעל-דינער אין אַ רויטן שפּאַנצער האָט זיי אַרויפגעפירט אויפן פּערטן שמאַק און געעפנט אַ טיר פון אַ צימער.

איינער פון די סקוויטן האָט אַראָפּגעאַקסלט עליאַשעס רוקזאַק און אים פאַרשמעקט אין אַ ווינקל; דער צווייטער האָט אַוועקגע-שמעלט זיינע וואַלזעס אַזוי האַסטיק, אַז דער אָפהילך האָט איבער-געוועקט אַ שלאָפנדיקן מענטש.

עליאש האָט זיך שווער אַראָפּגעלאָזט אין טיפּן פּאַטעל. זיין קאַפּ, וואָס האָט אים שטאַרק גערוישט, האָט ער אָנגעלעגט אויפן שמעקן.

בעת די סקוימן זיינען אַוועק, האָט ער זיך אַקאָרשט דערמאנט, אַז פאַר צעטומלעניש האָט ער זיי נישט אָפּגעדאַנקט פאַרן שלעפּן זיין באַגאַזש.

— צוויי מאָן אין איין בעט? — האָט דער פאַרשלאָפּענער ייד זיך אויפגעזעצט און אָנגעקוקט עליאַשן.

עליאַש האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ, באַטראַכט דעם ייד אין ווייסן, ברייטן נאַכט־העמד, מיטן אָפּגעגאַלטן קאַרק, מיט אָנגעשוואַקע לענע קישעלעך אונטער די אויגן.

— נו, איז וואָס, אַז צוויי מאָן אין איין בעט? — האָט עליאַש מיר געזאָגט — ווי לאַנג וועלן מיר דאָ דען וווינען? צוויי נעכט, גלויב איר. וועסטו מיט מיר קענען אויסהאַלטן.

— יאָ. — האָט דער ייד זיך אָנגעהויבן קראַצן, ווי אויס געוויינט הייט.

„ער איז נאָך מיטן לייב און לעבן אין לאַגער. און ווער ווייסט ווי לאַנג מיר וועלן נאָך דאַרמין זיין?“ — האָט עליאַש געטראַכט.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט איבערן צימער. די דיוואַנען, דער גרויסער גאַלד־געראַמטער שפיגל איבערן קאַמין, די אַלטמאַדישע טאַפּעטן אויף די ווענט, די שפיגל־שאַנק פון פיינסטן האַלץ, דאָס אַלץ האָט אים טרויעריק געמאַכט...

— זאָג נאָר! — האָט דער ייד אין בעט אויסגערופן — דער־לאַנג מיר דאָס שאַכטעלע הייל־זאַלב! עס שטייט דאָ אויפן קאַמין. וואָס קוקסטו אַזוי ווי אַ גולם? זיי האַבן, זע איר, משרד געווען דיינע געשוואַלענע פיס מיט מיינע ראַנעס. ווער ס'ווייל יידן וויי טאָן, זאָל שפירן מיינע יסורים.

דער ייד איז אַרויס פון בעט, אַראָפּגעלאָזט די פיס אויף דער ווייס־געלעך פּוטער־פעל, אויפגעבונדן זיך די באַגראַזשן, גענומען

די הייל-זאלב פון עליאשס האַנט און מיט די פינגער אין דער לופטן זיך איינגעשמירט זיינע ווונדן.

עליאש האָט זיך צוריקגעזעצט אין פאַמעל אַרײַן. ער האָט זיך צוגעקוקט ווי אומגעלומפערט דער ייד וויקלט די באַנדאָזשן אַרום זיינע פיס. ער האָט געטראַכט, אַז די ווונדן, וואָס זיינען אַ פועל-יוצא פון אַ ברודיק, פאַרהושכט לעבן, האָבן אויך לייכט געקענט זיין זיינע. דעם יידס פאַרקרומט פנים האָט אים נישט געלאָזט איינ-זיצן. עליאש האָט זיך ווידער אויפגעכאַפט, געמאַכט דריי לעכער מיטן שמעקן אין ווייכן דיוואַן און אַנידערגעקניט ביים יידס פיס. — לאָז מײַד, איד וועל עס בעסער מאַכן.

— נאָ ביגד מײַד צו, וועל איד קענען צומאַכן די אויגן! ...

די הייל-זאלב האָט פאַרשפרייט איבערן צימער אַ שטיקנדיקן שוועבל-ריח. עליאשן האָט דער ריח געקרעלט אין דער קעל. ער האָט גלייך פאַרמאַכט דאָס שאַכטעלע. דער ייד האָט זיך צעהוסט מיט היילע לונגען.

עליאש האָט זיך אַ הייב געמאַן און איז צו צום פענצטער. ער האָט גערווען אויפגערוקט די טוילענע פאַרהאַנג. באַמערקנדיק אַ באַלקאָן, האָט ער זיך אַ דערפרייטער אַרויסגעכאַפט. די פרישע לופט האָט אים דערקוויט. ער האָט גענומען ניסן, איינמאַל און נאָכאַמאַל. ביים דריטן מאַל איז אים דער נאָס קאַליע געוואָרן. אַן אויפגעפרישטער האָט עליאש גענומען באַטראַכטן דאָס בילד, וואָס מאַלט זיך אין גאַס. די קאַפע-טעראַסעס זיינען געווען געדיכט באַ-זעצט. יונגע פאַרלער, שפאַצירנדיקע און זיצנדיקע, האָבן זיך ווי תמיד געקושט אין די גאַסן. אויטאָמאָבילן מיט גליקלעכע מענשטן אינעווייניק, האָבן זיך גערעדלט איבערן גלאַנציקן אַספאַלט. אַ בלו-מען-פאַרקויפערין מיט אַ וויאָלעטקע אין האַנט האָט זיך הכנהדיק פאַרניינט פאַר יעדן פאַרל. די געביידעס מיט די אַלטמאַדישע טו-רעמלער שטייען אומבאַשעדיקטע, ווי אויף דער וועלט וואָלט נאָר-נישט פאַרגעקומען. אַ רויטלעך אָונט-ליכט פאַלט דאָ אויף אַ שטיק מויער און דאַרפן אויף אַ שויב.

פון א קעגנאיבערדיק אָפן פענצטער גיסן זיך אַרויס טענער פון מוזיק. אַ ראַדיאָ שפּילט פאַר אַ פּאַמיליע אַרום אַ רייך-סערווירטן טיש. אין די נאַקטע טעלער שפּילט זיך דערווייל אַ גאַלדענער אָפּ-שיין פון זשיראַנדאַל.

די מוזיק רודערט אויף עליאַשן... ער טראַכט, אַז שוין דריי יאָר ווי ער האָט נישט געהערט קיין מוזיק און אים ווערט נוט און פייג-לעד צוזאַמען...

אַריינקוקנדיק אין דעם פּראַנצוויווּשן „ענטפּיערער“, דערמאַנט זיך עליאַש, מיט אַ ציטער אין האַרצן, אַז ער האָט אויך אַמאָל געפירט אַ פּאַמיליע-לעבן... אַ געדאַנק נעמט אים עקבערן אין מוח :

„ווער ווייסט?...“

ער גייט צוריק אַריין אין צימער מיט אַ געמיט שווערער ווי זיין גוף... צוגעווינגט צו לעבן אין פינצטערניש, פאַלט אים גאָר-נישט איין, אַז אין דעם צימער איז פאַראַן ליכט. ער נעמט זיך אויסטאָן אין דער האַלב-טונקלקייט.

ער ציט זיינע מלבושים פון זיך אַראָפּ שטילערהיים, גישט איבערצוועקן זיין ליירנדיקן שכן. נאָר פּלוצלונג, קוקנדיק צום בעט, באַמערקט ער, ווי זיין ביי-שלעפּער זיצט אַן אומבאַוועגלעכער, מיטן קאָפּ אָנגעלענט אין דער וואַנט, קוקט מיט שאַרפע אויגן אין דער טונקלקייט אַריין און טראַכט...

— דו שלאָפּסט נאָכנישט? — האָט עליאַש געפרעגט.

דער אומבאַוועגלעכער מענטש האָט זיך אַ ריר געמאַן :

— צוויי זאַכן לאָזן מיר נישט שלאָפּן — האָט אַ געבראַכן קול זיך געהערט אין צימער — די ראַנעס ברענגען מיר ווי פייער. און נאָך אַ זאך ברענט מיר אויפן האַרצן. פאַרוואָס זייגען מיר נישט גלייך, פאַר אַלעמען, געגאַנגען זען, צי מיר האָבן נאָך היימען, ווייבער און קינדער?

עליאַשן איז אַ סאַנדאַל אַרויסגעפאַלן פון דער האַנט...

.2

דער ראָזלעד=בלויער פרימאָרגן איז נאָך געווען פייכט פון טוי, ווען עליאַש האָט זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף. די איבערגעבליבענע נאַכט=שטילקייט האָט נאָך באַהערשט די שטאַט. בלויז געצוויששע=רייען פון פייגל האָבן זיך געהערט אין דער לופט. אויף די אָפגע=ליידיקסע בולוואָרן האָבן לייכט=צעוויגמע ביימער קוים=קוים גע=רוישט. פון הינטער פאַרמאַכטע טויערן האָבן זיך היימלאָזע שלע=פער אַרויסגערוקט און זיך גענומען אַריינגשלייכן אינעם ניי=געבוי=רענעם טאָג אַריין. זיי האָבן זיך אַוועקגעשטעלט ביי די קעסלען מיסט און גענומען נישטערן. זיי האָבן נישט באַמערקט די פרי=מאָרגנדיקע נאַטור=רייכקייט. זיי האָבן נאָך געפילט די וואַרעמקייט פון די ערשמע שטראַלן, וואָס פאַלן אַזוי שפעדיק און דערגרייכן אפילו צו די, וואָס ליגן אויפן אָפגרוגט פון לעבן.

נאָך אַ נאַכט פול מיט קאַשמאַרן איז עליאַש אויפגעשטאַנען מיט אַ שטאַרקן קאַפ=ווייטיק.

ער איז געבליבן זיצן אויפן ראַנד פון בעט מיט פאַרמאַכטע אויגן. דער קאַפ איז אים געווען שווער, נאָך צוריקצופאַלן. ערנעץ אין אַ מוסקול, הינטערן לינקן אָרעם, האָט אים אַ נערוו אַרומגע=צאפלט, אַרויף, אַראָפ, אַהין, אַהער, ווי אַ לעבעדיק באַשעפעניש וואָלט אים דאָרט אַרומגעפלאַמערט.

אין אַ וויילע אַרום האָט ער זיך שוין געפונען אין גאַס. אַ פייגל=לעד געפיל האָט אים גענאָגט...

אין דער שטילקייט האָט ער נאַכאַמאָל דערהערט דעם פאַרווורף, וואָס זיין ביישעפער האָט אים געכמט נעמאַכט פאַרן שלאָפן=גיין. נאָך איצטער האָבן זיין שכנס ווערטער אים גערוישט אין די אויערן.

„יאָ. ער איז גערעכט. כ'האַב טאַקע געדאַרפט אַהיימקריכן אויף אַלע פיר, זען, צי כ'האַב נאָך וועמען אויף דער וועלט...“ זיין שמעקן האָט זיך אין עפעס פאַרפלאַגמערט.

— פאָרזיכטיק! — האָט ער דערהערט אַ מענער-קול און זיך אָפּגעשטעלט.

ביי אַן אָפּגעשטעלטן קאַנאַל-דעק איז געשטאַנען אַ פעסט-געבוימער, ווישפּנימדיקער קאַנאַליזאַציע-אַרבעטער אין אַ פּאָר הויכע שטיוול, האַלטנדיק אין האַנט אַ מעטאַלענע לאַמפּ, פון וועלכער עס האָט גע-שלאָגן אַ פּלעמל, ווי אַ קלינגל פון אַן אויסגעבויגן מעסערל :

— פון אַ לאַגער?

— פון אַ לאַגער, מ'סיע.

— אזוי הייסט עס זעט אויס אַ מענטש, וואָס גייט אַרויס פון זייערע הענט. — האָט זיך דער קאַנאַליזאַציע-אַרבעטער אַראָפּגע-נומען דאָס הימל פאַר עליאַשן.

ער איז געבליבן שטיין אַ פאַרשטוממטער און באַטראַכט עליאַשן, ווי ער וואָלט גאָרנישט געקענט אָפּרייסן די אויגן פון אים.

— די וויש-לייט... — האָט ער געקריצט מיט די ציין.

— ווי שפעט איז? — האָט עליאַש אומגעדולדיק געפרעגט. — אַ, ביז צו דער ערשטער מעטראָ האָט איר נאָך אַ קאַרנע שעה. — האָט דער קאַנאַליזאַציע-אַרבעטער זיך אַראָפּגעלאָזט מיט די שמיגעלעך אין קאַנאַל אַרײַן.

עליאַש האָט געדאַנקט און איז ווייטער גענאַנען. אַ רגע האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז די פרישע פרימאָרגן-לוּפּט און דאָס מחיה-דיקע ווינטל ציען פון אים אַרויס דעם קאַפּ-ווייטיק. און אַ רגע האָט ער געפילט, ווי דער ווייטיק ווערט שטאַרקער. ער האָט זיך אזוי אַלץ-מער דערווייטערט פון זיין האַטעל, אַליין נישט וויסנדיק ווהן ער גייט.

צוקומענדיק צום גערמנרל, קעגנאיבער דעם האַטעל-לוּמעציא, איז ער אַרײַן און זיך אוועקגעזעצט אויף אַ באַנק. דאָס גערמנרל איז געווען באַוואָרפן מיט שטיקער צעפליקטע צייטונגען, וואָס האָבן זיך לויטן אַמעס פון ווינט אַמאָל געדרייט אויף רעכטס; אַמאָל אויף לינקס. אינעם גראָז — שאַלעכץ פון ציבעלעס און פאַרדאַרטע שמי-

קער ברויט. א מחנה פייגעלעך האָבן פון דעם פארדארטן ברויט אַרויסגעדזשאָבעט קרישקעס.

ביי עליאַשס אַרײַנקומען אין גערטנדל האָבן זיך די פייגעלעך אויפגעהויבן פון גראָזיקן באָדן. און בשעת ער האָט זיך אַוועקגעזעצט האָבן זיי זיך צוריק אַראָפּגעלאָזט. אויפן זאַמדיקן סטעזשקעלע האָבן זיך געוואָלגערט שטריקלעך פון פעקלעך. הינטער אַ באַנק האָט ער באַמערקט אַ פאַרגעסן גלאָז. הינטער אַ צווייטער באַנק — אַ פאַרגעסן ווייס קריגעלע.

אויסלייגנדיק זיך אויף דער באַנק, האָט עליאַש מיטאַמאָל דערזען, ווי אַ ווייס לעדערן האַנט-בייטעלע וויגט זיך אויפן אָנלען. ער האָט זיך אַ האַסטיקן הויב געטאָן. אַראָפּגענומען דאָס קינדערישע האַנט-בייטעלע און עס גענומען גלעטן... ער האָט באַהויבט דאָס מאַטע לעדער און עס גענומען איבערפּוצן, ווי דאָס וואָלט געווען דאָס האַנט-בייטעלע פון זיין טעכטערל.

אַ נאָגענדיקע בענקשאַפט האָט אים אַרומגענומען... די שטילע נאָך נישט באַלעכטע שטאַט איז אים צו ענג געוואָרן. ער האָט גענומען אַרומשפּאַנען אין גערטנדל. דערזען אַ קליין פּלומפּל, האָט ער זיך איינגעבויגן און אַרומגעוואָשן. ער האָט זיך דערמאַנט, אַז אין האַטעל איז ער אַ היפשע וויילע אָפּגעשטאַנען ביים ווייסן וואַש-בעקן, האָט באַרירט דעם קראַץ און אים נישט אויפגעדרײַט, ווייל ער האָט מסתמאָ אין דער מינוט געטראַכט פון עפעס אַנדערש... דערנאָך האָט ער אין גערטנדל באַמערקט ווי אַן אָפּגעריסן שטיקל פון אַ יידישער צײַטונג דרייט זיך אין ווינט. ער האָט אויפֿגעהויבן דאָס שטיקל צײַטונג.

„ווי קען דאָס זײַן? גײט דען שוין אין פאַרזײ אַרױס אַ יידישע צײַטונג?“

ער האָט איבערגעלייענט: „דאָס יידישע לעבן נאָכן גרויזאַמען חורבן...“

קוקנדיק אַזוי פאַרטראַכט אויף די יידישע אותיות, זײנען אים געקומען אויפן געדאַנק זײנע מאַנוסקריפּטן, וואָס זײַן פּרוי האָט

פארברענט, ריכטענדיק זיך אויף א רעוויזיע פון דער „געשטאפּאָ“.
 ער האָט איצטער דערפילט דעם אינערלעכן געראַנגל, וואָס זיין פרוי
 האָט אַדורכגעמאַכט, איידער זי האָט מיט אירע הענט פאַרוואַנדלט
 אין אַש זיין צעניאָריקע ליטעראַרישע אַרבעט.

ער זעצט זיך ווידער אַוועק אויף דער באַנק און בילדער פון אַ
 פאַרנאַנען שטיק לעבן גייען אויף פאַר זיינע אויגן: אַן אַרעמע
 אַרבעטער=היים... זיין איינגעהאַרבעטער פאַטער זיצט ביים היטל=
 מאַכער=מאַשינדל. אויפן קאַפּ — אַ נאַס טיכל, געווייקט אין עסיק.
 אַפגעליטן האָט ער זיין גאַנץ לעבן אויף דער „שווערער=קרענק“.
 אַ ליאָדע מינוט — אַוועקגעפאַלן אויף דער פאַדלאַגע מיט פאַר=
 גלייזמע אויגן, מיט אַ שוים אויף די ליפּן זיך געוואָרפן ווי אַ פיש...
 די מאַמע זיינע, אַ הויכע דאַרע פרוי, אַ פנים — איין שטיק זאָרג,
 שטייט און פאַרשטעלט זיין פאַטער, אַז די קינדער זאָלן זיך נישט
 צוקוקן... פרייטיק צוגאַכטס. דאָס געלעכערטע טישטעד לאָזט אַרויס=
 קוקן שטיקער נאַקעמן טיש. אין די צוויי מעשענע לייכטערלעך, אַפּ=
 געפוצטע מיט זאַמד, ברענען זיך צוויי דינע, גראַשנדיקע ליכטלעך.
 דער שבת איז אַ מילכיקער. קידוש האָט דער פאַטער געמאַכט אי=
 בערן ברויט. אָבער ער זינגט זמירות: „בשר ודגים וכל מטעמים“,
 נישט וויסנדיק דעם טייטש. דעם אַרעמען טיש רינגלען אַרום זעקס
 קינדער...

„וואו איז דאָס אַלץ אַהינגעקומען?...“

אינעם גערטנדל איז אַריינגעקומען אַ פרוי און זיך אַוועקגע=

זעצט אויף אַ באַנק.

עליאַש האָט זי באַטראַכט. זי איז געווען פיין אויפגעקעמט, ווי
 זי וואָלט זיך געגרייט וועמען אויפצונעמען. די פרוי, אין איר גע=
 בלימלט זומער=קלייד, איז געווען יונג און אַלט צוזאַמען. איר פנים
 איז עליאַשן געווען פרעמד, אָבער איר צעשטרייטער בליק, האָט ער
 געפילט, איז מיט אים משפּחה...

די פרוי האָט זיך דערנענטערט צו זיין באַנק.

— אַ דעפּאָרטירטער ?

— א דעפארטירטער.

— איד בעט אייד, מ'סיע! אפשר האָט איר צופעליק געטראַפן אַ געוויסן זעליק זאַלצמאַן? ער איז געווען אַ הויכער, אַ דיקלעכער, אַ געל-האַריקער. און אויף דער לינקער באַק האָט ער געהאַט אַ העפט, אַן איבערבלייבעכץ פון אַן אָפּעראַציע. עליאַש האָט נישט דערהערט די סימנים. גאָר די ווערטער, ער איז „געווען“ און האָט „געהאַט“, ווי אין איר הינטערבאַווסטזיין איז איר מאַן שוין אַ טויטער...

— איר קענט זיך נישט דערמאַנען?

— שווער זיך צו דערמאַנען. אפשר האָב איד אים יאָ גע-טראַפן? לויטן נאָמען קען איד גאַרנישט וויסן. מיר זיינען נישט געווען קיין מענטשן, גאָר נומערן.

— איד ווייס אונדזער בראָך! איר האָט דאָ וועמען?

— געהאַט. — האָט זיך עליאַש אַרויסגערעדט.

און באַלד איז אים אַ ציטער אַדורך איבערן גאַנצן קערפּער. ער האָט זיך געכאַפט, אַז אים האָט זיך אויך אַרויסגערעדט „געהאַט“... — איד... איד... האָב דאָ איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט צוויי קינד-דער. — האָט עליאַש געמורמלט. — מסתמא האָבן זיי זיך ערגעץ-וואו אויסבאַהאַלטן.

— וועגן אויסבאַהאַלטן זיך, מ'סיע, וואָלט איד אייד געהאַט צו דערציילן אַ וועלט מיט געשיכטעס. איד וועל אייד גאָר דערציילן, וואָס מיט מיר פּערזענלעך האָט פאַסירט. אין 42=מאָן יאָר, הערט איר, האָב איר איבערגעלאָזט אַ דריי-יעריק יינגעלע אין אַ קלוי-סטער, אין דער געגנט פון גאַרמאַנדיע. גאָר דער באַפרייאונג, אַז כ'בין צוריקגעקומען זוכן מיין קינד, האָבן מיר די נאָנעס דערציילט אַ געשיכטע, איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן... אין אַ טאָג זיינען די געשטאַפּאָוועטע באַפאַלן דעם קלויסטער און געזוכט ירישע קינדער. צום גליק האָט דער קלויסטער געהאַט אַ באַהעל-טעניש, וואו מען האָט די קינדער פאַרשטעקט און זיי אָפּגעראַטעט-וועט. אָבער די נאָנעס באַהערשט פון אַ פּחד, אַז דער קלויסטער איז

נעמסרט, האָבן אין אַ פינצטערער נאַכט די קינדער איבערגעפירט אין אַן אַנדערן קלויסטער אַרײַן. יעדעס קינד האָט געטראָגן אויפן האַלדז אַ גומער, וואָס האָט פאַרטרעטן זײַן ייִדישן נאָמען. ביים באַדן די קינדער האָבן די גאַנעס, ווייזט אויס, פאַרשווישט די גוֹ-מערן. סוף-בל-סוף האָט מען די קינדער פון דעם קלויסטער דעפּאָרטירט. עס איז איבערגעבליבן אײַן אײַנציק ייִנגעלע, די גאַנעס טעה-גען, אַז לויט דער קאַרטעמעקע איז עס מײַן קינד און איד זע און פיל, אַז ס'איז אַ פּרעמד קינד. בקיצור, איר האָב עס צוגענומען און מײַן צער איז אַזוי גרויס, אַז כ'קען זיך קײַן אָרט נישט געפונען. אפשר איז זײַן מאַמע לעבן-געבליבן און זוכט אים אַרום? און אויב נישט, דערמאָנט מיר דאָס קינד כסדר אין מײַן אומגעקומען בלוט און פלייש...

עליאַש האָט טיף געשוויגן...

— אויף אײַד מאַכט דאָס אַלץ אפשר נישט קײַן אײַגנרוק, ווייל איר האָט נאָך ערגערס איבערגעלעבט?
עליאַש האָט זיך גערוועזן געריבן דעם שמערן. די פרוי האָט באַטראַכט עליאַש פּים.

„צוריקגעקומען איז ער אין יענעם צושטאַנד. אָבער כ'וואָלט שוין פאַר ליב גענומען, אַז מײַן מאַן זאָל אַהײַמקומען מיט געשוואַ-לענע פּים, אַבי כ'זאָל אים דערלעבן צו זען.“ — האָט זיך די פרוי געטראַכט.

עליאַש איז צוגעגאַנגען צום פּלומפּל. דאָס קלײַנע בלעכענע טע-פעלע, וואָס איז דאָ געווען צוגעטשעפעט צו אַ פאַרושאַווערט קײַ-טעלע, האָט ער צוגעטראָגן צום מעטאַלענעם שגאַבל פון פּלומפּל און וואַרטנדיק ביז דאָס טעפעלע וועט זיך טראַפּנווייז אָנפילן, האָט ער אַ פּרעג געטאָן:

— וואָס טוט איר אײַגנטלעך אַזוי פרי אין גערטנדיק, מאַדאַם?
— איד ווייז דאָך דאָ אין אַ האַטעל, אַז ס'זאָל מיר זײַן געעג-טער אָפּצוואַרטן דעם טראַנספּאָרט.
און נאָך אַ וויילע:

— עם לאָזט נישט דערליגן און עם לאָזט אַפילו נישט דערזיצן.
איר גיי שוין ווידער כאַפן אַ בליק צום האָטעל-לומעציע. אפשר
דאָך? ... זייט געזונט... — האָט זיך די פרוי אויפגעשטעלט.
זייערע אויגן האָבן זיך אויסגעשווישט מיט אַ בליק, אין וועלכן
עם האָט זיך אָפגעשפיגלט די מורא פאַרן שרעקלעכסטן...
איינציקווייז האָט זיך דער שטיף-געוואָרענער האָטעל-לומעציע
אויפגעוועקט פון שלאָף. בעת עליאַש איז צוגעקומען צום איינגאַנג,
האָט שוין דאָרט געווימלט מיט מענטשן. פון קאָפּע-זאַל האָט זיך
דערטראָגן אַ גערויש. ביים ראַנד פון טראַטואַר — אַ ריי פאַרשידנ-
קאָליריקע אויטאָמאָבילן. און עם האָבן נאָכאַנאַנד אַרײַנגערױשט
פרישע מאַשינדלעך, וואָס האָבן זיך צוליב מאַנגל אין פּלאַץ אָפּגע-
שטעלט קעגנאיבער, ביים גערטנדל. די באַצאָמטע האָבן זיך דערווייל
אונטערגעהאַלטן מיט די עלעגאַנטע דאַמען, וואָס זיינען אַרויס פון
די אויטאָמאָבילן נאָכפּרעגן זיך, צי ווער פון די צוריקגעקומענע
דאָרפּט נישט, מען זאָל אים ערגעץ-וווּ איבערפירן.
עם האָט פאַרנומען אַ היפּש ביסל צײַט ביז איינער פון די באַ-
צאָמטע האָט עליאַשן באַמערקט. קוים-קוים, וואָס ער האָט זיך גע-
שלעפּט אויף זײַנע געשוואָלענע פּיס, גרײַט אַהײַמצוקריכן.
— איר דאָרפּט ערגעץ פאַרן?
— אַ היים...

— מיט פאַרגעניגן. — האָט אַ דאַמע צוגעשמיכלט. און דער
באַצאָמטער האָט אים געעפנט דאָס טירל, געהאַלפן אוועקזעצן.
פאַריז איז שוין לאַנג געווען וואַכעדיק, בעת עליאַש איז געפאַרן
אין אַן אויטאָמאָביל, צוזאַמען מיט אַן עלעגאַנטער פאַריזערין, וואָס
האָט געקירעוועט מיטן רעדל. אין אַ פאַר ווייסע הענטשקעס.
אויף די גאַסן האָבן פאַרשידנפאַרביקע מענטשן-שטראָמען זיך
געכוואַלעט. דער ריטם פון דעם פרימאַרגן-לעבן איז געווען רעש-
קער ווי אין אַ נאַרמאַל-איינגעשטעלטער צײַט. צווישן דער ציווילער
באַפעלקערונג האָבן זיך דאָ און דאָרט באַמערקט אַמעריקאַנער
סאָלאַרטן, וואָס האָבן געשפּאַנט צו דריי-פיר אין דער ברייט, פאַר-

קלינגנדיק דעם טראַטואַר מיט זייער זאָרגלאַז געלעכטער. אויך די צוריקגעקומענע קריגס-געפאָנגענע האָבן זיך אויסגעטיילט פון דער ציווילער באַפעלקערונג, מיט זייערע ברייטע באַסקישע בערעמן, זעלנערישע הויזן און העל-געלע מיליטערישע שיר. פאר טייל היי-זער-איינגענג זייגען געבליבן ליגן די גרויסע זעק זאָמ, וואָס זייגען נאָך ערב-מלחמה צוגעגרייט געוואָרן צו לעשן אַ פייער נאָך אַ באַמ-בארדירונג. איבער די מאַנאָזיגען זייגען די זשאַלודעס געווען אַראָפּ-געלאָזט. אַנדערע מאַנאָזיגען — געקעסטלט מיט אייזערע שטאַכעמן. די אויסגעליידיקטע שוי-פענצטער האָבן געקוקט אין דער נאָס אַרײַן מיט אויסגעלאָשענע אויגן. ערגעץ-וואו האָט נאָך פון אַ שוי-פענצטער אַרויסגעקוקט אַ נאָקעמע מאַנעקין. אויפן באַזוניקטן אַספּאַלט האָבן זיך געצויגן לאַנגע שורות מיליטערישע און ציווילע אויטאָמאָבילן. וואו-נישט-וואו האָט זיך אויך אַרײַנגעפלאָגנערט אַ וועלאָסיפּער אָדער אַ מאַטאַציקל. די אַמעריקאַנער „דושיפּס“, באַזעצטע מיט מילי-טער-פּאָליציי און ווייסע קאַסקעס אויף די קעפּ, האָבן פאַרהילכט די נאָסן מיט זייער סיגנאַל, פילגריק זיך, אין באַפרייטן פאַרזי, גאַנץ היימישלעך.

ביי די בעקערייען און שפייז-געוועלבלעך האָבן זיך געשלענגלט לאַנגע רייען פרויען מיט די ברויט-קאַרטעס אין די הענט. אַנדערע פרויען, אַ טייל מיט זויג-קינדער געוויקלט אין ווייסע קאַפּושאַגען, אַ טייל מיט קינדער ביי די הענט, האָבן זיך געדרענגט אַרום די מילך-געשעפּטן.

עליאַש האָט דאָס אַלץ קוים דערזען ווי דורך אַ געפּל... עס האָט אים נאָכאַנאַנד געבלענדט פאר די אויגן. דער גאַס-גערויש האָט אים געהאַמערט אין די שלייפּן.

די דאַמע, מיניענדיק, אַז עליאַש הערט זיך צו, האָט גישט אויפּ-געהערט צו דעציילן מלחמה-געשעענישן. געציילטע רעס נאָך האָט עליאַש עפעס אויפגעכאַפּט ווערטער אָן אַ צוזאַמענהאַנג : גאַס-קאַמפּן... באַריקאַדעס... מאַרמאַר-טאָוילען... געשאָסן פון די דעכער

אַראָפּ... טראַדיציעס פון 1789... אויפשטאַנד אין וואַרשעווער-
געטאָ...

— אפשר איז מעגלעך, מאַדאַם, אַביסל שנעלער? — האָט
זיך עליאַש אַ הויב-געטאָן פון געזעס.
אַבער נראַד אין דער רגע האָט אַ פּאַליצייאיש פייפל אָפּגע-
שטעלט דעם פאַרקער.

עליאַש איז אויפגעשפרונגען. ער האָט זיך ווילד אַרומגעקומט.
אַלין האָט זיך פאַר זיינע אויגן צוזאַמענגעגאַסן אין אַ רוישיקן
טייך, אין וועלכן מענטשן שווימען אַרום אין פאַרשידנפאַרביקע
קליידער...

דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אַרמ און אים
אַנידערגעוואָרפן אויפן זייג-פּלאַץ.

— ניכער, מאַדאַם! — האָט ער איבערגעחזרט.
— כ'פאַרשטיי...

און נאָך אַ וויילע האָט די דאַמע אויסגערופן:

— אָט זיינען מיר שוין אויף פּלאַס דע לאַ רעפּובליק, מ'סיע!
— האַ... וואָס? — איז ער צוגעפאַלן מיטן פנים צו דער שויב.
זיין מבולבליקער בליק פאַלט אויף אייגעס, וואָס פירט אויף אַ
לאַסם-וועגעלע, און אַלמע ניי-מאַשין.

„אפשר איז עס אַ ייד, וואָס גייט זיך צוריקבויען זיין חרוב-גע-
וואָרן לעבן?“ — איז עליאַשן אַרורד אַ געדאַנק, באַטראַכטנדיק
דעם מענטשן פון הינטן, אָפּשטעלנדיק זיין בליק אויף אַ פאַרונדיק-
טער פלייצע.

— ניכער מאַדאַם, ניכער! — איז זיין אומרו אין אים אָנגע-
וואַקסן, דערנענטערנדיק זיך צום בעלוויל.

ער האָט זיך ממש קיין אַרט נישט געקענט געפינען. אָט האָט
זיך זיין קאָפּ אויסגעדרייט צום רעכטן פענצטערל און אָט צום
לינקן. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אַראָפּגעזעצט. ער האָט זיך
ווידער אויפגעשטעלט און אַראָפּגעזעצט...

באַלד האָט זיך דער אויטאָמאָביל אָפּגעשטעלט.

— האָט איז אייער געסל, מ'סיע!

עליאַש האָט אַ צאַפּל געטאַן. ער האָט אויפגעריסן דאָס טירל מיט אַזאַ אימפעט, אַז ער איז ממש אַרויסגעפאַלן פון אויטאָ. ער האָט דערבליקט דעם טונקל־גרינעם טאָוול מיטן נאָמען פון זיין געסל. ער האָט עפעס געוואָלט אויסשרייען מיט אַ קול, וואָס ווערט דערשטיקט צווישן פרייד און טרערן.

מיט אַן אָנגעגליטן אַטעם און מיט אַ צעשטרייטן בליק האָט ער גענומען טרעטן איבערן טראַטואַר פון זיין געסל, וואָס ער האָט גאָד דריי יאָר ווידער דערזען. דאָס האַרץ האָט אים שרעקלעך געהאַמערט. אַ רגע איז אים געוואָרן טונקל פאַר די אויגן. פון דער טונקלקייט האָט זיך פאַר אים אַרויסגעשניטן דער לעצטער לאַגער: לאַנגע שורות אַש־גראַע באַראַקן, טויזנטער סקעלעטן אין געשטרייפטע בגדים, דאָס גרויסע טויער באַלייגט מיט שמעכל־דראַטן. און דאָס ראַסטיקע שווערע שלאָס, וואָס האָט אויף אייביק פאַרהאַקט דעם אַרויסגאַנג פאַר אַזוי פיל יונגע, בליענדיקע לעבענס...

אַ רגע האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז ער איז גאָד אינגעווייניק... ער האָט גענומען שפּרייזן האַסטיקער. אַ בליק אין די אָפּענע פענצטער פון פרעמדע היימען. שמוציקע פאַרהענגלעך כוואַליען זיך אין ווינט. די זון באַגילרעט די פאַרבליבענע קופּקעלעך מיסט. אָבער אַלץ איז אים דאָ אַזוי ליב און טייער.

עליאַשן דערקענט די אייגנטימערן פון מילך־געוועלבל אין געסל. די פרוי האָט פאַרבּראַכן די הענט ווי בעת אַ געבעט. מיט אַן אָפּ־געהאַקטן אַטעם איז זי אַרויפגעפאַלן אויף עליאַשן און אים גענומען קושן. פאַרבייגייער האָבן זיך אָפּגעשטעלט. אַלע האָבן מיטאַמאָל עפעס גענומען רעדן, וואָס עליאַש האָט, פאַר צעטומלעניש, נישט דערהערט.

— ווער פון אייך ווייסט עפעס פון מיין פאַמיליע?...

עס איז געוואָרן שטיל... די אייגנוויינער פון געסל האָבן זיך איבערגעקוקט...

די קינדער, וואָס האָבן זיך דאָ געשפּילט ביי אַ באַרג זאַמל, זיי-

גען זיך צוזאמענגעלאָפֿן און באַטראַכט עליאַשן מיט נאַאיווע קינד-
דערישע אויגעלעך.

עליאַש האָט דערקענט אַ קינד, וואָס האָט זיך אָפּטמאַל גע-
שפּילט מיט זיין יינגעלע.

— ראַזשע, ראַזשע! — האָט ער דאָס קינד צוגעדריקט צו
זיך און עס אויסגעקושט. — יאַקוב איז דאָ?

— ער איז אַוועקגעפאַרן מיט זיין מאַמאַ אויף זומער-ווינונג. —
האַט דאָס יינגעלע דעם ענטפער אויסגעזונגען.

עליאַש האָט זיך אַוועקגעשארט, ווי ער וואָלט באַקומען אַ
האַמער-שלאַג...

די הויז-וועכטערין האָט אים אָנגעקוקט, ווי ער וואָלט פאַר-
בלאָגנזשעט אויף אַ פרעמדן אַדרעס.

— איר האָט דאָ געווינט פאַר דער מלחמה?

— געוויס. איר האָט נישט געהערט פון דער פאַמיליע רייג-
האַרץ?

— די אַלמע לאָקאַטאָרן קען איר נישט. איר בין ערשט דאָ
אַ יאָר. די אַלמע הויז-וועכטערין איז געשמאַרבן.

ווי אַ בלינדער האָט עליאַש געשיקט דעם שמעקן פאַרויס און
האַט זיך אויפגעהויבן מיט די שטיגן. פרעמדע איינוווינער זיינען
אים אָקענגעקומען און אים אָפּגעטרעטן דעם וועג. זיי האָבן אים
נאָכגעקוקט ווי זיי וואָלטן פאַרשטאַנען פון וואָנען ער קומט. אויף
יעדן שמאָק האָט ער זיך אָפּגעשמעלט, אַרומגעקוקט די באַקאַנטע
ווענט מיט אַ אָפּגעהאַקטן אַטעם. ער האָט אפילו דערקענט די אויס-
געהאַקטע שויב אויפן דריטן שמאָק. די שפיציקע שטיקער גלאָז
און די פענצטער-ראַמען האָבן נאָך-אַלץ אַזוי געשמעקט ווי פאַר
דער מלחמה, אַקוראַט ווי אין דעם הויז וואָלט זיך גאָרנישט גע-
ענדערט...

אין דער שונקלקייט פון פערטן שמאָק האָט ער דערקענט זיין
סיר. מיט אַן אויפצאַפּל האָט ער געמאַכט אַ טראַט אויף צוריק...

אָבער באַלד האָט ער זיך לאַנגזאַם צוגעשאַרט צו זיין מיר און
באַמערקט אַ מעשן טעוועלע: „מאַראַם אַליוויע“.

אַ רגע איז ער געבליבן שטיין אומבאַוועגלעך. ער האָט געפילט
ווי דאָס בלוט איז אים אָפגעלאָפן פון פנים. זיינע צאָפּלדיקע בליקן
זיינען ווילד געלאָפן איבער דער מיר און זיך אָפגעשטעלט ביי
שטיקער צעקרישלטן לאַקס...

זיין האַרץ האָט זיך אין אים געהויבן, ווי עס וואָלט ווער אין אַ
כוואַליע אַריינגעוואָרפן אַ שווערן שטיין...
ער האָט אָנגעקלאַפּט.

אַן אומבאַקאַנטע פרוי איז אים אַקענגעקומען אויף דער שוועל.

— וואָס פאַרלאַנגט איר, מ'סיע?

— איר האָב דאָ געווינט פאַר דער מלחמה... — האָט ער שווער

אָפגעאַטעמט, אַרומגעקוקט זיך מיט אַ צעשטרייטן בליק.

— המ... איר האָט דאָ געווינט? איר ווייס גאַרנישט. מיין

מאַן איז איצט נישטאַ. די וויינג האָבן מיר באַקומען אין 42-טן

יאָר. — האָט די פרוי באַטראַכט עליאַש, האַלטנדיק די רעכטע
האַנט אויף דער קליאַמקע.

עליאַש איז שטיינגעבליבן מיט פייכטע אויגן. אין זיין קעל

האַט זיך עפעס געוואָרדן, ווי ער וואָלט אַראָפגעשלאנגען אַ האַרטן

ביסן. ער האָט מיט אַ שאַרפן, פאַרבנעקטן בליק אַרומגענומען די

טאַפעטן פון די ווענט, וואָס ער און זיין פרוי האָבן צוגעקליבן. זיין

זשיראַנדאל האָט נאָך דאָ געהאַנגען אַ פינקלדיקער. ער האָט זיך

דערמאַנט, אַז ביים קויפן דעם זשיראַנדאל, האָט ער זיך געהאַט

צעווערטלט מיט זיין פרוי צוליבן מאָדעל. און דערנאָך, בעת זיי

האָבן אים צום ערשטן מאל אָנגעצונדן האָבן זיי זיך צעקושט פאַר

צופרידנקייט. זיינע אויגן האָבן גענישמערט אין יעדן ווינקעלע און

פון אומעטום האָבן זיך אַרויסגערוקט זכרונות.

פּלוצלינג האָט ער אַ שטאַרקן ציטער געמאַן. ער האָט באַמערקט

אויף דער וואַנט פעמענס פאַרטעט אויף אַ ברוינעם גרונט.

ערשט איצטער האָט ער מיט אַן איינגעגעסענעם בליק אָנגע-

קומט די פרוי. און ווי אַלץ אַרום וואָלט אים אין איין רגע פרעמד
געוואָרן, האָט ער זיך שמיילונקערהייט אַרויסגעשלייכט.

ער איז אַ וויילע געבליבן שטיין אין פינצערן קאַרידאָר, גישט
וויסנדיק ווהיין צו גיין. זיין בליק איז געפאלן אויף אַ טיר.

ער האָט אָנגעקלאַפט ביי זיין פאַר-מלחמהדיקער שכנה.

— אַריין! — האָט אַ קול פון אַן אַלטינקער זיך דערהערט.

ער האָט לאַנגזאַם געעפנט די טיר. אַ דאַרע זקנה מיט אַ ווייסן
קאַפּ האָר, געזעסן אין אַן אַלטימאָדישן פאַטעל, האָט דעם אַריינג-
געקומענעם אָנגעקוקט מיט אַן אָפן מויל. אירע גראַע אויגן האָבן
גענומען בלינדלעך הינטער אירע מאַטע ברייל-גלעזלעך.

— מאַדאַם שעוואַסטעלאָן! — איז עליאַש צוגעפאלן צו דער

זקנה און אָנגענומען אירע בייגערדיקע, ציטערדיקע הענט.

— ריינהאַרץ! — האָט זי אַרויסגעקרייעט מער מיטן האַלדז

ווי מיט איר קול. — אומגלויבלעך! איר זענט דאָ? איר לעבט?

איר זייט צוריקגעקומען? אומגלויבלעך! אפשר הלום איד? —

האָט זי זיך גערוועזן אַ וויש געמאָן דאָס פנים מיט אַ האַנט. —

אַט דאָס איז אַ מלחמה... אַן איבערקערעניש... אומגעבראַכט אַ

וועלט מיט מענטשן. אַז מען זעט איינעם פון אייד צוריקומען... —

האָבן דער זקנהס הענט זיך געהויבן און זיך צוריק אַראָפּגעלאָזט

אויף אירע קניען. — איד קען נאָרנישט צו מיר קומען. דאָס האַרץ

וואַרפט זיך מיר. זיצט, זיצט!

עליאַש האָט זיך שווער אַוועקגעזעצט.

— כ'בין געבליבן אַליין, וואָס מאַדאַם שעוואַסטעלאָן?

די אַלטינקע האָט פאַרבראַכן די הענט.

זי האָט גענומען דערציילן ווי אַזוי ס'האָט דאָ אויסגעזען אין

דעם הויז, בעת מען האָט עליאַשס פרוי מיט די קינדער געבראַכט

פון זייער באַהעלטעניש און אויף געציילטע רגעים אַריינגעלאָזט אין

דער ווינונג זיך געמען אַ ביסל וועש.

עליאַש הערט נאָר אָפּגעהאַקטע זאַצן:

— מען האָט געוואָלט העלפן און מען האָט שוין נישט געקענט.
אומגליקלעכע קינדער!...

ער איז געבליבן זיצן צוזאַמענגעקורטשעט ווי ס'וואָלט איבער
אים געגאַנגען אַ רעגן פון קאָכעדיקן בליי. ער האָט אויפגעהויבן די
אויגן און שטאַר אָנגעקוקט די זקנה. ער האָט קוים געהערט אירע
רייד:

— יאָ. אַ טראַגישן 16=טן יולי האָט איר געהאַט אין 42=טן
יאָר. איר וויל זיך בעסער נישט דערמאנען, וואָס אין דעם הויז האָט
זיך אָפגעטאָן. ווער האָט זיך דאָס געקענט פאַרשטעלן, אַז מען
וועט לעבעדיקע קינדער פאַרברענען? ! מיין איידעם ליגט אין טשע-
כיע אין אַ מיליטערישן שפיטאַל. אפשר האָט איר געהערט פון
פילזען? די לונגען... ווער ווייסט, צי כ'וועל אים נאָך אַהיימזען? ...
די אַלטינקע האָט אויסגעדרייט איר קאָפּ צו דער טיר, אויפ-
כאַפּנדיק דיטמישע פרויען=טריט.

— מיין טאָכטער!

באַלד האָט זיך באַוויזן מאַדאַם זשאַן. זי האָט ווי תמיד גע-
טראַגן אַ גרינע טאַשמע איבער אירע צעכוואַליעטע גאָלד=בלאָנדע
האַר. אירע גרויסע בלויע אויגן האָבן זיך ביים אַריינקומען גלייך
אָפגעשמעלט אויף עליאַשן. מיט אַ קוויטש האָט זי אַרויסגעוואָרפן
דאָס קיישל איינקוויף פון איר האַנט. אַ פאַרצאַפלטע איז זי צוגע-
פאַלן צו עליאַשן און זיך מיט אים צעקושט.

— איר זענט טאַקע דאָ? וואָס פאַראַ נס, וואָס פאַראַ נס!
נאָט מיינער! איר גלויב נאָך=אַלץ נישט, אַז איר שטייט מיר פאר
די אויגן אַ לעבעדיקער. — האָט זי עליאַשן באַטראַכט פון קאָפּ
ביז פיס.

מאַדאַם זשאַן האָט זיך אַנידערגעזעצט, פאָכענדיק מיט דער
בלויזער האַנט איר צעהיצט פנים. זי האָט אָנגעקוקט איר מוטער
מיט אַ באַהאַלטענעם טרויער, ווי עליאַשס דערשיינען וואָלט זי דער-
מאַנט אין איר מאַזן...

— איר בעט אייד, מאַדאַם זשאָן, אפשר ווייסט איר עפעס פון מיין פאַמיליע?

זי האָט אַ צוק נעמאן מיט די אַקסלען, אים אַ רגע אָנגעקוקט אַ גערירטע און דערנאָך אַ זאָג נעמאָן:

— אייער פרוי מיט די קינדער זיינען געווען אין דראַנסי ביי אַ צוויי חדשים. איר האָב זיי אַרײַנגעשיקט שפּײַז-פעקלעך. ווען כ'האָב אויפגעהערט צו באַקומען דאַנק-בריוו פון אייער פרוי, האָב איר פאַרשטאַנען, אַז מען האָט זי אַוועקגעשיקט. און דערנאָך? ... — איז זשאָן געבליבן זיצן מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ.

— ס'זיינען עפעס געבליבן יידן אין דעם הויז?

— קיינער נישט. ס'פעלן פראַנצויזן אויך. — האָט זשאָן גע-שאַקלט מיטן קאַפּ. — צוויי דערשאַסענע. קרויגס-געפאַנגענע, דע-פאַרטירטע...

— כ'בעט אייד, ווער ווינט אין מיין ווינונג?

— אַ קאַלאַבאָראַטאָר. קיינער פון די שכנים זאָגט אים נישט קיין גוט-מאָרגן. אים אַרויסזעצן וועט איצט זיין שווער. באַלד נאָך דער באַפרייאַונג, איז אַזאַ זאָר ממש געווען אַ קינדער-שפּיל. אָבער זייט דע-גאַל האָט באַפוילן צוגעמען דאָס געווער ביי דער פאַטרי-אַמישער מיליץ, האָט זיך די לאַגע געענדערט. — האָט זיך זשאָן אויפגעשטעלט מיט אַ באַוועגונג, ווי זי וואָלט זיך אין עפעס דער-מאַנט.

זי איז צוגעגאַנגען צו איר קרעדענץ, אַרויסגענומען פון אַן אַלבוּם אַ פאַרבלאַטיקטע פאַטאַגראַפיע און זי נאַנט לאַנגזאַם דער-לאַנגט עליאַשן.

ער האָט ווילד אַ רײס-געמאַן די פאַטאַגראַפיע פון זשאַנס האַנט. זיין פרוי און קינדער האָבן, ווי לעבעדיקע אַ שוועב-געמאַן פאר זיינע אויגן. ער איז געבליבן זיצן מיטן מויל אָפּן, ווי געוואָלט אויסשרייען...

זשאָן האָט זיך אויסגעררייט מיטן פנים צום פענצמער.

איז אַ ווילע אַרום, בעת עליאַש האָט שוין געהאַט אַראָפּגע-

שלונגען די טרערן, וואָס האָבן אים געשטיקט אין דער קעל, האָט זיך זשאָן ווידער גענומען באַוועגן.

פּלוצלונג האָט עליאַש אויפגעכאַפּט אַ קוויטש פון אַ געעפּנען קויש. ער האָט אַ ציטער געמאַן, ווי ער וואָלט געהערט אַ באַקאַנט קול פון זיין פאַרגאַנגען לעבן.

— אייערס אַ קויש מיט זאַכן איז דאָ ביי אונדז געבליבן.

— כ'דאַרף גאַרנישט...

ווי פאַרשטיינערט איז עליאַש געבליבן זיצן און מיט אַ פאַרשטאַרטן בליק געקוקט אויפן געעפּנען קויש. זיין פנים האָט אויסגעדריקט אַ דערשטיקט געוויין...

ער האָט זיך דערמאַנט, אַז דער קויש גופא האָט זיך זיין געשיכטע: זיין שוויגער אַ געבוירענע אין יעקאַטערינאַסלאָו, האָט דעם קויש געבראַכט פון רוסלאַנד קיין פּוילן, מיטפירנדיק איר חתונה-אויסשטייער. און נאָך צוואַנציק יאָר האָט זי דעם קויש מיטגעגעבן איר טאָכטער קיין פאַריז, וועלכע האָט זיך אין אים מיטגעפירט איר חתונה-אויסשטייער...

מאַדאַם זשאָן האָט גענומען אויספאַקן די זאַכן.

פאַר עליאַשס אויגן האָט זיך עפעס אָפּגעשפּילט... עס הויבן זיך אַרויס פון קויש: גאַכט-העמדער, אַ כינעזיש מיטשטער, צוויי שניטן ענגלישער שטאַף, געלעכערטע פון מאָלן, אַ מענער-שור, פאַרשידנפאַרביקע צעקנייטשמע דאַמען-קליידער, אַ שוואַרצער סאַטין-קאָסמיום, אַ געפלאַצטער צענטימעטער, רערלעך געפלאַדעוועט סאַמעט-באַנד, צוויי צוזאַמענגעבונדענע סאַטין-שיכלער. פון אַ צע-ריסענער שאַכטל שיטן זיך אַרויס קלייניקע, דריבנע קנעפלעך. עס קאָלערט זיך איבערן באָדן אַ דאַמסקע פינגער-הוט און עס פאַלט לייכט אַראָפּ אַ ווייס, לעדערן קינדער-שיכעלע...

— דאָס איז אַליץ...

— גענוג געבליבן...

עליאַש האָט זיך אויפגעכאַפּט און גענומען שפּאַנען איבערן

צימער מיט אַן אויפגעריסענעם בליק, ווי ער וואָלט געווען גערירט פון זיגען.

ער האָט זיך אַ מאָל-דריי אָפגעשטעלט ביים איבערבלייבעכץ פון זיין צעשמערטער היים. און ווי ער וואָלט מיט זיין שמעקן גע- שאַרט אין אַש, נאָך אַ שרפה, האָט ער גענישמערט מיטן שמעקן צווישן די אָנגעוואָרפענע זאָכן זייגע.

מיטאַמאָל האָט ער אַ צאָפל געמאן. ער האָט זיך לאַנגזאַם אַראָפגעבויגן און אויפגעהויבן אַ פאַרגעלט שטיקל צייטונג, פון וועלכער עס אַרויסגעקוקט זיינס אַ דערציילונג, געדרוקט פאַר דער מלחמה. ער איז מיט אַ קלאַפּענדיק האַרץ געבליבן שטיין איינגעבויגן איבער זיין אַמאָליקער שאַפונג. מיט ציטערנדיקע פינגער האָט ער איבערגע- ווישט דעם שטויב און גענומען לייענען די ערשמע שורה. מיט פייכט-געוואָרענע אויגן, פאַכעדיק מיט די נאָז-פליגל, האָט ער לאַנג געקוקט אויף דער אָפגעראַטעוועטער דערציילונג. דערנאָך, מיט אַ צימער, זי פאַרשמעקט אין בוזעם, נאָענט צום האַרצן.

און אַרויפליינגנדיק זיך ביידע הענט אויפן קאָפּ, האָט ער זיך אַ ריס-געטאָן צו דער טיר.

זשאַן און די אַלטינקע האָבן אים פאַרהאַלטן.

— ווהיז לויפט איר ?

— כ'ווייס אַליין נישט...

— מיר האָבן געוואָלט איר זאָלט בלייבן אויף מיטאַג. — האָט

זשאַנס שטימע זיך געבעטן.

— אַ דאַנק, אַ דאַנק! מיר וועלן זיך נאָך זען. — האָט ער

געעפנט די טיר און זיך אַרויסגעשלייכט.

ער איז אַזוי האַסטיק אַראָפּ פון די שטייגן, אַז מענטשן האָבן אים

נאָכגעקוקט.

אַפּקומענדיק אויף דער נאַס האָט ער גענומען גיר-ניד אונט-

סערדינקען, ווי עס וואָלט אים ווער נאָכגעיאָגט...

ערשט ווען דאָס געשוויילעכץ פון זיינע פיס האָט אים גענומען

ברענען, האָט ער זיך אַנידערגעוואָרפֿן אויף אַ באַנק. און מיטן קאָפּ
אַנגעלעגט אויפֿן הענטל פֿון זיין שמעקן, איז ער אַזוי געבליבן זיצן...

3.

דער אַזיל געפינט זיך אין אַ שטיל, שאַטנדיק געסל באַרג-אַרויף,
צופֿיסנס דער באַרימטער קירכע „סאַקרע-קער“.

פֿאַר דער מלחמה איז די דאָזיקע פֿיר-שמאַקיגע געביידע מיט
אירע גרויסע און קלענערע זאָלן געווען באַווינט פֿון היימלאַזע,
אַפֿגעלעבטע מענטשן פֿון אַלמזן דור, וואָס האָבן שוין קיין גרויסע
גליקן פֿון לעבן נישט דערוואַרט. דער גרעסטער טייל פֿון די אַזיל-
איינוווינער זיינען געווען עלנטע. זיי האָבן קיינעם מער נישט גע-
האַט אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיי קומען באַזוכן. סײַדן אַמאָל
אין אַ יובל האָט זיך עפעס געיאָוועט אַ כלל-טוערין, וואָס האָט
די איינזאַמע מיטגעבראַכט אַלמע בנדים און אַביסל אויסגערראָ-
שענע טרייסט-ווערטער.

זומער-צײַט פֿלעגן זיך די איינזאַמע זקנים און זקנות אויסזעצן
אויפֿן גרויסן, פֿירקאַנטיקן הויף און זיך וואַרעמען אויף דער זון.
טייל האָבן זיך אַריינגעפֿלאַכטן אין אַ קרענצל, כדי צו כאַפֿן אַ
וואַרט. אַנדערע האָבן זיך געזעצט באַזונדער, ווי זיי וואָלטן געווען
אַן אָפֿגעשלאָסענע וועלט פֿאַר זיך. צווישן די זקנים האָבן זיך גע-
פֿונען מענטשן מיט פֿאַרשידענע כאַראַקטערן. געווען אַזעלכע, וואָס
האָבן געצײלט די טעג און זיך געפֿרעגט, מיט אַ שטומען בליק צו
דער זון, ווי לאַנג זיי קענען זיך נאָך אַזוי אַרומשלעפֿן אויף דער
וועלט? ... קיין שום זאך האָט זיי שוין מער נישט איבעראַשט.
זייערע פֿנימער האָבן דערמאנט אין דער פֿונקעלער קאַרע פֿון
אַלמע איינגעבויענע ביימער. אין זייערע באַוועגונגען איז געלעגן
אַ גלייכטיקייט צו אַלצדינג, וואָס געשעט אַרום זיי. זייערע
גופֿים זיינען געווען אָנגעלעגט אויף שמעקנס, ווי געביידעס, וואָס
האַלטן ביים איינפֿאַלן... און זייערע נשמות האָבן זיי דערהאַלטן

ביים לעבן, זאָגנדיק יעדן טאָג אַ שטיקל תהילים, אָדער אַרײַג=
קוקנדיק אין אַ ספר. טייל האָבן זיך טאַקע אַרומגעטראָגן מיט
ספרים, ווי לומדים אויף אַ רײַזע. די דאָזיקע זקנים האָבן שוין
נישט גערעדט, נאָר געבורטשעט, אזוי אַז אַפּטמאָל איז זיי שווער
געווען צו פאַרשפּײן.

עס זײַנען אָבער געווען אַנדערע זקנים, וואָס האָבן אויפגע=
האַלטן זייער גוטע שטימונג ביז אין לעצטן טאָג פון זייער לעבן.
זיי האָבן געשמעקט טאַבאַק, כדי זיך אויפצומנטערן. זיי האָבן
אַמאָל אין די נאָכמיטאָגס געשפּילט אַ שאַך, אַ דאַמקע און אַנדערע
אפילו אַ קערטל אויך. צווישן זיי האָט מען נאָך געקענט געפונען
אַ „ליצנות=טרייבער“, וואָס האָט אַמאָל מיטן שמעקן אַ טשעפע
געטאָן אַ זקנה און זיך בשעת=מעשה צעביקעט, ווי נאָך אַן אָפּגע=
טאָן חכמהלע. זיי, די דאָזיקע, „לעבס=יונגען“ מיט קברות=בלעטלעך
אַרײַנגעפלאַכטן אין די קאַלטנוואַסע, גראַע בערד, פלעגן זיך נאָך
צײַטנווייז אין די הייסע זומער=טעג אַוועקלאָזן אין שכנותדיקן פאַרק
אַרײַן און אַרומשפּאַצירן צווישן יונגע געאַרעמטע פאַרלעך, אַז זיי=
ערע אַלסע גשמות זאָלן זיך אַביסל אויפרישן... די אָפּגעשוואַכטע
מוחת זייערע פלעגן זיך דעמאָלט דערמאנען, זיצנדיק אין פאַרק
אויף אַ באַנק, ווייט=פאַרגאַנגענע יונגט=בילדער. די יונגט=זכרונות
פלעגן תמיד איבערלאָזן אין זייער געמיש אַ פייכטקייט פון פרי=
מאַרגן=טוי און אַרײַנגיסן אַ פרישע זאַפטיקייט אין זייערע אַלסע
אויסגעמאַרכטע ביינער.

*

בעת דער נאַצישער אָקופאַציע האָבן זיך אין דעם אַזיל אויפ=
געהאַלטן קינדער, אַריבערגעפירטע פון יתומים=הייוער.

דער הויף, וואָס איז אַמאָל געווען באַזעצט מיט זיפצנדיקע זקנים
און זקנות, איז מיטאַמאָל געוואָרן אזוי אויפגעלעכט און פאַר=
קלינגען פון קינדערישע לאַכענדיקע שטימעלעך, אַז דער אַזיל האָט

נאָר דערמאנט אין אַ פאַרוויילונג־הויז פאַר קינדער, געקומענע פון זאַמע היימען, פאַרזאָרגטע מיט כל־טוב...

די קינדערלעך, נישט־פילגדיק די סכנה פון די קומענדיקע טעג, זיינען, ווי נאָר מען האָט זיי אַרויסגעלאָזט אויפן הויף, ממש ווילד געוואָרן פאַר פרייד. זיי האָבן זיך צעפלאָסן מיט גערויש פון אַ וואַסער־פאַל. טייל האָבן געזונגען; טייל האָבן געוואָרפן די היסע־לעך אין דער לופט, געקלעמערט איינער אויפן צווייטן, נישט האַבנדיק די אַמאָליקע הייצערנע פערדלעך, געוואָרפן שטיינער צו די פייגל, אַראָפּגעגליטשט זיך פון די שטיגן־אנלענען, געפאַלן, געוויינט און געלאַכט, אויפגעהויבן זיך און ווידער אַרײַן אין דער וועלט פון פאַרוויילונג.

דאָס קליינ־וואַרג איז מען געקומען באַזוכן פון נאָענטע און ווייטע קוואַרטאַלן.

עס זיינען געקומען מאַמעס צו אייגענע און צו פרעמדע קינדער. קינדערלאָזע פרויען מיט פולע אָרעמס שפילצייג. פאַרשטייער פון אַרנאַניזאַציעס. באַאַמטע פון פראַנצויזישע קינדער־היימען. דאָס־טוידים און קראַנקן־שוועסטער. פרויען פון רוים־קרויץ און לערע־ריגס פון שולן. די קיילעכדיקע יתומימלעך האָבן זיך גערן געלאָזט צערטלען פון פרעמדע פרויען־הענט.

אַן ס'איז עפעס פאַרנעקומען אַן ענדערונג אויף דער וועלט, האָבן די קינדער ערשמ דערפילט, בעת די אויפזעער פון אַזײַל האָבן זיי אַמאָל אין אַ שיינעם העלן טאָג אַראָפּגעטריבן אין אַ קעלער אַרײַן און זיי געהייסן אויסציען זיך אויפן שמוציקן באַדן... אויפן באַדן לינגדיק, פאַרזונקן אין שטילקייט, האָבן די קינדער פלוצלונג דערהערט אַ קראַך, ביי וועלכן די ערד האָט אַ ציטער גע־טאָן און זיי, די קינדערלעך, איבערגעדרייט מיט די פנימלעך אַרויף. דערנאָך, ווען זיי זיינען צוריק אַרויס פון קעלער, האָבן שרעק־לעכע געוואַלטן פאַרטויבט דאָס אַזײַל־געסל. אין געלויף האָבן טויזנט־טער טריט אַראָפּגעהילכט פון די טראַמוואַרן און פון די בריק־שטיינער. דער אַזײַל איז אויף געצייילטע מינוטן געבליבן הפקר. די

אויפזען האָבן פאַר שרעק פאַרנעסן אין די קינדער. זיי זיינען ווילד אַרויסגעלאָפּן באַקוקן דעם נס. אַ באַמבע האָט געהאַט צע=שמעטערט אַן אַקעגנאיבערדיק אַרעם הויז און דער אַזיל איז געבליבן אומבאַשעדיקט. די קינדער האָבן זיך, ווי פייגל אין אַ שמורעם, אַרויסגעלאָזט דורכן טויער און זיך אַוועקגעשטעלט באַטראַכטן די געביידע, וואָס האָט גאָר גערויכערט. אַרעם געקליידעטע פּרויען מיט צעלאָזענע האָר, מיט אויפגעריסענע בליקן פאַר שרעק, זיינען ווי משוגע געוואָרענע געלאָפּן איבערן געסל. פּאָליציי אישע פייפלעך האָבן אַן אויפהער געזשומעט אין דער לופט. אַ פאַרטויבנדיקער סינגאַל פון אַנפּאַרנדיקע פייער-לעשער האָט איבערגעשריגן דעם גערויש פון טויזנטער קולות. די קינדער האָבן זיך מיט נייגעריקייט צוגעקוקט ווי טייל פייער-לעשער קלעמערן אויף ברעגענדיקע ווענט און אַנדערע, מיט לאַנגע קישקעס אין די הענט, צערייסן די פּלאַמען מיט קרעפטיקע וואַסער-שטראַמען.

די דערוואַקסענע קינדער זיינען געשטאַנען איבערגעשראַקענע. אָבער די מינדעריעריקע קינדער האָט דאָס בילד אַזוי פאַרכאַפט, אַז קיינער האָט זיך פון אַרט נישט געוואָלט רירן. די אויפזעער האָבן זיך אַ לענגערע וויילע געמוזט אַרומיאַגן מיטן קליינזאַרג, איידער זיי האָבן זיי צוריק אַריינגעקומען אין טויער. און די קליינ-גענדיקע שטימעלעך האָבן געפרעגט ביי די אויפזעער, ווען עס וועט ווידער ברענען אַ געביידע...

אין איינעם אַ גאַכמיטאַג, בעת די קינדער האָבן זיך ווי תמיד געשפּילט אויפן הויז, פאַרהילכנדיק דאָס גאַנצע געסל מיט זייער אומשולדיק געלעכטער, איז פּלוצלונג אַנגעפּאַרן אין פּראַנצוויזישע פּאָליציי אישע קעטשלעך, אַ מחנה געשטאַפּאַוועס. זיי זיינען באַ-פּאַלן דעם הויף און אכזריותדיק געכאַפט די קינדער, ווי זיי וואַלטן געריסן פּליגל פון צאַפּלדיקע עופות. און איידער מען האָט זיך באַ-וווּזן אומצוקוקן, זיינען אַלע קינדער אַוועקגעפירט געוואָרן...

דער אַזיל איז געבליבן אויסגעליידיקט. אויפן הויף האָבן עטלעכע קינדערישע העמדלעך מיט אויסגעשמרעקטע אַרבעלעך זיך גאַכאַ-

נאָד געהוירעט אויף אַ שמר'ק... דער אַזיל איז אַנטשוויגן געוואָרן
ווי אַ בית-עולם...

*

ערשט נאָך דער באַפרייאַונג האָט דער אַזיל זיך ווידער אויפֿ-
געוועקט. אַ טראַנספּאַרענט ביים איינגאַנג — רוימע אותיות אויף
אַ וויסער לייונט — האָט אָנגעזאָגט, אַז דאָ געפינט זיך אַ „אויפֿ-
נאַם-צענטער“.

צו דעם „אויפֿנאַם-צענטער“ האָבן איצטער געצויגן דעפּאַר-
טירטע, קריגס-געפּאַנגענע און סתּם היימלאָזע יידן, וואָס האָבן נאָך
דער באַפרייאַונג אַרויסגעשמעקט זייערע האַלב-טויטע קעפּ פּון די
„באַהעלטענישן“ און געטראָפּן זייערע היימען פּאַרנומענע דורך
פרעמדע מענטשן.

פּון באַניגען ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן, איז דאָס באַרג-
אַרויף-געסל געווען געפּלעקט מיט פּאַרשידנפּאַרביקע מיליטערישע
מונדרין, מיט ציווילע אַנצוגן און מיט פּרויען-מלבושים. די היימ-
לאָזע, וואָס האָבן אַ גאַנצן טאָג דאָ געקלעטערט אויפּן בערנדליקן
טראַטואַר, דעם קאָפּ פּאַרשמעקט הינטערן באַנאַזש, האָבן דער-
מאנט אין אַ פּאַרביקן קאַראַוואַן, וואָס האָט זיך געצויגן פּון מעט-
ראַ „שאַטאַ-רוזש“ ביז צום טויער.

איידער מען האָט די אַלע היימלאָזע דאָ איינגעאַרדנט, האָבן
זיי זיך דערווייַל גרופּירט אויפּן הויף, זיצנדיק אויף זייערע פעקלער,
וואַליזקעס, רוקזעק, קעסמעלער, קאַלדערעס, בעטגעוואַנט און אויף
קאַנטיקע שטיינער. דער הויף האָט דערמאנט אין אַ מאַרק פּון אַ
קליין חרובֿ-געוואָרן שמעטל נאָך אַ שרפה. מען האָט דאָ פּאַרקלונגען
דעם הויף מיט כלערליי שפּראַכן. מען האָט דאָ געגעסן געמיסלעך,
זיצנדיק אויף די וואַליזעס. פּרויען האָבן זיך דאָ פּאַרצירעוועט זאָקן,
גענייט קנעפלעך, געשריבן בריוו אויף שטיינער. סאָלראַטן האָבן
זיך אָן בושא איבערגעמאַן אין ציווילע קליידער. מען האָט דאָ גע-
טוישט אויסלענדיש געלט אויף פּראַנקן, פּאַרהאַנדלט אַ באַקומע-

נעם קאָמיטעט-אַנצוג, אַ פּאָר מיליטערישע הויזן, אַ העמד, אַ פּאָר מיליטערישע שיר, שפייז-קאַרטן, שאַכטלען קאַנסערוון-פּלייש און צעשיטע אַמעריקאַנער פּעקלעך אין צעריסענע שאַכטלען.

אויפן אַזיל-הויף האָט זיך אויך געפונען עליאַש ריינהאַרץ. ער איז געזעסן אַ פאַרטראַכטער אויף זיין וואַלזע, גראָבנדיק מיטן שטעקן אין זאַמדיקן באָרן.

פיר טעג זיינען קוים געווען אַריבער, ווי ער איז צוריקגעקומען קיין פּאַריז. אָבער זיי זיינען געווען אָנגעלאָרן מיט אַ סך געשעענישן.

בעת דער אַזיל-דירעקטאָר האָט אויסגערופן עליאַשם נאָמען, איז שוין די נאַכט לאַנג געהאַט צוגעפּאַלן און אויפן הויף האָבן נאָך גע-ראיעט אַ היפּש ביסל היימלאָזע, מענער און פרויען.

ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעכאַפּט. מיטן געפּעק אין די הענט איז ער אַרויפגעפירט געוואָרן אויפן ערשטן שטאַק. אַ לאַנגער, בריי-טער זאַל, געדיכט באַשטעלט מיט אייזערנע בעטלעך, איבערגעפּאַקט פון היימלאָזע, איז אויפגעאַנגען אין זיינע אויגן. אַ באַטויבנדיקער קאַזאַרמע-גערויש האָט שאַרף געקלינגען אין זיינע אויערן. אַן אויפ-גערייצטער פון דעם האַרמידער האָט ער זיך, שווער אָמעדדיק, אַראַפּ-געלאָזט אויף זיין אייזערן בעטל.

אינמיטן זאַל, אַרום אַ געלעגער באַזעצט מיט פיר פיגורן פון סקעלעטן, איז געשטאַנען אַ גרופּע אַזיל-אייגנוויינער און האָט הויך אויפן קול דיסקוטירט וועגן דעם אופן פון באַפרייט ווערן. אַ מאַטער אָפּשיין פון די קליינע לעמפלעך, אַריינגעשרויפטע אין די סופּיטן, האָט זייערע פּנימער פאַרוואַנדלט אין געלע מאַסקעס מיט שאַרף-אויסגעטיילטע קיין-באַקן.

איינער, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון דער גרופּע מיט זיין אָנגעפרעסן פנים, איז אַ פּאָר אָפּיצערסקע שטיוולעך, אין אַ פּאָר העלע, געשגירלטע ספּאַרט-הויזן, האָט אַלעמען איבערגעשריגן מיט אַ געזונטער שטימע.

— הער נאָך דו! — האָט איינער מיט אַ פינגער אַ שטאַך-

געמאָן דעם פאַרשוין אין די אָפיצערסקע שטיוועלעך. — דו ביסט
גישט אַמאָל געווען אַ קאַפּאַ?

ערשט איצטער האָט זיך דאָס קרענצל צעשטאָמן און דער עולם
האָט גענומען באַטראַכטן מיט השׂד דעם פּאַצעט אין די אָפיצערסקע
שטיוועלעך. און עמלעכע קולות האָבן זיך געהערט מיטאַמאָל:

— יאָ, אַ קאַפּאַ, אַ קאַפּאַ!

די דיסקוסיע פלעגט זיך אָפּטמאָל אַזוי לאַנג פאַרציען, אַז די
אויסגעמאַטערטע, שוין־לינגריק אין די בעטן, האָבן גענומען געוואַל־
דעווען, אַז מען זאָל אויפהערן גוידערן, פאַרלעשן דאָס ליכט און
מאַכן נאַכט. עס פלעגט אפילו טרעפן, אַז שיד האָבן גענומען פליען
אין דער לופטן.

באַגינען, ווי נאָך די ערשטע טאַג־פלעקן האָבן זיך גענומען ציי־
כענען אויף די דיקע, קאַרבירטע שויבן וואַרפנדיק שטאַלע שטרייפ־
לעך גאָלד אויף די העלע ווענט, צעגלאַנצטע פון אייל־פאַרב, האָבן
זיך די אַזיל־איינוווינער איבערגעוועקט. די עלטערע מענטשן זיינען
גאָר אַ לאַנגערע וויילע פאַרבליבן אין די בעטן, געכאַפט אַ שמועס
וועגן איינאַרדענען זיך צוריק אַ היים. טייל האָבן זיך גענערט מיט
האַפענונגען. ווער צו קענען זיך אַריבערכאַפן קיין אַמעריקע, און ווער
קיין אַרגענטינע צו קרובים, וואָס שיקן דערווייל אין געפלאַצטע
שאַכטלען — עסנוואַרג און אין בריוו — נוטע צוואַנגן. די יוגנט האָט
זיך אָבער גלייך געשמעלט אויף די פיס. פון אַלע שטאַקן האָבן
פלינקע פריש געאיי־למ צום וואַש־זאַל. די געעפנטע קראַנען האָבן
באַלד גענומען שאַרעווען מיט שרייענדיקע וואַסער־קולות. אין אַ
קאַליע־געוואַרענעם קראַן האָט אַן ענגע שרויף גענומען גרילצן ווי אַ
גיי ראָד אויף אַן אַלמאָן וואַנג. אַ האַנט האָט געעפנט די פיר. אין קאָ־
רידאָר האָבן זיך כסדר פאַרבייגעטראַגן פיגורן מיט האַנטמוכער. אויף
די העלדזער. זייערע פיס האָבן אויפגעוויבן אַ שמויב, וואָס האָט
זיך צעפראַשעט אין דער לופט און געבליבן אַ רגע הענגען ווי אַ שי־
טערער וואַלקן.

ביי די קראַנען איז יעדן פרימאָרגן אויסגעבראַכן מחלוקת. ווען

עמיצער האָט זיך בעתן וואָשן איינגעזויפט דאָס פנים, פאַרמאַכנדיק דערביי די אויגן, האָט מען אים אָפּטמאַל דערווייל אַוועקגעגנבעט דאָס שטיקל זייף. דעם באַגנבעטן האָט מען תמיד אויפגענומען אין זאַל מיט אַ גרויס געלעכטער. אַ פאַרשעמטער איז ער צוריק אַרויס צום קראַן און זיך אַוועקגעשמעלט וואַרטן ביז עס וועט זיך אַ צוויי=טער איינזויפן... האָט ווער אַנידערגעשמעלט אַ שפיגעלע מיטן שאַמן פון זיין פנים און איז אויף אַ רגע אַוועקגעלאָפן אַ כאַפּ טאָן זיין פאַר=געסן האַנטור, האָט מען אים דערווייל אונטערגעלקחנט דאָס שפּי=געלע צוזאַמען מיט זיין שאַמן. ראַזיר=קלינגלעך איז בכלל נישט גע=ווען מעגלעך אַוועקצולייגן. איינער האָט אַ קלינגל לאַנג געשאַרפט אויפן פאַסעק און ווינאַר ער האָט עס אַוועקגעלייגט האָט עס אַ צוויי=טער געשיקט אַריינגעשרויפט אין זיין ליידיק מאַשינדל און זיך דער=מיט ראַזירט. אַ ראַזיר=אָפּאַראַט האָט דאָ געקענט, במשך פון אַכט טעג, אַרומגיין אין צענדליקער וואַלזעס.

באַלד נאָכן פרישטיק האָט זיך אָנגעהויבן דער „אינטערנאַציאָ=נאַלער יאָר=מאַרק“. צו די סאַמע שומלדיקסטע זאַלן האָט געהערט דער גרעסטער אויפן ערשטן שטאַק, וואָס האָט אַריינגענומען איבער פערציק בעמלעך. יעדעס בעמל — אַ צייטווייליקע היים. די ברייטע און לאַנגע, ווי אין די פאַבריקן=פענצער, זיינען טאָג און נאַכט דאָ געווען אויפגעפראַלט. ביים אויסשטויבן די קאָלדערעס, האָט זיך דאָ דער און דאָ יענער געכאַפט, אַז מען האָט אים ביינאַכט אונטערגע=לאַטכנט אַ קאָלדערע. איז ווער גענאַנגען זוכן די גנבה אין פרעמדע בעמל, האָט מען דעם באַגנבעטן צוגעשפילט, אַז די קאָלדערע ליגט שוין אין אַ „רעמיו“ אויף „פאַרט דע קלינגאַקור“.

ווען דער עולם איז נאָך אַרומגעקראַכן האַלב=נאַקעט, האָט זיך יעדן פרימאַרגן באַוויזן אַ געלער ייד, אַ באַברילטער אין אַ פאַר=שטויבט בערעטל, מיט אַ זאַק אינטערן אַרעם. געקומען איז ער אויפ=קויפן אַלטוואַרג. דער שומעל אַרום דעם יידן איז מיט יעדע רגע אַג=געוואַקסן ווי אויף אַ היימישן שאַכער=מאַרק. די „מאַנאַזינען“, וואָס האָבן זיך געפונען הינטער די שטרויענע קאַפּ=קישלעך, האָבן זיך מיט

באטויבנדיקע קולות געעפנט און דער אויפקויפער איז באַשיט גע-
וואָרן מיט „סחורה“ פון אַלע עקן וועלט. מיילמאַל האָבן אים די
אַזילניקעס אַריינגעדרייט אַ פּאַר קאַמיטעט-שיד, וואָס איינער האָט
געשטאַמט פון ניו-יאָרק און דער צווייטער פון בוענאָס-איירעס און
ביידע זיינען געווען אויף איין פּוס. דער סוחר האָט זיך מכלומרשט
געמאַכט נישט זעענדיק, ווייל ער האָט סיי-ווי דאָס אַלץ אַרויסבאַ-
קומען בהציהגבם.

נאָכן אָפּנעמען די פּאַסט האָט זיך אַ טייל צוזאַמענגעשטעלט,
גרייט צו גיין אין גאַס אַריין האַנדלען. ווי ביי אַקטיואָרן לויטן גרים, איז
לייכט געווען צו דערקענען וואָס פאַראַ ראָל דער אָרער יענער גרייט
זיך אָפּצושפּילן. איינער איז אַריינגעקראָכן אין אַן אַמעריקאַנער
מיליטערישן אַנצוג, וואָס האָט אים געניצט צום מסחר. אַ צווייטער
— אין אַ פּראַנצוזישן און האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף די ווייטסטע
פּראָווינצן האַנדלען מיט ציגאַרעטן. אַ „באַנדע“ האָט אויף אַ בעט
אויסגעצייגלט דייטשע מאַרקן, גרייטנדיק זיך אַריינצופּאַרן קיין
דייטשלאַנד אויפקויפן צירונג. דערווייל, ביז וואָס, ביז ווען, פּלעגן זיי
אויסנוצן די היימלאָזע, וואָס האָבן נישט געהאַט וווּ אַוועקצולייגן
דעם קאַפּ, און גענומען ביי זיי אָפּטרעט-געלט פאַר די בעטלער.

דער דייטשער ייד האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין דער גאַס אַריין
מיט צוויי שווערע וואַליזעס און מיט אַן אָנגעשוואַלענעם רוק-זאַק
אויף די פּלייצעס. ער האָט מורא געהאַט איבערצולאָזן זיין „פאַר-
מעג“ אין אַזוי, אַז מען זאָל אים נישט באַגנבענען. אַ געוועזענער
וואַלד-סוחר פון פּוילן, איז געשטאַנען ביים פענצטער און ביים שיין
פון טאַג-לייכט, באַקוקט פּאַלשע דאָלאָרן. אַ גידעריק רויטפּנימדיק
יידל, אַ האַלב-צעדערייטער, האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין גאַס אַריין
מיט אַ שווער בוך אונטערן אַרעם, וואָס ער האָט עס קיינמאַל נישט
געלייענט און קיינמאַל זיך דערמיט נישט צעשיידט. זיין צעדערייט גרין
קאַפּעלוש האָט ביים אַרויסגיין תמיד אַריינגעכאַפט עטלעכע לייכטע
קניישטן פון די ווילע-יונגען. ער האָט זיי אינדערגיך צוגעוואָרפן אַ

שאַרפן בליק און זיך אַרויסגערוקט הינטערוויילעכץ, מורא-האַבנדיק, נישט אַרייַנצוכאַפּן אַ קאַפּע אין הינטן אַריין.

אַ ליטוואַק, וואָס האָט פאַר דער מלחמה שטודירט אין נאַנסי, האָט ווי יעדן פרימאָרגן, מיט אַ פאַרשלאָפּן פנים, אַרומגעזוכט אויף אַלע בעטן זיינס אַ שטיקל וועש, וואָס ער האָט עס שוין לאַנג געהאַט פאַרקויפט...

אַ האַמבורגער ייד האָט זיך, ווי יעדן פרימאָרגן, אַרומגערייט לאַנגע שעהן מיט אַ נאַקעטן ביזסט, אַ האַנטער פאַרוואָרפּן אויף זיין אויסגעהאַרבעטער פלייצע און מיט אַ שמאַטקע האָט ער גאַנץ-לאַנג-זאַם אַרומגעווישט זיין „מעבל“.

דאָס קליינע שניידערל, אַ נעל-האַריקער מיט געדיכטע ווייסע ברע-מען, איז זיך רואיק געזעסן אויף זיין בעש, די פיס פאַרפלאַכטן ווי אַ בענקעלע און האָט זינגנדיק אַ שניידעריש לידל, איבערגעמאַכט אַן אַנצוג אויף דער האַנט.

אַ גרופע גריכישע יונגעלייט, שוין-געוואַקסענע מיט בראַנז-פנימער און שוואַרץ-געלאַקטע האָר, האָט זיך אויף אַ פרימוס-מאַ-שינקע אויפגעקאַכט שאַקאַלאַדע און דערווייל באַזינגען דאָס טעפל מיט נאַציאָנאַלע, גריכישע לידער.

צוויי רעליגיעזע יונגעלייט, די באַקן באַוואַקסן מיט אַ האַריקן מער, זיינען געלעגן אין די שיד אויף אַ בעטל און אַרייַנגעקומט אין אַן אַלט נעל-געפלעקט ספר. דאָס ספר האָט ווער אורדאי געהאַט אויס-באַהאַלטן אויף אַ בוידעם מיט אַן אָפענעם דאָר. די בלעטער זיינען געווען געשטרייפט מיט רעגן-פלעקן. לעבן די צוויי רעליגיעזע יונגע-לייט, אויפן שכנותדיקן בעטל, האָבן צוויי יונגען מיט הפקרדיקע פנימער געשפילט אַ „דערדל“ אויף אַ טויזנטער און דאָס געלט איינגעלייגט ביי די פרומע יונגעלייט.

איינציקווייז איז אין דעם גרויסן אַזיל-זאַל געוואָרן שטילער. דורך די אָפענע פענצער האָבן זיך דערטראַגן מיידלישע, קלינגע-דיקע שטימעלעך, געקומענע פון פרויען-בלאַק.

עליאַש איז, אין אַנגעטועכץ, געלעגן אויף זיין בעטל און אַרייַ-

געקוקט אין דעם אַרומיקן, באַוועגלעכן בילד, ווי ער וואָלט געלייענט
אַ ווערק, געבויט אויפן נאָך-מלחמהדיקן שטייגער-לעבן.

„אַ לאַגער אָן שטעכל-דראָטן...“ — האָט זיך אים געטראַכט.
ער האָט זיך אויפגעכאַפט. באַקוקט זיינע פיס. מיט אַ פריידיקן
ציטער האָט ער באַמערקט, ווי דאָס געשווילעכץ איז אַ היפש ביסל
אָפגעפאַלן. ער איז גלייך אַרויס פון בעט און געפרוּווט אַרומשפּאַ-
נען אָן שטעקן.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט און באַמערקט ווי צוויי אַזיל-אייגנוויי-
גער פּאַרען זיך אַרום אַ קראַנקן, וואָס ליגט אין בעט אין אַ לויז
נאַכט-העמד און מיט אַ קרעכצנדיקן, אָפגעהאַקטן אַטעם און אויס-
געשטרעקטער האַנט בעט ער, מען זאָל אים עפעס דערלאַנגען.
אויף אַ צווייט בעטל זיצן צוויי עלטערע יידן און דערציילן זיך
מלחמה-געשעענישן.

אויף אַ דריט בעטל — צוויי געעפנטע וואַליזקעס. עס שטייען
דאָ צוויי מיטליעריקע יידן און פּאַקן איין זייערע זאַכן.

עליאַש הערט זיך איין אין זייערע רייד :

— אַרויס פון דאַנען. נאָר אַרויס. פאַר פּראָדוקטיווע מענטשן
איז דאָ קיין פּלאַץ נישט.

עליאַש האָט אַוועקגעשפּאַנט און זיך אָפגעשטעלט ביי אַ בעטל,
אויף וועלכן עס איז געלעגן, אין אָנגעטוועכץ, אַ שוואַרץ-הנעוודיקער
יונגער בחור און האָט פאַרטיפּט געלייענט אַ בוך.

עליאַש האָט נעכאַפט אַ בליק און איבערגעלייענט : „דאָס פּאַלן
פון פּאַריז“ פון איליאַ ערנבורג.

— דאָס בוך געפעלט דיר ?

דער יונגערמאַן האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן אויף עליאַשן.

— פאַרוואָס נישט ? עס זיינען דאָ באַשריבן אמתע פּאַקטן.

— ווי הייסטו ?

— זשאַק קריינין.

— האָסט נאָך וועמען אין פּאַריז ?

דער יונגער כהור האָט עליאַשן אַ וויילע טיף אַרײַנגעקוקט אין די אויגן.

— דערווײל קײנעם נישט.

און ווי צופרידן, וואָס עס שענקט אים ווער אויפּמערקזאַמקײט האָט ער זיך צערעדט:

— מײן פאָטער, אַ פשוטער אַרבעטער, האָט מיך דוקא געוואָלט מאַכן פאַר אַ קינסטלער. געלערנט אין דער קאַנסערוואַטאָריע. דאָס לעצטע יאָר, פאַרן מלחמה-אויסברוך, באַקומען דעם צווייטן פרייז פון פּייל. וואָס פון מיר וועט איצט ווערן? — האָט קרייניז געהויבן מיט די אַקסלען. — איד טראַכט זיך צו לערנען אַ פאַר.

— און דו האָסט מער נישט קיין אַמביציע פאַרצוועצן דיין שטודיע אין דער קאַנסערוואַטאָריע?

— ווער וועט מיך אויסהאַלטן? איד בלייב דאָ נישט לאַנג. כ'בין פאַרשריבן אין אַ „יוגנטהויז“, וואָס ווערט פאַטראָנירט פון דער יידישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג. צווישן דער יוגנט וועל'ד זיך גוט פילן. איין גורל, איין אידעע.

עליאַש האָט זיך צוגעשפאַרט אויפן ראַנד פון בעמל.

— וואָסערע אידעע?

קרייניז האָט אַ וויילע געשוויגן. און דערנאָך געזאָגט, מיטן בליק געווענדעט אין דער ווייטקײט.

— די זעלבע אידעע, פאַר וועלכער מײן פאָטער איז געפאַלן.

— געפאַלן?

— געפאַלן מיט געווער אין האַנט. אין 43-טן יאָר, אין „האַט-סאַוואַ“.

— און דיין מוטער?

— דעפאַרמירט.

— און דו?

— אויך געווען דעפאַרמירט.

— טאָ פּונדזאַנען ווייסטו, אַז דיין פאָטער איז געפאַלן?

— אַזעלכע זאַכן דערוואַסט מען זיך שוין...

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. מיט צוויי פינגער האָט ער זיך אויף אַ רגע פאַרמאַכט די אויגן.

עליאַש האָט זיך אויפגעשטעלט.

— און קיין לעבן־געבליבענע משפּחה האָסטו נישט?

— יאָ. כ'האַב דאָ אַ פעטער און אַ מומע. אָבער כ'קען זיי נישט פאַרטראָגן. זיי זיינען אויף אונדזער חשבון רייד געוואָרן. איך וויל נישט אויסבעסערן מיין לאַגע מיט זייער געלט און מיט זייער רחמנות. דאָס קענען נאָר אנעמען מענטשן, וואָס גלויבן נישט מער אין זייער צוקונפט.

— דו געפעלט מיר זשאַק! — האָט עליאַש, פאַר צופרידנקייט, קרייגענען אַ טרייסל־געטאָן ביים אַקסל.

— נו, נו. איך וועל דיר אַמאָל קומען באַזוכן. — האָט עליאַש לייכט אַ גלעט געטאָן קרייניגס קאַפּ. — וווּ געפינט זיך דאָס יוגנט־הויז?

— אין מאָנטרוי. די אַדרעס וועל איך איידערשט געבן מאָרגן.

— אַ דאַנק. לייען ווייטער, זשאַק! און גלויב אין דיין צוקונפט!

— אודאי. — האָט דער יונגער זשאַק צוגעשמייכלט.

אין אַ געהויבענער שמימונג איז עליאַש אַוועק פון קרייניגס בעמל. ער האָט אויף אַ רגע געהאַט פאַרגעסן זיינע געשוואָלענע פים און גענומען שפּאַנען מיט אַ זיכערן טראָט. אָבער באַלד האָט ער זיך אַ וואַקל־געטאָן און אומגעפאַלן.

די צוויי רעליגיעזע יונגעלייט האָבן האַסטיק אויסגעדרייט די קעפּ.

— דו לערנסט זיך ערשט גיין?

— מיר זיינען דאָך ניי־געבוירענע מענטשן.

— אַ סך פון אונדז זיינען אפילו צו דיין גאַנג אויך נישט דער־

גאַנגען — האָט איינער פון די יונגעלייט געזאָגט.

— כ'ווייס...

און צוריקשפּאַנענדיק צו זיין בעמל האָט עליאַש נאָכגעטראַכט:

„מיין פרוי, מיינע קינדער — געהערן זיי נישט אַמאָל?...”

ער האָט אַ נעם געטאָן דעם שמעקן און זיך אַרויסגעלאָזט אין

נאָם אַרײַן, מיט דער כוונה זיך צו דערשלאָגן צום האָטעל-לאַטעציאַ,
אַפּוואַרטן די צוריקגעקומענע...

*

פאַרבייגייענדיק די קאַפּע „דיפּאָן“, קעגנאיבער דער מעטראָ
באַרבעס, האָט עליאַש פאַרלאַנגזאַמערט זיין גאַנג. דער קינסטלער
אין אים האָט נישט געקענט בלייבן גלייכנילטיק צו דעם צערווישן
שטיק לעבן. די קאַפּע איז געווען אַנגעפּראָפּט מיט אַמעריקאַנער
סאָלדאַטן. די ענגלישע שפּראַך האָט פאַרהילבט דעם בולוואַר. אַרום
דער קאַפּע האָבן, מיט לוייערנדיקע אויגן, אַרומגענישטערט אויפקו-
פּערס פון אַמעריקאַנער סחורות. אויף דער פאַרונדיקטער מעראַסע
זיינען געזעסן אַמעריקאַנער סאָלדאַטן, ווייסע און שוואַרצע, און זיך
אונטערגעהאַלטן מיט פּראַנצויזישע לייכזיניקע מיידלעך. די צוגע-
שמינקטע מיידלעך, וואָס האָבן אונטערגעשטראַכן די פּרעכטייט פון
זייערע אויגן מיט שרייענדיקע פאַרבן, האָבן זיך אויסגעשמועסט מיט
די מיליטער-לייט אויף שטום-לשון, אַרויסלאָזנדיק פון צייט-צו-צייט
אַ הילטיק געקניצלט געלעכטער.

דערשוויצטע, צעיאכטערטע אויפקויפּער, אַלזשיריאַנער, פּראַנ-
צויזן זיינען דאָ אַרײַן און אַרויסגעשפּרונגען פון דער קאַפּע, ממש ווי
טייולאַנים. אַנדערע האָבן באַלאַגערט דעם שכנותדיקן „פּאַלע-דע-
באַרבעס“, וואָס איז נאָך אַליץ באַזעצט געווען פון אַמעריקאַנער
מיליטער.

אינעווייניק, אין דער קאַפּע „דיפּאָן“, איז זיך ממש נישט מעג-
לעך געווען אַרײַנצודרענגען. אַ געדיכטער וואָלקן ציגאַרעטן-רויך איז
געשטאַנען אין דער לופט. ווי אין אַ געפּל האָבן זיך דאָ באַוויגן
פאַרשידענע מיליטערישע אוניפּאַרמען, ציווילע אַנצוגן, דאַמסקע
ספּאַרט-בלוזקעס און לאַנגע גראַנאַטענגע הויזן איבער דריבנע פּרויען-
שיכלעך. אַ געזושום פון קולות אין עטלעכע שפּראַכן. אַ גענײַ אַהי-
און-צוריק. די טירן דרייען זיך נאָכאַנאַנד און דאָס גלאַז שפּיגלט זיך
אין דער זון, ווי ס'וואָלט ערטערווייז געברענט. מיליטערישע און צי-

וויילע שיד רירן אין געאייל קוים און די שמינו, וואָס פירן צום רייד= דעקאָרירטן קאָפּע-קעלער. און אַנדערע שיד הויבן זיך אַרויף מיט די שמינו. הענט ציילן געלט און שאַרן זיך פּאַרויכטיק אַרויס פון דער קאָפּע, נאָכשלעפּנדיק שווערע גופים, אַרומגעבעטע מיט אַמערי-קאָנער סחורות. דאָ און דאָרט אַ האַלב-שיכורער אַמעריקאָנער סאָל-דאָט מיט די פּיס אויפן טישל. איינער זינגט, דער צווייטער שרייט, דער דריטער פּייפט. אַנדערע זיצן מיט די קעפּ אָנגעלענט אויף מייד-לישע אַקסלען און קייען נאָכאַנאַנד שווינג-גומי. אין די פּאַרשטעקטע ווינקלעך עפענען זיך אַמעריקאָנער שיגעלן ווי פּאַרהאַנגען אין אַ מאַנאַזין און עס ווערט אינדערניך אויסגעפּאַקט און איינגעפּאַקט : קאַרטוושן ציגאַרעטן, מיליטערישע הויזן, ניילאָן-זאַקן, קאַלדערעס, קאַנסערוון-פּושקעס, נאָלדענע זייגערלעך און רינגלעך. און דאָס אַלץ ווערט כּהרף-עין איינגעשלונגען פון די אויפקויפּערס און בנבּה אַרויסגעפּראָגן.

אין דעם געטומעל האָט עליאַש באַמערקט עמלעכע יידישע פּנימער אויך. יידיש-רעדנדיקע מיידלעך, די פּיס געפּאַרבט אויף אַ זאַקן-קאַליר, אין שיכלעך מיט האַלץ-זוילן. זיי האָבן זיך אין אים אָנגעשמויסן ביים אַרויסגאַנג.

עליאַש האָט איינגעלעך נישט געוויסט צו וואָס ער דרייט זיך דאָ אַרום. אָבער ער האָט פּונדעסמוועגן פון דעם באַוועגלעכן בילד נישט געקענט אָפּרייסן די אויגן.

אַרויסקומענדיק צוריק אויף דער גאַס, איז צו עליאַש אונטער-געשפּרונגען אַן אַמעריקאָנער סאָלדאַט און אים אַריינגעשושקעט אין אויער :

— אַ ייד ?

— אַ ייד.

— קויפּסט אַ גאָלדן דאַמען-זייגערל ? נאָר מאַך עס שנעלער !

קום אַריין אין אַ הויז ! — האָט ער אים אינדערניך אַ ווייז געמאַן דאָס זייגערל.

— איד האָב עס נישט וועמען צו שענקן.

— וועסט עס פאַרקויפן.
 — כ'בין נישט קיין סוחר.
 — שמענדיק! — האָט יענער אַ בייזן ברום געמאַן און איז
 אַוועק.
 און איידער=נאָך עליאַש האָט זיך באַוויזן אויסצורייען, האָט זיך
 צו אים דערנענטערט אַ מאַן אין אַ ברייטן בערעט, מיט אַ פּאַר גע-
 דיכטע שוואַרצע וואַנצעס און אַרופליינגדיק די האַנט אויף עליאַש'ס
 אַקסל, האָט ער שטרענג אַ זאַג געמאַן :
 — קומט מיט מיר!
 — וווהין?
 — אין קאַמיסאַריאַט.
 — האַ=חאַ! — האָט זיך עליאַש צעלאַכט — אַן אמתר ששאַפּ=
 לינישער פילם. — איך שווער אייר, אַז איך האָב דאָ נישט קיין שום
 שייכות מיט דעם האַנדל. גראַד מיך גייט איר אַוועקפירן.
 — מיר קענען דאָס ליד.
 — גלויבט איר באמת, אַז מיט אַזעלכע געשוואַלענע פים קען
 מען אַרומלויפן האַנדלען.
 — מיר איז נישט וויכטיק דיינע געשוואַלענע פים, נאָר די פאַר-
 שטעקמע דאָלאַרן.
 בעת מען האָט עליאַשן אַרויסגעלאָזט פון קאַמיסאַריאַט, האָט ער
 זיך שטאַרק אונטערגעיאַגט און איז גלייך אַוועקגעפאַרן צום האַטעל-
 לומעציאַ.
 עס האָט זיך געשטעלט אַ הייסער יוני=טאָג. עס האָט זיך ממש
 אויסגעוויזן, אַז דער אַספּאַלט ברענגט אויפן ברוק.
 ביים האַטעל=לומעציאַ האָט עליאַש אָנגעטראַפּן אַזאַ געדיכטע
 מאַסע, וואָס האָט אים דערמאנט אין זיין אָנקומען. און הנם עס
 האָט ווער געמאָלדן דורך אַ הויך=רעדער, אַז היינט דערוואַרט מען
 נישט קיין נייעם טראַנספּאָרט, האָט זיך קיינער פון דער מאַסע נישט
 גערידט. די מענטשן דאָ האָבן געוואַלט גלויבן, אַז באַלד וועט מען
 אָנזאָגן, אַז איין טראַנספּאָרט קומט יאָ אָן. און אין דעם טראַנספּאָרט

וועלן זיך טאקע געפינען זייערע אַוועקגעריסענע מענער, פרויען און קינדער...

עליאש האָט מיט שוועריקייטן זיך אַרויסגעפלאָגערט פונעם מענטשן-קנויל און איז לאַנגזאַם אַרײַן אין גערטנדר.

פאַרשידענע מחשבות האָבן געקרייצט זיין מוח... אַ צווייפל האָט געשרונקען זיין בלוט ווי אַ פּיאָווקע... ער האָט גערוועזן געגראָבן מיטן שטעקן אין זאַמד. אַלע וויילע האָט ער אויפגעהויבן די אויגן און געזען, ווי די מאַסע איז נישט מיר געוואָרן זיך צו דרענגען אין דעם שטיקעניש, אַליין-נאָך גלייבנדיק אין אַ נס.

ער האָט זיך אויפגעכאַפט און איז אַוועק.

צוקומנדיק צום מעטראָ-איינגאַנג האָט ער זיך אָפגעשטעלט ביי אַ צייטונג-קיאָסק און דאָ איז זיין בליק געפאלן אויף יידישע אותיות. ער האָט דערקענט די צייטונג, אין וועלכער ער האָט פאַר דער מלחמה פאַרעפנטלעכט זיינע שאַפונגען.

ער האָט געפילט ווי זיין האַרץ האָט אַ צאַפּל-געמאַן. ער האָט געקויפט אַ צייטונג און זי גלייך צעעפנט. גרעסערע און קלענערע צייטונג-קעפלעך האָבן אים געשוועכט פאַר די אויגן. ער האָט גע-וואָלט אַלצדינג איינשלינגען מיטאַמאָל. ער האָט אבער בשום-אופן נישט געקענט צונויפנעמען זיינע געדאַנקן, כּרי עפעס אויפצוכאַפּן. ער האָט קוים באַוויזן אויפצונעמען די אַרעס פון דער רעדאַקציע. און דערפילנדיק אַ דראַנג זיך צו זען מיט די לעבן-געבליבענע רעדאַקטאָרן פון דער צייטונג, ווו ער האָט יאָרן-לאַנג מיטגעאַרבעט, איז ער גלייך אַהינגעפאַרן.

די רעדאַקציע האָט זיך איצטער געפונען אין אַן אַרעמען פּאַס-סאַזש. פאַרן איינגאַנג זיינען געשאַטען גרופקעס מענער און פרויען און האָבן זיך דערציילט די ניסים פון זייער לעבן-בלייבן. אַנדערע האָבן זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ, ווי זיי וואָלטן אויף עפעס גע-וואָרט...

דער אַרמיניסטראַציע-לאַקאַל איז געווען איבערגעפאַקט מיט אַ פאַרשידנאַרטיקן עולם. דער גערויש האָט דערמאנט אין אַ וואָקזאַל

פאַרן אַנקומען פון צוג. דער אַדמיניסטראַטאָר איז געווען באַלאַ-
נערט און עטלעכע שטימעס האָבן צו אים גערעדט מיטאַמאַל :

— מיר זוכן, מיר זוכן! ...

עליאַש האָט זיך קוים אַדורכגעדרענגט מיטן שמעקן אין האַנט.
מיט גרויסע שפּרייזן איז ער אַרויף אויפן ערשטן שטאַק. און ווי נאָך
די וואַרטנדיקע אין קאַרידאָר האָבן אים אָנגעוויזן די טיר פון רע-
דאַקציע-צימער, איז ער אַרײַן, ווי געיאָגט פון אַן איגעראַלעכן אומרו.
די צוויי רעדאַקטאָרן, וואָס זיינען דאָ געזעסן ביי באַזונדערע
טיש, בירמאַן אַ נידעריקער מיט אַן אויסגעבלייכט פנים, גוטמוטיקע
אויגן, פלינקע באַוועגונגען און זאַלצמאַן מיט אַ פּאָר מירע אויגן,
הינטער איינפאַכע ברילן-גלעזער, וואָס האָבן דאָס לעבן דערזען אין
דער ווייטער-ווייטקייט, האָבן זיך, ביי עליאַשס דערשיינען, איבער-
ראַשטע אויפגעריסן פון די ערטער.

— עליאַש! — האָבן ביידע אויסגעשריגן כמעט ווי מיט איין

קול.

און בעת זיי האָבן אויפגעהויבן זייערע קעפּ, האָט עליאַש באַ-
מערקט דעם פינקל פון טרערן אין זייערע אויגן.

ער האָט זיך שווער אַראָפּגעזעצט און זיך גענומען אַרומבליקן
איבערן קליינעם רעדאַקציע-צימער.

זיין בליק איז גלייך געפאַלן אויף דער וואַנט, אויף וועלכע עס
האָבן געהאנגען פּאָרטרעטן, פון צוויי פאר-מלחמהדיקע רעדאַקטאָרן,
איינגערעמט אין שוואַרצער קרעפּע.

עליאַש האָט זיך אַ ריט-געטאַן :

— וואָס זע איד! ...

— דערשאַסן געוואָרן אויפן באַרג וואַלעריען פּאָר אָנפירן מיט
דער אונטערערדישע אַרבעט. — האָט ער געהערט דאָס שטילע קול
פון רעדאַקטאָר בירמאַן.

— און וויפּל זיינען מיר געבליבן פון דער שרייבער-גרופּע?

— דו ביסט דער דריטער...

- עליאש האָט איבערגעפירט זיין בליק אַמאָל אויף דעם רעדאַקט־
 סאַך, אַמאָל אויפן צווייטן.
 — ליפּסמאַן ?
 — געפאַלן אין „מאַקי“.
 — ציטרינגאָוויטש ?
 — אַ קריגס־געפאַנגענער. גאָך נישט צוריקגעקומען.
 — פּלאַטעק ?
 — דעפּאַרטירט.

עליאש איז געבליבן זיצן מיט אַראָפּגעלאָזטע אַקסלען, די אויגן
 געווענדערט צום זוניקן דרויסן. ער איז געזעסן ווי באַטויבט. ער האָט
 געהערט קלינגען דעם טעלעפּאָן. ער האָט באַמערקט ווי אַ ייד האָט
 געעפנט די טיר, אַריינגעשמעקט דעם קאַפּ, און מיטן גוף אין קאַרי־
 דאָך האָט ער זיך אויסגערעדט דאָס האַרץ פאַר די רעדאַקטאָרן.
 — וואָרט צו אַ וויילע, מיר וועלן אייד באַלד אויפנעמען.
 עליאש האָט זיך אויפגעשמעלט. זיינע אויגן האָבן אויפגעכאַפּט
 אַ קעפל פון אַ גאַמיץ : „דער יונגער גאָוועליסט עליאש ריינהאַרץ
 צוריקגעקומען פון דעפּאַרטאַציע.“ — האָט דער רעדאַקטאָר בירמאַן
 פלינג געשריבן, שטייענדיק ביים טיש.

- ער האָט זיך גלייך אויסגעדרייט צו עליאַשן און געפרעגט :
 — און דיין פאַמיליע ?
 — דערווייל גאַרנישט.
 — ווער האָט דיר באַפרייט ?
 — די רויטע אַרמיי.
 — ווו ?
 — נידער־שלעזיע.
 — ווו ווינסמו דערווייל ?
 — אין אַזיל.

דער רעדאַקטאָר בירמאַן האָט אַ וויילע אָנגעקוקט עליאַשן מיט
 אַ מיטפילנדיקן בליק. אָבער ער האָט נישט אַרויסגעוויזן קיין נידער־

שלאַנגקייט. מיט אַ שמייכל האָט ער עליאַשן אונטערנעמראָגן אַ צינאַרעט און געזאָגט :

— מיר וועלן מוזן אַליץ אָנהייבן אויפסניי. מען מוז גיין ווייטער. אונדזערע פיס מוזן זיך אַריינפאַסן אין די טריט פון אונדזערע חברים, וועמענס דרייסטן גאַנג דער שונא האָט אונטערנעהאַקט. מיר וועלן דיך נישט לאָזן פאַלן. — האָט דער רעדאַקטאָר בירמאַן עליאַשן חברים אַ קלאַפּ געמאַן אין דער פלייצע — האָסט זיך שוין צוריק-גענומען צום שרייבן ?

— איד זוד אַ רואיק ווינקל. אין אַזיל איז מיר אומגעלעד. — ווייז זיך אָפּטער ! מיר וועלן דיך לאָנג נישט לאָזן אין אַזיל. איד וועל נאָך היינט איבערעדן מיט חברים וועגן דיר. דערווייל... — האָט דער רעדאַקטאָר בירמאַן פעסט געדריקט עליאַשס הענט — זע, אַז דו זאָלסט אַביסל קומען צו זיך.

— גייסטיקע רו, גייסטיקע רו... — האָט עליאַש פעסט געקלאַט מערס די האַנט פון צווייטן רעדאַקטאָר. און נאָך אַ לענגערע וויילע לאָזן הענגען זיינע בליקן אויף די צוויי פאַרטערטן אין שוואַרצער קרעפּע, האָט ער זיך לאָנגזאַם אַרויסגערוקט.

אָנגעקומען איז ער אין דער אַזיל-קאַנטין אַ פאַרשפּעטיקטער. דאָס מיטאַג האָט ער אָפּגעגעסן איינער אַליין ביי אַ טיש. אין מוה האָט אים שטאַרק גערוישט. עס האָט זיך דאָרט עפעס אָנגעהויבן צו וועבן און האָט זיך גלייך צעריסן. ער האָט זיך געפילט אומבאַ-האַלפן עפעס צו געשטאַלטיקן פון דעם אַלעמען, וואָס ער האָט ביו איצטער איינגעזאַפט. אָבער ער האָט דערפילט, אַז דער שרייבערי-שער אומרו לאָזט אים נישט איינזיצן.

נאָכן מיטאַג, פאַרבייגייענדיק די אַזיל-ביוראַ האָט ער פריידיק אַ צאַפּל-געמאַן. ער האָט וועמען באַמערקט און אויסגעשריגן : — אייזענבערג ? !... —

פאַר אים איז געשטאַנען אַ נידעריקער, ברייטביינערדיקער מאַן פון אַ יאָר עטלעכע דרייסיק. אַ קאַנטיק טונקלהויטיק פנים, לענג-לעכע אויגן, פלאַטשיקע נאָז. אין די קנייטשן אַרום די מויל-ווינקלען

איז געלעגן עקשנות. פון זיין אָפּגעגאַלמן קאַפּ-האַר האָט שוין צוריק אַרויסגעשפּראַצט אַ נאַנץ-נידעריקער יערוש. מיט אים, מיט דעם דאָזיקן יאַקוב אייזנבערג, האָט עליאַש אָפּגעלעבט אין איין לאַגער נאַנצע 17 חדשים. זיי האָבן זיך ביידע געהאַלטן ווי צוויי לייבלעכע ברודער. אָפּטמאָל האָט איינער פאַרן צווייטן זיך אפילו איינגע-שטעלט דאָס לעבן, אַרויסגעבענענדיק אַ קאַרטאָפּל אָדער אַן אנגע-פרוירענע ריב, וואָס האָט געשמעקט מיט אַ טויט-געפאַר.

דערפאַר טאַקע איז עליאַש געבליבן שטיין אַ געקערנקטער, נישט וויסנדיק פאַרוואָס זיין לאַגער-ברודער, יאַקוב אייזנבערג, נעמט אים אויף מיט אַזאַ גלייכגילטיקייט. עליאַש האָט נישט געקענט תּופּס זיין פאַרוואָס אייזנבערג שטייט און קוקט אים אָן מיט אַזאַ מאַרנעם בליק, ווי ער וואָלט עליאַשן עפעס פאַרגעוואָרפּן.

— וואָס איז דיר, יאַקוב, דו דערקענסט מיר נישט? — האָט אים עליאַש אָנגענומען ביי ביידע אַקסלען און אַ טרייסל געמאַן.
— איך דערקען דיר זייער גוט, עליאַש. — האָט אייזנבערג אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ, ווי אים וואָלט שווער געווען צו פאַרטראָגן עליאַש'ס פּרייד צוליב זיין דערשייגען...

— ביסט קראַנק, יאַקוב?

— כ'ווייס נישט.

— האָסט מיר מער גאָרנישט וואָס צו זאָגן?

— קום אַריין אין אַ קאַפּע, וועט זיך אפשר גיכער אַראָפּרעדן.

— גוט, טאָ קום!

ביים קאַפּע-טיש'ל האָט אייזנבערג לאַנגזאַם און שווער אַרויס-גענומען אַ פּאַטאַגראַפּיע פּון אַ שמראַלנדיקער בלאַנדיקע מיט אַ צעלאָזענעם קאַפּ האַר, פּלאַמענדיקע אויגן. אַ מיטרייסנדיקער שמייכל האָט געשוועבט אויף אירע האַלבלעך-צעעפּנמע, דינע ליפּן, פּון וועלכע עס האָט אַרויסגעבליצט אַ מויל געזונמע ציינער, איינצו-בייסן דעם שטאַרקסטן מאַן.

— אָט די פּאַטאַגראַפּיע איז מיר געבליבן פּון מיין נאַנצער פּאַ-

מיליע. דאָס איז מיין יונגסטע שוועסטער, בערט. — האָט זיך אייזנ-
בערג נערוועז נעריבן דעם שטערן.

— און איצט יאָקוב כאָפּ אַ בליק אויף מיין פּאָטאַגראַפיע! אָמ
איז מיין פרוי מיט די צוויי קינדערלעך. דעפּאָרטירט. דערווייל זע
איר זיי נישט צוריק. וואָס זאָל איר זאָגן?

— פון דיין אומגליק ווערט מיר אָבער נישט לייכטער. — האָט
זיך אייזנבערג אויפגעכאַפּט.

— וואָס דו ווילסט שוין אַנמלוּיפן?

— כ'ווייס נישט צו וואָס כ'האָב זיך אָהערגעאייילט. — האָט זיך
אייזנבערג צוריק אָגידערגעזעצט אויף אַ האַלבן שטול. — כ'האָב
בעסער נאָך געדאַרפט בלייבן אין דייטשלאַנד.

— האָסט איר געזוכט נאָלד? — האָט אים עליאַש אָנגעקומט.

— וועמען איז געלעגן אין זיין נאָלד? כ'בין אַרײַן אין אַ דייטש
הויז. כ'האָב מיר אַרויסגענומען און אַנצוג. אין אַ טאַש האָב איר
געפונען אַ רעוואָלווער.

— אַ רעוואָלווער נאָך? האָסט אים מיטגעשלעפּט?

— יאָ. כ'האָב געמיינט און אָגדענק.

עליאַש איז שטיל געבליבן. ער האָט אייזנבערגן לאָנג באַטראַכט,

ווי ער וואָלט אַריינגעדונגען אין זיין גשמה-צושטאַנד. ער האָט ווי
צו זיך געזאָגט און ווערטער: „דער מענטש געפעלט מיר עפעס
נישט...“

אייזנבערג האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן און עליאַשן אָנגעקומט.

— איר קען זיך מער קיין אָרט נישט געפונען... כ'זע אַלץ אַרום

מיר שוואַרץ... און דו?

עליאַש האָט אַ טיפן ציטער געמאַן...

— איר? כ'ווייס נישט וואָס פרויער אָנצוהייבן. איר וויל אין

מיינע ליטעראַרישע-פרוון באַווייזן, אַז אפילו די, וואָס האָבן אין די
לאַנדערן נישט געשטעלט קיין פראַקטישן ווידערשטאַנד, דאַרפן אויך
באַטראַכטן ווערן ווי ווידערשטענדלעך. פאַרשטייט זיך איר מיין די
לעבן-געבליבענע. זייער ווידערשטאַנד איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס

זיי האָבן מיט אַלע כוחות געקעמפט קעגן דער פּאַרניכטונג. זיי האָבן זיך נישט געלאָזט דערפירן צו קיין עמישע דעגראַדאַציע. זיי האָבן זיך פּסיכיש נישט געלאָזט צוריקפירן צו דער פּראָהיסטאָרישער אור-צייט. איר גלויב, אַז ערשט איצטער וועלן זיך פּסיכיאַטראָן פּאַרנע-מען מיט אונדזער לעבן-בלייבן.

— מיר דאַכט זיך, אַז איר לעב נאָך איצטער אונטער דער שטענדיקער שאַק-ווירקונג פון טויט-שרעק... — האָט זיך אייזנבערג גערווען געביסן די נעגל.

— דעריבער טאַקע דערקען איר זיך נישט. אין לאַנגער ביססו דאָך ממש געווען אַ גייסטיקער גיבור. איר האָב טייל מאַל נישט געקענט באַנעמען וועלכער כוח איז איינגעלעד דיין שוין-מעכאַניזם, וואָס דערמעגלעכט דיר אויסצוהאַלטן די אַלע פּסיכישע קלעפּ, וואָס מיר האָבן טאַג-טעגלעך באַקומען. און דאָ, בעת אַ פּריי לעבן ציט זיך ווייטער?...

— איר בעט זיך, זאָג מיר נישט קיין מוסר! — האָט אייזנבערג שאַרף אָנגעקוקט עליאַשן. — רווקא דערפאַר, וואָס איצטער איז מען צו אונדז מילד און צאַרט ווי צו געליטענע קינדער, ווירקט אויף אונדז דער מינדסטער מאַראַלישער ווייטיק פיל שטאַרקער ווי פּריער. איר האָב אַ קאַנפליקט מיט זיך גופא...

עליאַש איז שטיי געבליבן. ער האָט געטראַכט, אַז אויף דער הייסער מינוט וועט אים סיי-ווי גאַרנישט געלאנגען אָנצורעגן אייזנ-בערגן, ר'זאָל זיך אָנהייבן צוריקבויען. ער האָט דעריבער אַוועקגע-קירעוועט דעם שמועס אין אַן אַנדערער ריכטונג...

— ווו ווינסטו דערווייל, יאַקוב?

— אין ערגעץ נישט. כ'האָב מיינע זאַכן אַרײַנגעשטעלט אין דער אַזױל-ביוראָ, ביז ס'וועט זיין אַ פּרייער פּלאַץ.

— אויב אַזוי, וועלן מיר דאָך ווידער ווערן שכנים.

— מילא... — האָט אייזנבערג ווידער אַרויסגענומען די פּאַסאַ-גראַפיע און זי באַטראַכט.

— הער זיך איין, יאַקוב! איר זע דאָך, אַז דו ביסט שרעקלעך

אויסגעמאַטערט. קום אָפּעסן! נאַכמיטאָג וועסטו זיך קענען אַוועק-
לייגן אויף מיין בעט אויסרוען.

— און דו גלויבסט, אַז מיט מיינע נערוון, וועל'ד קענען דערלייגן
אויף אַ בעט. איר זוד זיך איצטער נישט אויסצורוען, נאָך זיך מיט
עפעס צו פייניקן... איר בין אפילו דיר אויך אַ שונא. כ'ווייס נישט
פאַרוואָס. — האָט ער זיך ווילד אַ הויב געמאַן פונעם אָרט. און
נישט אומקונדיק זיך מער אין עליאַשס ריכטונג האָט ער זיך מיט
שווערע טריט אַרויסגעשלייכט פון דער קאַפּע.

— יאַקוב!

אינדרויסן האָט ער געשמעלט אַ טראַט אַהין, אַ טראַט צוריק און
איז גלייך פאַרשוונדן פון עליאַשס בליק.

4.

שבת אָונט האָט עליאַש צום ערשטן מאַל איבערנעלאָזט דעם
טשעקן אין אַזיל און זיך אַרויסגעלאָזט אין נאַס אַריין באַגעגענען
אַ באַקאַנטע פרוי, וואָס ער האָט צופעליק געהאַט געמאַכטן ביים
האַטעל-לומעציאַ.

די פרוי, רחל שוואַלבערג, איז געקומען צום האָטעל-לומעציאַ
זוכן איר פאַרשוונדענעם מאַן — עליאַשס אָן אינטימען פריינט.

גייענדיק צום צונויפטרעף האָט זיך עליאַש דערמאַנט אין דער
מאַדאַם שוואַלבערגס לעצטע ווערטער פאַרן אַוועקגיין:

— לאָמיר זיך מרעפן שבת אָונט! אַביסל זיך אַדורכשמועסן.

איר זייט דאָך געווען אַזאַ גוטער פריינט פון מיין מאַן.

די ווערטער האָבן אין אים עפעס דערוועקט אַ גומע שטימונג.

פאַרבייגייענדיק אַ שפּיגל האָט ער זיך אַוועקגעשמעלט און זיך
באַטראַכט. ער האָט זיך מיטאַמאַל דערזען אין אַ העלן ספּאַרט-
אַנצוג פון אַ שטאַף געמישט מיט האַליץ, וואָס ער האָט אים גע-
טראָגן צום ערשטן מאַל. ער איז געווען אַרומגעשוירן. די לאַנער-

פריזור — אינמיטן אן אויסגעגאָלטן שמרייף ווי ביי אַ געשמעפלט פערד — האָט מען קוים באַמערקט.

נאָך אַ דושנעם יוני-טאָג, האָט זיך צום אַוונט-צו געפילט אַ פייכטקייט אין דער לופט. ערמערווייז איז דער פאַרנאַכטיקער הימל געווען געדיכט באַליינט מיט פאַרשידנפאַרמיקע טונקל-בלויע כמאַ-רעס. איבערן מערב-האַריוואַנט האָט נאָך געשוועבט אַן אומגעהייער גרויסער וויאַלעטענער וואַלקן; צעשלענגלט צווישן רונדיקע, אַלמער-פילמעכע טורעמלעך און צווישן פירקאַנטיקע קוומענס, האָט ער געוואָרפן אויף דער טונקל-געוואָרענער ערד אַן אַפשיין פון ליכטיקע שקיעה-פאַרבן.

אַ זומערדיק ערב-שמורעם-ווינטל האָט פון צייט-צו-צייט צע-שויערט די ביימער אויף די בולוואַרן; צוזאַמענגעטוליעט צוויי ביי-מער-קעפ, ווי זיי וואַלטן געהערט צו איין שטאַם.

אַ ריויקער המון האָט געצויגן צום הילכיק-צערוישן „פינאַל“. די פאַרבגרייכע פרויען-קליידער, ווי אַן ערדישער רעגנבויגן, האָבן זיך אויסגעלייגט איבער די טראַטוואַרן און האָבן זיך גאַנץ-ווייט אַוועקגעכוואַליעט. די דאַמען-שיכלעך מיט הילצערנע זוילן, ווי אַ מלחמה-אַפּקלאַנג אין די פיס, האָבן נאָכאַנאַנד געהאַמערט. מיט יעדער מינוט איז דער הימל געוואָרן פינצטערער, די וואַלקנס — שווער ווי בליי, נאָר אַראַפּצופאַלן. די גאַסן זיינען געווען שוואַכלעך באַלויכטן. דאָס פאַר-מלחמהדיקע געאַן-ליכט, וואָס האָט זיך תמיד, ווי ראַקעטן פון קאָלירט פייער, צעשאַסן אין דער ראַזלער-בלויער אַוונט-לופט, איז איצט געווען פאַרביטן מיט שיטער-צעוואַרפענע לעמפלעך הינטער טונקל-בלויע, פאַפירענע אַבאַזשורקעס. אָבער ווי ס'ווייזט אויס, האָט דער „פינאַל“ מיט זיין האַלב-טונקלקייט נאָך מער צוגעצויגן. ער האָט אַריינגעלאַקט מיט זיינע צענדליקער רע-קלאַמע-צייכענונגען פון נאַקעטע פרויען, וואָס האָבן געשוועבט אויף די לייזענטן איבער די קאַבאַרעטן-איינגענג, פונקט ווי זייערע פּרעכע שמיכלען וואַלטן געווען צוזאנען פון לעבעדיקע שיינהייטן. דער גאַמען פון פּראָגראַם: „פאַריו-נאַקעט“ האָט אַריינגעכאַפט ווי אין

אַ קלאַטקע אַ היפש ביסל טוריסמן און הונדערטער פאַרזער ליב־
האַכער פון שיינעם מין.

פון אַלע טונקעלע געסלעך האָבן זיך אַרויסגערוקט שטאַרק־צוגע־
פאַרבמע פּראָסטיטומקעס, מיט אויפגעהויבענע שטאַלצע קעפּ, ווי
זיי וואָלטן די נאָך־מלחמהדיקע צייט באַטראַכט פאַר אַ „הויר־
סעזאָן“...

אויך אויף די צערווישמע בולוואַרן איז געווען אַ געניי פון יונגע
פרויען מיט כלומרשמע נאַאיווע שמייכלעך אויף די ליפּן. זיי האָבן
זיך נאָכאַנאַנד אָנגעשטויסן אין עלעגאַנטע מענער, אַרײַנבליצנדיק זיי
אין די אויגן.

שיינע, שלאַנקע געגערנים מיט ווייסע קוקאַרדעס אין די פּעד־
שוואַרצע געקרויזמע קעפּ, אָנגעטאַן אין ווייסן, ווי זיי וואָלטן גע־
וואָלט, אַז זייער שוואַרץ־הויטיקייט זאָל זיך גישט צוגופּמישן מיט
דעם השכות, וואָס האָט איינגעהילט די געסלעך, האָבן זיך געדרייט
אַרויף און אַראָפּ אין די ראַגעס, בליצנדיק מיט זייערע בלאַנקדיקע
ציינער, צוויינקנדיק מיט איין אויג...

אין אַלע ראַגעס האָבן אַלזשיריאַנער, מיט הייזעריקע קולות,
אָנגעבאַטן ציגאַרעמן — אַמעריקאַנער און פּראַנצויזישע — אויף
שוואַרצע פּרייזן.

פון אַלע פּראַנטאַווע קאַפּעען האָבן אַרויסגעשאַלט קלאַנגען פון
דזשאַז־אַרקעסטערס. פּאַרלעך האָבן אינעווייניק געטאַנצט. אַרום די
איינגענג — אַ געדיכטער, פאַרשידנפאַרביקער המון, וואָס האָט זיך
אַפילו פונדערווייטנס געקוויקט מיט די נאַקעטע פּלייצעס און מיט
די אויפגעפּעכערטע קאָלירטע קליידלעך איבער פּיין־געשניצטע
דאַמען־פּיס. בשעת די האַרמאַשקע האָט אויסגעשפּילט אַ „באַל־
מיזעט“־מעלאָדיע האָבן טייל מיטגעזונגען, אַנדערע צוגעפּיפּט, ווילד
געלאַכט. דאָ און דאָרט האָט ווער אַ כאַפּ געטאַן ביי דער טאַליע
אַ ווילד־פּרעמדע מויר און זיך מיט איר אַוועקגעלאָזט טאַנצן, אַרײַג־
פּלעכטנדיק זיך אין אַ פּלאַנטער פון אָנפּאַרנדיקע אויטאָמאָבילן,

וואָס האָבן כסדר פאַרמיינט די לופט מיט זייערע גרויסע סיג-
נאַלן, אויף וועלכע דער פריילעכער עולם האָט ווילעריש געענטפערט:
— פאַרמאָר די מאָרדע!

אויף די הוידעלקעס איז די יונגט ממש געפלוין אין הימל אַרײַן.
די מיידלעך האָבן דערביי שטאַרק געקויטשעט.
די קאַרוזעלעס, אַרום וועלכע עס האָבן זיך געהויבן קאַלירנדיכע
באַלאַנגען, האָבן מיט זייער מוזיק דערמאַנט אין פאַרצייטישע קאַמע-
דינקעס. יונג און אַלט האָט דאָ רונד-אַרום גאַלאָפּירט אויף היל-
צערנע פּערד און חזרים, יאַנגריק זיך נאָך די לאַכענדיקע מיידן, מיט
צעלאָזענע האָר, צעפלאַמטע באַקן און צעצונדענע אויגן.

מאַניקער, אין פאַרביקע קאַפּ-טיכלעך, מיט אַ גרויסער פּערל אויפן
שטערן, אין רונדיקע פּעך-שוואַרצע בערדלעך, די אויגן פאַרבונדן
מיט אַ שוואַרץ טיכל, האָבן פאַראויסגעזאָגט די צוקונפּט. זייערע
געהילפן האָבן זיך אַרומגעדרייט צווישן נייגערדיקן עולם מיט אַ צע-
עפנט טעשן קאַרטן אין האַנט, ווי זיי וואַלטן געהאַלטן אַ קליינעם,
קאַלירטן פּעכער און פאַרנעליינט: „ציט אַרויס אַ קאַרט מ'סיע-
דאָס, איר וועט זיך דערוויסן דאָס גליק, וואָס אייך דערוואַרט.“

אין צענדליקער אויפגעשטעלטע בודקעס האָבן גרויסע לאַטעריע-
רעדער זיך געדרייט מיט אַ געשומועריי און זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ
נומער, וואָס האָט איינעם פון די שפּילער געגעבן צו געווינען אַ
נייטיקע זאַך פאַר אַ קאַסטבאַרן פּרייז.

פון אַלע בודקעס, לענג-אויס דער אומגענגט פון „פינאַל“, האָט
מען געקלינגען מיט האַנט-גלאַקן אין אויף הויך-הילכערס גערופן
קליענטן. ביי אַ פאַרבנדיק-דעקאָרירטע בודקע, האָבן דריי יונגע
נאַקעטע טענצערינס אויף אַן עסטראַדע געטאַנצט אַן אינדישן טאַנץ,
מאַכנדיק דערביי פאַרשידענע אַקראַבאַמישע קונצן מיט זייערע בויג-
זאַמע שלאַנקע קערפּערס, וואָס האָבן נאַכאַנאַנד געקלימפּערט מיט
די לאַנגע גלעזערנע קאַלירטע קרעלן, אַרויפגעצויגן אויף אַ גומי
אַרום זייערע דיגע טאַליעס.

די בודקע איז געווען באַלאַנגערט פון אַ גרויסן המון צעשמייכלטע

מענער און פרויען; און מיליטער-לייט, אמעריקאנער און פראנצויזן, האָבן זיך אַרײַנגעלאָזט אינעווייניק אין דער בורקע. פון אַלע זײַטן האָבן געשמראַמט אמעריקאנער סאַלדאַטן. זײַנען דאָ אַרומגעגאַנגען מיט אַנגעהאַנגענע מונדירן אויף די אַקסלען; געזונגען הויך אויפן קול מיט הייזעריקע שיכורע קולות. זײ האָבן זיך אַרומגעפירט מיט עמלעכע מיידלעך מיטאַמאָל. מײל האָבן אַרײַנגעשמראַמט אין די טונקעלע געסלעך און מײל האָבן אַרויסגעשמראַמט. אַלץ צוזאַמען האָט גערוישט, ווי אַן אומענדלעך גרויסער נאַכט-לאַקאַל וואָלט זײַנע נומערן אַרויסגעטראָגן אין נאַס אַרײַן און גערופן צו פאַרברענגען אַ לײכטזיניקן אָונט, וואָס פאַר-שיכורט מיט ביליקע גענוסן.

*

עליאַש איז געגאַנגען איבער דער נאַס אַן אויפגעהייטערטער. דער געדאַנק, אַז ער גײט שוין אַן שמעקן, ווי אַלע אַנדערע, וואָס באַוועגן זיך אַרום אים, האָט מיט שמאַלץ אויפגעהויבן זײַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ.

עס זײַנען אַריבער אַ היפש ביסל מינוטן. און ענדלעך האָט זיך מאַרדאַם שוואַלבערג באַווײזן. איר טואַלעט האָט עליאַשן איבעראַשט. זי האָט געטראָגן אַ קלייד פון ציפּרין-קאַליר, געפוצט מיט שוואַרצע העפטערייען, געקעסלט אויף איר שלאַנקן, בויגזאַמען קערפּער. זי האָט אים באַגעגנט מיט אַ דין שמײכעלע און מיט צעפינקלעטע אויגן, ווי זי וואָלט דערקענט אין עליאַשם אויפגעלויכטענע בליקן, אַז איר אַנקומען האָט בײַ אים אַרויסגערופן אַן איגערלעכן צאַפּל... — ווהיין גײען מיר? איר האָב וואָס אַן אמת גישט ליב דעם קוואַרטאַל. אפילו אַזאַ מיאוסקײט ווי איר האָט דאָ אויך דערפאַלג. כ'האָב שוין געהאַט אַ צומשעפעניש אין מעטראָ. — האָט זי צו-פרידן אַרויסגעלאַכט.

— אַזאַ מיאוסקײט האָט אומעטום דערפאַלג. מיר האָבן זיך געקענט אָפּשטימען אַנדערשוו. איר גײ שוין אַן שמעקן!

— כ'האָב אויך נישט געוואָלט באַלעסטיקן. דאָ וועט אייך זיין
גענטער צוריקצוגיין.

דער אויסדרוק: „צוריקצוגיין“, האָט עליאַשן עפעס ווי אַ שמאָך
געטאָן. ער האָט זיך אָבער גלייך אָנגעראַפן מיט אירע אויגן און
האָט אַ זאָג געטאן:

— אין קאפּע „מיקאַדאָ“. אַביסל רוסישע מוזיק...

— ווונדערבאַר!

דאָס פאַרנייגן זיך פון קעלנער, וואָס האָט זיי אויפגענומען, האָט
עליאַשן אָנגעפילט מיט אַ געוויסן שמאַלץ, וואָס האָט אים שוין לאַנג
נישט געהאַט באַהערשט. ער האָט סודותדיק געשמייכלט מיט אַ
געפיל, אַז דער קעלנער נעמט זיי אָן פאַר אַ פאַרל... קוקנדיק אויף
מאַדאַם שוואַלבערג, האָט דער קעלנער אַביסל לענגער ווי געוויינט
לעד אַרומגעווישט דאָס טישל, און גאָר אַ פאַכע מיטן סערוויעט
האָט ער אָנגענומען די באַשטעלונג.

זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט איינער קעגן אַנדערן. עליאַש האָט
געפילט ווי זיין האַרץ קלאפּט האַסטיקער... ער האָט אויפּמערקזאַם
זיך צוגעהערט צו אירע רייד, וואָס זייגען צו אים דערגאַנגען דורך
אַ פּיין־געפאַרמט מויל, אָבער גאָר אַ קורצינקער וויילע איז ער גע-
בליבן זיצן און אַנטווישטער. ער האָט זיך געכאַפּט, אַז הגם מאַדאַם
שוואַלבערגס שטימע קלינגט אים גאָר אין די אויערן, האַרעכט ער
זיך נישט מער איין אין אירע רייד...

*

מיט צוויי שעה שפּעטער איז עליאַש צוריקגעגאַנגען אין אַזיל
אַרײַן. ער האָט געשפּאַנט מיט אַן אומצופּרידנקייט. אַ פּינלעך גע-
פיל האָט אים געגאַנגט... דער גאַנצער צוגויפּטרעף האָט אים געער-
גערט...

דער גאַנג איז אים וואָס־אַמאָל געוואָרן שווערער, ווי ער וואָלט
געקלעטערט אויף אַ באַרג־אַרויף. ער האָט זיך איצט פאַרגעוואָרפן

פארוואס ער האָט זיך שוין באַצייטנס געמאַכט פאַר אַ העלד און זיך אַרויסגעלאָזט אָן שמעקן.

איצטער האָט ער פון אַרומיקן נאַסן-בילד נאָך באַמערקט די שאַטנס, וואָס האָבן באַהערשט די אַלייען. די צוויי רייען ביימער האָבן זיך אויף אַ רגע צערוישט און שטיל געבליבן; ווידער זיך צע-רוישט און אַנטשוויגן געוואָרן.

אויף די בענק צווישן די ביימער-שטאַמען זיינען אין דער טונקל-קייט געזעסן צוזאַמענגעטוליעמע פּאַרלעד.

אויף איינער פון זיי איז, ווי אַ פאַרגעסן לעבן, געלעגן אַ צוזאַמענ-געקנוילטער קלאַשאַר, און נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די רוישיקע נאַכט פון „פינאַל“ האָט אים געהאַמערט אין די שלייפן אַרײַן, איז ער נאַנץ געשמאַק געשלאָפן. אַ ליידיקע פּלאַש, אַרײַנגעפאַסט אין אַ הילצערנע טרעפּקע, איז אים געשטאַנען צוקאַפּנס.

עליאַש האָט זיך אַ וויילע אָפּגעשמעלט. ער האָט אַ בליק געמאַן אויפן קלאַשאַר, דערנאָך אויף די יונגע פּאַרלעד און גערעדט צו זיך אין געדאַנק:

— אָבער וואָס פאַרע טענות קען איך צו איר האָבן? איר דאַרף ניכער זיך באַשולדיקן, פאַרוואָס האָב איך אַ שוואַכקייט נראָד צו אַזעלכע פּלאַכע פּרויען?

פונדעסטוועגן האָט ער זיך גאַנץ-גענוי דערמאַנט דעם דיאַלאָג:

— איר זענט היינט געווען אין לומעציאַ, ריינהאַרץ?

— כ'האַב נאָך קיין איין טאַג נישט פאַרפעלט. אָבער...

— איר גיי שוין אַזוי אַהין פון אַפּריל אָן, זינט ס'האַבן זיך אָנגע-

הויבן צו באַווײַזן די ערשטע טראַנספּאָרטן. לעצטנס האָב איך אויפ-געהערט אַהין צו גיין. כ'קען מער נישט איבערלעבן דעם פיינלעכן מאַמענט, ווען עס גייט פון אויטאָקאַר אַרויס דער לעצטער מענטש... מילא אויף די וואָס זיינען אַנטלאָפן פון פּוילן קיין רוסלאַנד, קען מען נאָך רעכענען. אָבער אויף די דעפּאָרטירטע פון פּראַנקרייך, וואָס זיינען נאָך נישטאַ? ... — האָט מאַראַם שוואַלבערג אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ.

— אפשר איז ער קראַנק געוואָרן אינמיטן וועג ?

— וואָלט ער דאָך געשריבן.

און נאָך אַ שטילשווייגנדיקער פּאָזע :

— כ'בעט אייך, ריינהאַרץ, וואָס רעכנט אַזאַ מענטש ווי איר

איצט צו טאָן ?

— איר? ... קודם מוז איר אַביסל באַרואיקן מיינע צעטרייסלטע גערוזן. איר וויל אייך נישט אַריינפירן אין קיין שלעכטער שטימונג. אָבער דער נעכטן ליגט מיר נאָך אין די ביינער. איר האָט אַמאָל געהערט פון דאָנטעס, „דער גיהנום?“ זיינער איז געבויט אויף פּאַנ-טאַזיע; מיינער, וואָס שוועבט מיר נאָך פאַר די אויגן, איז צום באַ-דויערן די נאַקעטע ווירקלעכקייט. איר גויטיק זיך שטאַרק אין אַביסל רואיקייט. ווי נאָך איר וועל זיך קענען באַהערשן האָב איר די אַמ-ביציע צו שאַפן אַ גרעסער ווערק. איר ווייס נישט, צי ס'וועט מיר געלונגען צו געפונען די פּאַסיקע פּאַרם צו אַזעלכע גרויזאַמע גע-שעענישן. מייַל מאָל דאַכט זיך מיר, אַז דער וואָס גרייט זיך צו באַ-שרייבן אונדזער חורבן איז געגליכן צו איינעם, וואָס פאַרמעסט זיך אַריינצוגיסן דעם ים אין אַ גלאַז...

— איר זע, אַז נאָך אַלע צרות, זייט איר נאָך געבליבן דער זעל-

בער פּאַנטאַזיאָר... — האָט זי אַרויסגעלאַכט.

דאָ האָט דער אַרקעסטער אָנגעהויבן שפּילן טשאַיקאָוסקיס: „האַרבסט-לידער“. דאָס ליכט איבער דער עסטראַדע האָט זיך אויס-געלאָשן. די פונקלקייט האָט די קאַפּע-געעסט אַריינגעפירט אין אַן אנדערער שטימונג. אַלע כמעט זיינען געזעסן שווייגנדיק און זיך איינגעהערט אין די טענער, וואָס האָבן, דאַכט זיך, אויסגעדריקט אַ בענקשאַפט צום פאַרגאַנגענעם פּרילינג. די טענער זיינען געפאַלן מיט דעם זעלבן ציטער, ווי עס פאַלן גאַלד-געלע האַרבסט-בלעטער. אָבער ווינאָך די מוזיק האָט אויפגעהערט און דאָס ליכט איבער דער עסטראַדע האָט זיך ווידער אָנגעצונדן, האָט זי זיך אַ וויילע באַ-טראַכט אין וואַנט-שפיגל. און ווי צופרידן פון איר אויסזען, האָט זי לייכט אַ זאָג געטאן :

— איר ווילט אייד צוריקנעמען צום שרייבן. און פון דעם גלויבט איר וועט איר קענען מאַכן אַ לעבן? איר וואָלט אייד בעסער געראטן זיך אויסצולערנען אַ גוט פאַר. אָדער זיך צוכאַפן צום האַנדל. אויב איר וועט אייד נישט שאַפן קיין סימאָציע, וועט זיך קיינער אויף אייד נישט אומקוקן. באַליידיקט אייד נישט! מיר קענען זיך דאָך שוין אַ היפש ביסל יאָרן.

— יאָ. איר מיינט, אַז די היינטיקע פרוי קוקט זיך נישט אום אויף אַ מאַן אָן סימאָציע, וואָס?

— אאודאי זיינען די פרויען נאָך דער מלחמה געוואָרן פראַקטישער. איר וואָלט אייד געהאַט אַ סך צו דערציילן וועגן דעם.

— איר גלויבט אייד. אָבער די קאַמענאַריע פרויען אינמערערסירן מיך נישט. און נאָך אַלעמען איז עס פאַר מיר צו פרי זיך אַריינגע-צומראַכטן אין דעם מין פרוי. סײַדן איר זאָל זיי דאַרפן צו מיינס אַן אַרבעט ווי גענאַטיווע געשטאַלטן.

— אָבער מיט מיר ווילט איר זיך זען? — האָט זי געשמייכלט, גלויבנדיק שטאַרק אין זיך.

— פאַרשטענדלעך. אָבער איר ווילט אין אייד זען די פרוי מיט העכערע שטרעכונגען.

— לאָזט אָפּ מיט אייער פאַעזיע! פון דער מלחמה האָב איר געלערנט, אַז מיט נאָלד קען מען זיך אַרויסראַטעווען פון דער גרעסער מער געפאַר.

— איר האָב עפעס אַנדערש געלערנט. אָבער איר ווילט זיך נישט מיט אייד צעקריגן. מיר וועלן נאָך רעדן דערפון.

די געזענענונג איז שוין געווען עטוואָס קאַלמער. עליאַש האָט זיך ערשט אָפגעגעבן וועגן דעם אַ חשבון, ווען מאַדאָם שוואַלבערג איז שוין געווען גאַנץ ווייט פון זיינע אויגן.

פּלוצלינג אַזוי נייענדיק פאַרטיפט צום אַזיל-צו, האָט זיך עליאַש אָפגעשטעלט. די גאַסן זיינען מיטאַמאַל געבליבן אין השכּות. עס האָבן זיך דערהערט היכטיקע קוויטשערייען. פון די פינצטער-געוואָל-רענע קאַפּענען האָבן קלאַנגען פון אַרקעסטערס נאָך אַ וויילע אַרויסגע-

שאלט און זיינען באַלד אַנטשוויגן געוואָרן. שיכורע, אָפּגעהאַקטע קולות האָבן זיך דערטראָגן פון אַלע זייטן. די יוגנט האָט הפּקריק און צופּרירן געלאַכט. אַן אָפּקלאַנג פון אַ האַנט=גלאַק אין ערנעק=וווּ פּאַרלוירן געגאַנגען. דער אויסדרוק: „מאַנגל אין עלעקטרישן שטראָם“, האָט זיך געטראָגן פון הונדערטער מיילער.

עליאַש האָט זיך עפעס דערמאַנט, אַז זייט זיין צוריקומען אין ער, גייענדיק אין גאַס, שוין עטלעכע מאָל געבליבן שמייטן אין דער פינצערניש.

אין די קאַפּען האָבן זיך איינציקווייז אָנגעהויבן באַווייזן פּלעמ=לעד פון גאַז=לאַפּפּן. אויף די קאַסע=געזימסלעד האָט מען אין טייל קאַפּען אָנגעטריפט ליכט.

ביים שוין פון די ציטערדיקע בלישמשיקלעד אין עליאַש געגאַנגען ווייטער. אינמיטן גאַנג האָט אַ בלייז, אַזוי שאַרף ווי אַ בלאַנקע דיקע קרומע קאַסע, געשמרייפט אַ פינצטערן פּאַס הימל.

באַלד דערנאָך האָט אַ דוגער=קראַך אַריינגעהילכט אין דער הויכ=קייט און אַ ווידער=קול האָט זיך שטופּנווייז אַראָפּגעקייקלט, ווי אַ מעכטיקער פּעלרז וואָלט זיך איינגעריסן.

דער אָנזאָג פון אַ שטורעם האָט אַרויסגערופּן אַ מהומה. אויף די פינצטערע גאַסן אין געוואָרן אַ געלויה, אַז אייגער האָט זיך ממש אָנגעשטויסן אין צווייטן. דער אָפּהילך פון הונדערטער לויפּנדיקע טריט האָט אויך מיטגעריסן עליאַשן.

צוקומענדיק צו דער אַזיל=געביידע, האָט ער באַמערקט ווי אַלצ=דינג אין דאָרמן פאַרזינקן אין השּכּות. בלוז אין גרויסן זאַל, וווּ ער וווינט, ציטערט עפעס אַ קליין פּלעמל. ער האָט זיך נישט געקענט דערקלערן פאַרוואָס ס'איז עפעס דאָרמן אַזוי מאַדנע שטייל.

אַרויפגייענדיק אין אַזיל אַריין האָט ער איבערן וועג זיך געישובט צו ער זאָל אייזנבערגן דערציילן וועגן דער באַגעגעניש מיט מאַראַם שוואַלבערן.

„ער וועט פון מיר לאַכן מיט אַ נקמה=געלעכטער. — האָט ער געטראַכט. — איך וויל אָבער, ער זאָל אַכיסל לאַכן.“

עליאַש האָט זיך גראָד איצטער דערמאנט, אַז נעכטן נאַכמיטאָג
האַט אייזנבערג געקויפט אַ פּלאַש וויין אויף דער „שוואַרצער-מאַר-
שע“ און זיך מיט איר אָנגעשיכורט. דערנאָך איז ער אָפּגעשלאָפּן
אַ גאַנצן נאַכמיטאָג מיטן פנים אַראָפּ... „זאָל ער לאָזן פון מיר.
איר וויל הערן זיין געלעכטער.“
ביי דעם באַשלוס, האָט עליאַשן אָפּגעשמעלט אַן אַנדערער גע-
דאַנק :

„וואָס גייט מיר אייגנטלעך אַזוי אין לעבן צו אייזנבערג וועט יאָ
וויסן די מעשה מיט מאַדאָם שוואַלבערג, צו גישט. איר דאַרף זיך
דאָך בעסער פאַרנעמען מיט דעם נשמה-קאָנפליקט, וואָס קומט אין
אים פאָר. מיר גלויבט זיך גאַרנישט, אַז די הויפט-סיבה פון זיין פאַר-
לירן דעם רייזן צום לעבן, זאָל זיין דורכאויס... אפשר דינט אים זיין
אומגעקומענע היים גאָר פאַר אַן אויסרייד צו דעם אינערלעכן קאָג-
פליקט, וואָס צערייסט זיין ווילן אויף שטיקער? אפשר וואָלט ער אָן
דעם אויך נישט געווען אַנדערש? אפשר געהערט ער גאָר צו די טראַג-
גישע פיגורן פון אונזער פּאָלקס-טראַגעדיע, וואָס האָט גראָד גאָך דער
באַפרייאַנג פאַרלוירן דעם שוין-מעכאַניזם, מיט וועלכן ער האָט זיך
געווערט פאַר דער שאַרפסטער סכנה אין לאַנער? און ערשט איצ-
טער קען ער נישט אויסהאַלטן די איבערמענטשלעכע ליידן, וואָס ער
האַט דאַרפן אין טיפן אָפּגרוגט, גישט געזאָלט אויסהאַלטן.“
און טראַכטנדיק אַזוי, האָט עליאַש זיך צוריק אַוועק-
גערדייט פון אַזיל-טויער. ער האָט געוואָלט בלייבן גאָר אַ וויילע
מיט זיך אַליין, כדי צו קענען פאַרטיפן זיינע געדאַנקן, וואָס האָבן
ווי דינע פּעדים זיך געוועבט אין זיין מוח און מיט יעדער רגע גע-
וואָרן געדיכטער אָנגעוואַקסן. פאַרטראַכטערהייט האָבן זיינע אויגן
אַריינגעקוקט אין דער אַרומיקער פינצטערניש. די שאַרפע קאנמורן
פון דער שכנותדיקער קירכע: „סאַקרע-קער“ האָבן זיך, מיט זייער
העלקייט, אַריינגעשניטן אין דעם השכותדיקן צוגויפמיש פון הימל
און ערד.

מיט לאַנגזאַמע טריט איז עליאַש אַריינגעקומען אין גרויסן זאָל

פון אַזױל. זײַנע אויגן האָבן אַ בליץ געמאן מיט חידוש. אויף אַ מיט האָט דאָ געברענגט אַ גרויס יום־כיפור־ליכט, וואָס האָט ווי געדיכטער געמאַכט די פאַרשאַטענמע ווינקלעך, ווהין דאָס ליכט האָט נישט דערגרייכט. טײל אַזױל־אײנוווינער זײַנען געלעגן אויסגעצויגן אויף די בעטן אין אָנגעטועכץ; טײל זײַנען געזעסן אינדערמיט בעט מיט באַרוועסע פיס. אויף די גלאַנציקע העלע ווענט, האָבן צענדליקער שאַטנס פון קעפּ זיך געטורעמט אײנער איבערן צווייטן. אויפן ברעג טיש, וווּ דאָס ליכט האָט געברענגט, איז געזעסן אַז אַמעריקאַנער סאָלאַראַט, וועגן וועלכן עליאַש האָט זיך גלייך דערוואַסט, אַז צוליב זײן יאָר־צײט האָט ער יעדן אײנעם אויסגעטיילט אַ טאַבלעט שאַ־קאַלאַרע.

עליאַש האָט געכאַפט אַ בליק צו אײזנבערגס בעמל. באַמערקט־דיק זײן אויפגעריסענעם בליק, האָט ער גלייך געוואָלט צו אים צו־גיין. אָבער די אַזױל־אײנוווינער האָבן מיט אַ שאַרף פאַרהאַלטן זײַנע טריט. פון אַלע בעמלעך כמעט האָט זיך דערטראָגן אַ געפליסטער :

— ש=ש=ש... ש=ש=ש...

עליאַש האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף זײן בעמל.

אינמיטן זאַל איז געשטאַנען דער יונגער זשאַק קרייגין מיט אַ פירל אין האַנט, וועלכע ער האָט אַ היפשע וויילע געסטראַיעט. און באַלד האָט מען זײן קול אַרויסגעהערט פון דער אַרומיקער שטי־ל־קײט :

— „לידער אָן ווערטער“ — מענדעלסאָן.

עס איז געוואָרן נאָך שטי־ל־ער, ווי יעדער וואָלט דאָ ממש אײַנגעהאַלטן דעם אָמעס.

קרייניגס פירל האָט זיך צעטרילעט מיט אַזאַ דינעם ליריום, אַז יעדע פילבאַרע נשמה האָט זיך געפילט ווי אַרײַנגעפירט אין אַז אַנדערע וועלט אַרײַן. זײַנע אומעטיקע טעגער האָבן אויפגעוועקט אַ גאַנצענדיקע בענקשאַפט.

עליאַש האָט זיך אײַנגעהערט אין קרייניגס אײַגנאַרטיקן טאָן. ער האָט געפילט ווי זײן שפילן רירט אים און רודערט עפעס אויף אין

זיין געמיט. און סיי דאָס שפּילן, סיי דאָס אַרומיקע בילד — אַ שטיק
 חושר, געפּלעקט מיט אַ קליין גאַלדיק ליכט-פּלעמל, פירט אים אַריין
 אין אַ דערהויבענער שטימונג. ער האָט דערביי געטראַכט, אַז דעם
 קאַמפּאָזיטאָר איז אין אַ געוויסן זין בעסער ווי דעם שרייבער, דער-
 מיט וואָס די פּיאַנאָ ביים קאַמפּאָזירן ציט פון אים אַרויס די מענער
 ווי מיט אַ מאַנגעט. בשעת דער שרייבער מוז צום ערשטן אויסגע-
 פונען די געהעריקע פּאַרם צו זיינס אַ שאַפונג. און אין דער צווייטן-
 צייט ווערט אַ העלפט פון זיין פּאַרשטעלונג פאַרלוירן. ער האָט זיך
 עפעס דערמאנט, אַז ער האָט ערגעץ-וווּ געלייענט, אַז די מעכניק פון
 שרייבן אפילו פאַרבלאסט דעם שרייבערס וויזיע. אים האָט זיך
 שפּאַרק אויסגעוויזן, דעם געדאַנק צו האָבן געפונען אין דאָסמאָיעו-
 סקיס אַ ווערק.

פּלוצלונג אין די סאַמע שענסטע מאַמענטן, האָט אַ רעוואָל-
 ווער-שאַס אַריינגעקראַכט אין דער שטילקייט. די פּידל האָט אַ
 שאַרפן גרילץ געטאָן, אַקוראַט ווי אַלע סמרונעס וואָלמן געפּלאַצט
 מיטאַמאָל. עס איז געוואָרן אַ מהומהדיק געלויף און אַ געשריי. פון
 אַלע שטיגן איז מען גלייך געקומען אַנצולויפן מיט אויפגעריסענע
 אויגן פאַר שרעק. אַלע האָבן זיך ווילד אַ ריס געמאן צו אַ בעמל.
 און איינער, וואָס האָט מיטן איינציקן ליכט באַלויכטן דעם דערשאַ-
 סענעמס פנים, האָט אויסגערופן מיט אַ געקלעמטער שטימע:

— דער נייער, וואָס איז מיט עטלעכע טעג צוריק אָנגעקומען.
 ר'האַט זיך געשאַסן אין האַרץ אַריין...

— אייזנ-בערג! — האָט עליאַש קול אַלעמען אַ שניט געמאן
 ביים האַרצן. — אייזנ-...

עליאַש האָט זיך צוגעריסן צום בעמל.

אַ פאַרקוממע טויטן-מאַסקע מיט אַפּענע ווייסלען האָט אים
 אַ שלאַג געמאן איבערן מוח...

ער האָט, אין דער האַלב-טונקלקייט, דערבליקט טראַפן בלוט
 אויפן באַדן, וואָס זיינען נאָך געווען קאַכעדיקער, ווי אייזנבערגס קער-

פער, וועלכער איז געבליבן ליגן, נאָך אַ פרייסל, אויפן סאַמע ברעג פון בעמל.

זשאַק קריינין האָט אַן אויפגעציימערטער אַ שנעל־געמאַן אַ סטרוגע פון זיין פירל, וועמענס אָפקלאַנג האָט לאַנג וויברירט אין דער אַרומיקער טויט־שטיילקייט...

דערנאָך בעת מען האָט אייזנבערגן אַוועקגעפירט, איינגעוויקלט אין אַ שוואַרצער קאָלדערע, איז עליאַש געבליבן שטיין ביים טויער און נאָכגעקוקט דאָס קעמישל — דער איינציקער אבא, וואָס האָט דעם טויטן נאָכגעשיקט אַ טרער...

*

זונטיק אַ נאַנצן טאָג כמעט איז עליאַש באַהערשט געווען פון צוויי סתירותדיקע שטימונגען. אייזנבערגס זעלבסטמאָרד האָט זיך ווי אַ בלייערנע משא געלייגט אויף זיין געמיט. און פון דער צווייטער זייט האָט זיין אויפפירט אויפן ליטעראַרישן אָונט עפעס געוועקט אין אים אַ נייעם גלויבן.

נאָכן אָונט־ברויט האָט זיך עליאַש געווענדעט צום יונגען, זשאַק קריינין:

— דו גייסט מיט מיר מיט אויף אַן אָונט? דאָס איז דער ערשטער ליטעראַרישער אָונט נאָך דער באַפרייאונג...
— פאַרוואָס נישט? — האָט קריינין עליאַשן אָנגעקוקט מיט אויפגעלויכטענע אויגן.

— אויב אַזוי, גיי אַריין אין דער ביוראָ נאָך דיין פירל. דו וועסט דאָרטן דיין יונגען גלויבן אַריינשפילן אין דער מאַסע.
צום לאַנקרי־זאַל האָבן אין אָונט געשמאַמט אָפגעראַטעוועטע מעגער און פרויען פון די פאַרוואַרפנסטע פאַריזער קוואַרטאַלן. דאָס לאַנקרי־געסל איז ווידער פאַרקלונגען געוואָרן מיט יידיש לשון. די „פואיע“ האָט געזשומעט ווי אַ בינגע־שטאַק. די איינגאַנג־סיר האָט זיך כסדר געעפנט און פאַרמאַכט. די שויבן האָבן נאָכאַנאַנד געצוי־טערט.

מען איז זיך דאָ אין דער „פואיע“ געפאלן אויף די העלרזער און זיך געקוּשט. מיט האַלב-ווייגענדיקע, האַלב-לאַכענדיקע קולות האָבן זיך דאָ אָפגעפונען באַקאַנטע. אין געדראַנג האָבן זיך צוזאַמענגע-טראַפן ווילד-פרעמדע מענטשן און זיך געדריקט די הענט. אין די האַלב-טונקעלע קולואַרן, אויף די שמיגן, ביז צו דער נאַ-לערקע אַרױף, האָבן זיך באַקאַנטע געשריבן אַררעסן.

עס האָבן זיך דאָ באַווויגן פאַרשירענע מענטשן: קאַצעמניקעס מיט טױטן-מאַסקעס, וואָס אין זייערע אויגן האָט זיך נאָך אָפגעשלאָגן דער גיהנום-פלאַם, און יונגע ווידערשמענדלעך, אין קורצינקע לע-דערנע בלוואַנגס מיט שמאַלענע ריטשערס ביז צום האַלדז, אויף ווע-מענס פנימער עס האָבן זיך בולט געצייכנט פאַרהאַרטעוועמע, כאַ-ראַקטער-שטריכן פון נבורה און נצחון.

עס האָבן זיך דאָ צונויפגעמישט יונגע מיידלעך, וועמענס צאַרמע הענט האָבן געטראָגן שווער געווער, מיט אויסגעמושעטע מיידלעך, אויף וועמענס בלוטלאַזע באַסן עס האָט זיך מער נישט געוואַלט דערהאַלטן דאָס ביסל צוגעשמירטע פאַרב. צו די יונגמלעכע, וואָס האָבן דאָ פאַרשפרייט צייטונגען, זיינען געווען אויסגעשטרעקט צעג-דליקער הענט. פון אַלע קולות צוזאַמענגענומען האָט זיך אַרויסגע-הערט אַן אָפקלאַנג פון גלויבן אין לעבן.

ביים איינגאַנג צו דער בינע זיינען געשמאַנען די צוויי לעבן-גע-בליבענע רעדאַקטאָרן, אַ צוויי-דריי אָפגעראַטעוועטע שרייבער און אַ הייפל קולטור-טווער. אין זייערע הענט האָבן געצאַפלט די האַלב-אָפגעמעקטע בלעטלעך פון אהרן בעקערמאַנס טאַג-בוך, וואָס איז ערשט מיט עמלעכע טעג צוריק געוואָרן אויסגעגראָבן פון באַהעל-טעגיש.

— אַ זיכור-בוך צו באַערן די אומגעקומענע שרייבער... — האָט דאָ וועמענס אַ פאַרקלעמטע שטימע אַרויסגערעדט מיט אַ ציטער. ביי די אַרויסגעזאַנטע ווערטער איז עליאַש אָנגעקומען, באַגלייט פון אַ יונגל מיט אַ פירל אין דער שייד.

מענטשן האָבן זיך צוגעקוקט ווי עמלעכע קעפ מיטאַמאָל זיינען

צו אים צוגעפאלן... ער האָט פאַר איבעראַשונג נישט געהערט וואָס מען פרעגט אים...

גראַד דעמאָלט האָט מען זיי אַרויפגערופן אויף דער בינע. די „פואיע“ איז איינציקווייז געוואָרן אָפגעליידיקט, דער זאַל — איבערגעפילט ביז צום לעצטן פלאַץ, ביי דער ראַמפּע. ביי ביידע זייטן וועגט — אַ היפשער שטייענדיקער עולם. אויף דער גאַלערקע האָבן די מענטשן קעגן אויסגעזען ווי צוזאַמענגעגאַסן פון איין שטיק.

דער גריינגעדעקטער טיש אויף דער בינע איז געוואָרן אַרומגערינגלט פון דער גרופּע פען-מענטשן, וואָס האָבן מיט אַ שאַרף אויסגעלייגט די אָנגעשריבענע בלעטער פון אונדזער המשר. עליאַש האָט מיט צער געגלעט זיין איינציק-אָפּגעראַטעוועטע דערציילונג, וואָס ער האָט זיך געגרייט פאַרצולייגען. ער האָט אַ שטאַרקן צאָפּל געמאַן בעת די פאַרהאַנג האָט זיך געעפנט. ער האָט דערזען אין טונקעלעם זאַל אַ מאַסע מיט אויפגע-הויבענע קעפּ.

— לאַמיר באַערן אונדזערע זעקס מיליאָן קרבנות מיט אויפ-שטיין און מיט אַ מינוט שווייגן... — האָט דעם פאַרויצערס שטימע זיך איינגעריסן אין דער קעל.

אַ ציטער איז אַדורך איבערן זאַל... אַלע האָבן זיך אויפגעריסן פון די ערטער... די שטולן אויף שפּרינג-פּערערן האָבן זיך צוגע-האַקט מיט אַן אָפהילך... דערנאָך איז געוואָרן טויט-שטייל... אַראָפּ-געלאָזטע אויגן... עס האָט זיך געדאַכט, אַז פון דער אַנטשוויגענער מינוט שרייט אַרויס דער גאַנצער טראַגזיס פון נעכטן... עליאַש האָט מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ דערפילט, אַז די אַנטשווי-גענע מינוט טראַגט אין זיך אַ גייעם אָנהייב...

דער מענטש מיטן ווייסן שטעקן

עס איז געווען א טריבער נאכמיטאג אין הארבסט. א קאלטער שניידיקער ווינט האט זיך ארומגעווארפן מיט די שויטע בלעטער, וואס זיינען געלעגן אָנגעהויפטע אויף די טראַשוואַרן און נאָך געדיכטער — ביי די ביימער=שטאַמען.

איד האָב זיך געפונען אויף אַ ראָג פון אַ רוישיקער גאַס, וואַרטנדיק, אַז דער פאַרקער זאָל זיך אָפּשטעלן. דערווייל האָב איד זיך צוגעקוקט, ווי איבערן גלאַנציקן אַספאַלט רעדלען זיך שורות אויסאַמאָבילן מיט אָנגעצונדענע לאַמפּן, ווי אין אַ שפעטער נאַכט=שעה. אויך די קאַפען האָבן עפּעס געהאַט אַ נאַכטישן אויסזען. די מאַלע=רייען אויף די קאַפע=ווענט זיינען געווען פאַרביק באַלויכטן פון די עלעקטרישע שמראַמען, וואָס זיינען ווי קאַלירטע שלאַנגען געקראַכן איבער די אילוסטרירטע סופּיטן. אין דער לופט האָט מען געפילט אַ פייכטקייט, ווי אַט=אַט פאַלט אַ רעגן.

שטייענדיק אזוי ביים ראָג פאַרשראַכט, האָט פּלוצלונג ווער אָנגעגריט מיין אַקסל. איד האָב זיך האַסטיק אומגעדרייט. פאַר מיר איז געשטאַנגען אַ קאַרעקט=געקליידעטער יונגעראַמאן מיט אַ ווייסן שטעקן אין האַנט. זיינע אויגן האָבן אויף מיר אָנגעוואָרפן אַן אימה. איד האָב זיך אַ געפּלעפטער איינגעקוקט אין די צוויי בלוש=פלעקן, וואָס רירן זיך אין זיינע אויגן=לעכער. זיין פנים איז געווען גע=שפּרענקלט מיט שוואַרץ=בלויע צייכנס, ענלעך צו וואַרצלען.

— מ'סיע, איד בעט אייד, פירט מיד אַריבער אויף יענער זייט
 מראַטואַר! — האָב איד געהערט אַ קלינגענדיקע שטימע, וואָס האָט
 נישט פאַרמאָגט דעם מינדסטן שפור פון הכנעה.

— אָט באַלד פיר איד אייד אַריבער — האָב איד אָנגעקוקט דעם
 יונגערמאַן מיט אַ ציטער, צוגעלייגט מיין האַנט צו זיין ווייסן שמעקן,
 אַז ער זאָל פילן, אַז עס היט ווער זיין לעבן.

בעת דאָס פּאָליציי־אישע פייפל האָט אַדורכגעשניטן די לופט,
 האָב איד אים פאַרזוכט געפירט איבערן באַנעגלטן דורכגאַנג מיין
 האַרץ האָט אין מיר האַסטיק געקלאַפּט. עפעס אַ מאַרגע געפיל האָט
 מיר באַהערשט.

— אַזאַ געזונטער, יונגער מענטש — האָב איד געטראַכט —
 און...

די נייעריקייט מיינע איז געוואַקסן. איד האָב אָבער, אין דער
 מינוט, נישט פאַרמאָגט די האַרטיקייט צו באַרירן זיין ווונד מיט אַ
 פראַגע.

מיטאַמאָל האָט אַ שלאַקס־רעגן זיך אַראָפּגעלאָזט און איבערגע-
 שריגן דעם גאַס־גערויש. רעגן־שירעמס, שוואַרצע און קאָלירטע,
 האָבן זיך אינדערניד גענומען עפענען און זיינען פאַרוואַנדלט גע-
 וואָרן אין רונדיקע דעכלער איבער מענטשן־קעפּ. מענער און פרויען
 אָן רעגן־שירעמס האָבן גענומען לויפן חי קינדער. איד האָב אויך
 גענומען שפּרייזן האַסטיקער, מיטשלעפּנדיק דעם יונגערמאַן מיטן
 ווייסן שמעקן.

אויף יענער זייט טראַטואַר האָבן מיר זיך אָפּגעשמעלט; און הגם
 איד האָב בפירוש געזען, אַז דער יונגערמאַן האָט נישט קיין אָפּגע-
 אויגן, האָט זיך מיר עקשנותדיק אויסגעוויזן, אַז ער קוקט אויף מיר.
 אַ שמייכל איז געהאַנגען אויף זיינע ליפּן, בעת זיין האַנט האָט מיר
 געזוכט.

— איד דאַנק אייד זייער, מ'סיע!

— אָבער וווּ וועט איר גיין אין אַזאַ וועמער? — האָב איד גע-
 קוקט אויף זיין פנים, פייכט פון רעגן־טראַפּנס.

- שטעלט מיר אַרונטער אונטער אַ לייזונגן דעכל פון אַ קאָפּע-
 מעראַפּע! איר קען זיך נישט פאַרגינען אַריינצוגיין אינעווייניק.
 — און אויב איר וועל איר אַיינלאָרן עפעס אויסצומרינקען? —
 האָב איר אים געפרעגט.
 — ווער רעדט צו מיר?... — האָט ער אויף מיר אָנגעשטעלט
 זיינע רויטע אויגן-שניטן, ווי ער וואָלט מיר געוואָלט זען.
 — עס רעדט צו איר אַ ייד, אַ מלחמה-קרבן.
 ביים וואָרט „מלחמה-קרבן“, האָט ער אַ ציטער געמאַן מיטן
 גאַנצן קערפּער. די אויגן-דעקלעך זיינע מיט די אָפּגעברענגטע וויעס
 האָבן גענומען צוקו...
 — מיר איז באַקאַנט די אכזריות פון די גאַצים קעגן די יידן... —
 האָט ער צונעשטאַקלט מיטן קאָפּ, בעת איר האָב אים אַריינגעפירט
 אין דער קאָפּע.
 — וואָס באַשטעלט איר?
 — וואָל זיין אַ קאָפּע.
 — אַ גאַלואַז? — האָב איר אים אונטערנערקט מיין פּעקל
 צינאַרעטן.
 — אָ, פון דעם איז מיר שווער זיך אָפּצוזאָגן.
 און גאַבן פאַרויכערן, האָט ער אויף מיר אַרויפגעהויכט אַ „ראַנק“,
 איינגעהילט אין אַ שלענגעלע רויך.
 — קען איר וויסן, מיט וואָס איר באַשעפטיקט זיך? — האָט
 ער מיר פּלוצלונג אַ פרעג געמאַן.
 — כ'בין אַ שרייבער.
 זיין קאָפּ האָט זיך אַ וואָקל געמאַן אין מיין ריכטונג.
 — כ'זע איר נישט — האָט ער מיט דער האַנט באַוויגן, ווי
 עפעס געזוכט אין דער לופט — גאָר כ'דערפיל אַ וואַרעמקייט אין
 אייער מאַן... מיינער אַ חבר האָט מיר אָפּטמאַל פאַרגעלייענט די
 גרויך-שילדערונגען פון די שווימ-לאַגערן... די קאַנאַליעס...
 און גאָר אַ ווילע שווייגן :
 — איר פאַרשמי, אַז קוקגריק אויף מיר, באַהערשט איר אַ

נייערדיקייט צו וויסן, ווער ס'האָט צוגענומען דאָס ליכט פון מיינע אויגן. ווי טרויעריק דאָס זאָל נישט זיין פאַר אַ קעמפער צו פאַרלירן אינמיטן קאַמף דאָס שוואַרצאַפּל פון אויג, טראַכט איד תמיד, אַז צום באַדויערן בין איד נישט איינער, ס'זיינען נאָך געווען אַנדערע, וואָס האָבן געקעמפט מיט מסירת־נפש און האָבן אפילו נישט דער־לעבט די באַפרייאַונג. מיין אומגליק איז געשען אין אַ לאַבאָראַטאָר־רע, וווּ מיר האָבן אויסגעאַרבעט אַמוניציע פאַר אונדזערע אויפ־שמענדלעך. מיר איז שווער אייד איבערצוגעבן די באַגייסטערונג פון אונדזערע חברים, בעת זיי האָבן, נאָך אַ גאַנצע ריי עקספערימענטן, ענדלעך דערגרייכט זייער ציל. איר פאַרשטייט דאָך אַזוי גוט ווי איד, וואָס פאַראַ וויכטיקע דערגרייכונג דאָס איז געווען בעת דער גאַנצ־שער אָקופאַציע צו האָבן אַן אייגענע לאַבאָראַטאָריע, וואָס זאָל באַ־זאָרגן מיט אויפרייס־מאַטעריאַלן אונדזערע פאַרמיטלעך, וואָס האָבן געקעמפט אין אַלע ווינקעלעך פון פראַנקרייך. אָבער אין אַ שיינעם, העלן טאָג, אין יוני 42 איז דאָס געווען, איז אין אונדזער לאַבאָראַטאָריע פאַרגעקומען אַן אויפרייס... נישט גענוג דערפאַרונג... געאַרבעט מיט פרימיטיווע מיטלען... דער חבר, וואָס האָט גורם גע־ווען דעם אויפרייס, איז צעריסן געוואָרן אויף שטיקער. איד אַ יידישע פרוי, דר. קאנאַז, איז אומגעקומען. מיר האָט דאָס אומגליק בלוין אויסגעברענגט די אויגן...

אויף אַ רגע האָט ער זיך אַרויפגעלייגט די האַנט אויף זיינע אויגן־שניטן און עפעס נאָכגעטראַכט...

און ווידער ווענדנדיק זיין פנים צו מיר, האָט ער פאַרגעזעצט : — דאָ שמעלט זיך נאָך נישט אָפּ מיין מלחמה־געשיכטע. עס איז מיר שווער צו רעדן וועגן דעם. נאָך, אַז מען דערמאָנט זיך, רעדט זיך אַליין. קיין שום מענטש פאַרנעסט נישט זיין ערשמע ליבע. איבערהויפט איד, וואָס דאָס איז אויך געווען מיין לעצטע ליבע... זי איז געווען פשוט און באַשיידן, ווי עס קען זיין אַ פאַלקס־מיידל, אַ סאָכטער פון אַ וועשן. איד וועל זיך פאַר איד נישט אויסדרוקן, אַז זי איז געווען שייך, נאָך פאַר מיר איז זי געווען שייך, און שענער

גאָד ווי איר פּוּזישע שיינקייט, איז געווען דער אידעאַל, דער פּלאַם צום קאַמף, וואָס האָט זיך געשפּיגלט אין אירע אויגן... כ'האַב מיט איר פּאַטער געאַרבעט אין אַ מעבל-פּאַבריק. ער איז געשטאַרבן אָנהייב מלחמה...

און גאָד אַן אַמעם-פּאַזע :

— זי האָט געהייסן שאַרלאָט. צו יענער צייט, בעת דער אויפֿ-רייס איז פּאַרנעקומען, האָט זי געקעמפט אין די בערג פון סאַוואַ. דערוויסנדיק זיך, וואָס מיט מיר האָט פּאַסירט, איז זי מיר געקומען זען. די סצענע פון אונדזער צוגויפּטרעף איז זיך לייכט פּאַרצו-שמעלן... אַ יונגער מענטש פּול מיט לעבן באַרירט דעם צאַפּלנדיקן קערפּער פון זיין טייערסטע. ער וויל וואַרפן אויף איר כאָטש איין איינציגן בליק, גאָד לאַנגע, צעשיידטע, אויסגעבענקטע חרשים. ער ישטרעקט אויס זיינע געזונטע הענט צו איר און קען זי נישט זען... ער איז אַ וויילע געבליבן זיצן אַ פּאַרשמומטער... דעם קאַפּ צוגע-בויגן צום ווייסן שמעקן.

— איר האָב דאָ איר פּאַטאַנראַפּיע — האָט ער אַרויסגענומען אַ בילד און עס איבערגעווישט מיט ציטערנדיקע פינגער — מען קען דאָס באַמראַכטן פאַר אַן אומזין. צו וואָס טראַגט אַזאַ מענטש ווי איר אַרום אַ פּאַטאַנראַפּיע. וואָס קען איר דען מער, ווי באַרירן דאָס קאַלטע שטיקל פּאַפּיר? אָבער איר קען זיך דערמיט נישט שידן... זי איז געפאַלן עטלעכע טעג פאַר דער באַפּרייאַונג...

ביי אונדזער טישל איז שטיק געוואָרן. איר האָב נישט געקענט אַראַפּנעמען מיינע אויגן פון דעם פנים, וואָס האָט איצטער אויסגע-זען ווי אַן אומבאַוועגלעכע סקולפּטור, מיט טיפע שמייכל פון ליידן און מיט אַנטשלאַסנקייט ביי די מויל-ווינקלען.

— אַנטשוּלדיקט מיר — האָב איר איבערגעריסן זיינע געדאַנ-קען — מיט שאַרלאָטס מוטער טרעפט איר זיך אַמאָל ?

— איר וויל זי נישט באַזוכן, זי זאָל נישט, קוקנדיק אויף מיר, דערזען שאַרלאָט... מיר טרעפן זיך איינמאָל אין יאָר, ביים מאַר-מאָר-סאַוול, וואָס איז אויפּגעהאַנגען אויף דעם הויז, ביי וועמענס

שוועל שאַרלאַט איז געפאלן. איר לייג אַרויף מיין קרענצל בלומען, שאַרלאַטס מוטער לייגט אַרויף איר קרענצל בלומען. מיר רעדן צו זיך נישט, ווייל דאָס וואָרט ווערט אין אַזאַ מאָמענט צו אַרעם. דע-מאָלט פירט מיר שאַרלאַטס מוטער צו זיך אַהיים. מיר דאַכט זיך — האָט ער זיך מיטאַמאָל גענומען איינהאַרכן צום דרויסן — אַז דער רעגן איז שטיל געוואָרן?

— איר וועט באַלד קענען גיין ווייטער — האָב איר געזאָגט, נאַכטראַכטנדיק.

— אַ ריכטיק וואָרט — האָט ער זיך דערפרייט — טאַקע גיין ווייטער. איר דערמאָן זיך, אַז כ'האַב אַמאָל געלייענט אין טאַקסיס נאַרטיס אַ בוך, אַז בעת די נאַטור האָט אָפגענומען ביים מענטשן די פעאיקייט צו גיין אויף אַלע פיר, האָט זי אים, אָנשטאַט אַ שמעקן, געגעבן אַן אירעאַל. ווי איז אָבער, אַז איר פאַרמאָגט סיי אַן אירעאַל, סיי אַ שמעקן — האָט ער זיך נוממוטיק צעלאָכט — איר בין צוריק געוואָרן אַ קינד. מען מוז מיר טיילמאָל פירן, ווי אַ קינד, און כ'האַב זיך צוריק אוועקגעזעצט אויף דער שול-באַנק. איר לערן זיך אין אַ שול פאַר בלינדע. אַמאָל האָב איר זייער אַ סך געלייענט. היינט מוז איר וואַרפן, בין אַ חבר נעמט זיך צייט מיר עפעס פאַר-צולייגען. נו, מען וועט טאַקע גיין ווייטער, אַזוי ווי איר זאָגט — האָט ער זיך אויפגעשמעלט.

— אַ שאַד, וואָס איר גייט שוין אַוועק!

— אַנטשולדיקט מיר, איר דאַרף זיך צוגרייפן. היינט אָונט קומט פאַר אין אונדזער קוואַרטאַל אַ מיטינג פאַר שלום. איר דאַרף דאַרט רעדן. איר בין נישט קיין גוטער רעדנער, אָבער שוין מיין דער-שיינען מימן ווייסן שמעקן אין האַנט, וואַקסט אים אין די אויגן פון די מענטשן צו אַ סימבאָל — האָט ער שטיל געזאָגט, אַרויסגייענדיק פון דער קאַפּע.

נאַכן אָפגעזעענען זיך, בין איר נאָך אַלץ געבליבן שמיין און אים נאַכגעקוקט. איר האָב באַמערקט ווי פון דעם פאַרביקן קנויל מענטשן-קליידער, שוילט זיך אַרויס אַ געשמאַלט מיט אַ ווייסן שמעקן אין האַנט, וואָס זוכט אין דער אַרומיקער טונקלקייט דעם וועג צו ליכט...

אינהאלט

9	די פרוי מיטן צלמל	1.
37	אין א לוקסוס־האָטעל	2.
47	א נייער טאָג ניט אויף	3.
81	צוויי געפאָנגענע	4.
97	יאָשעק און ליליאַנאַ	5.
109	דאָס מאָבורעסקעלע	6.
125	אויסגעוואָרצלמע	7.
197	דער מענטש מיטן ווייסן שמעקן	8.

דערשינען פון דעם זעלבן מחבר :

„אותיות אין בלוט“, נאָוועלן, פאָריו, 1948.

פארטיק צום דרוק :

„די געטאַ-מויער“ (ראָמאַן).